

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

St. Pașca, Contribuții la istoria începutului scrisului românesc. Pag. 79-90

ANUL I

1—4

IANUARIE—DECEMBRIE

1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI
DE
LINGVISTICĂ

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ȘI ISTORIE LITERARĂ ȘI ȘTIINȚĂ
Nr. 20

ANUL I

1—4

IANUARIE—DECEMBRIE

1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

REVISTĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ

COMITETUL DE REDACȚIE

Prof. ȘT. PAȘCA, membru corespondent al Academiei
R. P. R. (*redactor responsabil*), prof. H. JACQUIER,
conf. I. PĂTRUȚ, I. STAN (*secretar de redacție*)

Redacția: Institutul de lingvistică, CLUJ, str. E. Racoviță 19-21, Telefon 20-49
Administrația: Filiala Academiei R. P. R., CLUJ, str. I. P. Pavlov 27, Telefon 35-69

S U M A R

CUVINT INAINTE	7
STUDII	
Acad. E. PETROVICI, Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice românești	11
I. PATRUȚ, Despre genul „neutru” în limba română	29
RITA MARINOVICI, Observații în legătură cu întrebuințarea și valoarea numărului substantivelor în limba română și în limba maghiară	41
P. NEIESCU, Contribuții la studiul variației de durată a fonemelor limbii romine	65
ST. PASCA, Contribuții la istoria începutului scrisului românesc	79
R. TODORAN, Cu privire la o problemă de lingvistică în discuție: limbă și dialect	91
LINGVIȘTI ȘI FILOLOGI DIN TRECUT	
ȘT. PAȘCA, Activitatea lui Moses Gaster în domeniul lingvisticii și al filologiei romine	103
ARTICOLE ȘI NOTE	
I. PATRUȚ, Probleme de morfologie și ortografie în legătură cu <i>î</i> în limba română	119
R. TODORAN, Note morfologice	125
M. ZDRENGHEA, Articulat — nearticulat	137
GR. RUSU, Etimologia cuvintului <i>cășiță</i>	141
CRONICA	
I. STAN, Institutul de lingvistică din Cluj	145
RECENZII ȘI DARI DE SEAMA	
Probleme privind limba română în revista <i>Voprosi Iazikoznaniia</i> (1952—1956) (<i>Viorica Pamfil</i>)	153
DICȚIONARUL LIMBII ROMINE LITERARE CONTEMPORANE, Editura Academiei R.P.R., vol. I (A—C), 1955; vol. al II-lea (D—L), 1956 (<i>Elena Stan</i>)	156
ATLASUL LINGVISTIC ROMIN, <i>Serie nouă</i> , vol. I—II; MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMIN, <i>Serie nouă</i> , vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956 (<i>G. Blădy</i>)	160
ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1951—1956, Tomus I—V (<i>Lidia Șer-dean-Sfirlea</i>)	162
STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE, VI, 1955, nr. 1—4 (<i>Aurelia Stan</i>)	166
LIMBA ȘI LITERATURA, Societatea de științe istorice și filologice, 1955 (<i>E. S. și I. S.</i>)	169
S. P. NIKOLAEVA, R. G. PIOTROVSKII, <i>Despre metoda dezlegării unor probleme în discuție, privitoare la ortografia moldovenească</i> , în „Învățătorul sovietic”, Chișinău, 1955, nr. 9, p. 42—46 (<i>P. Neiescu</i>)	172
JANCsó ELEMER, <i>Az Erdély Magyar Nyelvművelő Társaság iratai</i> (Actele Societății transilvănene pentru cultivarea limbii maghiare), Bukarest, Akadémiai Könyvkiadó, 1955 (<i>B. Kelemen</i>)	176
INDICE	181

SOMMAIRE

AVANT-PROPOS ..	7
ÉTUDES	
E. PETROVICI, L'équivalence morphologique des variantes des phonèmes vocaliques roumains ..	11
I. PATRUȚ, Sur le genre „neutre“ en roumain ..	29
RITA MARINOVICI, Observations sur l'emploi et la valeur du nombre des noms en roumain et en hongrois ..	41
P. NEIESCU, Contributions à l'étude de la variation de durée des phonèmes de la langue roumaine ..	65
ȘT. PAȘCA, Contributions à l'histoire des débuts de l'écriture en langue roumaine ..	79
R. TODORAN, Sur un problème de linguistique en discussion: langue et dialecte ..	91
LINGUISTES ET PHILOLOGUES DU PASSE	
ȘT. PAȘCA, L'activité de Moses Gaster dans le domaine de la linguistique et de la philologie roumaines ..	103
ARTICLES ET NOTES	
I. PATRUȚ, Quelques problèmes de morphologie et d'orthographe en rapport avec <i>i</i> en roumain ..	119
R. TODORAN, Notes morphologiques ..	125
M. ZDRENGHEA, Articulé — non articulé ..	137
GR. RUSU, L'étymologie du mot <i>cășită</i> ..	141
CHRONIQUE	
I. STAN, L'Institut de linguistique de Cluj ..	145
COMPTE-RENDUS	
Problèmes relatifs à la langue roumaine dans la revue <i>Voprossy Jazykoznanija</i> (1952—1956) (<i>Viorica Pamfil</i>) ..	153
DICTIONARUL LIMBII ROMINE LITERARE CONTEMPORANĂ, Editions de l'Académie de la R.P.R., vol. I (A—C), 1955; vol. II (D—L), 1956 (<i>Elena Stan</i>) ..	156
ATLASUL LINGVISTIC ROMIN, <i>Serie nouă</i> , vol. I—II; MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMIN, <i>Serie nouă</i> , vol. I, Editions de l'Académie de la R.P.R., 1956 (<i>G. Blédy</i>) ..	160
ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Bu- dapest, Académie hongroise de sciences, 1951—1956, Tomus I—V (<i>Lidia Șerdeal-Sfirlea</i>) ..	162
STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE (ÉTUDES ET RECHERCHES LIN- GUISTIQUES), VI, 1955, n° 1—4 (<i>Aurelia Stan</i>) ..	166
LIMBA ȘI LITERATURA (LANGUE ET LITTÉRATURE), Société des scien- ces historiques et philologiques, 1955 (<i>E. S. et I. S.</i>) ..	169
S. P. NIKOLAEVA, R. G. PIOTROVSKI, <i>Despre metoda dezlegării unor probleme în discuție, privitoare la ortografia moldovenească</i> (De la méthode pour résoudre quelques problèmes en discussion sur l'or- thographe moldave), publié dans „ <i>Известия Академии Советов</i> “, Kis- sinev, 1955, no. 9, p. 42—46 (<i>P. Nețescu</i>) ..	172
JANCSO ELEMÉR, <i>Az Erdély Magyar Nyelvművelő Társaság iratai</i> (Les actes de l'Association transylvaine pour la culture de la langue hon- groise), Bucarest, Editions de l'Académie de la R.P.R., 1956 (<i>B. Ke- lemen</i>) ..	176
INDEX ..	181

СОДЕРЖАНИЕ

Вступительное слово	7
ОЧЕРКИ	
Э. ПЕТРОВИЧ, Морфологическая эквивалентность вариантов гласных фонем в румынском языке	11
И. ПЭТРУЦ, О „среднем“ роде в румынском языке	29
РИТА МАРИНОВИЧ, Несколько замечаний в связи с употреблением и значением числа существительных в румынском и в венгерском языках	41
П. НЕЕСКУ, Вклады в изучение вариации продолжительности фонем румынского языка	65
ШТ. ПАПКА, Вклады в историю начала румынского письма	79
Р. ТОДОРАН, О спорном лингвистическом вопросе: язык и диалект	91
ЛИНГВИСТЫ И ФИЛОЛОГИ ПРОШЛОГО	
ШТ. ПАПКА, Деятельность Мосеса Гастера в румынской лингвистике и филологии	103
СТАТЬИ И ЗАМЕТКИ	
И. ПЭТРУЦ, Вопросы морфологии и орфографии в связи с <i>î</i> в румынском языке	119
Р. ТОДОРАН, Морфологические примечания	125
М. ЗДРЕНГЯ, Определённая и неопределённая форма существительных	137
ГР. РУСУ, Этимология слова <i>săşiţă</i>	141
ХРОНИКА	
И. СТАН, Клужский языкознания Институт	145
РЕЦЕНЗИИ И ОТЧЕТЫ	
Вопросы, касающиеся румынского языка в журнале „Вопросы языкознания“ (1952—1956) (Викторика Памфиль)	153
DICTIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANЕ, Издательство Академии Р. Н. Р., Том. I (A—C), 1955; том. II (D—L), 1956 (Елена Стан)	156
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN, <i>Serie nouă</i> , Tom. I-II; MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÎN, <i>Serie nouă</i> , Tom. I, Издательство Академии Р. Н. Р., 1956 (Г. Вледя)	160
ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Венгерская Академия Наук, том. I—V (Лидия Шердян-Сыряля)	162
STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE (труды и исследования по языкознанию), VI, 1955 No 1—4 (Аурелия Стан)	166
LIMBA ŞI LITERATURĂ (язык и литература), Общество исторических и филологических наук, 1955 (Е. С. и И. С.)	169
С. П. НИКОЛАЕВА, Р. Г. ПИОТРОВСКИЙ, Деспоте метода диалектаний упор проблеме <i>limbă</i> дискуссии, привитоаре ла ортография молдовеняскэ (О методе разрешения некоторых спорных вопросов относительно молдавской орфографии), в журнале „Бињвэцторул советие“, Кишинев, No 9, стр. 42—46 (П. Нееску)	172
ЯНЧО ЭЛЕМЕР, Az Erdély Magyar Nyelvűvelő Társaság iratai (Акты трансильванского общества для культуры венгерского языка), Бухарест, Издательство Академии Р. Н. Р., 1956 (Б. Колемени)	176
УКАЗАТЕЛЬ	181

CUVÎNT ÎNAINTE

Activitatea Institutului de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. este în bună parte o continuare a muncii desfășurate timp de trei decenii de fostul „Muzeu al limbii romine”. La Cluj s-a manifestat un deosebit interes pentru studiul limbii romine, lucrându-se cu multă rîndă în diferite domenii ale lingvisticii și filologiei rominești; a apărut o publicație de seamă „Dacoromania”, vol. I—XI (1921—1948) și au fost publicate părți din lucrări ca „Dicționarul limbii romine”, „Atlasul lingvistic român”, apoi studii de dialectologie și de onomastică, studii asupra monumentelor de limbă etc.

Regimul democrat popular a creat condiții superioare pentru dezvoltarea științei, promovind metodele socialiste de organizare a activității științifice și asigurînd specialiștilor și cercetătorilor în formare baza materială de cercetare. În anii puterii populare s-au întreprins, cu forțe sporite, lucrări de mare amploare ca „Atlasul lingvistic român” (serie nouă), „Dicționarul limbii romine literare contemporane” (în colaborare cu Institutul de lingvistică din București), „Dicționarul român-maghiar”, „Dicționarul graiurilor săsești din Ardeal”, „Dicționarul graiurilor limbii romine” (în colaborare cu Secția de lingvistică din Iași), diverse monografii lingvistice regionale ș. a.

Institutul se prezintă acum cu două publicații periodice, „Cercetări de lingvistică” și „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények” (Cercetări de lingvistică și istorie literară). Prima este o continuare independentă a revistei Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., „Studii și cercetări științifice”, I—VI (1950—1955).

Preocuparea noastră constantă este de a pune la baza cercetărilor concepția materialist-dialectică despre limbă și de a lărgi cîmpul de cercetare, abordînd și domenii sau aspecte lingvistice în parte neglijate în trecut (probleme de limbă literară și de gramatică, probleme privind influența slavă, maghiară etc. asupra limbii romine, probleme de fonetică experimentală etc.) sau mai puțin reprezentate în revistele actuale din țară (probleme de onomastică, studii asupra monumentelor vechi de limbă etc.).

Publicația aceasta va căuta, în limita posibilităților, să dea cititorilor cît mai multe informații asupra activității lingvistice din țară și din străindătate, recenzînd în special lucrări consacrate limbii romine.

Apelăm la publicațiile similare rominești și de peste hotare și la învățații care sînt preocupați de studiul limbii romine să ne înștiințeze despre realizările lor științifice în acest domeniu.

Cluj, decembrie 1956.

REDACȚIA

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

Деятельность Института Языкознания Клужского филиала Академии Р. Н. Р. является большей частью продолжением работы, развернутой на протяжении трёх десятилетий бывшим Muzeul limbii romine (Музеем румынского языка). В Клуже проявилось особое внимание к изучению румынского языка; велась усердная работа в разных областях румынского языкознания и филологии; издавался журнал Dacoromania, т. I—XI (1921—1948) были напечатаны части таких работ как Dicționarul limbii romine (Словарь румынского языка), Atlasul lingvistic romin (Румынский лингвистический атлас), а также работы по диалектологии и по ономастике, очерки об языковых памятниках и т. д.

Народно-демократический режим создал благоприятные условия для развития науки, используя социалистические методы в организации научной работы и обеспечив специалистов и молодых исследователям материальную основу для исследования. В годы народной власти с небыватым подъемом были предприняты такие большие труды как Atlasul lingvistic romin — serie nouă (Румынский лингвистический атлас — новая серия), Dicționarul limbii romine literare contemporane (Словарь современного литературного румынского языка) (в сотрудничестве с Бухарестским институтом языкознания), Dicționarul romin-maghiar (Румынско-венгерский словарь), Dicționarul graiurilor săsești din Ardeal (Словарь саксонских говоров из Трансильвании), Dicționarul graiurilor limbii romine (Словарь говоров румынского языка) (в сотрудничестве с Ясским лингвистическим отделением), разные лингвистические областные монографии и т. д.

Теперь Институт выпускает два периодических издания Cercetări de lingvistică (Исследования по языкознанию) и Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (Исследования по языкознанию и истории литературы). Первая является самостоятельным продолжением журнала Клужского филиала Академии Р. Н. Р. Studii și cercetări științifice (Научные исследования и очерки), т. I—VI (1950—1955).

Мы постоянно заботимся о том, чтобы положить в основу исследования материалистическо-диалектическое учение о языке и расширить сферу исследований, включая в изучение лингвистических областей и сторон, частично игнорированные в прошлом вопросы (литературного языка и грамматики, вопросы славянского, венгерского влияний и т. д. на румынский язык, вопросы экспериментальной фонетики и т. д.), или же мало освещенные в появляющихся у нас журналах (вопросы ономастики, исследование языковых памятников и т. д.).

Настоящий журнал постарается, по мере возможности, ознакомить читателей с лингвистической деятельностью в нашей стране и за границей, рецензируя преимущественно труды, посвященные румынскому языку.

Мы обращаемся к подобным же румынским и иностранным публикациям и к учёным, занимающимся исследованием румынского языка, с просьбой сообщать нам об их научных достижениях на этом поприще.

Клуж, декабрь 1956 г.

РЕДАКЦИЯ

AVANT - PROPOS

L'activité de l'Institut de linguistique de la Filiale de Cluj de l'Académie de la R.P.R. est en grande partie la continuation du travail développé pendant une trentaine d'années par l'ancien „Muzeul limbii române“. A Cluj s'est manifesté un intérêt spécial pour l'étude de la langue roumaine et on a travaillé avec beaucoup de persévérance dans les différents domaines de la linguistique et de la philologie roumaine; on a vu paraître l'importante publication „Dacoromania“ vol. I—XI (1921—1948) et il a été partiellement publié des ouvrages comme „Dicționarul limbii române“, „Atlasul lingvistic romin“, des études de dialectologie et d'onomastique, des études sur les monuments de la langue, etc.

Le régime de démocratie populaire a créé des conditions particulièrement favorables au développement de la science, en encourageant les méthodes socialistes d'organisation de l'activité scientifique et en assurant aux spécialistes et aux jeunes chercheurs les moyens matériels de la recherche scientifique. Durant ces années de pouvoir populaire, on a entrepris avec un nombre accru de collaborateurs des travaux de grande importance, comme „Atlasul lingvistic romin“ (nouvelle série), „Dicționarul limbii române literare contemporane“ (en collaboration avec l'Institut de linguistique de Bucarest), „Dicționarul romin-maghiar“, „Dicționarul graiurilor săsești din Ardeal“, „Dicționarul graiurilor limbii române“, (en collaboration avec la Section de linguistique de Jassy), diverses monographies linguistiques régionales, etc.

L'Institut se présente maintenant avec deux publications périodiques intitulées „Cercetări de lingvistică“ et „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények“ (Recherches de linguistique et d'histoire littéraire). La première c'est une continuation indépendante de la revue de la Filiale de Cluj de l'Académie de la R.P.R., „Studii și cercetări științifice“, I—VI (1950—1955).

Notre préoccupation constante est de placer à la base des recherches la conception de la philosophie matérialiste-dialectique relative à la langue et d'élargir le champ de la recherche scientifique en abordant des domaines ou des aspects linguistiques peu ou pas étudiés autrefois (c'est-à-dire des problèmes de langue littéraire et de grammaire, l'influence slave, magyare, etc. sur la langue roumaine, des problèmes de phonétique expé-

rimentale, etc.), ou moins représentés dans les revues actuelles du pays (problèmes d'onomastique, études sur la langue des anciens textes etc.).

Notre publication tâchera, dans les limites des possibilités, de donner aux lecteurs le plus d'informations possibles sur l'activité linguistique de chez nous et de l'étranger, en présentant de préférence des travaux consacrés à la langue roumaine.

Nous faisons appel aux publications similaires, roumaines ou étrangères, et aux savants préoccupés de l'étude de la langue roumaine, pour nous informer et nous tenir au courant de leurs réalisations scientifiques dans ce domaine.

Cluj, décembre 1956.

LA RÉDACTION

ECHIVALENȚA MORFOLOGICĂ A VARIANTELOR FONEMELOR VOCALICE ROMINEȘTI*)

DE

Acad. E. PETROVICI

Fonemul este cea mai mică unitate fonică a limbii care are funcțiunea de a deosebi învelișul sonor al cuvintelor și morfelelor; el prezintă în cursul vorbirii diferite nuanțe, numite variante, determinate de mediul fonetic. Deosebindu-se între ele, fonemele deosebesc în același timp cuvintele și morfelele¹⁾. Fonemul este prin urmare cel mai mic component fonic deosebitor nu numai al cuvintelor, ci și al morfelelor. Elementele formale ale cuvintelor, desinențele, terminațiile, afixele sînt compuse din foneme și se deosebesc unele de altele cu ajutorul fonemelor. De aceea morfologia este strîns legată de fonologie, de fonetică, întocmai ca lexicul.

Variantele poziționale ale aceluiași fonem prezintă și ele deosebiri mai mici sau mai mari de la una la alta, dar aceste deosebiri nu au funcțiune deosebitoare, deoarece sînt condiționate de poziție²⁾. De aceea toate variantele unui și aceluiași fonem au funcțiune identică. Identitatea funcțională reunește mai multe variante într-un singur fonem. Fără identitate funcțională, variantele n-ar constitui un singur fonem, ci ar fi simțite ca foneme diferite. Identitatea funcțională a variantelor unui fonem se manifestă și în elementele formale ale cuvintelor, în morfele. O desinență, o terminație, un afix pot prezenta mai multe variante, condiționate de anturajul fonetic, sub influența căruia fonemul sau fonemele care constituie morfemul suferă modificări. Aceste modificări sînt numai variante poziționale ale fonemelor respective, deoarece modificarea lasă neatinsă funcțiunea morfemului, care rămîne aceeași. Iată un exemplu: sufixul infinitivului verbelor de conjugarea I (ca de pildă *a lucra*, *a cînta*) este constituit dintr-un singur fonem vocalic: *-a*³⁾. După consoana palatală finală a temei verbului, fonemul /a/ al sufixului infinitivului se modifică dobîn-

*) Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R. (30—31 ianuarie 1956).

¹⁾ Cf. O. S. Ahmanova, *Fonologia*, Izd. mosk. univ., 1954, p. 13, 15.

²⁾ Id. ibid., p. 14, 15; SCL, VI, p. 29 urm.

³⁾ Vezi *Gramatica limbii romîne*. Ed. Academiei R.P.R., vol. I, p. 279, § 272.

dind un caracter ușor anterior, mai ales la începutul duratei vocalei, care începe cu un scurt element vocalic avînd la început timbrul *i*, care trece treptat la *e*, *e* deschis, *ă* și apoi la *a* ușor anterior. O astfel de variantă pozițională a lui /a/ se rostește de pildă în infinitivul *a veghea* (în transcriere fonetică: *a veg^{ie}u⁴*). Cele două variante ale fonemului vocalic /a/, varianta fundamentală *a*, care apare după consoană nepalatală, și varianta pozițională *e⁵*, care apare după consoană palatală, sînt așadar echivalente din punct de vedere morfologic în cazul lui *a lucra*, *a veghea*; ele au funcțiunea morfologică de a constitui sufixul în infinitivului (și al imperfectului) verbelor de conjugarea I⁶).

Două sau mai multe sunete asemănătoare din punct de vedere articulatoriu și acustic nu pot constitui un singur fonem, dacă nu sînt echivalente din punct de vedere morfologic.

* *

Încercînd să stabilesc sistemul fonetic al limbii romîne am ajuns la concluzia că limba romînă are cinci foneme vocalice, anume /a/, /o/, /u/, /ă/, /i/). Fonemul /a/ prezintă variantele poziționale (scrise ortografic) *a*, *ea* (*ia*), *oa*, *eo* (*ioa*)⁸); fonemul /o/ variantele *o*, *eo* (*io*)⁹); fonemul /u/ variantele *u*, *iu*¹⁰); fonemul /ă/ variantele *ă*, *e*¹¹) și fonemul /i/ variantele *i*, *i*¹²). Fonemele /ă/ și /i/, din motive asupra cărora vom reveni mai jos, e preferabil să fie numite fonemele „ă/e” și „i/i”.

Să cercetăm dacă diferitele variante ale fonemelor vocalice romînești sînt sau nu echivalente din punct de vedere morfologic.

Echivalența morfologică a lui *a* și *ea*

1. Fonemul vocalic /a/ îndeplinește funcțiunea de articol hotărît enclitic al substantivelor feminine (și al unor substantive masculine), prezentînd după consoane nepalatalizate varianta fundamentală *a*, iar după con-

⁴) Privitor la varianta anterioară a fonemului vocalic /a/, vezi SCL I, p. 182, 185 urm., VI, p. 31 urm.

⁵) Privitor la pronunțarea acestei variante, scrisă ortografic *ea*, vezi SCL, VI, p. 7 urm., p. 35 și p. 183 urm.

⁶) Privitor la echivalența morfologică a variantelor unui fonem, vezi R. I. Avanesov, *Iz istorii russkogo vokalizma*, *Zvuki i i y*, „Vestnik moskovskogo universiteta”, No. 1, 1947, p. 41 urm.

⁷) Vezi SCL, I, p. 172 urm. III, p. 127 urm. și VI, p. 29 urm.

⁸) De ex. *gata* ~ *gheata* (în transcriere fonematică *[g'ata]*; *car* ~ *chiar* *[k'ar]*; *tacă* ~ *teacă* *[t'akă]* ~ *toacă* *[t'akă]*; grupurile *la* ~ *lea* ~ *loa* ~ *leoa* în cuvintele *lac*, *leac* *[l'ak]*, *loază* *[l'ază]*, *learcă* *[l'arkă]*, *cară* ~ *chioară* *[k'ară]* etc.

⁹) De ex. *Petro* (vocativ de la *Petra*) ~ *Petreo* *[Petr'o]* (vocativ de la *Petren* *[Petr'a]*); *gol* ~ *ghiol* *[g'ol]* etc.

¹⁰) De ex. *lațul* ~ *Galațiul* *[Galaț'ul]*; *anul* ~ *Botoșaniul* *[Botoșan'ul]* etc.

¹¹) De ex. grupurile *-gă-*, *-ghe-* în formele verbale de conjugarea I *rugăm* — *veghem* *[veg'em]* etc.

¹²) De ex. grupurile *-gi-*, *-ghi-* în gerunziul verbelor de conjugarea I *rugînd* — *veghînd* *[veg'ind]*, sau *-ri-*, *-ri-* în gerunziul verbelor de conjugarea a IV-a *hotărînd* — *sărînd* etc.

soane palatalizate varianta pozițională notată ortografic *ea*. Astfel avem pe de o parte *luna*, pe de altă parte *lunea* (în transcriere fonetică *lunea*¹³), în transcriere fonematică *lun'a*). Același caz îl avem și în *carta* — *cartea* [*kart'a*], *soarta* — regional *soartea* [*s°art'a*], (*so*)*ba* — (*co*)*bea* [*kob'a*], *seara*, regional *sara* — *sarea* [*sar'a*], *coașa* — regional *coașea* [*k°aș'a*], *ușa* — reg. *ușea* [*uș'a*], *mătușa* — reg. *mătusea* [*mātuș'a*], reg. *mătasa* — *mătasea* [*mătas'a*] etc. Formele articulate *lunea* [*lun'a*], *marțea* [*mar't'a*], *vinerea* [*viner'a*] au luat naștere altfel decât formele *cartea* [*kart'a*], *sarea* [*sar'a*], *ușea* [*uș'a*], *mătasea* [*mătas'a*] etc. Primele se datoresc adăugirii articolului *-a* (= fonemul /a/) la formele nearticulate terminate în consoane palatalizate (*lun' + a*, *mar't' + a*, *viner' + a*), pe când cele din urmă se datoresc aceluiași proces prin care au apărut forme ca *soarta*, *vara*, *ușa*, *casa* etc. Am afirmat mai sus că *ă* și *e* constituie un singur fonem, pe care l-am numit fonemul „ă/e”, varianta *ă* apărind după consoană nepalatalizată și varianta *e* după consoană palatalizată. Formele nearticulate ale substantivelor feminine amintite mai sus au o consoană nepalatalizată înaintea terminației constituite din varianta *ă* a fonemului vocalic „ă/e” (*soartă*, *vară*, *ușă*, *casă*, *mătasă* etc.), iar altele o consoană palatalizată înaintea variantei *e* a aceluiași fonem vocalic „ă/e” (*cart'e*, *soart'e*, *sar'e*, *uș'e*, *mătas'e* etc.). Substantivele acestea, înainte de a primi articolul *-a*, elidează vocala „ă/e”, consoanele precedente păstrându-și caracterul nepalatalizat, respectiv palatalizat. Vom avea așadar pe de o parte *soart + a*, *var + a*, *uș + a*, *cas + a*, *mătas + a* etc., iar pe de altă *kart' + a*, *s°art' + a*, *sar' + a*, *uș' + a*, *mătas' + a* etc. Formele *kart'a*, *s°art'a*, *sar'a*, *uș'a*, *mătas'a* etc. scrise ortografic (*cartea*, *mătasea* etc.) par, firește, a-l fi păstrat pe *e*, pe când în realitate el s-a elidat întocmai ca varianta *ă*.

2. În multe sufixe care încep cu fonemul /a/, acesta apare când ca *a*, când ca *ea*, cele două variante depinzând de caracterul nepalatalizat sau palatalizat al consoanei finale a cuvântului la care se adaugă sufixul. Astfel apare sufixul *-a/-ea* cu ajutorul căruia au fost formate în trecut multe nume proprii de bărbați, ca de ex. *Caba*, *Cindea*, *Corbea*, *Manea*, *Mirea*, *Mora*, *Sima* etc. Adeseori se întâlnesc paralel, având la bază aceeași temă, forme cu *-a* și forme cu *-ea*: *Borza* — *Borzea*, *Bota* — *Botea*, *Bruda* — *Brudea*, *Chira* — *Chirea*, *Ciura* — *Ciurea*, *Groza* — *Grozea*, *Hamza* — *Hamzea*, *Mija* — *Mijea*, *Musta* — *Mustea*, *Nasta* — *Nastea*, *Orza* — *Orzea*, *Sturza* — *Sturzea*, *Zbiera* — *Zbierea* etc.¹⁴).

La fel prezintă câte două variante, una cu *-a* și una cu *-ea*, și sufixele *-at/-eat*: *dințat* — *urecheat*; *-ea/-a*: *lopătea* — reg. *lopăța*, *mielușea* —

¹³ Prin *ue* se notează un *n* palatalizat având timbrul aproximativ al unui *e*. În multe graiuri regionale timbrul lui *n* palatalizat este aproximativ acela al lui *i* (*luña*). Pe când în limba literară *n* palatalizat are o articulație coronală, în multe graiuri regionale articulația acestui *n* este dorsală, mai dorsală decât aceea a lui *n* rusesc, apropiată de aceea a lui *gn* francez („*n mouillé*”). Privitor la felul cum trebuie interpretată fonologic forma *lunea*, vezi SCL, VI, p. 31.

¹⁴ Privitor la numele masculine *Borza*, *Borzea*, *Bota*, *Botea*, *Bruda*, *Brudea*, *Chira*, *Chirea*, *Ciura*, *Ciurea*, *Mija*, *Mijea*, *Nasta*, *Nastea*, *Orza*, *Orzea*, *Sturza*, *Sturzea*, *Zbiera*, *Zbierea*, vezi Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Olului*, București, 1936, p. 161, 185, 186, 189, 204, 209, 280, 293, 319, 327, 339, 351.

reg. *mielușă*; *-eală/-ală*: *zicală* — *amăreală*, reg. *amărală*, *greșeală* — reg. *greșală*, reg. *sfirșală* — *sfirșeală*; *-ean/-an*, *-eancă/-ancă*: *băcăuan* — *brăilean*, *bănățean* — reg. *bănățan*, *clujean* — reg. *clujan*, *crișean* — reg. *crișan*, *gălățeancă* — reg. *gălățancă*, *ieșean* — reg. *ieșan*, *moldoveancă* — reg. *moldovancă*, *țăran* — *sătean*; *-eață/-ață*: *albeață* — reg. *albață*, *roșeață* — reg. *roșăță* etc.

3. Particula arătătoare *-a* a pronumelor prezintă, după consoane palatalizate, varianta *-ea* (scrisă și *ia*): *acesta* — *aceștia*, *atita* — *atiția* (reg. *atița*), *acela* — *acelea* etc.

4. Sufixul adverbial *-a* prezintă varianta *-ea* după consoane palatalizate: *acuma*, *aidoma*, *atuncea*, *aiavea*, *alătura*, *asemenea* etc.¹⁵).

5. Sufixul caracteristic conjugării I apare sub două aspecte, *-a-* și *-ea-*: inf. *a ara* — *a veghea*, *a înmănunchea* etc.¹⁶); pers. a II-a plural prez. ind. și imperativ: *arați* — *vegheați*, *înmănuncheați* etc.

6. Desinența *-ează* apare regional, unde consoanele *s*, *z*, *ș*, *j*, *ț*, sînt refractare palatalizării, sub aspectul *-ază*: *lucrează*, dar reg. *visază*, *înfățișază*, *neglijază*, *holbază* etc.¹⁷).

7. Desinența *-ească* are și aspectul *-ască*: *să înflorească* — *să hotărască*, reg. *să iubască* etc.

8. Sufixul imperfectului apare de asemenea sub două aspecte, *-a-* și *-ea-*. Conjugările a II-a și a III-a prezintă *-ea-*, iar conjugările I și a IV-a *-a-* și *-ea-*: *aram*, *arai*, *ara*, *tăiam*, *tăiai*, *tăia* etc., dar *vegheam*, *vegheai*, *veghea* etc.¹⁸); *vedeam*, *vedei* etc.; *băteam*, *băteai* etc.; *săream*, *săreai*, *sărea* etc., dar *hotăram*, *hotărai*, *hotăra*, *suiam*, *suii*, *sui* etc.

9. Sufixul perfectului simplu pentru conjugarea I este *-a-* și *-ea-*: *-ai*, *-ași*, *-arăm* etc. și *-eai*, *-eai*, *-earăm* etc. (*arai*, *arași*, *ararăm* etc., dar *vegheai*, *vegheaiși*, *veghearăm* etc.)¹⁹). De asemenea participiul și supinul prezintă *-a-* și *-ea-*: *arat*, dar *vegheat* etc.

Din cele expuse rezultă că variantele *a* și *ea* sînt echivalente din punct de vedere morfologic.

Dar variantele *a* și *ea* se întîlnesc și în cazul alternanțelor vocalice, împreună cu variantele *oa* și *ioa*, avînd toate aceeași funcțiune morfologică.

Echivalența morfologică a lui *a*, *ea*, *oa*, *ioa* în alternanțele vocalice

Alternanțele fonetice joacă un rol important în morfologia romînească, căci ele indică — împreună cu desinența sau cu sufixul — rolul gramati-

¹⁵) Formele *atuncea*, *asemenea*, *alătura* etc. au luat naștere prin adăugarea lui *-a* adverbial la formele terminate în consoane palatalizate *atunc+a*, *asemen+a*, *alătur+a* etc. Vezi SCL, VI, p. 31.

¹⁶) Vezi mai sus, p. 1 și SCL, VI, p. 31. *Gramatica* Academiei R.P.R. (I, p. 268, § 258, p. 277, § 269 și p. 279, § 272) dă ca sufix caracteristic conjugării I numai varianta *-a-*.

¹⁷) Vezi SCL, I, p. 184.

¹⁸) *Gramatica* Academiei R.P.R. (I, p. 272, § 262) dă ca sufix al imperfectului la conjugarea I numai varianta *-a-*.

¹⁹) *Gramatica* Academiei R.P.R., I, p. 273, § 263 și p. 280, § 274 dă numai varianta *-a-* ca sufix al perfectului simplu.

cal al diferitelor forme²⁰). În cadrul alternanțelor vocalice este foarte frecventă alternanța variantelor fonemului vocalic /a/ cu vocalele „ă/e” și /o/:

ă — a
e — a
e — 'a (ea)
o — °a (oa)
'o (io) — °a (ioa).

Funcțiunea acestor alternanțe vocalice este aceeași:

1. De a deosebi singularul de plural: țări — țară, reg. sări — sară, seri — seară [s'ară], fete — fată, negre — neagră [n'agră], școli — școală [șk°ală], ciori [č'or'] — cioară [č°ară] etc.

2. De a deosebi lemininul de masculin: văr — vară, negru — neagră [n'agră], socru — soacră [s°akră], șchiop — șchioapă [șk°opă] etc.

3. De a deosebi persoanele I și a II-a de persoana a III-a: crăp — crapă, șed — șade, învăt — învețe — învață, spăl — speli — spală, leg — leagă [l'agă], îngheț — îngheață [ing'ată], încheg — încheagă [in-k'agă], rog — roagă [r°agă], dorm — doarme [d°arme], dezghioc — dezghioacă [dezg°ok — dezg°akă] etc.

4. De a deosebi indicativul de conjunctiv: să învețe — învață, să spele — spală, să lege — leagă, să înghețe — îngheață; vede — să vadă, crede — să creadă, hotărăște — să hotărăscă, înflorește — să înflorească etc.

Așadar fonemul vocalic /a/, sub aspectul celor patru variante ale sale (a, 'a, °a, °a), desemnează singularul substantivelor și adjectivelor feminine față de plural, femininul față de masculin la substantive și adjective, persoana a III-a față de pers. I și a II-a, indicativul față de conjunctiv, resp. conjunctivul față de indicativ.

Echivalența morfologică a lui o, eo (io)

O și eo (io) sînt echivalente din punctul de vedere al funcțiunii morfologice în următoarele cazuri:

1. Desinența vocativului unor nume de persoană și de animale feminine și masculine terminate în -ă, -e, -a, 'a): soro, Petro (nominativ Petra fem.) — Petreo [Petr'o] (nominativ Petrea [Petr'a] masc.), vulpeo [vulp'o], Corbeo [Korb'o], Mihneo [Mihn'o], Rado, badeo [bad'o] etc.

2. Sufixul -'or (-ior) apare și sub aspectul -or: pantofior [pantof'or], dulăpior [dulăp'or], sprintenior [sprinten'or], obrăjor, frățior [frățiuor].

3. Sufixul -os apare și sub aspectul -'os (-ios): cărnos, cuviincios, credincios, ochios [ok'os], reg. lenios [len'os] „leneș” etc.

Echivalența morfologică a lui u, iu

Variantele u și 'u (iu) au aceeași funcțiune morfologică în următoarele forme gramaticale:

²⁰) Gramatica Academiei R.P.R., I, p. 112, § 80.

1. Ca articol hotărit masc. sing., de ex. *lațul* — *Galațiul* [*Galaț'ul*] (reg. *Galațul*), *anul* — *Botoșaniul* [*Botoșan'ul*], *Bucureștiul* [*Bucureșt'ul*], *ciștiul* [*kișt'ul*], *puștiul* [*pușt'ul*], *moșul* — reg. *moșiul* [*moș'ul*] etc.²¹

2. În sufixul diminutiv *-uț*, care prezintă și varianta *-uț*: *grăjdut* — reg. *grăjdiuț* [*grăjd'uț*] etc.

Echivalența morfologică a lui *i* și *i*

Vocalele *i* și *i* au totdeauna funcțiuni morfologice identice, de ex. în următoarele forme:

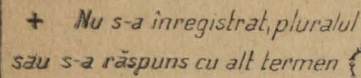
1. Articolul hotărit enclitic masc. pl. Se știe că graiurile regionale posedă fricative și africcate refractare palatalizării. În aceste graiuri *ș*, *j*, *ț*, (*d*)*z*, *č*, *ğ* nu pot avea niciodată un timbru care să-l amintească pe acela al lui *i*. Pe arii întinse, în locul formelor de plural nearticulat *moș'*, *urej'*, *fraț'*, *braz'* (*moși*, *ureji*, *frați*, *brazi*) întâlnim forme cu *ș*, *j*, *ț*, *z* finali nepalatalizați: *moș*, *urej*, *fraț*, *braz*. De asemenea în nordul țării, mai ales în Maramureș, *č*, *ğ* n-au timbru palatal: *rač*, *jağ* (pl. de la *rac*, *jağ*). Dacă la formele de mai sus se adaugă articolul hotărit enclitic masculin, care constă dintr-un singur fonem vocalic, anume fonemul „i/i”, se obțin forme cu *i* în funcțiunea de articol hotărit în regiunile unde *ș*, *j*, *ț*, *z*, *č*, *ğ* finali au timbru palatal la forma de plural nearticulat și forme cu *i* în funcțiunea de articol hotărit în regiunile unde aceste consoane au timbru velar. Așadar vom avea, pe de o parte, formele articulate *moș'i(i)*²¹, *urej'i(i)*, *fraț'i(i)*, *braz'i(i)*, *rač'i(i)*, *jağ'i(i)*, pe de alta, formele articulate *moși*, *ureji*, *frați*, *brazi*, *rači*, *jaği*²². Harta alăturată nr. 1 arată răspîndirea pe teren a formei de plural nearticulat *băieț'*, cu un *ț* final palatalizat. Pe harta nr. 2 vedem răspîndirea formei de plural articulat *băieți(i)*, în care articolul hotărit are aspectul *i*. Comparînd harta nr. 1 cu harta nr. 2, constatăm că aria lui *ț'* (*ț* palatalizat) final este aproape identică cu aceea a lui *i* în funcțiune de articol hotărit. În alara acestei arii nu există *ț'* (*ț* palatalizat), iar articolul hotărit masc. pl. are aspectul *i*: *băieți* și, rar, *băieții*. E evident că varianta *i* a articolului este condiționată de *-ț'* (*ț* palatalizat) precedent, iar varianta *i* a articolului este condiționată de *-ț* (*ț* nepalatalizat) precedent. Ariile lui *băieț'*, *băieț'i* sînt asemănătoare cu aceea a lui *brațe* (vezi harta nr. 3).

Așadar, în regiunile cu *ț'* (*ț* palatalizat), de ex. în forma *băieț'*, întâlnim și formele *brațe*, *băieț'i(i)*, iar în regiunile cu *ț* nepalatalizat (*băieț*) sînt obișnuite formele *brață*, *băieți*. Variantele *e*, *i* apar după consoane palatalizate, iar variantele *ă*, *î* după consoane nepalatalizate.

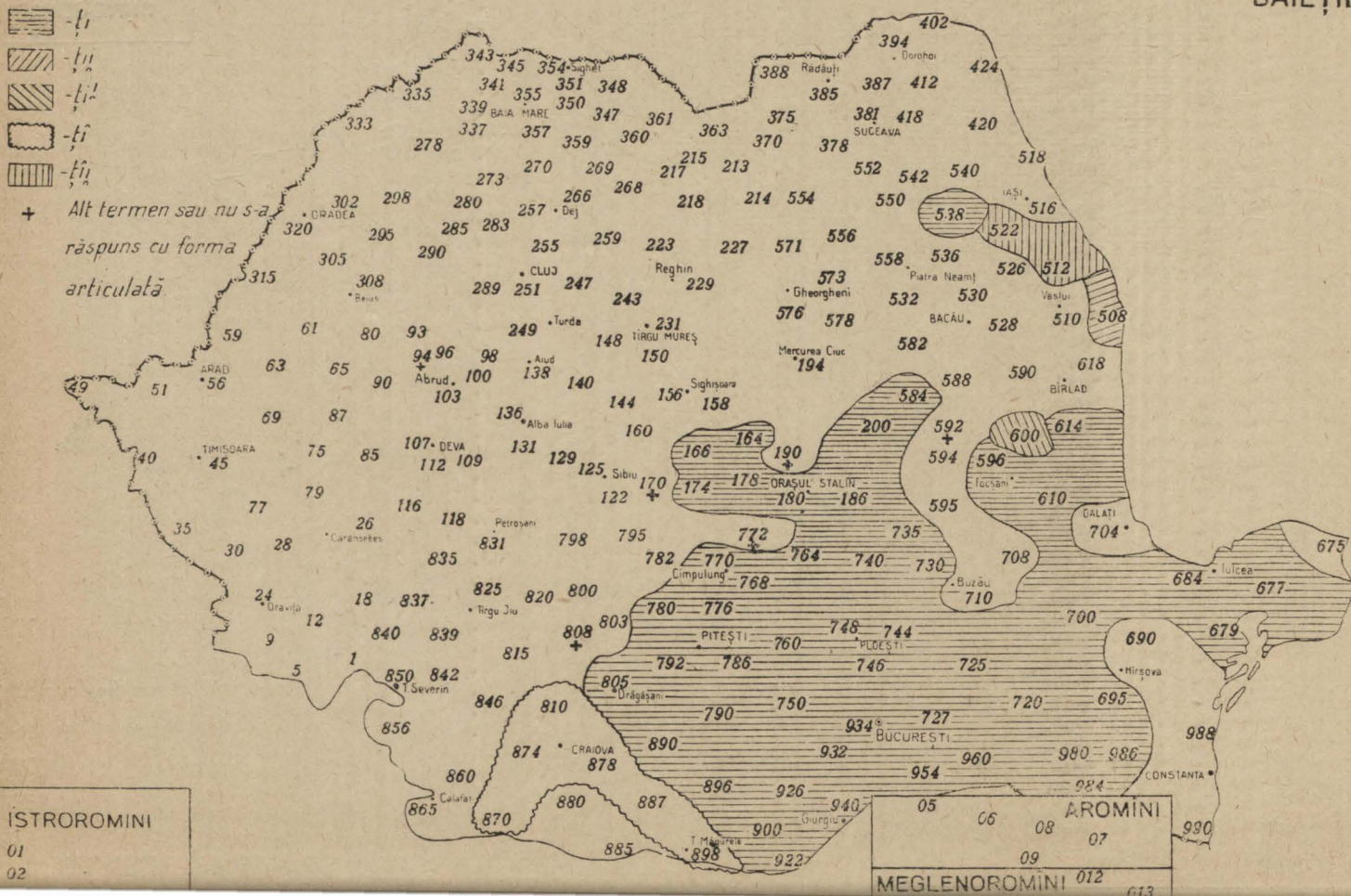
Harta nr. 2 cere însă o explicație. De ce aria formei *băieți(i)* este mai mare — îndeosebi în Moldova — de cît aceea a formei *băieț'*? Cum se explică faptul că în Moldova, unde se zice *băieț*, forma articulată are totuși un *-i*? Acest *-i*, cîteodată *-ii*, în loc de *i* așteptat este secundar. El

²¹) Cei doi *i* ortografici ai formelor de pl. masc. articulat se rostesc ca un singur *i*.

²²) Pe o arie mică, în Moldova, se pronunță un iod la sfîrșitul formelor de pl. masc. articulat: *frații*, *brazii* etc.

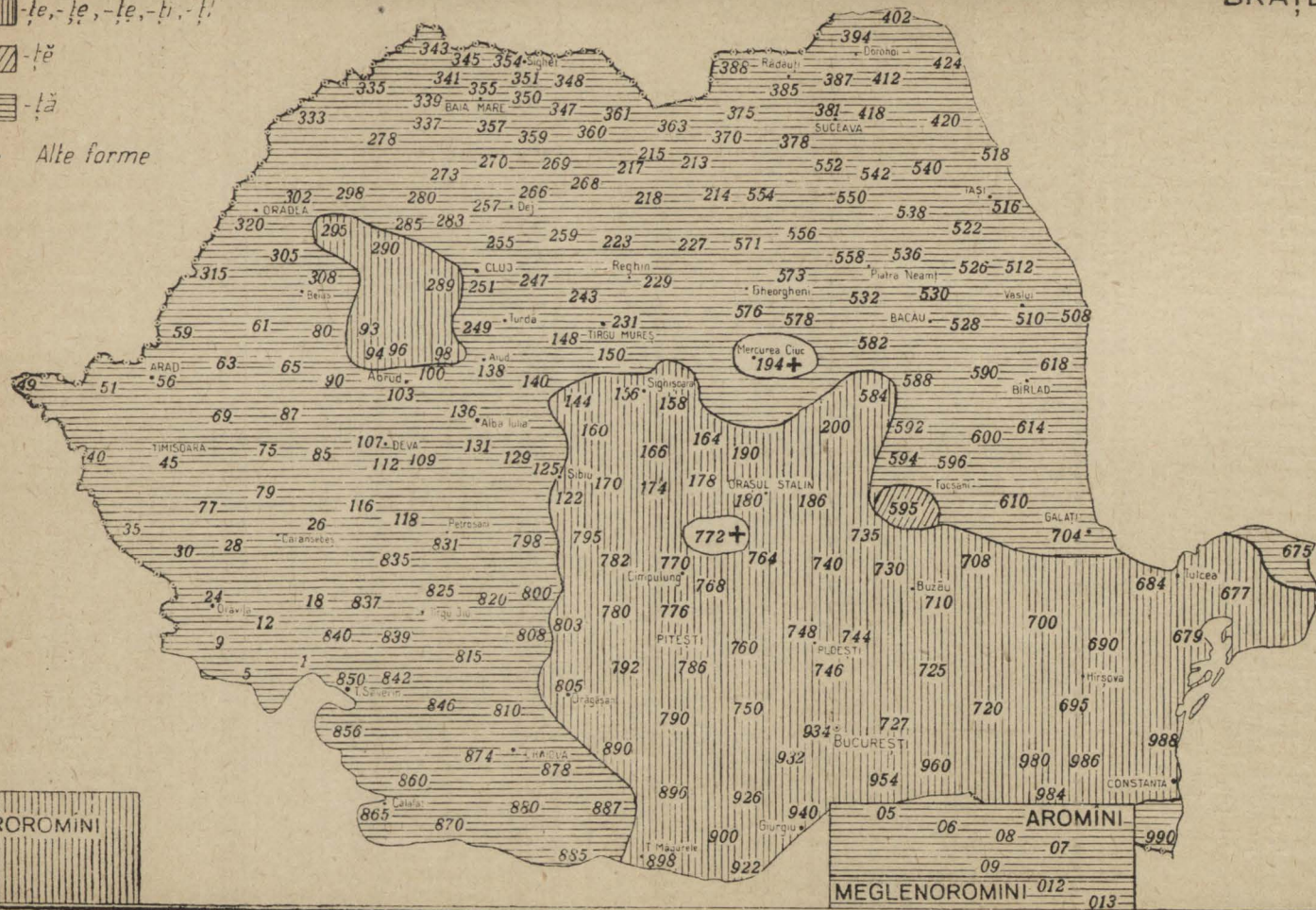

MEGLENOROMÎNI 012 013

☰ - tǎ

+ Alte forme

s-a dezvoltat dintr-un *i* mai vechi datorită acțiunii palatalizatoare a lui *i*od următor. Pe harta nr. 2 de ex. punctele 538 (cu *-ți*) și 508 (cu *-ții*) sînt în vecinătatea punctelor 512 și 522 (cu *-ții*). La fel trebuie explicat *-ți* și în punctele 600 (cu *-ții*) și 596, 614 etc.

2. Forma de dativ-genitiv fem. sg. articulat. Formelor de dativ-genitiv *casi(i)*²³), *lăzi(i)*, *uși(i)*, *coji(i)*, *feți(i)*²⁴), *vaci(i)*, *dragi(i)* din unele graiuri le corespund în alte graiuri formele *casi*, *lăzi*, *uși*, *coji*, *feți*, *vači*, *draği* (acestea două din urmă în Maramureș).

3. Sufixul *-i/-i-* caracteristic conjugării a IV-a: pe de o parte *înflori*, *înflorim*, *înfloriți*, *înfloriși*, *înflorit* etc., pe de alta *hotări*, *hotărăm*, *hotăriți*, *hotăriși*, *hotărit* etc., reg. *sosi*, *păzi*, *păși*, *îngriji*, *însoți*, *cloči* etc.

4. Sufixul gerunziului *-i/ind*: *arind*, *apucind*, *rugind*, *înșățișind*, *anga-jind*, *văzind*, *facind*, *hotărind*, reg. *sosind*, reg. *păzind*, reg. *pășind*, reg. *îngrijind*, reg. *însofînd*, reg. *cločind*, dar *tăind*, *îngenunchind*, *veghind*, *înflorind*, *sosind*, reg. *înșățișind*, reg. *anga-jind*, *rămiind* etc.

După analogia formelor *tăind*, *muind*, *încheind* etc. s-a format și gerunziul *creind* [*kreînd*], înlocuind cum *a creia*, *creiați*, *creiem*, *creie* (pers. a III-a sg. perf. simplu) au avut drept prototip formele *a încheia*, *încheiați*, *încheie* etc.

5. Sufixul *-i/itor*: *înfloritor*, *săritor*, *păzitor*, *prășitoare* etc., dar *hotă-ritor*, reg. *folositor*, reg. *păzitor*, reg. *prășitoare*, reg. *însoțitor*, reg. *îngri-șitor*, reg. *cločitoare* etc.

6. Sufixul *-i/ime*: *așunzime*, *tătărime*, reg. *așunzime*, *tătărime*²⁵) etc.

7. Sufixul *-i/iciune*: *șficiune*, *goliciune*, dar *uriciune* etc.

8. Sufixul *-ie/iie*: *soție* [*soțiie*], dar reg. *soție*.

9. Sufixul *-iu/iu*: *cărămiziu*, dar reg. *cărămiziu*.

10. Sufixul *-iș/-iș*: *tiriș* — *grăpiș*, *suiș* etc.

*
* *
*

Examinînd toate procedeele morfologice și de derivație ale limbii române, atît ale limbii comune, literare, cit și ale graiurilor populare, se poate afirma că nu există nici un caz în care variantele *a* — *ea* — *oa* — *eo* (*ioa*), *o* — *eo* (*io*), *u* — *iu* și *i* — *i* să îndeplinească funcțiuni morfologice diferite. Numai în ceea ce privește variantele *ă* — *e* se pot ivi îndoieli. Dar și aceste variante, în ciuda aparențelor, după cum vom vedea mai jos, sînt echivalente din punct de vedere morfologic.

Echivalența morfologică a lui *ă* și *e*

Vocalele *ă* — *e* au aceeași funcțiune morfologică în următoarele forme:

1. Sufixul substantivelor feminine, care are, pe de o parte, aspectul *-ă* (*casă* < lat. *casa*), pe de alta, aspectul *-e* (*vie* [*viie*] < lat. *vinea*, *foaie*

²³) Forma literară e *casei*.

²⁴) Literar *feței*.

²⁵) Formă obișnuită în textele vechi.

[*fpaie*] < lat. *folia*, suf. *-toare* [*-lpare*] (*invățătoare*) < lat. *-toria*, *clai* [*klai*] < sl. *kladnja*, *copaie* [*kopaie*] < sl. *kopanja*, *voie* [*voie*] < sl. *volja* etc.

Adeseori avem într-un grai regional *-ă*, iar într-altul *-e*, la aceleași substantive: *ușă* — reg. *ușe*, *coajă* — reg. *coașe*, *mătase* — reg. *mătasă*, *tuse* — reg. *tusă* etc.

2. Sufixul motional *-ă/-e*, care formează feminine de la masculine: *cumnat* — *cumnată*, *cititor* — *cititoare*, *invățător* — *invățătoare*, *tovarăș* — *tovarășă* — reg. *tovarășe*, *uriaș* — *uriașă* — reg. *uriașe* etc.

3. Desinența *-ă/-e* a femininului adjectivelor: lat. *bona* > rom. *bună*, dar lat. *tardiva*, *vecla* (< *vetula*) > rom. *tirzie* [*tirziie*], *veche* [*vek'e*] etc. Toate adjectivele a căror temă se termină într-o consoană de timbru palatal (*i*, *č*, *k'*, regional *ș'*) au drept desinență a femininului singular varianta *e*: *bălaie*, *vioaie*, *stingace*, *dibace*, reg. *gingașe*, *uriașe* etc. Natural, în regiunile unde *č* are timbru velar, forma de fem. sg. a unui adjectiv ca *stingač* este *stingačă* (de ex. în Maramureș).

4. Desinența *-ă/-e* a femininului și neutruului plural la substantive și adjective: *ouă* (< lat. *ova*), *cară* (lit. *care*) (< lat. *carra*), *fiară* (lit. *fiare*) (< lat. *ferra*), dar *măruntaie* (< lat. *mīnutalia*), *bune* (< lat. *bonae*), dar *nouă* fem. pl. (azi lit. *noi*) (< lat. *novae*), *case* (reg. *casă*) (< lat. *casae*), cf. reg. *frumoasă*, *gingașă* fem. pl. — lit. *frumoașe*, *gingașe*; reg. *brață* — lit. *brațe* etc. (Privitor la răspindirea pe teren a formelor *brațe* și *brață*, vezi harta alăturată nr. 3).

La început formele de neutru plural (lat. *-a* > rom. *-ă*) și de feminin plural (lat. *-ae* > rom. *-e*) erau deosebite. În urma fenomenelor arătate mai sus, *-ă* și *-e* înlocuindu-se foarte des unul pe altul, cele două vocale au început să aibă aceeași funcțiune morfologică și să devină variante ale aceluiași fonem „ă/e”. Aceasta explică de ce neutruul românesc la plural coincide cu femininul (cu excepția desinenței *-uri*).

5. Sufixul prezentului la pers. a III-a sg. (pentru conjugarea I, a III-a și pentru conjugarea a IV-a în *-i*), precum și la persoana a III-a pl. pentru conjugarea I: *ară*, *ingrașă*, reg. *coasă*, *viră*, *taie*, *ingenunche*, reg. *ingroașe*, *vede*, *face*, *coase*, *sare* etc.²⁶). La conj. I avem așadar *ară*, *ingroașă*, dar *taie*, *ingenunche*, reg. *ingroașe*, reg. *ingrușe* etc. La conj. a III-a, pe lângă *face*, *crede*, *merge*, *coase* etc., există regional și *coasă*. La conjugarea a IV-a avem pe de o parte *sare*, *suie* etc., pe de alta *viră*, *coboară*, *omoară* etc.

6. Sufixul prezentului la pers. I pl. pentru conjugările I, a II-a, a III-a: pe de o parte *arăm*, *înțățîșăm*, *angajăm*, reg. *avăm*²⁷), reg. *coasăm* etc., pe de alta *tăiem*, *inmărunchem*, *veghem*, reg. *înțățîșem*, reg. *angajem*²⁸), *vedem*, *avem*, *facem*, *coasem* etc.

²⁶) Privitor la formele *taie*, *ingenunche*, *ingroașe* etc., vezi *Gramatica Academiei R.P.R.*, I, p. 271.

²⁷) Privitor la forma *avăm*, vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. II, Paris, 1914, p. 227; Al. Rosetti, *Istoria limbii romine*. VI, București, 1946, p. 107.

²⁸) Privitor la formele *tăiem*, *veghem*, *înțățîșem*, *angajem*, vezi *Gramatica Academiei R.P.R.*, I, p. 271.

7. Sufixul perfectului simplu la pers. a III-a sg. conjugarea I: *mîncă, legă, rugă, înfățișă, angajă*, dar *tăie, impereche, veghe*, reg. *înfățișe*, reg. *angaje* etc.

8. Desinențele *-ez, -ezi*, ale prez. ind. la pers. I, a II-a sg. pentru conj. I, și *-eze* a prez. conj. la pers. a III-a sg. și pl.: *lucrez, înfățișez, angajez, lucrezi, înfățișezi, angajezi, lucreze, înfățișeze, angajeze*, dar reg. *înfățișăz, angajăz* etc.

9. Desinențele *-esc, -ești, -este* ale prez. ind. la persoanele I, a II-a, a III-a sg. și a III-a pl. pentru conjugarea a IV-a: *înfloresc, înflorești* etc., dar *urăsc, hotărăsc, iubăsc, ivăsc, potopăsc, urăști, hotărăști*²⁹) etc.

10. Sufixul conjunctivului prezent la pers. a III-a: *să are, să vadă, să creadă, să sară, să vire* etc.

La conjugarea I, verbele a căror rădăcină se termină în consoană palatalizată au drept sufix varianta *-e*, atît la ind. prez., cît și la conj. prez.: *taie — să taie, ingenunche — să ingenunche*, reg. *ingrașe — să ingrașe* etc.

În graiurile regionale în care *ș, ț* sînt refractari palatalizării, verbelor a căror rădăcină se termină în *ș* sau *ț* de asemenea nu deosebesc conjunctivul de indicativ: *ingrașă — reg. să ingrașă, cruță — reg. să cruță* etc.

În exemplele înșirate varianta *ă* apare după consoană nepalatalizată, iar varianta *-e* după consoană palatalizată.

11. Sufixul care formează adjective *-esc*, pl. *-ești*, și adverbe *-ește*: *rominesc, rominește*, dar vechi și reg. *tătărăsc, tătărăște*, lit. *tovărășesc, tovrășește* — reg. *tovărășăsc, tovrășăște*.

12. Sufixul *-et* care are și aspectul *-ăt*: *riset — reg. risăt, rinjet — reg. rinjăt, treacăt, durăt, strigăt, zbierăt, țipăt, zimbet*³⁰) etc.

13. Sufixul *-ătate* care prezintă și varianta *-etate*: *bunătate*, dar *vietate [vuietate], pustietate*³¹) etc.

14. Sufixul *-ător* cu varianta *-etor*: *arător*, dar *tăietor, supraveghetor* etc.

15. Sufixul *-enie* cu varianta *-ănie*: *afurisenie, sfințenie, urîțenie*, dar reg. *afurisănie, sfințănie, urîțănie* etc.

*
* *
*

În forme ca *bună ~ bune, adună ~ (să) adune* variantele *ă — e* par a îndeplini funcțiuni morfologice diferite: *-ă* pare a fi desinența de singular feminin sau de pers. a III-a sg. a prez. ind., iar *-e* desinența de plural feminin sau de pers. a III-a sg. a prez. conj. În realitate, însă, precum vom vedea mai jos, deosebirea dintre sg. și pl. sau dintre indicativ și conjunctiv este constituită de opoziția „consoană nepalatalizată ~ consoană

²⁹) Vezi *Gramatica Academiei R.P.R.*, I, p. 268 urm. și p. 276. Privitor la formele *iubăsc ivăsc* etc., vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, VI, p. 107. Forme ca *iubăsc, ibăsc* sînt destul de frecvente în graiurile regionale. Vezi Sever Pop, *Atlasul lingvistic român*, partea I, vol. II, harta 249.

³⁰) Vezi G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, p. 33.

³¹) Vezi G. Pascu, *op. cit.*, p. 19.

palatalizată“. Timbrul *ă* al variantei fonemului vocalic „ă/e“ este condiționat de consoana nepalatalizată precedentă, iar timbrul *e* de consoana palatalizată precedentă. Faptul acesta apare foarte clar în cazul formării femininului singular și plural al adjectivelor terminate în *ș*. Diferitele graiuri regionale prezintă trei varietăți în ceea ce privește timbrul consoanei *ș*. Prima varietate are un *ș* totdeauna palatalizat, neavind corespondent nepalatalizat. A doua varietate de graiuri are un *ș* totdeauna nepalatalizat, refractar palatalizării, fără partener palatalizat. A treia varietate de graiuri posedă, ca limba literară, atât un *ș* nepalatalizat, cât și un *ș* palatalizat: /*ʃ*/ . În prima categorie de graiuri un adjectiv ca *gingaș* se rostește *gingaș'* la singular ca la plural. În a doua categorie de graiuri regionale, în care consoana *ș* este refractară palatalizării, *gingaș* (cu *ș* nepalatalizat) este și forma de sg. și cea de pl. masc. În sfârșit în a treia categorie de graiuri, în care, ca în limba literară, *ș* este nepalatalizat la forma de sg. masc. și palatalizat la forma de pl. masc., singularul are forma *gingaș*, iar pluralul forma *gingaș'*. Cum se formează femininul din aceste forme? Prin adăugarea desinenței constituite din fonemul „ă/e“ la forma de masc. sg. și masc. pl. După consoană nepalatalizată apare varianta *-ă*, iar după consoană palatalizată apare varianta *-e* a fonemului vocalic „ă/e“. Astfel, din masc. sg. *gingaș'*, masc. pl. *gingaș'*, se va obține fem. sg. *gingaș'e*, fem. pl. *gingaș'e*. Prin urmare în graiurile în care lipsește fonemul *ș* (*ș* nepalatalizat) și există numai *ș'* (*ș* palatalizat), singularul este egal cu pluralul atât la masculin, cât și la feminin, femininul prezentînd varianta *-e* a fonemului vocalic „ă/e“ în funcție de desinență. În schimb, din masc. sg. *gingaș*, masc. pl. *gingaș*, prin adăugarea desinenței *-ă/-e*, se va obține fem. sg. *gingașă*, fem. pl. *gingașă*. Și în aceste graiuri, din cauza lipsei fonemului /*ʃ*/, singularul este egal cu pluralul atât la masculin, cât și la feminin, femininul prezentînd varianta *ă* ca desinență. În sfârșit, din masc. sg. *gingaș*, masc. pl. *gingaș'*, adăugîndu-se desinența *-ă/-e* se va obține fem. sg. *gingașă*, fem. pl. *gingaș'e*, deoarece după consoană nepalatalizată apare varianta *ă*, iar după consoană palatalizată apare varianta *-e* a fonemului vocalic „ă/e“.

Prin urmare, în a treia categorie de graiuri și în limba literară, atât la masculin, cât și la feminin, singularul se deosebește de plural prin opoziția „consoană nepalatalizată ~ consoană palatalizată (/s/ ~ /*ʃ*/)“. Variantele *ă* resp. *e* ale fonemului vocalic „ă/e“ caracteristic femininului sînt condiționate de consoana finală a formelor de masc. sg. și masc. pl.

La fel trebuie interpretate și formele *bună* sg. — *bune* pl., *amară* sg. — *amare* pl. etc. La formele de masc. sg. *bun*, *amar*, masc. pl. *bun'*, *amar'* se adaugă desinența femininului care constă din fonemul vocalic „ă/e“. În felul acesta se va obține fem. sg. *bună*, *amară*, fem. pl. *bun'e*, *amar'e*, deoarece după consoană nepalatalizată apare varianta *ă*, iar după consoană palatalizată varianta *e* a fonemului vocalic „ă/e“.

Pronunțările regionale *bun'e*, *bun'ě*, *bun'ë*, *bun'ă*, *amar'e*, *amar'ě*, *amar'ă* etc. dovedesc că la feminin plural avem într-adevăr o consoană palatalizată. Este evident că sg. *bună* se deosebește de pl. *bun'ă* prin opoziția /*n*/ ~ /*n'*/.

Pronunțarea *bun^{te}*, *amar^{te}* etc. a fost odinioară general românească, chiar și în Muntenia. Forme ca *mi^{ine}*, *ci^{ine}*, *pi^{ine}*, rostite regional, prin Muntenia, și *mi^{in^{te}}*, *pi^{in^{te}}*, *mi^{in^e}*, *pi^{in^e}* etc., se explică prin anticiparea elementului palatal al lui *n'* din formele *mi^{n^e}*, *ci^{n^e}*, *pi^{n^e}*, *ci^{in^{te}}*, *mi^{in^{te}}*, *pi^{in^{te}}*³²⁾ (cf. formele munteneste și olteneste *oi^{k'}* < *ok'*, *urei^{k'e}* < *urek'e*, *vei^{k'e}* < *vek'e* etc. și formele vechi *maire* < *mar^{ie}*; *taire* < *tar^{ie}*, *saile* < *sall^e*, *minuine* < *minun^{te}* etc.)³³⁾. Așadar și în Muntenia deosebirea dintre *bun^d* — *bun^{te}*, *amar^d* — *amar^{te}* o constituia opoziția /n/ ~ /n'/, /r/ ~ /r'/. Astăzi în graiul muntean și în limba literară timbrul palatal al consoanelor palatalizate este abia perceptibil mai înalt decât acela al vocalei *e* următoare sau este egal. Această relativă depalatalizare, înaintea lui *e* (și a lui *i*), a consoanelor palatalizate este de dată recentă. Probabil ea se datorește unei influențe venite dinspre sud, din bulgară (unde de asemenea este recentă și pare a se li răspîndit spre nord și nord-est din graiurile slave macedonene și chiar din neogreacă și albaneză).

Cele spuse despre *gingaș^d* ~ *gingaș^e*, *bun^d* ~ *bun^e*, *amar^d* ~ *amar^e* sînt valabile și privitor la formele *ingraș^d* ~ (*să*) *ingraș^e*, *cruț^d* ~ (*să*) *cruț^e* în care indicativul se deosebește de conjunctiv prin opoziția /s/ ~ /s'/, /t/ ~ /t'/, după *ș*, *ț* apărînd varianta *ă*, iar după *ș'*, *ț'* varianta *e*. În graiurile în care *ș*, *ț* sînt refractari palatalizării, formele de mai sus prezintă aspectul *ingraș^d* ~ (*să*) *ingraș^d*, *cruț^d* ~ (*să*) *cruț^d*.

Natural, acolo unde *ș* este totdeauna palatalizat, fără partener nepalatalizat, atît indicativul, cît și conjunctivul vor avea un *e* final după *ș'*: *ingraș^e* ~ (*să*) *ingraș^e*.

La fel trebuie interpretate și formele *adun^a* — *să adun^e*, reg. *să adun^{te}*, *să adun^{te}*, *să adun^d* etc. În formele *adun^a* ~ *să adun^d* deosebirea e constituită evident de opoziția /n/ ~ /n'/.

În ceea ce privește „depalatalizarea“ lui *n'* din Muntenia și din limba literară (*adun^e* în loc de *adun^{te}*), vezi cele spuse mai sus referitor la *bun^e*, *amar^e*.

*

Cred că cu exemplele înșirate mai sus nu au fost epuizate toate cazurile în care variantele fonemelor vocalice îndeplinesc funcțiuni identice în elementele formale ale cuvintelor, în morfeme. La situația actuală s-a ajuns în urma unor multiple schimbări fonetice care s-au desfășurat în cursul veacurilor, schimbări datorite în primul rînd interacțiunii dintre foneme și mai ales acțiunii consoanelor asupra vocalelor. Drept urmare a acestor procese a fost apropierea funcțională tot mai mare între *a* și fostele foneme vocalice *e*, *o* care — în poziția sub accent, urmate de *o* silabă conținînd una dintre vocalele *ă*, *e* — s-au apropiat acustic tot mai

³²⁾ Pentru explicarea formelor *pline*, *ci^{ine}* nu este așadar nevoie să pornim de la formele de plural. (Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, VI, p. 143). Cf. și lat. *mane* > *min^{te}*. Forma *m^lini* [*m^lin'*] pentru *m^line* este recentă; ea se explică prin căderea lui *e* final, consoana precedentă păstrîndu-și caracterul palatalizat: *m^lin'(e)* > *m^lin'*.

³³⁾ Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 52, 54, 72, 75, 78; Al. Rosetti, *op. cit.*, VI, p. 143—144.

mult de a^{34}), precum și între $\breve{a}$ și e , respectiv i și $\breve{i}$, asemănătoare din punct de vedere articulatoriu și acustic, ceea ce a avut drept rezultat fuziunea în cite un singur fonem a varietăților vocalice apropiate articulatoriu și acustic și echivalente din punct de vedere morfologic. Pentru intuiția lingvistică a celor ce vorbesc limba română, dacă această intuiție lingvistică n-a fost influențată de grafia învățată în școală, variantele fonemelor vocalice înșirate mai sus constituie cinci foneme vocalice. Aceasta se poate dovedi prin felul cum folosește poetul popular, neștiutor de carte, diferitele variante ale fonemelor vocalice în tehnica rimei. În poezia populară vocala rimei sau a asonanței este reprezentată prin una din cele cinci foneme vocalice: /a/, /o/, /u/, „ă/e“, „î/i“. Variantele acestor cinci foneme vocalice rimează între ele. Aceeași tehnică a rimei o regăsim și la poeții noștri mai vechi, precum și la Eminescu, care au urmat exemplul poetului popular, lăsându-se călăuziți de intuiția lor lingvistică. Astfel trebuie explicate rimele de felul lui *întreagă — dragă* (Eminescu), *mare — doare* (Eminescu), *întreabă — podoabă* (Eminescu), *pleoape — crape* (Arghezi), *iară — nevestioară* (Eminescu), *cerul — adevărul* (Eminescu), *romine — senine* (Eminescu), *vindă — prindă* (Beniuc)³⁵).

Poeții actuali — în timp ce obișnuit fac să rimeze pe a cu ea , oa și eo , precum și pe ea cu oa — evită rimele $\breve{a}$ — e , i — $\breve{i}$, îndepărtându-se în felul acesta de poezia populară. Bazindu-mă pe constatările expuse mai sus, socotesc că rimele de tipul *tău — mereu*, *bătrină — senină*, atât de frecvente la Eminescu, sint corecte, deoarece $\breve{a}$ și e constituie un singur fonem, întocmai ca i și $\breve{i}$.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Морфологическая эквивалентность вариантов гласных фонем в румынском языке

Акад. Э. ПЕТРОВИЧ

Два или несколько звуков, сходных с артикуляционной и акустической точек зрения составляют одну фонему, если они имеют одну и ту же фонологическую функцию. Функциональная идентичность вариантов фонемы выражается и в формальных элементах слов, в морфемах: окончаниях, суффиксах. Варианты фонемы эквивалентны с морфологической точки зрения. В этой статье показана морфологическая тождественность a , ea (ia), oa и eo (ioa), являющихся позиционными вариантами фонемы /a/. Ср. a *băga* — a *veghea*, где a и ea (собственно говоря фонема /a/) представляют суффикс инфинитива (вариант ea появляется после палатального согласного).

³⁴) Vocala accentuată e s-a apropiat de a (s-a „diftoangat“) și la sfârșit de cuvint; cf. lat. *bibit, det, stet* > rom. *b'a, d'a, st'a* (ortogr. *bea, dea, stea*). Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1914, p. 21.

³⁵) Vezi E. Petrovici, *Rimele românești din punct de vedere fonologic*, „Limbă și literatură“, 1955, p. 273 urm.

Также *o* и *eo* (*io*) являются позиционными вариантами фонемы /*o*/ Ср. *Petro- Petreo* (звательный падеж от *Petra* и *Petrea*, в фонологической транскрипции /*Petr'a*/, зват. падеж: /*Petr'o*/.

Также *u* и *iu* — варианты фонемы /*u*/.

Тождественны с морфологической точки зрения как гласные *ă* и *e* (фонема „ă/e“), так и гласные *î* и *i* (фонема „î/i“). Ср. *băgăm- veghem*, *băgînd- veghind*.

Следовательно система гласных в румынском языке состоит из пяти гласных фонем: /*a*/, /*o*/, /*u*/, „ă/e“, „î/i“.

Это фонологическое положение было вызвано многочисленными фонетическими изменениями и главным образом действием согласных на последующие гласные, в результате чего произошло сближение между *a* и „дифтонгами“ *ea*, *oa* (*e*, *o* под ударением перед слогом, содержащим гласные *ă*, *e*), а также между гласными *ă—e* и *î—i*). Результатом морфологической тождественности было слияние в одну фонему нескольких разновидностей гласных близких с артикуляционной и акустической точки зрения.

R É S U M É

L'équivalence morphologique des variantes des phonèmes vocaliques roumains

par

E. PETROVICI

Deux ou plusieurs sons semblables au point de vue articulatoire et acoustique constituent un seul phonème, s'ils remplissent la même fonction morphologique. L'identité fonctionnelle des variantes d'un phonème se manifeste aussi dans les éléments formaux des mots, dans les morphèmes: désinences, terminaisons, suffixes. Les variantes d'un phonème sont équivalentes au point de vue morphologique. Dans le présent article nous nous occupons de l'équivalence morphologique de *a*, *ea* (*ia*), *oa* et *eo* (*ioa*), qui sont des variantes combinatoires du phonème vocalique /*a*/.

Cf. *a băga — a veghea*, où *a* et *ea* (phonème vocalique /*a*/) représentent le suffixe de l'infinitif (la variante *ea* survient après une consonne palatale).

O et *eo* (*io*) sont elles aussi des variantes combinatoires du phonème vocalique /*o*/.

Cf. *Petro — Petreo* (vocatif de *Petra* et de *Petrea*, en transcription phonologique /*Petr'a*/, vocatif: /*Petr'o*/).

U et *iu* sont également des variantes du phonème vocalique /*u*/.

Les voyelles *ă* et *e* (phonème vocalique „ă/e“) et les voyelles *î* et *i* (phonème vocalique „î/i“) sont équivalentes au point de vue morphologique. Cf. *băgăm — veghem*, *băgînd — veghind*.

Le système vocalique roumain est donc composé de cinq phonèmes vocaliques: /*a*/, /*o*/, /*u*/, „ă/e“, „î/i“.

La situation phonologique actuelle est due à de multiples changements phonétiques et surtout à l'action des consonnes sur les voyelles qui les suivent, ce qui a eu pour suite le rapprochement fonctionnel de plus en plus marqué entre *a* et les „diphthongues“ *ea*, *oa* (*e*, *o* accentués suivis par une syllabe contenant *ă*, *e*), ainsi qu'entre les voyelles *ă* — *e* et *i* — *î*. L'équivalence morphologique a eu pour effet la fusion en un seul phonème de plusieurs variétés vocaliques rapprochées au point de vue articulatoire et acoustique.

DESPRE GENUL „NEUTRU“ ÎN LIMBA ROMÂNĂ*)

DE

I. PATRUȚ

Problema substantivelor românești masculine la singular și feminine la plural (ca *ac — ace, ciocan — ciocane, frig — friguri, trai — traiuri*) a preocupat pe mulți dintre lingviștii români și străini¹). S-a discutat originea acestei categorii de substantive, care își găsește asemănare numai în puține alte limbi, și de asemenea numele pe care ea poate să-l poarte (neutre, ambigene, eterogene).

Considerînd că problema nu este încă satisfăcător rezolvată, încercăm, în cele ce urmează, să aducem o contribuție la o mai bună clarificare a ei.

*

Deși numele care se dă acestei categorii de substantive nu are deosebită importanță, sîntem nevoiți să ne oprim puțin asupra lui. Credem că nu e potrivit să se vorbească de un „gen neutru“ în limba română. Așa-zisul „neutru“ romînesc e total diferit de adevăratul neutru din limbile slave, germană, latină, greacă etc. În aceste limbi neutrul are semne distinctive gramaticale (morfologice: flexiunea, sintactice: acordul) la toate părțile de vorbire care comportă categoria genului: substantiv, adjectiv, pronume, numeral²). E și ciudat să existe un gen propriu numai substantivelor.

*) Comunicare prezentată în ședința din 21 octombrie 1956 la Kabinet pro moderni filologii (Praga) al Academiei cehoslovace de științe.

¹) La studiile menționate de I. I. Bujor în *Limba română*, an. IV (1955), nr. 6, p. 51 și urm., să se adauge și altele ale acad. Al. Graur (vezi *Limba română*, an. III (1954), nr. 1, p. 30), o notă a acad. Al. Rosetti în *Studii și cercetări lingvistice*, I/1, p. 233—235, cele spuse despre neutru în *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R., vol. I, p. 113, 134—136, și de acad. I. Iordan, în *Limba romînă contemporană*, Buc., 1954, p. 250—251, 284 și urm. Cf. și *Limba romînă. Fonetica — Vocabular — Gramatica*, București, 1956, p. 71 și urm.

Unele dintre părerile lingviștilor străini, referitoare la această chestiune, vor fi amintite în cele ce urmează.

²) Și în albaneză există resturi de neutru — care de altfel e pe cale de dispariție — la unele pronume (*atâ* = germ. *es* etc.).

Substantivele așa-zise „neutre“, care nu au semne distinctive proprii numai lor, decât acela că la singular se comportă ca masculinele, la plural ca femininele, e bine să fie numite — cum au mai fost și unii le numesc și acum — *ambigene*.

Acceptarea termenului „neutru“ de către toți lingviștii noștri, cu rare excepții, se datorește, credem, și faptului că a fost admisă părerea că în limba română „neutru“ s-a menținut și consolidat sub influența slavă, deci sub influența neutrului slav³⁾. Declarăm, de la început, că nu împărtășim această părere.

*

Înainte de toate, reamintim că neutru slav — ca și cel german, latin etc. — este o categorie gramaticală proprie tuturor părților de vorbire care comportă genul, distinctă de masculin și feminin (vezi mai sus). Deci situația lui este absolut diferită de a ambigenului românesc.

În al doilea rând, dacă admitem că ambigenul românesc este influențat de neutru slav, ar fi logic și necesar ca substantivele neutre slave să fie în limba română, dacă nu toate, măcar cele mai multe și desigur cele mai vechi, ambigene. În realitate situația nu este cea așteptată.

Să urmărim care este situația substantivelor slave intrate în limba română din punct de vedere al genului. Vom avea în vedere mai ales împrumuturile vechi, bulgărești, căci numai ele sau mai ales ele puteau contribui la menținerea sau consolidarea acestei categorii din limba română.

*

În graiurile vechi bulgărești, vorbite de slavii cu care românii au avut legături strinse începând de prin sec. VI sau VII e.n., graiuri care au exercitat o puternică influență, mai ales lexicală și fonetică, asupra limbii române, situația genului substantivelor trebuie să fi fost aceeași ca și în slava veche. De fapt situația trebuie să fi fost aceeași în toate graiurile slave, moștenită așa din limba slavă comună.

În limba slavă veche existau următoarele grupe de substantive neutre:

1. a) teme în -o- (ca *lěto* „vară, an“) și b) în -jo- (ca *polje* „cîmp“);
2. teme consonantice: a) în -s- (ca *slovo* „cuvînt“, gen. sg. *sloves-e*), b) în -men- (ca *vrěmę* „vreme“, gen. sg. *vrěmen-e*), c) în -et- (ca *telę* „vițel“, gen. sg. *telęt-e*).

Să vedem care este situația substantivelor de origine slavă în limba română în privința genului:

³⁾ A se vedea: acad. Al. Rosetti, *Contribuții la o istorie științifică a limbii romine. Influența limbilor slave meridionale*, Buc., 1950, p. 43; cf. idem, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romine (sec. VI—XII)*, Buc., I. a., p. 34; acad. Al. Graur, în *Limba română*, an. III (1954), nr. 1, p. 30 și urm., cf. idem, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1955, p. 67; Academia R.P.R., *Gramatica limbii romine*, vol. I. 1954, p. 113; acad. I. Iordan, *Limba română contemporană*, Buc., 1954, p. 250; D. Macrea, în *Limba română*, an. III (1954), nr. 4, p. 23.

Împotriva influenței slave s-a exprimat I. I. Bujor, în *Limba română*, an. IV (1955), nr. 6, p. 60 și urm.; M. D. Gabinskij, în *Voprosy jazykoznanija*, 1956, nr. 1, p. 87, și C. Loghin într-o comunicare prezentată în anul trecut la Institutul de lingvistică din Cluj.

Substantivele neutre slave cu tema în *-o-* au intrat în limba română în categoria femininelor: *brůvino* > *birnă*, *greblo* > *greblă* (arom. *griblă*, mglr. *greblă*), *grůlo* > *girlă*, *kopyto* > *copită* (arom. și mglr. *cupită*), *myto* > *mită*, *nakovalo* > *nicovală*, *okno* > *ocnă*⁴⁾, *rucho* > *rufă*, *sito* > *sită* (și arom. și mglr.), *stavilo* > *stavilă* (mglr., poate mai nou, *stăvilă*), *stiklo* > *sticlă*, *sůto* > *sută*⁵⁾ (și arom.), *točilo* > *tocilă*, *trůlo* > *tirlă* (mglr. *tărlă*), *veslo* > *vislă*, *vedro* > *vadră*, *zabralo* > *zăbrea(lă)* (forma *zăbrea* e refăcută după pl. *zăbrele*).

Ele deci au fost tratate, de vorbitorii limbii române, la fel ca substantivele slave în *-a-* (teme în *-a-*) care, toate, au intrat în categoria femininelor de felul lui *casă*, *masă*, *seară* etc.: *baba* > *babă* (și arom., mglr.), *brazda* > *brazdă* (și arom., mglr.), *kosa* > *coasă* (și arom., mglr.), *gradina* > *grădină* (și arom.) (mglr. *gărdină*), *lopata* > *lopată* (arom., mglr. *lupată*), *něvěsta* > *nevestă* (arom. *n(i)veastă*, mglr. *niveastă*), *pola* > *poală* (și arom., mglr.), *vrůsta* > *vîrstă* (arom., mglr. *vârsta*) etc.

Cauza schimbării genului substantivelor slave cu tema în *-o-* cred că este următoarea: În limba română nu exista o categorie de substantive în *-o*, în care să se fi putut încadra cele slave. Faptul că în perioada imediat premergătoare epocii istorice, adică înaintea celei de a doua jumătăți a secolului al IX-lea — când au început să scrie în limba slavă veche Chiril și Metodiu —, deci tocmai în vremea vechii influențe slave asupra limbii române, slava nu făcea distincție între timbrele *o* și *a*⁶⁾, a putut contribui la apropierea, făcută de vorbitorii limbii române, a substantivelor slave teme în *-o-* de cele în *-a-*, introducându-le împreună cu acestea din urmă în grupa femininelor românești în *-ă*. Nedeosebirea timbrelor *o* și *a* în slava preistorică trebuie considerată însă numai ca un factor auxiliar, de natură morfologică, în această problemă. Aici nu poate fi găsit un sprijin pentru părerea — susținută de acad. Al. Rosetti — că *o* final slav e redat în română prin *ă*⁷⁾. Slav. *o* este redat de regulă în limba română prin *o*: *bogatŭ* > *bogat*, *goniti* > *goni*, *grozavŭ* > *grozav*, *lopata* > *lopată*, *loviti* > *lovi*, *obrazŭ* > *obraz*, *otrava* > *otravă* etc., ca și *-o* al vocativului (cl. rom. *soro*, *Ano*).

Terminația *-ă* în cuvintele slave de felul lui *sită*, *vadră*, amintită mai sus, este românească⁸⁾ (< lat *-a*), așa după cum *-a*, în asemenea

⁴⁾ Sensul cuvîntului slav e destul de deosebit de al celui romînesc. Tocmai de aceea acad. E. Petrovici se întreabă dacă cuvîntul romînesc nu e de origine maghiară (< ung. *akna* „*ocnă*” < sl. *okno* „ochi de fereastră”).

⁵⁾ Originea slavă a rom. *sută* e aproape unanim acceptată. Redarea *ierului* ũ slab prin *u* rămîne însă neexplicată. Tocmai din cauza aceasta unii îl consideră de origine autohtonă (vezi O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, p. 34; acad. C. Daicoviciu, în *Steaua*, 1955, nr. 2, p. 120).

⁶⁾ A. Meillet — A. Vaillant, *Le slave commun*, ed. II, Paris, 1934, p. 52.

⁷⁾ Acad. Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne* (sec. VI—XII), Buc., f. a., p. 62; idem, *Contribuție la o istorie științifică a limbii romîne. Influența limbilor slave meridionale*, Buc., 1950, p. 53; idem, *Istoria limbii romîne*, vol. III, Buc., 1940, p. 46—47.

⁸⁾ Vezi acad. E. Petrovici, în *Dacoromania*, X, 1, p. 137—138.

cuvinte, n. gr. βεδρά, ολτ⁹), este terminație greacă, iar -ě, în alb. *šitě, vedrě⁹*), este terminație de origine albaneză.

Tot din motive de natură morfologică rominii au încadrat și mai târziu substantivele neutre slavone în -o în categoria femininelor în -ă: *čislo > cislă, dělo > deală, pravilo > pravilă* și, poate (dacă nu vor fi mai vechi), *poreklo > poreclă, slovo* (fost temă în -s-) *> slovă* etc.

Deci putem spune că trecerea neutrelor slave în -o în categoria femininelor românești în -ă este o regulă. De la această regulă se cunosc numai două-trei abateri: două neutre slave în -o- trecute în română în grupa ambigenelor: *bljudo > blid* (și arom.), *jezero > iezer*. Tocmai însă din cauza regulii stabilite mai sus, cele două substantive pot fi suspectate în privința genului lor la slavii de la care le-au împrumutat rominii. Într-adevăr amîndouă sînt atestate și sub formă masculină: *bljudŭ*, în vechea slavă și în două texte slavone¹⁰), *jezerŭ*, în slava veche (rar), în rusă și, dialectal, în slovenă¹¹). Nu este deci exclus ca aceste două substantive să fi fost masculine și în graiurile slave din care le-au luat rominii.

Un alt neutru slav intrat în categoria neutrelor românești este *maslo > maslu*. De fapt acesta rămîne singura excepție¹²), care însă nu are nici o însemnătate pentru problema contribuției slave la existența ambigenelor românești, întru cît *maslu* este un cuvînt nou, intrat din slavona bisericească.

Neutrelor slave teme în -jo-, și vechi și noi, au intrat în română în categoria femininelor în -e: *droždije > drojdie, obrŭšije > obirșie, perije > perie, plŭnije > pilnie, podŭgorije > podgorie, prêmeždije > primejdie, usrŭdije > osirdie, utrenije > utrenie* și toate derivatele cu sufixe ca -išt-e, -anije, -enije: *branište > braniste, kukuruzište > cucuruziște, bežcnije > bejenie, danije > danie, dychanije > dihanie, kazanije > cazanie*.

⁹) Vezi și alte substantive slave în -o- intrate în neogreacă și albaneză, citate de acad. Al. Rosetti, BL, IV, p. 62; idem, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, p. 62.

¹⁰) Fr. Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico-graeco-latinum*, s. v.; SEW, s. v.; cf. Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, vol. I, Buc., 1913, s. v.; cf. acad. Al. Rosetti, BL, IV, p. 63.

¹¹) SEW, s. v.; S. Kul'bakin, *Le vieux slave*, Paris, 1929, p. 63.

¹²) Explicația dată de acad. Al. Rosetti, că *maslu* ar putea fi refăcut după pl. *masle* (BL, IV, p. 63), este acceptabilă.

Deși am urmărit cu atenție genul substantivelor românești de origine slavă, nu contestăm că ar putea fi găsite mai multe excepții decît cele pe care le semnalăm. Unele „excepții” ar putea însă să fie numai aparente, cum sînt, probabil, cele două, *blid* și *iezer*, arătate mai sus.

Astfel substantivul *stŭrv* este considerat de unii ca provenind din sl. *strŭvo* (O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, p. 261, 277; CADE; acad. Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, 1955, p. 44). El însă are și formă masculină în slavă: *strŭvŭ* (Fr. Miklosich, *op. cit.*, s. v., și *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, s. v.).

Cuvîntul *leat*, dat ca exemplu de neutru care și-ar fi păstrat genul în limba romînă < sl. *lěto* (acad. Al. Graur, în *Limba romînă*, an. III (1954), nr. 1, p. 33) este explicat, în ceea ce privește forma și genul (C. Racoviță, BL, VIII, p. 116).

Substantivul *pinten* m. este singurul caz pe care-l cunoaștem de neutru în -o- (cf. sl. v. *peŭŭno*, bg. *пeнѡ*, rus. *пeнѡ* „pată”) devenit în romînă masculin.

blagoslovenije > *blagoslovenie*, *sûpaseniije* > *spăsenie*¹³⁾ etc. Nu cunoaștem nici o excepție și credem că nici nu există.

*

Substantivele slave teme consonantice (în *-men-*, *-s-* și *-et-*) erau puțin numeroase. Dintre acestea în limba română au intrat numai câteva: substantive foste teme în *-s-*, care, avînd nominativul sg. în *-o*, ca și neutrele teme în *-o-* (cu care s-au și amestecat în declinare), au intrat împreună cu acestea în categoria femininelor în *-ă*: *čudo* > *ciudă* (și mglr.; arom. *ciudie*) și (poate un împrumut mai nou, vezi mai sus) *slovo* < *slovă*; neutre teme în *-men-*: *vrěmę* > *vreme* și *slěmę* > *sleme* „culmea (coama, grinda superioară) a casei” etc. (A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939, s.v.)¹⁴⁾. Și încadrarea acestor două din urmă printre femininele românești, în *-e*, este explicabilă: vocalele nazale slave au început să se denazalizeze prin secolul al X-lea, poate și mai devreme, și primele care s-au denazalizat au fost cele finale¹⁵⁾. În acest caz asemenea substantive nu puteau să intre decît în grupa femininelor românești în *-e*. De altfel *vreme* ar putea să fie și la noi un slavonism, așa cum este și în rusă.

*

În limba română există un mare număr de substantive ambigene de origine slavă, care însă în slavă sînt de genul masculin: *bičŭ* > *bici*, *bobŭ* > *bob* (și arom., mglr.) (în dacor. este și masc. și fem.), *bričŭ* > *brici* (și mglr.), *brŭlogŭ* > *birlog* (mglr. *bărlog* m.), *bělučugŭ* > *belciug*, *časŭ* > *ceas* (și mglr.), *čekanŭ* > *ciocan* (arom. *ciucan*, mglr. *ciucan* și, poate mai nou, *cecan*), *članŭ* > *ciolan*, *člunu* > *cin*, *darŭ* > *dar* (și arom.), *dobyčŭkŭ* > *dobitoc*, *drumŭ* > *drum* (și mglr.), *dělu* > *deal* (și mglr.), *duchŭ* > *dult*¹⁶⁾.

¹³⁾ Din asemenea substantive neutre, de origine slavă, au fost extrase sufixe cu care sînt derivate substantive feminine românești: *petrecanie*, *păfanie*, *afurisenie*, *ariniște*, *cinepiște*, *porumbiște* etc.

¹⁴⁾ Cf. (trecurte la femininele în *-a*) *slemnă*, *slimnă*, idem, în CADE, *scleamă* „chinga căpriorilor”, în AIR II, col. I, p. 117, harta 225, punctele 279, 284, 310, 316, și (înregistrat numai la plural: *scleme*) 105, 250.

¹⁵⁾ Cf. St. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin-Leipzig, 1929 p. 115.

¹⁶⁾ Și, în continuare: *gvozďŭ* > *găvozď* (arom. *găvozdu* m.), *glasŭ* > *glas* (și mglr.), *gnojŭ* > *gunoi* (mglr., poate mai nou, *gnoi*), *grajŭ* > *grai* (și mglr.; arom. *graiŭ*), *grazďŭ* > *grajď*, *chlŭmŭ* > *holm*, *izlazŭ* > *izlaz* (și mglr.), *izvodŭ* > *izvod*, *izvorŭ* > *izvor* (și mglr., arom. *izvur*), *jazŭ* > *iaz*, *klokotŭ* > *clocot* (arom. *clocut*), *klopotŭ* > *clopot* (arom. și mglr. *clopot*), *košŭ* > *coș* (și arom. și mglr.), *kolěci* > *coteț* (mglr. *cuteț*), *kožuchŭ* > *cojoc* (și arom.; mglr. *cujoc*), *kręgŭ* > *cring*, *krŭďŭ* > *cîrd* (mglr. *cărd*, *crăd*), *lančŭ* > *lanț*, *lěku* > *leac* (și mglr.), *naduchŭ* > *năduf*, *nakazŭ* > *necaz*, *naprŭstŭkŭ* > *năpirstoc* (mglr., mai nou, *năprostoc*, *năprăstuc* m.), *narodŭ* > *norod*, *narokŭ* > *noroc*, *nasŭpŭ* > *nisip*, *nevodŭ* > *năvod*, *nravŭ* > *nărav*, *oborŭ* > *obor* (arom., mglr. *ubor*), *obrazŭ* > *obraz* (și m.), *okolŭ* > *ocol*, *obrokŭ* > *obroc*, *obyčajŭ* > *obicei*, *ostrovŭ* > *ostrov*, *plugŭ* > *plug* (și arom.; mglr. *plug* m.), *pičŭ* > *pîlc*, *podŭ* > *pod* (și mglr.), *ponosŭ* > *ponos*, *potopŭ* > *potop*, *potegŭ* > *potîng*, *pozarŭ* > *pojar* (mglr. *pujor*), *pragŭ* > *prag* (și arom., mglr.), *prachŭ* > *praf*, *prělazŭ* > *prilaz*, *prŭďŭ* > *prund*, *puchŭ* > *puț* (arom. *puh*), *razbojŭ* > *război* (și mglr.), *rajŭ* > *rai*, *rasadŭ* > *răsad*, *razorŭ* > *răzor*, *reďŭ* > *rînd*, *rodŭ*

După cum se vede, ambigenele românești de origine slavă (care, cum s-a spus, erau în slavă de genul masculin) s-au încadrat în categoriile existente de substantive de origine latină: *deal*, *glas*, *izvor*, *clopot* etc., cf. (de origine latină) *frig*, *pref*, *semn*, *vas*; *grai*, *roi*, *bici*, *brici*, cf. (de origine latină) *junghi*, *călcii*. La plural ele au terminațiile (de origine latină) *-uri* sau *-e*: *dealuri*, *glasuri*, *graiuri*, *roiuri*, *izvoare*, *clopote*, *bice*, *brice*.

*

Originea acestei categorii de substantive, masculine la singular și feminine la plural, trebuie căutată în evoluția sistemului gramatical, mai ales al declinării, din limba latină populară în română.

Se știe că în latina populară s-a început, la singular mai ales, amestecul între substantivele masculine și neutre. Acest amestec a fost provocat de amuțirea unor consoane finale.

Astfel, din cauza amuțirii consoanelor *-m*¹⁷⁾ și *-s*¹⁸⁾ a început să se șteargă deosebirea dintre neutrele și masculinele de declinare a II-a (de tipul *lupu-s* „lup“, acuz. *lupu-m*; *templu-m*, nom. și acuz. „templu“) și a IV-a (de tipul *fructu-s* „fruct“, acuz. *fructu-m*; *cornu* „corn“, nom. și acuz.). Sint atestate numeroase exemple, chiar din operele unor scriitori cunoscuți, de substantive neutre devenite masculine și invers: *balteum* și *balteus* „cingătoare“, *caseum* și *caseus* „caș“, *nasum* și *nasus* „nas“, *frenum* și *frenus* „frîu“, *cornu* și *cornus* „corn“¹⁹⁾, *castellus* „castel“, *fenus* „fin“, *lignus* „lemn“, *signus* „semn“, *templus* „templu“, *verbus* „verb“, *vinus* „vin“²⁰⁾; *collus* „gît“, *dorsus* „dos“, *corius* „piele, coajă“²¹⁾, *lectus* „pat“²²⁾.

Trecerea neutrelor la masculine se constată și la declinarea a III-a: *sulphurem*, *frigorem*, *marmorem*, *pectorem*, *roborem*²³⁾ acuzative sg. (în loc de *sulphur* „sulfi“, *frigus* „frig“, *marmor* „marmură“, *pectus* „piept“,

> *rod* (și mglr.), *roj* > *roi*, *stogū* > *stog* (și arom., mglr.), *stęgū* > *steag*, *sū-vētū* > *sfat*, *svrūdū* > *sfredel* (mglr. *sfřadel*, *sfřdil* n., *sfřardel* m.; arom. *sfreadiu* m.), *těškū* > *teasc*, *tlūkū* > *tluc*, *tōporū* > *topor* (arom. *topor*), *trupū* > *trup* (și arom., mglr.), *trīgū* > *tirg*, *trūnokopū* > *tinacop*, *ugarū* > *ogor*, *valū* > *val*, *věkū* > *veac* (și mglr.), *vichrū* > *vișor* (arom. *vișur*), *vřchū* > *vřf*, *vřzduchū* > *văzduh*, *zalogū* > *zalog*, *zidū* > *zid* (și mglr.), *zvonū* > *zvon*, *žlěbū* > *jghiab*.

¹⁷⁾ Vezi E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, ed. IV, Paris, 1946, p. 48—49.

¹⁸⁾ Idem, *ibidem*, p. 51.

Situația lui *-s* este mai complicată (v. O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 122—123). Dispariția, în unele regiuni, a lui *-s* este mai nouă (în comparație cu *-m*), însă în secolul al II-lea e.n. ea este destul de avansată, cel puțin în unele regiuni romane, cum este Peninsula Balcanică (vezi exemple la O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 60). C. H. Grandgent spune că în sec. II și III e. n. în cea mai mare parte a Italiei și probabil în Dacia *-s* a dispărut cu totul din rostire, în afară de cazul cînd era în monosilabe (*Introduzione allo studio del latino volgare*, Milano, 1914, p. 164).

¹⁹⁾ O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 129; C. H. Grandgent, *op. cit.*, p. 188.

²⁰⁾ C. H. Grandgent, *ibid.*, p. 188.

²¹⁾ E. Bourciez, *op. cit.*, p. 89.

²²⁾ C. H. Grandgent, *op. cit.*, p. 188.

²³⁾ C. H. Grandgent, *op. cit.*, p. 188.

robur „stejar“), *lactem* acuz. sg. (în loc de *lac*, vechi *lacte* „lapte“), nom. sg. *maris*²⁴) (în loc de *mare* „mare“).

Să menționăm că odată cu amestecul de gen se constată și cazuri de trecere de la o declinare la alta: *cornus* și *cornum*²⁵) (în loc de *cornu* „corn“), *pectum*²⁶) (în loc de *pectus* „piept“) etc.

La amestecul substantivelor neutre cu cele masculine, în profitul ultimelor, a contribuit și evoluția determinantelor substantivului, adjectivul, pronumele (cu funcție adjectivală) și numeralul, care au suferit și ele schimbări asemănătoare și paralele cu ale substantivelor.

Adjectivele se declinau după modelul substantivelor: cele în *-er*, *-a*, *-um* (*niger*, *nigra*, *nigrum* „negru“) au evoluat spre tipul *-us*, *-a*, *-um* (*bonus*, *-a*, *-um*)²⁷) (cf. rom. *negru*, ital. *nero* etc.); dar și altfel ele nu prezentau o marcă distinctivă pentru neutru (cf. *nigru(m)* — *bonu(m)*). Singurele care puteau sprijini menținerea neutruului erau adjectivele de declinare a III-a în *-er*, *-is*, *-e* (*acer*, *acris*, *acre* „ascuțit“) și cele cu două terminații *-is* (masc. și fem.), *-e* (*dulcis*, *-e*). Ele însă n-au putut opune o rezistență din următoarele motive: *-e* care în latina clasică și în cea populară era un semn distinctiv al neutruului și-a pierdut această calitate din moment ce i s-a deschis spre *e*. În felul acesta la adjectivele din ultima categorie, după căderea lui *-s* (atestată de timpuriu în Peninsula Balcanică, vezi mai sus) s-a ajuns la o formă unică a adjectivului, cf. rom. *dulce*, *verde* (< lat. *vir(i)dis*, *-e*), *subțire* (lat. *subtilis*) (cf. și ital. *dolce*, *verde*, *sottile*). Să mai menționăm că și unele adjective în *-er*, *-is*, *-e* și în *-is*, *-e* au trecut în categoria celor în *-us*, *-a*, *-um* (*acrum*, în loc de *acre*²⁸), cf. rom. *acru*, ital. *agro*; *tristus*, în loc de *tristis*²⁹), cf. rom. *trist*, ital. *tristo*; *gracilus*, în loc de *gracilis* „subțire, delicat“; *sublimus*³⁰), în loc de *sublimis* „sublim“ etc.³¹).

Schimbările acestea explică situația substantivelor românești masculine și ambigene, care la singular nu se deosebesc între ele din punct de vedere gramatical.

*

De fapt punctul-cheie al ambigenelor românești este explicarea „rup-turii“, am zice noi, dintre singularul și pluralul lor din punct de vedere al genului și, firește, implicit integrarea lor în rîndul masculinelor la sin-gular — ceea ce s-a arătat mai sus —, în al femininelor la plural.

S-a văzut mai înainte că încadrarea fostelor neutre latinești în grupa masculinelor, în limba română, la singular se datorește unor cauze de na-tură fonetică și morfolologică. Cauze asemănătoare au condiționat gruparea lor, la plural, printre feminine.

²⁴) E. Bourciez, *op. cit.*, p. 89.

²⁵) O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 129—130, E. Bourciez, *op. cit.*, p. 89.

²⁶) O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 130.

²⁷) Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 141; E. Bourciez, *op. cit.*, p. 90.

²⁸) E. Bourciez, *op. cit.*, p. 90.

²⁹) O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 142; C. H. Grandgent, *op. cit.*, p. 205; E. Bourciez, *op. cit.*, p. 90.

³⁰) C. H. Grandgent, *op. cit.*, p. 205.

³¹) Și *ager* pare a proveni dintr-un **agilus* (< *agilis*) (vezi O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 142).

În limba latină terminația caracteristică a neutrelor la nom. și acuz. plural a fost *-a*: *ligna* „lemne”, *tempor-a* „timpuri”³²). Formele în *-a* ale neutrelor au fost puțin răspândite și au lăsat rare urme în Occident (în Gallia și Iberia), în schimb ele s-au bucurat de largă circulație în Italia și în Dacia³³). Acest fapt și explică existența substantivelor ambigene, masculine la sg., feminine la pl., în Dacia și în Italia³⁴), spre deosebire de Occident, unde nu există o asemenea categorie.

În limba română ambigenele au la plural terminațiile *-e* (*lemne*) sau *-uri* (*timpuri*)³⁵). Fără îndoială că ele provin din lat. *-a* (*ligna*) și *-ora* (*tempora*)³⁶). În legătură cu aceste plurale, vrem să discutăm mai întâi o problemă: de ce fostele neutre, ca *ligna*, *tempora*, s-au integrat în grupa femininelor? Răspunsul pare a fi următorul: în urma amestecului neutrelor cu masculinele la singular, întâmplat în toate regiunile romane, în urma dispariției aproape totale a formelor de plural (cu semnul distinctiv de neutru) în *-a* în vest (vezi mai sus), încă în latina populară categoria neutrului, ca gen aparte, a început să dispară³⁷). Aceasta s-a întâmplat nu numai la substantive, ci și la celelalte părți ale vorbirii care comportă categoria genului: adjectiv, pronume, numeral.

Pluralele în *-a* (*ligna*, *tempora*), care reprezintă, formal, vechile neutre latinești — precum și cele care au primit, prin analogie, terminația *-a* sau *-ora* (*jocuri*, *locuri* etc.) — nu s-au putut integra în grupa masculinelor și la plural (cum s-a întâmplat în limbile romanice de vest) nici în română, nici în italiană, din cauza terminației masculine *-i* (generală în ambele limbi), atât de deosebită de *-a*.

În limba română identificarea la plural, din punct de vedere al genului, a fostelor neutre în *-a* cu femininele, care, multe, au ca desinență caracteristică *-e* (< lat. *-ae*), poate fi explicată în felul următor: prin prefacerea lui *-a* al neutrelor în *-e*, pe cale fonetică (*brachia* > *brațe*) sau fonetică sintactică (**scaună-le* > *scaunele*, **timpură-le* > *timpurele*); pe de altă parte, *-ă* al neutrelor (*scaună*, *timpură*) s-a putut întâlni cu *-e* al femininelor în urma prefacerii acestuia din urmă, regional, în *-ă*, după anumite consoane, de ex. după *r* (*mură*, *amară* < *mure*, *amare* etc.)³⁸).

³²) Neutrelor de declinare a IV-a (cum e *cornu* „corn”, pl. *cornua*) au trecut încă în latina populară la declinare a II-a.

³³) Cf. C. H. Grandgent, *op. cit.*, p. 197, 201; E. Bourciez, *op. cit.*, p. 234—35.

³⁴) „Cette création en Italie et en Orient d'une classe de noms hétérogènes (masc. au singulier, et fém. au pluriel) a été un des grands résultats de la disparition du neutre” (E. Bourciez, *op. cit.*, p. 235).

³⁵) Nu luăm în considerare aici categoria neologismelor de felul lui *consiliu* — pl. *consilii*.

³⁶) În română *-uri* (< *-ora*) trebuie considerat terminație, din cauză că la singular s-au impus formele imparisilabice (*timp*, *frig* etc.).

³⁷) Vezi E. Bourciez, *op. cit.*, p. 234; cf. C. H. Grandgent, *op. cit.*: „La perdita del genere neutro per i nomi probabilmente non fu totale fino al principio del periodo romanzo” (p. 190).

³⁸) Cf. acad. Al. Graur, în *Romania*, 1928, p. 251. O explicație asemănătoare dă și acad. E. Petrovici, care consideră vocalele *-ă* și *-e* variante ale aceluiași fonem (vezi în acest număr, p. 21).

În felul acesta -ă al fostelor neutre a ajuns la -e (**lemnă* > *lemne*, **timpură* > *timpure*³⁹). Terminația -ure s-a prefăcut apoi în -uri, probabil prin analogie cu substantivele feminine ca *mori*, *seri* etc.

Explicația aceasta pare foarte plauzibilă. Ea însă nu acoperă și situația pluralului feminine în -a din limba italiană (*le labbra*, *frutta*, *corpora*, *pratora*, *luogora* etc.). Dacă e adevărat că neutrul era dispărut sau pe cale de dispariție încă în latina populară (vezi mai sus), atunci identificarea pluralului în -a cu femininele a început tot în latina populară sau cel mai târziu în perioada romanică balcanică și italică. Într-adevăr, E. Bourciez citează forma *gaudia versae sunt* și afirmă că grupul *illae grossa membra* a devenit *illae grossae membra* în întreaga peninsulă italică⁴⁰). De asemenea acad. Al. Rosetti citează forma *ossa exterae* de pe o inscripție din Salonic⁴¹). Ne întrebăm dacă la identificarea de gen a fostelor neutre cu femininele, la plural, începând din latina populară, nu au jucat un rol și pronumele, des întrebuințate, care aveau aceeași formă la plural nominativ feminin și neutru: *ille*, *iste* (pl. fem. *illae(c)*, *istae(c)*, neutru *illae(c)*, *istae(c)*), *qui* și *quis* (pl. fem. și neutru: *quae*).

Fără a ne opri mai din aproape asupra acestor substantive din limba italiană, paralele celor românești, să subliniem că ele constituie una dintre trăsăturile comune ale celor două limbi. Faptul acesta a fost remarcat, în trecere, de K. Sandfeld⁴²). Alți lingviști au trecut cu ușurință pe lângă el, subliniind doar importanța pluralului în -ora, comune în română și italiană⁴³).

*

Recent, M. A. Gabinskij⁴⁴) încearcă să atribuie existența substantive-
lor ambigene din limba moldovenească influenței substratului, adică limbii
autohtonilor, fapt care ar fi probat de prezența în limba albaneză a unei
categorii de substantive, identice, în ceace privește genul, cu cele româ-
nești: masculine la sg. și feminine la pl. (de felul lui *mal* „munte” -male,
jilim „început” — *jilime*, *organizim* „organizație” — *organizime* etc.).
O apropiere între substantivele acestea, din română și albaneză, făcuse,
mai demult, K. Sandfeld⁴⁵).

Asupra sistemului gramatical, ca, de altfel, asupra întregii structuri
a limbii traco-dacilor noi știm foarte puțin. Au existat ambigene în limba
lor? Nu știm. În indo-europeană nu sînt semnalate. Cele din toharică, cu
care acad. Al. Graur le compară pe cele românești⁴⁶), poate că se datoresc
unei dezvoltări interne a limbii respective. Oricum, explicarea originii

³⁹) În textele românești din secolul al XVI-lea formele în -ure sînt foarte frec-
vente (v. O. Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 159—161; acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii
romîne*, vol. VI, p. 182—183.

⁴⁰) E. Bourciez, *op. cit.*, p. 234.

⁴¹) Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. I, ed. II-a, p. 100.

⁴²) K. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 139.

⁴³) O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 225; S. Pușcariu, *Études de linguistique
roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 24—25.

⁴⁴) În *Voprosy jazykoznanija*, 1956, nr. 1, p. 86—87.

⁴⁵) *Op. cit.*, p. 139.

⁴⁶) În *Limba romînă*, an. III (1954), nr. 1, p. 39.

ambigenelor românești pornind de la limba latină, așa cum am încercat mai sus, nu are nevoie de un sprijin, presupus, în limba autohtonilor.

În sensul acesta, legătura dintre ambigenele românești și cele albaneze credem că trebuie căutată, probabil, în influența pe care a exercitat-o latina, mai bine zis romanica orientală asupra albanezei⁴⁷⁾. Se pare că în această direcție se gindea și K. Sandfeld, care, punind alături ambigenele din cele două limbi, menționează existența lor și în italiană⁴⁸⁾.

În concluzie:

*

a) Ambigenele românești își au începutul în latina populară. Procesul de formare a acestei categorii de substantive s-a continuat în romanica balcano-dunăreană și apoi în limba română.

Între ambigenele românești și cele din italiană există o legătură genetică.

b) Nu se poate vorbi de o contribuție slavă la menținerea neutru-lui latinesc și la consolidarea lui în limba română. Mai întâi, din cauză că așa-numitul neutru românesc este complet diferit de cel din latină și slavă (de aceea propunem ca substantivele românești din această categorie să fie numite *ambigene*, nu „neutre”); în al doilea rând, substantivele neutre slave au intrat în limba română în grupa femininelor, nu a ambigenelor; ambigenele românești împrumutate din slavă sînt la origine masculine.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

О „среднем“ роде в румынском языке

И. ПЭТРУЦ

Автор констатирует, что термин „средний“, принятый особенно в последнее время почти всеми румынскими лингвистами, для существительных мужского рода в единственном числе и женского рода во множественном (как, например, *ac* „игла“ -*ace*, *ciocan* „молоток“ -*ciocane*, *frig* „холод“ -*friguri*, *trai* „житьё“ -*traiuri*) — неподходящий. Автор думает, что этот термин был принят в румынских грамматиках так как считалось, что в румынском языке „средний“ род сохранился и упрочился, благодаря славянскому влиянию. Автор не разделяет этого взгляда.

Исследуя положение славянских имён существительных среднего рода, проникнувших в румынский язык, особенно более древних заимствований, болгарских, потому что именно они могли бы способствовать сохранению и упрочению румынского „среднего“ рода, автор констатирует, что они являются в румынском языке (а также в арумынском и мегленорумынском диалектах) женского рода (слав. **greblo*, *sito* > рум. *greblă*, *sită*).

⁴⁷⁾ Se știe, de altfel, că se discută încă asupra problemei caracterului tracic sau iliric al albanezei.

⁴⁸⁾ *Op. cit.*, p. 139.

В румынском языке есть большое число существительных обоюдного рода славянского происхождения, которые в славянском языке являются существительными мужского рода (рум. *clopot* „колокол“, *izvor* „источник“ < слав. *klopotŭ, izvorŭ*).

Автор доказывает, что происхождение категории имён существительных обоюдного рода, тесно связанной с исторической точки зрения, с итальянскими существительными обоюдного рода (как: *il labbro* „губа“ — *le labbra, il corpo* „тело“ — *le corpora*, и т. д.), имеет исходный пункт в народной латыни, в которой, в результате падения конечных согласных, началось смешение между существительными мужского и среднего родов. Это смешение объясняет положение румынских имён существительных обоюдного рода, которые в единственном числе не отличаются с грамматической точки зрения от существительных мужского рода.

Включение имён существительных обоюдного рода во множественном числе в группу существительных женского рода объясняется следующим образом: латинские имена существительные среднего рода, характерное окончание которых в именительном и винительном падежах множественного числа было *-a* (*ligna* „дрова“, *tempora* „времена“), были мало распространены на западе, в Галии и Иберии, но пользовались широким распространением в Дакии и Италии. Но во множественном числе они не могли включиться в группу мужского рода ни в румынском, ни в итальянском языках из-за окончания *-i* существительных мужского рода, общего для обоих языков. Вероятно, что переход существительных бывших среднего рода в класс существительных женского рода во множественном числе, как в румынском, так и в итальянском языках (ср. итал. *le labbra* „губы“, *corpora* „тела“, *pectora* „груди“, *luogora* „места“ и т. д.) начался ещё в народной латыни, благодаря и роли, которую играли и некоторые местоимения, имевшие во множественном числе (одни после падения конечных согласных) ту же форму, как в женском, так и в среднем родах: *quae* „которые“, *illae(c)* „те“, *istae(c)* „эти“.

Наличие имён существительных обоюдного рода в румынском и итальянском языках является одной из важных общих черт этих двух языков.

Автор считает, что дако-фракийский субстрат не способствовал образованию категории румынских имён существительных обоюдного рода

RESUME

Sur le genre „neutre“ en roumain

par

I. PATRUȚ

L'auteur constate que le terme de „neutre“, qui a été admis, surtout dans les derniers temps, par presque tous les linguistes roumains, pour désigner les substantifs roumains masculins au singulier et féminins au pluriel (comme *ac* „aiguille“ — *ace, ciocan* „marteau“ — *ciocane, frig*

„froid“ — *friguri*, *trai* „existence“ — *traiuri*) est impropre. L'auteur croit que ce terme a été accepté dans les grammaires roumaines, parce qu'on soutient qu'en roumain le „neutre“ s'est maintenu et consolidé grâce à l'influence slave. L'auteur n'adhère pas à cette opinion.

En examinant la situation des substantifs neutres, surtout celle des emprunts anciens, bulgares (parce que ceux-ci auraient pu contribuer au „maintien“ et à la „consolidation“ du „neutre“ roumain), l'auteur constate qu'ils sont en roumain (inclusivement en aroumain et en mégleno-roumain) des féminins (sl. *greblo*, *sito* > roum. *greblă* „râteau, fauchet“, *sită* „tamis“).

En roumain il existe un grand nombre d'ambigènes d'origine slave, mais qui sont en slave des masculins (roum. *clopot* „cloche“, *izvor* „source“ < sl. *klopotŭ*, *izvorŭ*).

L'auteur soutient que l'origine de la catégorie des ambigènes roumains — étroitement liée, au point de vue historique, à celle des hétérogènes italiens (comme *il labbro* „la lèvre“ — *le labbra*, *il corpo* „le corps“ — *le corpora*, etc.) — a son point de départ dans le latin populaire, où, après la chute des consonnes finales, a commencé le mélange des noms masculins et neutres. Ce mélange explique la situation des ambigènes roumains qui, au singulier, ne se distinguent pas des masculins, au point de vue grammatical.

On explique l'intégration des ambigènes, au pluriel, dans la catégorie des féminins de la manière suivante: les neutres latins, qui au nominatif et accusatif pluriel avaient comme désinence caractéristique *-a* (*ligna* „bois“, *tempora* „temps“) étaient peu répandus en Occident, en Gaule et en Ibérie, mais ils ont joui d'une grande circulation en Dacie et en Italie. Mais au pluriel ils n'ont pu s'intégrer ni en roumain, ni en italien, au groupe des masculins, en raison de la terminaison *-i* du masculin, générale dans les deux langues. Il est probable que le passage des anciens neutres dans la catégorie des féminins, au pluriel, comme en roumain et en italien (cf. ital. *le labbra* „lèvres“, *corpora* „corps“, *pectora* „poitrines“, *luogora* „lieux“, etc.), a commencé dès le latin populaire, grâce aussi au rôle joué par quelques pronoms qui avaient, au pluriel (quelques-uns après l'amuïssement des consonnes finales), la même forme au féminin et au neutre: *quae*, *illae(c)*, *istae(c)*.

L'existence des ambigènes en roumain et en italien constitue un des traits communs importants de ces deux langues.

L'auteur ne croit pas que le substrat thraco-dace ait contribué à la création de la catégorie des ambigènes roumains.

OBSERVAȚII ÎN LEGATURA CU ÎNTREBUINȚAREA ȘI VALOAREA NUMĂRULUI SUBSTANTIVELOR ÎN LIMBA ROMINĂ ȘI ÎN LIMBA MAGHIARA

DE

RITA MARINOVICI

„Numărul este o categorie gramaticală, care corespunde unei realități materiale, de ordin cantitativ⁽¹⁾).

Pentru a exprima această realitate, este absolut necesar să se facă distincția formală între singular și plural. În timp ce limba română întrebuințează singularul sau pluralul substantivelor în funcție de numărul lucrurilor pe care vrea să le exprime, limba maghiară manifestă o deosebită preferință pentru întrebuințarea singularului. Astfel, pluralului românesc *bani* îi corespunde în limba maghiară singularul *pénz*, pluralului *icre*, singularul *ikra*, pluralului *lemne*, singularul *fa* etc. Limba maghiară cunoaște o serie întreagă de substantive care se întrebuințează întotdeauna la singular, indiferent de rolul lor în propoziție. Majoritatea substantivelor maghiare cunosc, firește, ambele forme ale numărului, dar în anumite condiții sau în anumite funcții sintactice, în care limba română întrebuințează pluralul, limba maghiară preferă tot singularul.

Diferențele de număr dintre limba română și limba maghiară rezultă, pe de o parte, din felul diferit în care cele două popoare vorbitoare ale acestor limbi concep lucrurile, pe de altă parte, din întrebuințarea diferită a singularului sau a pluralului pentru redarea sensului general al substantivelor. Sensul general al substantivelor e un aspect al categoriei numărului care, neavînd o formă proprie de exprimare, îmbracă forma de singular sau de plural. De aceea adeseori cu greu putem distinge individul de specie, particularul de general.

Problema sensului general al substantivelor poate fi pusă paralel pentru limba română și pentru limba maghiară, dar în ce privește mijloacele gramaticale de exprimare a acestui sens, ele variază, atît în cadrul uneia dintre cele două limbi, cît și de la o limbă la alta, în funcție de rolul sintactic al substantivului.

¹⁾ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Ed. Min. Învățămîntului, 1954, p. 289.

În partea întâi a lucrării vom prezenta cazurile în care singularul și pluralul substantivelor au de cele mai multe ori valoarea numerică corespunzătoare formei lor, iar deosebiri de număr dintre substantivele maghiare și cele românești provin din specificul fiecăreia dintre aceste limbi. Din această categorie fac parte substantivele concrete care desemnează obiecte materiale. Cele mai multe substantive din această categorie au în ambele limbi forme corespunzătoare celor două numere. Unele posedă însă numai cîte o formă, fie de singular, fie de plural, în funcție de conținutul pe care-l exprimă. În comparație cu limba romină, limba maghiară cunoaște un număr mai mare de substantive care posedă numai forma de singular, în timp ce limba romină cunoaște un număr mai mare de substantive care au numai forma de plural, ceea ce dă naștere la deosebiri de număr între anumite categorii de substantive din cele două limbi.

În partea a doua a lucrării vom prezenta acele cazuri în care formele de singular sau de plural nu sînt decît mijloace gramaticale întrebuintate pentru redarea sensului general al substantivelor, iar diferențele de număr dintre substantivele limbii maghiare și cele ale limbii romine ilustrează doar deosebiri în ce privește alegerea acestor mijloace. Din această categorie fac parte substantivele abstracte și substantivele concrete cu sens general.

Partea I

CAZURI ÎN CARE SINGULARUL ȘI PLURALUL SUBSTANTIVELOR AU VALOAREA NUMERICĂ CORESPUNZĂTOARE FORMEI LOR

I.

În cele ce urmează vom grupa substantivele care se întrebuintează la un număr sau la altul, indiferent de faptul că sînt determinate sau nedeterminate, și independent de rolul lor sintactic. Deosebirile de număr, pe care aceste substantive le prezintă într-o limbă față de cealaltă, își au explicația în diferența de sistem a acestor limbi.

A) Cazuri identice pentru cele două limbi

1. Substantive care posedă ambele forme ale numărului

Din categoria aceasta fac parte majoritatea substantivelor concrete.

Nu totdeauna forma lor de singular sau de plural are valoarea numerică corespunzătoare. Astfel, singularul substantivelor colective exprimă o pluralitate de lucruri sau de ființe considerate în grup²⁾, pluralul lor indicînd mai multe unități din colectivitatea respectivă. De exemplu: *batalion* = *zászlóalj* (unitate militară formată din companii); *batalioane* = *zászlóaljak* (mai multe unități cu acest nume); *ceată* = *sereg*; *cete* = *seregek* (mai multe grupuri cu acest nume) etc.

Alteori, în vorbirea populară sau în limba veche, întîlnim forme de singular cu valoare de plural: *Trec voinicii la bătaie, la bătaia Turcu-lui*³⁾; *Leșii văzînd că s-au strîns atîta om, căzut-au cu rugămintea la hat-*

²⁾ cf. *Gramatica limbii romine*, vol. I., Ed. Academiei Republicii Populare Romine, 1954, p. 141.

³⁾ Dr. Ioan Urban Iarnik și Andrei Birseanu, *Doine și strigături din Ardeal*. Date la iveală de... Ediția Academiei Romine. București, 1885, p. 299. După *Gramatica limbii romine*, vol. I, p. 138.

manul⁴). La fel și în limba maghiară: *Galambócon vár a t ö r ö k, ne várjon hiába*⁵). În stilul poetic înlocuirea pluralului cu singularul este frecventă.

2. Substantive care în mod obișnuit se întrebuițează la una din formele numărului

a) Primul loc din această categorie îl ocupă numele proprii de persoană care, atât în limba română cât și în cea maghiară, se întrebuițează în mod obișnuit la singular. Pluralul lor desemnează fie membrii unei familii: *Ioneștii, Popeștii*, fie indivizi care au trăsături comune cu un personaj tipic: *Cațavencii = demagogii*, sau cu o mare personalitate: *Emineștii nu se ivesc la tot pasul*⁶).

La fel în limba maghiară: *Nagyék* = membrii familiei Nagy; *Nagyok* = mai multe familii cu numele Nagy; *a Petőfik* = poeți de talia lui Petőfi.

b) Numele topice au atât în limba română cât și în cea maghiară, fie numai forma de singular, fie numai cea de plural. Majoritatea au numai forma de singular: *Cluj = Kolozsvár; Mureș = Maros; România = Románia*.

„În stilul figurat... nume de țări sau de orașe a căror formă curentă este cea de singular, pot apărea la plural⁷). De ex.: „cele două Rusii“ (cea țaristă și cea sovietică)⁸). La fel în limba maghiară: „a két Oroszország“.

Ambele limbi cunosc o serie de nume topice care au numai forma de plural: *Alpii = az Alpok; Carpații = a Kárpátok*, dar în limba română ele sînt foarte frecvente: *București, Iași, Huși, Pașcani, Gheorgheni, Fălticeni* etc.

c) Numele de materii, cînd indică atât materia în întregime ei cât și fragmente din ea, sau cînd arată masa unui obiect, se întrebuițează atât în limba română cât și în limba maghiară la singular: *lapte = tej; niere = méz; unt = vaj; apă = víz; fum = füst; nisip = homok; pămînt = föld; fier = vas; vată = vatta; zahăr = cukor* etc. Pluralul acestor substantive arată în ambele limbi fie diferite categorii ale acelei materii: *stofe = szövetek* (diferite categorii de stofe); *vinuri = borok* (diferite categorii de vinuri), fie alte corpuri care au însă ceva comun cu materia denumită de substantivul la singular: *praf = por* (colb); *pruri = porok* (medicament sub formă de praf). În limba română pluralul numelor de materii poate denumi și obiecte făcute din materia respectivă: *trămuri* (vase de aramă).

Pentru ridicarea unei cantități dintr-o materie, atât limba română cât și cea maghiară folosesc aceleași procedee: *puțin zahăr = egy kis cukor; un pahar de apă = egy pohár víz* etc.

⁴) I. Neculce, *Cronica lui...* vol. II, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1932, p. 343, citat din *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 138.

⁵) Arany János, *Rozgonyiné*.

⁶) I. Iordan, *Limba română contemporană*, p. 300—302 și *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 139.

⁷) I. Iordan, *Limba română contemporană*, p. 303.

⁸) *Ibid.*

B) Cazuri care diferă în cele două limbi

1. Cazuri în care substantivul românesc cunoaște numai forma de plural, iar în limba maghiară îi corespunde un substantiv la singular

a) Nume de sărbători: *paști* = *husvét*; *florii* (dumineca floriilor) = *virágvasárnap*; *rusalii* = *pünkösöd* etc.⁹⁾.

b) Anumite substantive colective: *tăieșei* = *laska*; *cilți* = *csepű*; *rușe* = *ječernemű*; *catrafuse* = *cókmók* etc.

2. Cazuri în care substantivul românesc cunoaște ambele forme ale numărului, în timp ce substantivul maghiar se întrebuințează mai mult la forma de singular

a) Numele lucrurilor care în mod obișnuit se găsesc într-un număr mai mare la un loc.

Pluralul substantivelor românești care denumesc un grup de lucruri de același fel, care în mod obișnuit se găsesc într-un număr mai mare la un loc, se traduce în limba maghiară cu un singular: *are dinți buni* = *jó fogavan*; *lemn de foc* = *tűzifa*; *pene de struț* = *struccotoll*; *bani de hirtie* = *papírpénz* etc.

Tot din această categorie fac parte fructele și legumele, cînd sînt considerate ca materii, și mîncările preparate din aceste legume: *a cumpărat mere, pere, prune* = *almát körtét, szilvát vett*; *au cules cireșele* = *leszedték a cseresznyét*; *a cumpărat ardei, cartofi și roșii* = *paprikát, krumplit és paradicsomot vásárolt*; *cartofi prăjiți* = *pirított krumpli*; *ardei umpluți* = *töltött paprika*; *ciuperci cu smîntînă* = *lejjőlös gomba*.

Există și în limba romînă unele substantive din această categorie care n-au decît forma de singular, și anume, substantive care denumesc anumite legume sau frunzele comestibile ale anumitor plante: *pătrunjel* = *petrezselyem*; *mărar* = *kapor*; *fasole* = *paszuly*; *mazăre* = *borsó*; *spanac* = *spenót* etc.

Cînd sînt considerate ca materii, pluralul acestor substantive indică în limba maghiară diferite categorii, diferite specii ale materiei respective: *ehető gombák* = *ciuperci comestibile* (diferite specii de ciuperci comestibile) etc.

b) Substantive care denumesc lucruri diferite cu caracterele esențiale comune tuturor.

În limba romînă se întrebuințează mai puțin singularul acestor substantive, și anume atunci cînd vrem să încadrăm obiectul respectiv în grupul lucrurilor cu aceleași caractere esențiale, denumindu-l cu trăsătura sa cea mai generală, ca în exemplele: *piinea e un aliment important*; *piparul e un condiment oprit în afecțiunile renale* etc.

De cele mai multe ori însă întrebuințăm pluralul lor, ca în exemplele: *mi s-au terminat alimentele*; *am cumpărat fructe*; *întrebuințarea abuzivă a condimentelor* etc., spre deosebire de limba maghiară în

⁹⁾ cf. *ibid.*

care întrebuițarea pluralului subliniază de cele mai multe ori diversitatea lucrurile pe care le denumește substantivul respectiv: *gyümölcsök* (lelurite fructe); *élelmiszerek* (alimente diferite); *fűszerek* (condimente diferite) etc. În mod obișnuit în limba maghiară se întrebuițează singularul acestor substantive, ca în exemplul: *am mincat fructe* = *gyümölcsöt ettem* etc.

II.

În cele ce urmează vom grupa substantivele concrete care posedă ambele forme ale numărului, dar care, în anumite condiții de ordin sintactic, preferă un număr sau altul. Diferențele de număr de la o limbă la alta între aceste substantive ale limbii române și cele ale limbii maghiare își au originea, pe de o parte, în felul diferit în care vorbitorii acestor două limbi consideră raportul dintre lucrurile cu pereche, pe de altă parte, în felul diferit în care ei exprimă numărul gramatical a doi termeni care denumesc lucruri între care există un raport de concordanță din punct de vedere numeric.

A) Substantive care se întrebuițează la un număr sau la altul în funcție de natura lor care cere o formă sau alta

Acest grup e reprezentat prin substantivele care denumesc părțile cu pereche ale corpului și îmbrăcăminte pentru unele dintre ele.

Aceste substantive au în limba maghiară forma de singular, indiferent dacă exprimă ambele părți sau una din ele, iar în limba română au forma de singular sau forma de plural, în funcție de conținutul numeric al substantivului respectiv. În acest caz diferența de număr între substantivul românesc și cel maghiar e formală. În ce privește valoarea sa numerică, singularul maghiar nu diferă de pluralul substantivului românesc. Când subiectul vorbitor maghiar exprimă cuvântul *müni* cu un singular „*kéz*“, ca și vorbitorul român, el se gîndește la ambele mîini.

În limba maghiară conceperea părților cu pereche ale corpului și a îmbrăcămînții unora dintre ele drept o unitate este o veche moștenire fino-ugrică, întrebuițarea singularului în acest caz fiind o rămășiță a acestei concepții. Se știe că în epoca preistorică a limbilor fino-ugrice a existat dualul pentru exprimarea a două lucruri sau ființe de același fel. Încetul cu încetul dualul s-a pierdut din mai toate limbile care l-au avut, căci el a corespuns unei nevoi pe care gîndirea modernă n-o are. Dispariția dualului e, fără îndoială, în legătură cu evoluția într-o anumită direcție a spiritului omenesc, și anume de la gîndirea concretă la gîndirea abstractă care a sesizat trăsătura comună tuturor numerelor peste unitate, exprimînd aceasta printr-o noțiune abstractă, aceea de plural.

Prin dual nu se subliniază faptul că este vorba despre două lucruri sau ființe, ci legătura strînsă care există între ele, ambele alcătuiind un întreg unitar. Dualul nu este un plural, ci un singular al perechii concepută ca o unitate. Drept consecință dualul n-a fost înlocuit cu pluralul, ci cu singularul. Astfel, sub influența dualului dispărut, părțile cu pereche ale corpului, precum și îmbrăcăminte unora dintre ele, se exprimă și astăzi în limba maghiară prin singular. De ex.: *corb la corb nu-și scoate ochii* =

holló a hollónak nem vájja ki a szemét; sprincene arcuite = ivelt szemöldök; am auzit cu urechile mele = saját fülemmel hallotam; nu stau cu minile în sin = nem ülök ölbetett kézzel; a purta pe brațe = karján hord; și-a pus un șal pe umeri = salát vetett a vállára; rezezat în coate = könyökre támaszkodva; de-abia stă pe picioare = alig áll a lábán; din creștet până-n tălpi = tetőtől talpig; a căzut în genunchi = térdre esett; cu minile în șolduri = csipőre tett kézzel; țin cu carne birligate = csavaros szarvú bakkecske; are plămini sănătoși = egészséges tüdeje van; o pereche de pantofi = egy pár cipő; pantaloni bujanți = bugyos nadrág; ascensiune cu schiuri = hegymászás sível; patinele îi sint mici = kicsi a korcsolyája.

E interesantă conceperea părților simetrice ale corpului ca unitate mai ales atunci cînd acțiunea cere neapărat două unități de sine stătătoare. În cazul acesta numărul întrebuintat în limba maghiară e tot singularul. De ex.: *ochii îi stau cruciș = keresztben áll a szemé; cu minile împreunate = összetett kézzel; își lovește călcii = összeüti a bokáját; a nimerit cerbul între carne = szarva közt találta el a szarvast.*

E clar că numai două lucruri pot fi încrucișate sau ciocnite, numai între două lucruri se poate așeza un al treilea. Dacă totuși în limba maghiară se spune *egymás mellett a lába, összetett kézzel* etc., e pentru că în concepția vorbitorului maghiar perechea de ochi, de picioare etc. formează o unitate.

În limba veche maghiară întîlnim și astfel de exemple în care în fața substantivului care exprimă părți cu pereche ale corpului, sau îmbrăcămîntea unora dintre ele figurează numeralul unu, deși reiese clar din context că trebuie să ne gîndim la ambele aceste părți. Exemple de felul acesta dovedesc că, în epoca în care s-au născut, simțul unității acestor părți a fost mult mai viu decît astăzi, cînd sub influența limbilor indo-europene, mai ales sub influența limbii germane, au pătruns și în limba maghiară formele de plural pentru cazurile amintite: *fájnak a karjai = il dor brațele.*

Cînd e vorba de una din părțile cu pereche ale corpului, în limba maghiară substantivul care denumește această parte e însoțit de adjectivul *fél* = jumătate: *e orb de un ochi = fél szemére vak; e surd de o ureche = félfülére süket; cu o (singură) mînă = félkézzel; cu un picior în groapă = féllába a koporsóban van.*

În limba maghiară s-au păstrat și alte urme ale conceperii părților cu pereche ca o unitate. Kertész Manó în articolul lui „A dualis a magyarban”¹⁰⁾ dă termenul *félfelekű cseber* = ciubăr cu un jumătate de fund, cu alte cuvinte ciubăr fără capac.

Limba romină manifestă o tendință opusă față de acest uz al limbii maghiare prin întrebuintarea formei de plural cu sens de singular al unor substantive care denumesc obiecte formate din două părți identice: *desagi, fourfeci, ifari, pantaloni, ochelari* etc.

¹⁰⁾ Kertész Manó, *A dualis a magyarban*. In Magyar Nyelv, an. IX, p. 343.

B) Substantive la care întrebuițarea numărului e condiționată de funcția lor sintactică

1. Întrebuițarea numărului în exprimarea raportului de posesie

În limba romină substantivul care denumește posesia se întrebuițează la singular sau la plural, după cum vrem să exprimăm o singură posesie, sau mai multe posesii. La fel în limba maghiară. De ex.: *casa vecinului* = *a szomszéd háza*; *casele vecinului* = *a szomszéd házai*; *copilul vecinilor* = *a szomszédok gyermeke*; *copiii vecinilor* = *a szomszédok gyermekei*.

Cînd însă avem cite o posesie de același fel aparținînd mai multor posesori, indiferent de mijloacele gramaticale prin care exprimăm acest raport, în limba romină substantivul care denumește posesia se exprimă în mod obișnuit la forma de plural, iar în limba maghiară, la forma de singular.

Mijloace gramaticale folosite pentru exprimarea raportului de posesie (cînd avem cite o singură posesie de același fel aparținînd mai multor posesori):

a) Obiectul posedat e exprimat de subiect, iar posesorul, de atributul genitival care determină subiectul. De ex.: *săbiile soldaților străluceau de departe* = *messziről fénylett a katonák kardja*; *rochiile fetelor erau curate* = *a lányok ruhája tiszta volt*.

b) Obiectul posedat e exprimat de un complement direct, iar posesorul, de subiectul propoziției. De ex.: *vecinii își repară casele* = *a szomszédok javítják a házukat*; *își cară geamantanele* = *viszik a bördöndjüket*; *și-au adus sofiile* = *elhozták a feleségüket*; *soldații și-au încălecat caii* = *a katonák felültek lovukra*.

c) Obiectul posedat e exprimat de un complement circumstanțial sociativ, iar posesorii, de subiectul propoziției. De ex.: *copii au plecat cu mingile lor* = *a gyermekek elementek labdájukkal*; *au fost de față cu sofiile lor* = *jelen voltak feleségükkel*; *trec soldații cu caii lor* = *mennek a katonák lovukkal együtt*.

În aceste cazuri diferențele de număr între cele două limbi provin din faptul că limba maghiară privește posesiunea în raport cu posesorii luați individual, ceea ce explică forma de singular a substantivului care denumește posesiunea, fiecare dintre posesori posedînd un singur lucru din categoria respectivă, ca în exemplul: *a gyermekek elementek labdájukkal*. Limba romină pune accentul pe cantitate, fără să o raporteze la posesorii luați individual: *copiii au plecat cu mingile lor*. Uzul limbii romine pare a fi mai potrivit, căci din moment ce posesorii îi exprimăm în grup, pare mai firesc ca și lucrurile pe care le posedă să le exprimăm în cantitatea care revine întregului grup, și nu în cantitatea care revine unui singur posesor, cînd acesta nu e exprimat individual.

Cu toate că limba maghiară are în vedere cantitatea care revine unui singur posesor, în ceea ce privește raportarea cantitativă a lucrului posedat la posesor, ea poate da naștere la aceleași confuzii ca și limba romină. Astfel din exemplul: *a gyermekek elementek labdájukkal*, nu reiese dacă toți copiii au avut o singură minge, sau dacă fiecare copil a avut cite o minge, după cum din exemplul romînesc: *copiii au plecat cu mingile lor*, nu reiese

dacă fiecare copil a avut mai multe mingi, sau dacă fiecare a avut cîte o singură minge. Limba romină are însă, față de limba maghiară, avantajul de a exprima clar cantitatea în care se găsește lucrul posedat, indiferent de repartizarea lui între posesori.

Pentru a denumi cîte o posesie de același fel, aparținînd mai multor posesori, limba romină poate întrebuița, alături de plural, și forma de singular a substantivelor în cazuri de felul următor:

a) Cînd substantivul care exprimă posesia aparținînd unui grup de indivizi exprimat prin atribut are valoare generală: *cămașa rominului e cusută cu flori* = *a român inge virággal van himezve*. Dar după cum se poate vedea din acest exemplu, în cazuri ca acestea și atributul care denumește pe posesori se întrebuițează tot la singular cu sens general.

b) Cînd substantivul care denumește cîte o posesie de același fel aparținînd mai multor posesori are rol de complement circumstanțial de mod: *au pornit cu haina descheiată la git* = *nyitott kabáttal indultak el*; *au apărut soldații cu arma la umăr* = *megjelentek a katonák fegyverrel a vállukon*; *bărbații au pornit cu sacul în spinare* = *a férfiak elindultak zsákkal a hátukon*.

c) Cînd posesorul e denumit de pluralul pronumelui nehotărit *un* sau de pronumele nehotărit *fiecare*; *unii își spălau cămașa* = *egyesek kimosták ingüket*; *fiecare și-a spălat cămașa* = *mindegyik kimosta az ingét*. În acest caz, atunci cînd fiecare dintre posesori posedă numai un singur lucru, nu se poate întrebuița decît singularul, căci pluralul pronumelui nehotărit *un*, și într-o măsură mai mare decît el pronumele nehotărit *fiecare*, subliniază indivizii din colectivitatea pe care o exprimă. În consecință lucrul posedat se raportează la individ, și nu la colectivitate. În acest caz numărul substantivului care denumește posesiunea exprimă cantitatea care revine unui singur individ.

2. Întrebuițarea numărului în exprimarea raportului de apartenență

Indiferent de mijloacele gramaticale prin care exprimăm raportul de apartenență, pentru substantivul care denumește cîte o parte identică a mai multor lucruri, limba romină folosește, alături de plural, și forma de singular, pe cînd limba maghiară folosește numai forma de singular. Întrebuițarea singularului substantivelor românești alături de forma de plural nu produce nici o modificare de sens, substantivul denumind o parte din însuși corpul obiectului, lipsa căreia ar duce la deslințirea obiectului respectiv. Prin urmare singularul nu ne poate face să credem că e vorba despre o singură parte.

Mijloace gramaticale folosite pentru exprimarea raportului de apartenență:

a) Obiectul apartenenței e denumit de un substantiv, iar lucrul căruia îi aparține, de un atribut substantival în cazul genitiv: *coamele sălcilor erau argintii* sau *coama sălcilor era argintie* = *a fűzfák koronája ezüstös volt*; *deteră afară fundurile citoroa buți* sau *deteră afară fundul citoroa buți* = *kiverték néhány hordó jénékét*.

b) Obiectul apartenenței e exprimat printr-un complement direct, iar lucrul căruia îi aparține, prin subiectul propoziției. De ex.: *pietrele cimitirului își pierduseră forma veche* (sau *formele vechi*) = *a sírkövek elvesztették régi alakjukat*; *toți întoarseseră capul* (sau *capetele*) *să vadă cine vine* = *mindnyájan hátrafordították fejüket, hogy lássák ki jön*; *lumina lunii le lumina fața* (sau *fețele*) = *a hold fénye megvilágította az arcukat*.

3. Numărul substantivelor determinate de un atribut care exprimă cantitatea

Substantivul determinat de un atribut care exprimă cantitatea are în limba română forma de singular sau de plural, după cum atributul respectiv exprimă o singularitate sau o pluralitate, iar în limba maghiară are totdeauna forma de singular, indiferent de conținutul numeric al atributului său. Din această categorie fac parte următoarele construcții românești cu corespondentele maghiare respective:

a) Substantivele determinate de un atribut adjectival exprimat printr-un numeral cardinal, distributiv sau nehotărît. De ex.: *doi frați* = *két testvér*; *grupuri de cîte trei elevi* = *három tanulóból álló csoportok*; *în cîteva zile* = *néhány napalatt*; *am auzit mai multe glasuri* = *több hangot hallottam*:

Substantivele din limba română, determinate de un atribut format dintr-un numeral ordinal, fac excepție de la regula amintită, avînd totdeauna forma de singular, deoarece numeralul ordinal nu se referă la cantitate, ci indică locul pe care-l ocupă lucrul denumit de substantiv. De ex.: *oagonul al șaselea* = *a hatodik kocsi*.

b) Pluralul substantivelor articulate cu articolul nedefinit. Pluralul articolului nedefinit se traduce în limba maghiară cu *néhány*, numeral nehotărît. Drept urmare substantivul romînesc la forma de plural, articulat cu articolul nehotărît, se traduce în limba maghiară cu singularul. De ex.: *niște rațe se bălăceau prin apă* = *néhány kacs a lubickolt a vízben*.

c) Pluralul substantivelor românești determinate de adjectivul pronominal nehotărît. De ex.: *unii părinți își alintă copiii* = *némely szülő kényezteti gyermekeit*.

d) Pluralul substantivelor determinate de un adjectiv nehotărît sau care exprimă cantitatea. De ex.: *dă-mi și mie atîtea exemplare, cîte ți-ai dat și lui* = *adjál nekem is annyi példányt ahányat neki adtál*; *toți abonații ziarului Scnteia* = *a Scnteia minden előfizetője*.

Cînd formei de plural a adjectivului *tot* îi corespunde în limba maghiară *összes*, substantivul pe care-l determină are forma de plural, ca substantivul romînesc. De ex.: *sistemul acesta a fost introdus în toate școlile* = *az összes iskolákba bevezették ezt a rendszert*; *toate operele lui Pușkin* = *Puskin összes művei*.

e) Substantivul determinat de anumite locuțiuni adjectivale. După locuțiuni adjectivale ca: *fel de fel* sau *tot felul*, care pe lingă varietate

exprimă ideea de cantitate, substantivul românesc are forma de plural. În limba maghiară îi corespunde un singular. De ex.: *tot felul de oameni* = *mindenféle ember*; *îmi găsește fel de fel de cusururi* = *sok (mindenféle hibát talál bennem)*.

Există însă anumite cazuri când și în limba maghiară se întrebuințează pluralul substantivului determinat de un atribut format dintr-un numeral. Simonyi Zsigmond dă o serie de exemple de felul acesta, luate din diferite graiuri și care, după părerea lui, nu trebuiesc atribuite unei influențe străine: *a királyfinak a kettőtestvérei is megházasodtak* (Duna Almás) = *și cei doi frați ai fiului de împărat s-au căsătorit*; *minden károktól védelmeztelek* (Gyöngyös) = *te-am ferit de toate pagubele*¹¹⁾ etc.

Tompá József¹²⁾ arată că, în general, întrebuințarea pluralului substantivelor după un atribut format dintr-un numeral este rară și se datorește unei influențe străine. El dă ca exemplu: *háromkirályok* = *cei trei crai* (numele unei sărbători). Dengl János în „*Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus*”¹³⁾ arată că nu este incorectă întrebuințarea pluralului după numeral în cazuri ca: *50 fillérekert adott* sau *tíz pengőket nyert* cu sensul de *a dat cîte cincizeci de fileri*, adică a dat de mai multe ori cîte cincizeci de fileri și *a cîștigat cîte zece penghei*, adică a cîștigat de mai multe ori cîte zece penghei.

Cînd numeralul colectiv are în limba maghiară formă adverbială, substantivul maghiar, care îi corespunde numelui predicativ din limba română, se exprimă tot la plural. Să se compare: *mindketten munkások voltak* = *ambii au fost muncitori* cu *mindkettő munkás volt* = *ambii au fost muncitori*; *mindketten párttagok* = *ambii sînt membrii de partid* cu *mind a kettő párttag* = *ambii sînt membrii de partid*.

Diferențele de număr între substantivele celor două limbi, cînd sînt determinate de un atribut care exprimă cantitatea, se explică prin felul diferit al celor două popoare de a concepe lucrurile. Limba maghiară întrebuințează în acest caz singularul substantivului, deoarece exprimă cantitatea o singură dată, prin atributul care determină substantivul respectiv, fără să simtă nevoia de a reveni asupra exprimării cantității printr-o formă mai puțin precisă, și anume prin pluralul substantivului. De aceea, substantivul determinat de un atribut care exprimă cantitatea, indiferent de conținutul numeric al atributului său, în limba maghiară se întrebuințează la singular cu sensul său cel mai general, el denumind categoria de lucruri din care avem cantitatea exprimată de atribut, spre deosebire de limba română, în care se întrebuințează la forma care corespunde sensului numeric al atributului respectiv, exprimîndu-se în felul acesta indivizii sau lucrurile ca atare.

¹¹⁾ Simonyi Zsigmond, *Kérdések és feleletek*. In Magyar Nyelvőr, Budapest 1880, vol. IX. p. 519.

¹²⁾ Tompá József, *Idegen mintára keletkezett kifejezőmódjaink*. In Nyelvművelésünk főbb kérdései. Tanulmánygyűjtemény, szerkesztette Lőrincze Lajos — Akadémiai Kiadó Budapest 1953, p. 83.

¹³⁾ Dengl János, *Magyar nyelvhelyesség és stílus*. Grill Károly könyvkiadó vállalata, Budapest, 1937, p. 158.

4. Numărul substantivului determinat de mai multe atribute cu ajutorul cărora vrem să deosebim diferite categorii ale aceluiași lucru

În cazul construcțiilor atributive cu mai multe atribute cu ajutorul cărora vrem să denumim categorii diferite ale aceluiași lucru, alit limba romină cit și cea maghiară manifestă tendința spre o formă prescurtată de exprimare.

Cind adjectivele prin conținutul lor semantic nu pot exprima însușiri ale aceluiași lucru, ca de ex.: *german* și *francez*, și cînd cu ajutorul lor vrem să diferențiem lucruri de același fel, azi se răspindește tot mai mult forma prescurtată în care substantivul se menționează o singură dată, la plural sau la singular, înșirîndu-se în urma lui atributele respective: *limbile germană și franceză* sau *limba germană și franceză*. Știm că nu există o limbă care să fie în același timp și germană și franceză. Chiar și atunci cînd substantivul e la singular, vom înțelege că e vorba de două limbi diferite. Această formă prescurtată însă nu e corectă. Cînd substantivul e la plural, din punct de vedere gramatical pare o formulare greșită din cauza lipsei de acord în număr între substantiv și atributele sale adjectivale. Cînd substantivul e la singular, greșeala constă în faptul că exprimăm un plural printr-un singular. Forma corectă e cea în care substantivul se repetă: *limba germană și limba franceză*, sau se înlocuiește cu articolul adjectival *limba germană și cea franceză*.

În cazul formei prescurtate, în limba maghiară substantivul se pune totdeauna la singular: *a német és a francia nyelv*.

Cînd adjectivele exprimă însușiri care pot fi atribuite aceluiași lucru sau aceleiași ființe, ca de ex.: *rău* și *leneș*, și cînd vrem să denumim cu ajutorul lor categorii diferite de lucruri sau de ființe, *copilul rău* ca o categorie deosebită față de *copilul leneș*, nu se poate întrebuița forma prescurtată, căci într-o asemenea construcție toate însușirile exprimate de atribute s-ar referi la același lucru sau la aceeași ființă. În exemplul: *copil rău și leneș* — e vorba despre același copil care e și rău și leneș. În asemenea cazuri, pentru a deosebi cu ajutorul atributelor categorii diferite de lucruri, trebuie să repetăm substantivul sau articolul adjectival în dreptul fiecărui atribut, la singular sau la plural, după cum vrem să exprimăm un singur lucru sau o singură ființă, ori mai multe lucruri sau mai multe ființe. La fel în limba maghiară: *copilul rău și copilul leneș trebuie pedepsit* = *a rossz gyermek és a lusta gyermeket meg kell büntetni*.

Cînd pe lingă un substantiv avem mai multe apozitii, în limba romină substantivul are de cele mai multe ori forma de plural, pe cînd în limba maghiară, forma de singular: *sunetele a și e* = *az á és az é hang*, nu *hangok*.

Partea a II-a

CAZURI ÎN CARE SINGULARUL ȘI PLURALUL SUBSTANTIVELOR SE ÎNTREBUINȚEAZĂ DREPT MIJLOACE GRAMATICALE DE EXPRIMARE A SENSULUI GENERAL

În cele ce urmează vom trata regimul substantivelor cu sens general, al substantivelor cu sfera cea mai largă. Primul loc din această categorie îl ocupă substantivele abstracte care „denumesc noțiuni în sens strict, sau concepte, produse ale minții noastre”¹⁴). Datorită conținutului lor, de cele mai multe ori ele nu pot avea alt sens decât cel general. Individualizate își pierd valoarea abstractă, deci tocmai trăsătura lor caracteristică.

Tot din această categorie fac parte acele substantive concrete care, deși îmbracă forma singularului sau a pluralului, nu au valoarea numerică corespunzătoare, ci exprimă sensul general, uneori concret, alteori abstract. Diferențele de număr între substantivele cu sens general ale celor două limbi ilustrează preferința limbilor respective pentru una din formele numărului în exprimarea acestui sens.

În limba română sensul general poate fi exprimat printr-un singular sau plural, pluralul cu sens general fiind mai des întrebuițat decât în limba maghiară, în care adeseori îi corespunde un singular cu aceeași valoare. Pe cînd însă singularul dă substantivului o valoare abstractă prin faptul că nu permite individualizarea în cadrul lui, pluralul substantivului cu valoare generală, exprimînd indivizii care aparțin speciei respective, este mai concret, pierzînd din valoarea absolut unitară pe care o are abstractul. În exemplul: *omul este o ființă rațională* = *az ember gondolkodó lény*, singularul *omul* ne face să ne gîndim la tipul de om cu caracterele lui specifice, pe cînd pluralul *oamenii* = *az emberek* ne evocă indivizii speciei omi despre care se poate presupune că prezintă anumite diferențe unul față de altul.

I.

În cele ce urmează vom vorbi despre *substantivele abstracte*, care au un sens general prin însuși conținutul lor.

Cînd denumesc particularități ale obiectelor sau stărilor lor, substantivele abstracte au, atît în limba română cît și în cea maghiară, de cele mai multe ori, forma de singular: *înfelepciune* = *bölcsesség*; *curaj* = *hátorság*; *hărnicie* = *szorgalom*; *oboseală* = *fáradság*; *fericire* = *boldogság*; *răbdare* = *türelem* etc.

În majoritatea cazurilor, forma de plural concretizează substantivele abstracte. De ex.: *forțele armate* = *a haderők*, *a jегyveres erők*; *marile puteri* = *a nagyhatalmak*.

Uneori substantivul își menține calitatea de abstract și la forma de plural. Și în acest caz correspondentul maghiar e de cele mai multe ori la singular: *puteri nelimitate* = *korlátlan hatalom*; *a băga pe cineva*

¹⁴) I. Iordan, *lucr. cit.*, p. 282.

în sperietei = rémületbe ejt valakit. Uneori întâlnim și în limba maghiară forma de plural a substantivelor abstracte: „szép ámulások szent városa”¹⁵⁾ ... „s most amikor a nagy inogások, Alkuvások eligérések sápadt képe rezeg a Földön...”¹⁶⁾.

În limba română abstractele verbale și substantivele care denumesc o acțiune pot avea uneori și forma de plural, pe când în limba maghiară au numai forma de singular, repetarea acțiunii fiind redată în această limbă prin alte mijloace gramaticale: producție fără asalturi = hajrá nélküli termelés; prevederile lui s-au adeverit = előrelátása beigazolódott; a trezi bănuielei = gyanút kelt; angajări noi = új munkásfelvétel; după atâtea alergări = annyi szaladgálás után.

II.

În cele ce urmează vom arăta întrebuintarea numărului substantivelor concrete din limba română și din limba maghiară în vederea exprimării sensului lor general, în funcție de rolul sintactic pe care-l îndeplinesc.

A) Subiectul

În ambele limbi subiectul poate exprima un sens general atât la singular, cât și la plural. De ex.: omul este o ființă rațională = az ember gondolkodó lény; oamenii muncesc = az emberek dolgoznak.

B) Atributul*)

Când atributul românesc la forma de plural are sens general, în limba maghiară îi corespunde un singular, tot cu sens general.

¹⁵⁾ Ady Endre Összes versei. Az Atheneum kiadása. I. a. p. 42 (A Gare de l'Est-en).

¹⁶⁾ Ady Endre Összes versei p. 745 (Aldozás piros kedvvel).

*) Pentru ca exemplele care vor figura în acest capitol să poată fi ușor urmărite de cei care nu cunosc îndeajuns una din cele două limbi, vom da câteva lămuriri referitoare la topica construcțiilor atributive din limba română și din limba maghiară.

Atributul în limba română se pune în mod obișnuit în urma substantivului pe care îl determină, indiferent dacă e un atribut adjectival, substantival cu prepoziție, substantival în cazul genitiv etc. În limba maghiară atributul se pune totdeauna înaintea substantivului determinat de el, indiferent dacă e un adjectiv, un numeral, sau un substantiv: baie de aburi = gőzfürdő; cutie cu bomboane = cukorkásdoboz; boxa acuzaților = a vádlottak padja; așternutul viilor = marhaalom; istoria artelor = művészettörténet.

Și în limba română atributul adjectival poate sta înaintea substantivului când vrem să punem accentul pe însușirea exprimată de el: gingașele flori de primăvară = a gyöngéd tavaszi virágok; Marea Revoluție Socialistă din Octombrie = A Nagy Októberi Szocialista Forradalom.

În ce privește topica atributului adjectival exprimat printr-un numeral, ea nu urmează regula arătată. Ca și în limba maghiară, numeralul se pune în mod obișnuit înaintea substantivului pe care îl determină: două kilograme de zahăr =

1. Atributul prepozițional

Întrebuințarea numărului. Atributul prepozițional exprimă în mod obișnuit felul obiectului denumit de substantivul pe care-l determină. Are, prin urmare, un sens general, ca și adjectivul cu care poate fi adesea înlocuit: *basm cu zine = basm feeric; concurs de cai = concurs hipic; atitudine de tovarăș = atitudine tovarășească; boală de inimă = boală cardiacă.* După cum atributului adjectival din limba română, indiferent de numărul la care este exprimat, îi corespunde în limba maghiară un adjectiv la singular: *case frumoase = szép házak; casă frumoasă = szép ház*, tot așa atributului prepozițional, indiferent de numărul la care este exprimat, îi corespunde, în limba maghiară, fie un substantiv la singular, care formează un cuvânt compus cu substantivul pe care-l determină, fie un adjectiv la singular, de proveniență substantivală sau verbală, care formează și el uneori un cuvânt compus cu substantivul determinat. Singularul din limba maghiară are aceeași valoare generală ca și pluralul sau singularul românesc, căruia îi corespunde.

În limba română întrebuințăm atributul prepozițional la un număr sau la altul, în funcție de natura substantivului prin care este exprimat. În cele ce urmează vom grupa diferitele categorii ale atributului prepozițional în funcție de corepondentele lor din limba maghiară. Vom prezenta aceste categorii doar în măsura în care ele ne servesc pentru ilustrarea celor afirmate mai sus.

Când atributul prepozițional exprimă: a) *caracterul*, b) *ocupația*, c) *starea*, d) *conținutul*, e) *elementele constitutive*, f) *obiectul posedat*, g) *finalitatea*, h) *relația*, i) *apartenența*, corepondentul maghiar al atributului românesc e uneori un substantiv la singular, care formează un cuvânt compus cu substantivul pe care-l determină, alteori un adjectiv la singular. De ex.:

a) *frunte de poet = költői homlok; atitudine de tovarăș = elvtársias magatartás; precizie de matematician = matematikai pontosság;*

két kiló cukor. Aceeasi e situația în ce privește topica substantivului determinat care exprimă cantitatea: *un buchet de flori = egy csokor virág; un coș de lemne = egy kosár fa.*

Numeralul ordinal și numerele neholărite *mult* și *puțin* pot sta și înaintea, și în urma substantivului determinat: *a doua elevă* sau *eleva a doua.* În limba maghiară ele stau totdeauna înaintea substantivului pe care îl determină: *a második tanuló lány; multe femei* sau *femei multe = sok asszony; puține cărți* sau *cărți puține = kevés könyv.*

Topica construcțiilor atributive rămâne aceeași și atunci când atributul e determinat la rîndul lui de un atribut sau de un complement, și anume în limba română determinantul se pune în urma cuvîntului pe care îl determină. În primul loc se dă substantivul, apoi atributul acestuia și la urmă atributul sau complementul care determină atributul substantivului: *chenar cu dungă aurie.* În limba maghiară cuvîntul care determină un alt cuvînt se pune înaintea lui și de cele mai multe ori, cînd avem două determinante, ele formează împreună un cuvînt compus: *arany-csikós keret; birou de primire a bolnavilor = betegfelvételi iroda; birou de copiat acte = íratmásoló iroda; om zgîrcit la vorbă = szófukar ember.*

b) scriitor de comedii = *vígjátéktíró*; vânător de balene = *bálnavadász*; om de afaceri = *üzletember*; reparator și montor de automobile = *gépkocsijavító és szerelő*;

c) scaun fără spetează = *támla nélküli szék*; butoi fără fund = *feneketlen hordó*; actualitate în imagini = *képes hirdő*; aur în bare = *rúdarány*; societate pe acțiuni = *részvénytársaság*;

d) basm cu zine = *tündérmese*; cutie cu bomboane = *cukorkásdoboz*; carte de povești = *meséskönyv*;

e) covor de frunze = *levélszőnyeg*; batalion de parașutiști = *ejtőernyős zászlóalj*; galerie de arcade = *bolttíves (boltozatos) folyosó*;

f) salată cu măsline = *olajbogyós saláta*; mămăligă cu brinză = *túrós puliszka*;

g) timplărie de binale = *épületasztalos*; automobil de curse = *versenykocsi*; album de fotografii = *fényképalbum*; piață de legume = *zöldségpiac*; azil pentru copii = *gyermekmenhely*; vagon de marfă = *teherkocsi*; birou de informații = *tudakozó iroda*; albie de rușe = *mosóteknő*; borcan de murături = *uborkásüveg*; borcan de compot = *kompotosüveg*;

h) egalitate în drepturi = *jogegyenlőség*; piatră la rinichi = *vesekő*; afinitate de idei = *eszméi rokonság*;

i) boală de inimă = *szív baj*; cifră de afaceri = *forgalmi adó*.

Correspondentul maghiar poate fi numai un substantiv atunci când atributul prepozițional românesc exprimă: j) *materia*, k) *proveniența*, precum și în cazul atributului l) *subiectiv* și m) *obiectiv*. De ex.:

j) haină de postav = *posztóruha*; ciorapi de lână = *gyapjú harisnya*; cremă de căpșune = *eperkrém*;

k) ulei de floarea soarelui = *napraforgóolaj*; amidon de cartofi = *burgonyakeményítő*;

l) alergare de cai = *lőfuttatás*; concurs de motociclete = *motorkerékpár verseny*;

m) acordare de favoruri = *előnynyújtás*; acumulare de forțe = *erőgyűjtés*; audiere de martori = *tanú kihallgatás*.

Correspondentul din limba maghiară poate fi numai un adjectiv atunci când atributul prepozițional românesc exprimă: n) *comparația* și o) *timpul*. De ex.:

n) petale ca fulgul = *pihekönnnyű szirmok*;

o) amintiri din copilărie = *gyermekkori emlékek*.

Uneori adjectivul poate forma și el un cuvânt compus cu substantivul pe care-l determină, și anume în cazul expresiilor cristalizate: *borcan pentru murături* = *uborkásüveg*; *grădină de flori* = *virágoskert*; *carte cu poze* = *képeskönyv*.

Nu totdeauna substantivul din limba maghiară, care corespunde unui atribut prepozițional din limba română, formează un cuvânt compus cu substantivul pe care-l determină. Astfel, adeseori atributul românesc care ex-

primă: p) *elementele componente* ale obiectului denumit de substantivul pe care-l determină și uneori q) *conținutul*, se traduce în limba maghiară cu un substantiv care nu intră în compunere cu substantivul pe care-l determină. De ex.:

r) *un mănunchi de flori* = *egy csokor virág*; o serie de lucruri = *egy csomó dolog*; un braț de lemn = *egy öl fa*;

s) *un pahar de apă* = *egy pohár víz*; un pachet de bombane = *egy csomag cukorka*.

În ce privește numărul atributului prepozițional din limba romină, din exemplele date reiese că în unele cazuri se întrebuințează numai la plural, în altele, numai la singular, iar uneori poate fi întrebuințat la ambele forme. Întrebuințarea unui număr sau al celui alt este în funcție de natura substantivului prin care e exprimat atributul, de raportul pe care-l exprimă, iar uneori e cerut de substantivul pe care-l determină. Atributul prepozițional se întrebuințează la plural: cind substantivul prin care e determinat denumește lucruri care în mod obisnuit se găsesc într-un număr mai mare la un loc: *cremă de câșune* (vezi punctul j); *ulei de măslină* (vezi punctul k); *batalion de parașutiști* (vezi punctul e); cind arată forma în care se găsește materia denumită de substantiv: *oțel în benzi*, sau sistemul după care se aranjează lucrul denumit de substantivul determinat: *bibliografie pe specialități* (vezi punctul c); cind arată lucrurile sau ființele cărora le servește obiectul denumit de substantiv: *parc de automobile*; *azil de copii* (vezi punctul d); cind arată produsul activității cuiva: *scriitor de comedii* sau obiectul meseriei cuiva: *reparator de automobile* (vezi punctul b); cind denumește acțiunea specifică obiectului denumit de substantiv: *automobil de curse* (vezi punctul g); cind atributul are rol de subiect logic denumind ființele sau lucrurile care participă la acțiunea exprimată de substantiv: *concurs de automobile* (vezi punctul l); cind are rol de obiect direct față de substantivul determinat care exprimă o acțiune: *audiere de martori* (vezi punctul m); și în general are forma de plural ori de câte ori această formă e cerută de substantivul determinat: *asortiment de mătăsuri* (vezi punctul f).

Atributul prepozițional se întrebuințează la singular cind substantivul prin care e exprimat e un abstract: *dovadă de bunăvoință* (vezi punctul h, n); cind denumește materia alit în întregimea ei, cit și fragmente din ea: *ciorapi de lână* (vezi punctul j); *mămăligă cu brinză* (vezi punctul f). Cind exprimă obiectul de comparație, alături de forma de singular: *petale ca fulgul*, poate avea și forma de plural: *petale ca fulgii* (vezi punctul o). Cind denumește ființa sau lucrul pentru care e caracteristic obiectul denumit de substantiv, alături de forma de singular: *frunte de poet*, poate avea uneori și forma de plural, în funcție de numărul substantivului determinat: *frunți de poeți* (vezi punctul a). Cind denumește epoca din care datează lucrul sau fenomenul exprimat de substantiv, atributul prepozițional se întrebuințează de cele mai multe ori la singular: *amintiri din trecut* (vezi punctul p).

Uneori atributul prepozițional poate fi întrebuințat atit la plural, cit și la singular, și anume cind exprimă o parte a obiectului denumit

de substantivul pe care-l determină: *butoaie fără fund* sau *butoaie fără funduri*.

2. Atributul substantival în cazul genitiv

Intrebuințarea numărului. Spre deosebire de atributul prepozițional care arată o însușire, în atributul genitival predomină ideea de posesiune. De aceea întrebuințarea formei sale de singular sau de plural depinde de numărul posesorilor pe care vrem să-i exprimăm. În acest caz, singularul sau pluralul atributului are valoarea numerică corespunzătoare formei sale: *mingea copilului* (mingea unui singur copil), sau *mingea copiilor* (mingea mai multor copii). Forma lui de singular sau de plural pierde această valoare când exprimă un sens general: *obiceiul copiilor* poate avea aceeași valoare generală ca și *obiceiul copilului*.

Numărul corespondentului maghiar e în funcție de valoarea numerică exprimată de atributul românesc. Când numărul atributului genitival are valoarea numerică corespunzătoare formei sale de singular sau de plural, în limba maghiară se traduce cu o construcție similară celei românești, în care atributul substantival din limba maghiară e la același număr cu atributul românesc. Când atributul genitival românesc exprimă un sens general, corespondentul lui maghiar poate fi uneori o construcție similară celei românești în care atributul are același număr cu atributul românesc. În cazul acesta însă, caracteristic limbii maghiare pentru exprimarea sensului general e cuvântul compus format din substantivul determinat și atributul substantival la singular: *mestേശugul armelor* = *fégyver forgatás*. Alteori, pentru a exprima sensul general, corespondentul maghiar al atributului genitival românesc poate fi un adjectiv la singular, de proveniență substantivală sau verbală: *bugetul cheltuielilor* = *kiadásai előirányzat*.

Acelor categorii ale atributului genitival, care prin isuși raportul pe care-l exprimă au rolul de a individualiza substantivul pe care-l determină, neputînd exprima un sens general, în limba maghiară le corespunde totdeauna o construcție similară celei românești, corespondentul maghiar avînd numărul atributului românesc. Din acest grup fac parte attributele genitivale care exprimă: a) *dependența*, b) *denumirea* și în cele mai multe cazuri c) *atributul genitival posesiv*. De ex.:

a) *sora lui Gheorghe* = *György testvére*; b) *luna lui iulie* = *július hónapja*; c) *cărțile elevilor* = *a tanulóknak könyve* (cărțile elevilor despre care avem cunoștință).

Cele mai multe categorii ale atributului genitival pot exprima un sens general. După cum am văzut, în cazul acesta corespondentul maghiar poate fi o construcție similară celei românești, atributul substantival maghiar avînd același număr ca și atributul românesc. Specific însă pentru limba maghiară, atunci când atributul exprimă un sens general, e cuvântul compus din substantivul determinat și substantivul în rol de de atribut, acesta din urmă avînd totdeauna forma de singular. Din acest grup fac parte attributele genitivale care exprimă: d) *destinația*, e) *apar-*

ținența, f) elementele constitutive, g) conținutul, h) explicația, i) denumirea, j) genitivul subiectiv, k) obiectul în funcție de complement direct, l) termenul calificat. De ex.:

d) casa deputaților = képviseletőház; așternutul vitelor = marhahalom;

e) piscurile munților = hegycsúcsok; axa absciselor = abszcisszatengely; ațele opincilor = bocskormadzag;

f) adunarea deputaților = képviselőház;

g) țara basmelor = meseország; blocul cilindrilor = hengerblokk;

h) meșteșugul armelor = fegyverforgatás; amnezia culorilor = színamnezia;

i) (bot.) amețeața oilor = nyulparéj; buretele cerbilor = szarvasgomba;

j) circulația bancnotelor = bankjegyforgalom; alternarea generațiilor = nemzedékváltás; alternarea culturilor = vetésváltás;

k) băutul nucilor = dióverés; baterea monedelor = pénzverés; doborîrea arborilor = fadöntés; arderea cărămizilor = tégláégetés;

l) comunitatea bunurilor = vagyonsközség.

Prin redarea construcțiilor atributive românești printr-un cuvînt compus, în limba maghiară elementele construcției românești sînt exprimate printr-un singur termen, ca în exemplul: țara basmelor = meseország. Cînd atributul e individualizat, limba maghiară folosește o construcție similară cu cea românească și atributul din limba maghiară se pune la același număr cu atributul din limba romînă: a mesék országa = țara basmelor; a vetések váltása = alternarea culturilor.

Cînd atributul genitival are un sens general prin însuși raportul pe care îl exprimă, el poate fi redat în limba maghiară printr-un adjectiv la singular, cum e atributul în: m) genitivul denumirii (cînd atributul formează împreună cu substantivul determinat numele unui obiect) sau în genitivul termenului calificat. De ex.:

m) buha semănăturilor = vetési bagolypille;

n) beția simțurilor = érzéki mámor.

3. Atributul determinat de un atribut sau de un complement

Întrebuințarea numărului. Problema întrebuițării numărului atributului determinat nu se pune decît pentru limba maghiară. În limba romînă ea nu diferă de întrebuițarea numărului atributului nedeterminat. Numărul corespondentelor maghiare ale acestor atribute românești e în funcție de valoare numerică pe care o are forma de singular sau forma de plural a atributului românesc.

Atributul prepozițional, indiferent că e determinat sau nedeterminat, exprimă o însușire a obiectului denumit de substantivul pe lîngă care stă. În consecință corespondentul său maghiar are forma de singular, indi-

ferent dacă e un substantiv sau un adjectiv. În ambele cazuri el formează un cuvânt compus cu atributul pe care-l determină. Dăm cîteva construcții atributive românești în care atributul prepozițional e uneori determinat de un atribut sau de un complement, iar alteori e determinantul unui atribut adjectival. Grupăm aceste construcții în funcție de corespondentele lor maghiare.

1. Corespondentul maghiar al celor două atribute românești poate fi un cuvânt compus dintr-un substantiv și un adjectiv propriu zis: *bogat în culori* = *színdűs*, dintr-un substantiv și un adjectiv de proveniență substantivală, și anume atunci cînd atributul românesc căruia îi corespunde e un atribut substantival: *bază de construcție de mașini* = *gépipari bázis*, sau dintr-un substantiv și un atribut adjectival de proveniență verbală, atunci cînd atributul românesc căruia îi corespunde e fie un substantiv cu conținut verbal, fie un infinitiv lung sau un supin: *aparatură de transmitere a imaginilor* = *képfátvivő berendezés*; *birou de copiat acte* = *íratmásoló iroda*).

În felul acesta pot fi traduse următoarele construcții românești:

a) Sintagma atributului formată dintr-un adjectiv și un substantiv cu prepoziție: *bogat în culori* = *színdűs*; *zgîrcit la vorbă* = *szófukar*.

b) Atributul prepozițional, exprimat printr-un substantiv cu conținut verbal, determinat de un atribut prepozițional: *stație pentru transport de mărfuri* = *áruforgalmi állomás*.

c) Atributul prepozițional, exprimat printr-un abstract verbal, determinat de un atribut genitival: *birou de primire a bolnavilor* = *betegfelvételi iroda*.

d) Atributul prepozițional, exprimat printr-un supin, determinat de un complement direct: *birou de copiat acte* = *íratmásoló iroda*; *blană de captușit peretii* = *falburkoló deszka*.

e) Atributul adjectival, cu conținut verbal, determinat de un complement direct: *nori prevestitori de furtună* = *viharjelző felhők*; *cîntec alinător de dureri* = *fájdalom enyhítő ének*; *muncitor asanator de mlaștini* = *mocsárlecsapoló munkás*.

f) Atributul adjectival, determinat de un complement indirect: *avid de bani* = *pénzsóvár*; *ahțiat după plăceri* = *élvagháshász*.

2. Alteori corespondentul maghiar al celor două atribute românești poate fi un cuvânt compus din două adjective, un adjectiv propriu zis, care corespunde atributului adjectival românesc, și un adjectiv de proveniență substantivală, care corespunde atributului prepozițional românesc: *pădrie cu borurilate* = *széleskarimájú kalap*. În felul acesta se traduc următoarele construcții românești:

a) Atributul prepozițional determinat de un atribut adjectival: *clinică de boli interne* = *belgyógyászati klinika*; *griu cu spițele coapte* = *érettkalászerű búza*.

b) Sintagma atributivă formată dintr-un adjectiv și un substantiv cu prepoziție: *rău de gură* = *nagyszájú*; *bun de picior* = *jólábú, fürgelábú*.

3. Uneori corespondentul maghiar are o construcție similară cu construcția românească: *brățară bătută cu diamante* = *gyémánt-tal kirkott karkötő*.

Regimul atributului genitival determinat diferă de al atributului prepozițional determinat datorită caracterului său diferit. „Atributul substantival în genitiv exprimă diferite raporturi, toate fiind subordonate însă, chiar atunci când par nuanțe foarte îndepărtate, raportului fundamental de posesie¹⁷⁾. Determinantul atributului genitival îl individualizează luindu-i sensul general, ca în exemplul: *virfurile munților rășăriteni*, în care e vorba de virfurile unor anumiți munți, spre deosebire de: *virfurile munților* al munților în general, în care atributul are un sens general. În limba maghiară îi va corespunde o construcție similară cu aceeași formă a numărului, ca și în limba română: *a keleti hegység csúcsai; istoria artelor din antichitate* = *az ókori művészetek története*. Când corespondentul maghiar al celui de al doilea atribut e un adjectiv, el are forma de singular, indiferent de numărul atributului românesc și poate forma un cuvânt compus cu primul atribut: *lătratul ciinilor din vecini* = *a szomszéd kutya ugatása; norma muncitorilor din fabrici* = *a gyári munkások normája*.

După cum am văzut, atributul românesc nu urmează un regim special în ce privește întrebuintarea numărului în exprimarea sensului general. Atributul din limba maghiară, atunci când exprimă un sens general, are totdeauna forma de singular. Când corespunde atributului genitival din limba română, se poate întrebuinta o construcție similară celei românești cu același sens general. Specific însă limbii maghiare pentru exprimarea acestui sens este, după cum am văzut, atributul exprimat printr-un substantiv la singular, care formează un cuvânt compus cu substantivul pe care-l determină.

C) Complementul*)

În limba română, când complementul este individualizat, numărul lui e în funcție de numărul lucrurilor pe care le denumește. În limba ma-

¹⁷⁾ *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 87.

*) Pentru a putea urmări mai ușor exemplele, vom da topica acelor categorii ale complementului care figurează aici și anume: a) topica complementului direct, b) a complementului circumstanțial de mod, c) a complementului circumstanțial instrumental, precum și cea a corespondentelor lor maghiare.

a) În limba română complementul direct urmează în mod obișnuit după predicat: *și-a împodobit camera*. Uneori se găsește înaintea predicatului, și anume când vrem să-l accentuăm: *camera și-a împodobit-o* (camera, nu altceva), sau când urmează o propoziție adversativă: *camera și-a împodobit-o, dar altceva n-a făcut*.

În limba maghiară, când complementul e individualizat, poate să stea și înaintea predicatului, și în urma lui: *a ruhákat varrja* sau *varrja a ruhákat*. Când complementul are un sens general, el nu poate sta decît înaintea predicatului: *ruhát varr*.

b) În limba română complementul circumstanțial de mod urmează în mod obișnuit după predicat: *învață de minune, îi umblă ochii ca la șerpi*. Uneori poate să treacă înaintea predicatului, atunci când vrem să-l accentuăm: *de minune învață;*

ghiară îi corespunde un substantiv la același număr cu complementul românesc: *și-a crescut bine copiii* = *jól nevette gyermekeit; a prins hoții* = *megfogta a rablókát*.

Cînd complementul are un sens general, în limba română se întrebuițează de cele mai multe ori pluralul. În privința întrebuițării numărului nu trebuie pierdută din vedere natura substantivului (v. I. A. 2, I. B. și III. A.) și uneori raportul pe care-l exprimă (v. II. B. I. b, II. B I. c și II. B. 2. b). Complementului românesc cu sens general îi corespunde în limba maghiară de cele mai multe ori un substantiv la forma de singular, iar uneori un adjectiv: *lat în spate* = *széles hátú*; sau un adverb: *scrie cu greșeli* = *hibásan ír*.

Complementul circumstanțial de mod „arată cum sau în ce măsură se desfășoară sau apare la un moment dat o acțiune sau o calitate”¹⁸⁾, are prin urmare de cele mai multe ori un sens general. În limba maghiară îi corespunde fie un substantiv la singular, fie un adverb. De ex.: *arde cu flăcări* = *lánggal ég*; *scrie cu greșeli* = *hibásan ír*.

Majoritatea complementelor pot avea atît un sens individual, cît și un sens general. Dintre acestea vom aminti: 1. *complementul direct* și 2. *complementul circumstanțial instrumental*.

1. Atunci cînd complementul direct care „arată obiectul asupra căruia se exercită direct acțiunea verbului, obiectul care este modificat sau chiar creat prin această acțiune”¹⁹⁾ exprimă categoria de lucruri pe care le denumește, are deci un sens general, se întrebuițează la forma de plural. În limba maghiară îi corespunde un complement exprimat printr-un substantiv la forma de singular. De ex.: *cumpără cărți* = *könyvet vásárol*; *scoate bilete* = *jegyét vesz*; *coase rochiile* = *ruhát varr*; *implețește coșuri* = *kosarat fon*. Și în limba maghiară se poate întrebuiți, alături de singular, și forma de plural a complementului: *könyveket vesz*; *jegyeket vált*; *ruhákat varr*; *kosarakat fon* etc.

Cînd complementul direct denumește categoria de obiecte sau de ființe față de care subiectul manifestă o atitudine oarecare, în limba ma-

ca la șerpi îi umblă ochii. În limba maghiară corespondentul complementului circumstanțial de mod propriu zis se așează înaintea predicatului: *nagyszerűen tanul*. Corespondentul maghiar al complementului circumstanțial de mod comparativ poate sta și înaintea predicatului, dar de obicei stă în urma lui: *úgy jár a szeme mint a kigyónak* sau *mint a kigyónak, úgy jár a szeme*. Cînd complementul circumstanțial de mod comparativ se traduce în limba maghiară cu un adjectiv, el se așează înaintea predicatului: *grul e cît palma* = *tenyényi a bûza*. În limba maghiară, cînd predicatul e un verb la imperativ, complementul urmează după predicat, ca și în limba română: *du-te repede!* = *eredj gyorsan!*

c) În limba română complementul circumstanțial instrumental urmează după predicat: *s-au bătut cu cuțitele*. El se așează înaintea predicatului numai cînd vrem să-l accentuăm: *cu cuțitele s-au luptat*. În limba maghiară se așează înaintea predicatului: *késsel verekedtek*, cu excepția cazurilor în care predicatul e exprimat printr-un verb cu prefix: *megütötte a kezével*, dar: *kezével ütötte meg*.

Cînd complementul direct exprimă o categorie față de care subiectul are o anumită atitudine, sensul său general se exprimă în limba română printr-un substantiv la plural sau la singular, iar în limba maghiară îi corespunde un substantiv la același număr: *iubește oamenii* = *szereti az embereket*.

¹⁸⁾ Gramatica limbii române, vol. II, p. 133.

¹⁹⁾ Gramatica limbii române, vol. II, p. 11.

ghiară îi corespunde un substantiv la același număr ca și în limba română: *chinuiește animalele* = *kinozza az állatokat*; *cinstește omul* = *tiszteli az embert*.

2. Când complementul circumstanțial instrumental e nearticulat și arată categoria de instrumente cu care se efectuează un lucru, are prin urmare un sens general, în limba română primește forma de plural. În limba maghiară îi corespunde un substantiv la singular: *transportă vinul în butoaie* = *hordóban szállítja a bort*; *trimite merele în lăzi* = *ládában küldi az almát*; *îl ajută cu sfaturi* = *tanács-sal segít*. Când e articular, în limba română poate avea, alături de forma de plural, și forma de singular, iar uneori numai forma de singular: *s-au luptat cu sabia (săbiile)* = *karddal harcoltak*; *îl amenință cu bătaia* = *veréssel fenyegeti*.

*
* * *

În cele expuse am încercat să arătăm întrebuințarea numărului substantivelor în limba română și în limba maghiară și să explicăm diferențele care există, în această privință, între aceste două limbi. În ultima parte a lucrării am văzut că diferențele de număr între limba română și limba maghiară în exprimarea sensului general al substantivelor sînt expresia tendinței limbii respective pentru o exprimare concretă sau abstractă. După cum am văzut, limba română întrebuințează mai mult pluralul, exprimînd sensul general în mod concret, prin divizii sau lucrurile care fac parte din clasa denumită de substantivul respectiv. Limba maghiară utilizează mai mult singularul, exprimînd sensul general al substantivelor de preferință în mod abstract. Aceste diferențe de exprimare se datoresc însăși structurii limbilor respective, limba română avînd trăsături mai mult analitice, iar limba maghiară, trăsături mai mult sintetice. Structura diferită a celor două limbi nu duce însă la diferențieri calitative între ele. Trăsăturile sintetice ale unei limbi nu privează limba respectivă de maleabilitate și expresivitate, așa cum nu se poate spune că o limbă prin excelență analitică ar fi mai puțin maleabilă și expresivă decît una cu trăsături sintetice. Cu toate că structura lor e diferită, cele două limbi pot reda cu aceeași precizie cele mai fine nuanțe de exprimare.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Несколько замечаний в связи с употреблением и значением числа
существительных в румынском и в венгерском языках

РИТА МАРИНОВИЧ

Артикль представляет определенный вид употребления числа существительных в румынском и в венгерском языках. Вопрос рассматривается через призму значения числа существительных в этих двух языках.

В первой и во второй части представлены случаи, в которых отличия в числе между венгерскими и румынскими существительными происходят из-за специфики каждого из этих языков. В эту категорию входят конкретные существительные, обозначающие материальные предметы. Большинство существительных этой категории имеют в обоих языках формы, двух чисел. Некоторые из них имеют лишь одну форму или единственного, или множественного числа, в зависимости от выражаемого ими содержания. По сравнению с румынским языком, в венгерском языке, больше существительных, имеющих только форму единственного числа, в то время как в румынском языке больше существительных, имеющих только форму множественного числа; поэтому происходят отличия в числе между определенными категориями существительных этих двух языков.

В первой части сгруппированы существительные, употребляемые в одном или в другом числе независимо от того определенные, они или неопределенные и независимо от их синтаксической роли. Отличия в числе этих существительных в одном языке по сравнению с другим находят объяснение в разнице структуры этих языков.

Вторая часть охватывает конкретные существительные, имеющие обе формы числа, то предпочитающие то или другое число в определенных условиях синтаксического характера.

В третьей части представлены те случаи, когда формы единственного или множественного числа являются лишь грамматическими средствами, употребляемыми для выражения общего смысла существительных, а разницу в числе между существительными венгерского и румынского языков иллюстрируют лишь отличия, касающиеся выбора этих средств. Румынский язык употребляет больше множественное число, выражая конкретно общий смысл лицами или предметами, относящимися к названному классу соответствующего существительного. Венгерский язык, употребляет больше единственное число, выражая преимущественно абстрактно общий смысл существительных. Эта разница в выражении происходит из-за структуры соответствующих языков, румынский язык имеет больше аналитических черт, а венгерский язык больше синтетических.

RÉSUMÉ

Observations sur l'emploi et la valeur du nombre des noms en roumain et en hongrois

par

RITA MARINOVICI

L'article présente quelques aspects de l'emploi du nombre des noms en roumain et en hongrois, en envisageant ce problème sous le rapport de la valeur du nombre des noms dans ces deux langues.

Dans la première et la deuxième partie du travail sont présentés les cas où les différences de nombre entre les noms hongrois et roumains proviennent de la spécificité de chacune de ces deux langues. A cette

catégorie appartiennent les noms concrets qui désignent des objets matériels. La plupart d'entre eux ont dans les deux langues des formes correspondant aux deux nombres. Les uns possèdent néanmoins une seule forme, de singulier ou de pluriel, selon le contenu qu'ils expriment. Par rapport au roumain, la langue hongroise connaît un nombre plus grand de noms possédant seulement la forme du singulier, tandis que le roumain en connaît davantage qui ont seulement la forme du pluriel; cela donne naissance aux différences de nombre entre certaines catégories de noms de ces langues.

Dans la première partie du travail sont groupés les noms employés à un des deux nombres, indifféremment s'ils sont déterminés ou non et indépendamment de leur rôle syntactique. Les différences de nombre que présentent les noms en roumain et en hongrois s'expliquent par la différence de système de ces deux langues.

La deuxième partie de l'article comprend les noms concrets qui ont les deux formes du nombre, mais qui, dans certaines conditions d'ordre syntactique, en préfèrent un.

Dans la troisième partie sont présentés les cas où les formes de singulier ou de pluriel ne sont que des moyens grammaticaux destinés à rendre le sens général des noms. Les différences de nombre entre les noms hongrois et roumains illustrent seulement les différences quant au choix de ces moyens. La langue roumaine emploie surtout le pluriel et exprime le sens général de manière concrète par les individus ou les choses qui font partie de la classe que nomme le nom respectif, tandis que la langue hongroise préfère l'emploi du singulier, exprimant le sens général des noms surtout de manière abstraite. Ces différences d'expression sont dues à la structure de ces deux langues, la langue roumaine ayant un caractère plutôt analytique et la langue hongroise surtout un caractère synthétique.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL VARIAȚIEI DE DURATĂ
A FONEMELOR LIMBII ROMINE*)

DE

P. NEIESCU

Intr-o perioadă mai veche, limba latină făcea deosebire între vocalele scurte și lungi, de exemplu: *rēmus* (vislă, lopată) — *Rēmus* (Remus, nume de persoană), *liber* (carte) — *liber* (liber), *pōpulus* (plop) — *pōpulus* (popor) etc. Acest fenomen îl întâlnim și astăzi în limba germană: *Beet* (strat) — *Bett* (pat), *Weg* (drum) — *weg!* (la o parte), *Ahn* (strămoș) — *an* (la), *bieten* (a oferi) — *bitten* (a ruga) etc.; în limba maghiară: *koros* (bătrîn) — *kóros* (bolnav), *csikos* (vărgat) — *csikós* (hergheliegiu), *szel* (taie) — *szél* (vînt), *ujj* (deget) — *új* (nou) etc.; în limba franceză: *mal* (rău) — *mâle* (de partea bărbătească), *patte* (labă) — *pâte* (pastă) etc. Fenomenul e frecvent și în alte limbi. Și consoanele se deosebesc între ele prin cantitate. În italiană: *cane* (ciine) *canne* (baston), *fero* (sălbatic) — *ferro* (fier); în finlandeză: *kato* (pierdere) — *katto* (acoperiș), *palo* (foc, incendiu) — *pallo* (glob) etc.

În astfel de limbi diferența de cantitate are valoare fonologică. Consoanele și mai ales vocalele lungi se opun celor scurte, formînd două serii de foneme aparte, care se deosebesc între ele prin durată. Durata diferită este caracteristică lor constantă și esențială care le dă posibilitatea de a diferenția învelișul sonor și conținutul semantic al cuvintelor. În aceste limbi cantitatea e tradițională și are cauze istorice în sistemul limbii.

Pe lingă aceste diferențe de cantitate cu valoare fonologică, anumite cauze, dintre care vom aminti cîteva, pot modifica durata unui fonem oarecare. Aceste diferențe, însă, sînt alt de mici, în cele mai multe limbi, încît nu sînt percepute de ureche. Ele pot să se producă atît în limbile în care cantitatea are valoare fonologică, cît și în celelalte limbi.

În general, fonemele unei limbi nu au o durată determinată, fixă. Durata unui fonem sau a unui cuvînt depinde în primul rînd de debitul vorbirii. Cu cît debitul e mai lent, cu atît cuvîntul e mai lung și invers, cu cît debitul e mai accelerat, cuvîntul și fonemele sînt mai scurte. Timpul necesar emiterii unui fonem sau unui cuvînt poartă numele de *durată abso-*

*) Comunicare prezentată la sesiunea din iulie 1956 a Academiei R.P.R.

lută. Deoarece debitul vorbirii variază de la un vorbitor la altul și poate varia chiar la același vorbitor, în funcție de o serie de condiții¹⁾, pentru a putea trage concluzii valabile foneticianul trebuie să se folosească și de *durata relativă*, adică de raportul dintre durată absolută a unui fonem și cea a celorlalte foneme din cuvânt. În timp ce durată absolută variază invers proporțional cu debitul vorbirii, durată relativă rămâne în general aceeași.

Există o serie de factori care acționează atât asupra duratei absolute a fonemelor, cât și asupra celei relative, făcându-le să varieze. Dăm câteva exemple:

O silabă accentuată e mai lungă decât aceeași silabă neaccentuată. Măsurând durată fonemelor din cuvântul *băba* am obținut următoarele rezultate:

	1	2	2)
b	10,16	0,83	
ă	17,66	1,47	
b	9,16	0,76	
a	11,83	0,98	

Silaba accentuată are o durată medie de 27,82 sutimi de secundă, pe cind cea neaccentuată de 20,99 sutimi de secundă. Raporturile sînt următoarele:

a accentuat : *a* neaccentuat 1 : 0,66
b din silaba accentuată : *b* din silaba neaccentuată 1 : 0,91
 silaba accentuată : silaba neaccentuată 1 : 0,75

Așadar silaba neaccentuată are, în cazul nostru, numai 3/4 din durată silabei accentuate. După cum se poate constata, amîndouă fonemele din silaba neaccentuată sînt mai scurte decît cele din silaba accentuată, această prescurtare atîngînd în mai mare măsură vocala decît consoana.

Intr-un cuvînt monosilabic, durată vocalei e mai mare decît durată aceleiași vocale dintr-un cuvînt cu mai multe silabe. Rask a constatat, în limba daneză, că *a* din cuvîntul monosilabic *far* e mai lung decît în *fare*, diferența e însă mică. După Sweet diftongul *ai* din *tail* e mai lung decît în *tuilor*. Sievers a constatat, în germană, că *a* din *Zahl* e mai lung decît în *zahle* și în acesta mai lung decît în *zahlende*. În engleză *u* din *gloom* e mai lung decît în *gloomy* și în acesta mai lung decît în *gloomily*. A. Grégoire a măsurat, pentru limba franceză, durată silabei *pâ* din *pâte*, *pâté*, *pâtisserie* și *pâtisserie St.-Germain* obținînd următoarele rezultate:

pâte 0,27 sec.
pâté 0,20 „
pâtisserie 0,14 „
pâtisserie St.-Germain 0,12 „

¹⁾ L. Roudet, *Éléments de phonétique générale*, Paris, 1910, p. 228. Vezi și interesante observații ale acad. I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 51—63 și *Limba romînă contemporană*, București 1954, p. 153—155.

²⁾ Coloana 1 reprezintă durată absolută medie, coloana 2, durată relativă medie.

Raporturile sint următoarele: 1 : 0,79 : 0,51 : 0,44³⁾.

E. A. Meyer a constatat că un *ă* dintr-un cuvânt monosilabic din limba germană are o durată de 13,2 sutimi de secundă, iar într-un cuvânt bisilabic de 10,8 sutimi de secundă; *û* în aceeași situație, are o durată de 26,5—22,0 sutimi de secundă.

Raporturile sint următoarele:

ă din cuvîntul monosilabic : *ă* din cuvîntul bisilabic = 1 : 0,81
û din cuvîntul monosilabic : *û* din cuvîntul bisilabic = 1 : 0,83⁴⁾

Situația e asemănătoare și în limba romină. Negația *ba* în comparație cu silaba accentuată *ba* din *baba* și cu aceeași silabă din *baba e bătrînă* are următoarele durate: 29,66 — 27,83 — 20,66. Factorul hotărîtor în această variație de durată îl constituie vocala. Dacă pentru *b* din silaba studiată avem următoarele rezultate medii: 9,50 — 10,16 — 9,33, deci neconcludente, pentru *a* avem 20,16 — 17,66 — 11,33.

Raporturile sint următoarele:

pentru *b* 1 : 1,06 : 0,98
 pentru *a* 1 : 0,87 : 0,56
 pentru *ba* 1 : 0,96 : 0,77

Durata vocalelor variază de asemenea în funcție de consoana următoare. În limba germană *ă* înainte de *t* și de *s* e în raport de 1 : 1,38, *û* înainte de aceleași consoane e în raport de 1 : 1,14⁵⁾. În limba romină, după constatările noastre, *a* urmat de *t* raportat la *a* urmat de *s* este egal cu 1 : 1,31, în timp ce *ă* precedat de *t*, raportat la *ă* precedat de *s* este egal cu 1 : 0,81⁶⁾.

În toate aceste cazuri diferența de durată se datorește unor cauze fonetice (accent, vecinătate etc.) și nu are rol fonologic. În general, după cum s-a mai amintit, ea nu poate fi percepută de ureche.

* * *

S-a constatat într-o serie de limbi o tendință de scurtare a vocalelor și a silabelor cînd precedă consoane oclusive surde și de prelungire a lor cînd precedă consoane oclusive sonore. Astfel A. Grégoire⁷⁾ măsurînd durata absolută a silabelor care precedă oclusive surde și sonore în cuvinte ca *débit-dépît*, *boudoir-boutoir*, *Bégasse-bécassee* etc. a constatat că silaba care precedă o oclisivă surdă e mai scurtă decît silaba care precedă o

³⁾ Exemplele au fost reproduce după O. Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik*, Ed. a II-a, Leipzig—Berlin, 1913, p. 180. Vezi și Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală*, București, 1930, p. 35. Raporturile de durată au fost calculate de noi pentru a ușura compararea. Durata silabei *pă* din toate exemplele a fost calculată în raport cu durata aceleiași silabe din *pâte*.

⁴⁾ O. Jespersen, *op. cit.*, p. 180. Raporturile au fost calculate de noi.

⁵⁾ Id., *ibid.*, p. 182.

⁶⁾ Cuvintele studiate au fost *cată*—*casă*.

⁷⁾ *Influence des consonnes occlusives sur la durée des syllabes précédentes*, în „Revue de phonétique”, Tome I-er, Paris, 1911, p. 260—292.

oclusivă sonoră. Această variație de durată este cuprinsă, de cele mai multe ori, între 0,02 și 0,05 secunde și poate să atingă uneori chiar 0,09 secunde, alteori e mai mică, atingînd abia 0,01 secunde⁸⁾.

Această diferență nu poate fi percepută de ureche și nu duce la diferențe de cantitate cu rol fonologic. De obicei o vocală scurtă, măsurată înaintea unei oclusive sonore (deci după ce s-a prelungit), continuă să rămînă în categoria scurtele și invers, o vocală lungă, înaintea de o oclusivă surdă, continuă să rămînă în categoria vocalelor lungi și după ce s-a scurtat datorită oclusivei surde pe care o precedă.

Durata medie a silabelor scurte studiate de Grégoire este de 0,10—0,15, pe cînd cea a celor lungi este de de 0,25—0,30 secunde⁹⁾.

E. A. Meyer a ajuns la rezultate asemănătoare cu cele ale lui A. Grégoire. Atît în limba engleză cît și în cea germană vocalele sînt mai lungi înaintea consoanelor sonore decît înaintea celor surde, indiferent dacă consoanele sînt oclusive sau fricative. În engleză, vocalele care precedă o sonoră sînt mai lungi, în medie, cu 40% decît cele care precedă corespicienta surdă¹⁰⁾. Pentru limba germană E. A. Meyer a stabilit următoarele raporturi:

În cuvinte monosilabice:

$$\check{a}(t) : \check{a}(d) = 1 : 1,52$$

$$\bar{a}(t) : \bar{a}(d) = 1 : 1,23$$

În silabe penultime accentuate:

$$\check{a}(t) : \check{a}(d) = 1 : 1,34$$

$$\bar{a}(t) : \bar{a}(d) = 1 : 1,27^{11)}$$

Și Meyer constată că diferența nu e atît de importantă încît vocala scurtă să primească valoarea unei vocale lungi, diferența de cantitate dintre vocalele scurte și cele lungi fiind mai mare. Numai în engleza de sud o vocală scurtă poate să se prelungească atît încît să producă efectul unei vocale lungi și invers¹²⁾.

Dintr-un studiu al lui Ștefan Einarsson¹³⁾, asupra limbii islandeze, se desprinde concluzia că o consoană sonoră alungește vocala care-i urmează. Iapt neconfirmat pînă acum — după informațiile care ne-au stat la dispoziție — pentru alte limbi. Același lucru a vrut să-l dovedească, pentru limba engleză din America, R. M. S. Hefner¹⁴⁾, dar rezultatele la care a ajuns au arătat, dimpotrivă, că o consoană sonoră alungește vocala precedentă nu cea următoare. Aceasta face ca o vocală scurtă care precedă

⁸⁾ A. Grégoire, *op. cit.*, p. 288.

⁹⁾ Id., *ibid.*, p. 288.

¹⁰⁾ *Englische Lautdauer*, Uppsala—Leipzig, 1903, apud O. Jespersen, *op. cit.*, p. 182.

¹¹⁾ E. A. Meyer, *Zur Vokaldauer im Deutschen*, p. 352, extras din Nordiska Studier tillägnade Adolf Noreen, Uppsala, 1904, apud A. Grégoire, *op. cit.*, p. 290.

¹²⁾ E. A. Meyer, *Vokaldauer* ... p. 353, apud A. Grégoire, *op. cit.*, p. 291.

¹³⁾ *Beiträge zur Phonetik der isländischen Sprache*, Oslo, 1927, apud Marguerite Durand, *Voyelles longues et voyelles brèves*, Paris, 1946, p. 21.

¹⁴⁾ *A note on vowel length in American speech*, in „Language“, Baltimore, 1940, vol. 16, 1, p. 31—47, apud Marguerite Durand, *op. cit.*, p. 25.

o consoană sonoră să devină egală în durată cu o vocală lungă care precedă o consoană surdă, sau chiar să o depășească: $\bar{i}$ (din *beak*) = 20,2, $\bar{i}$ (din *big*) = 20,9; $\bar{i}$ (din *peak*) = 19,7, $\bar{i}$ (din *pig*) = 21,7.

Cînd se găsesc în aceeași poziție și diferă numai prin durata pertinentă, vocalele lungi au o durată mai mare decît cele scurte: $\bar{i}$ (din *beat*) = 20,7, $\bar{i}$ (din *bit*) = 14,3; $\bar{i}$ (din *peat*) = 19,7, $\bar{i}$ (din *pit*) = 13,4. Raportul dintre $\bar{i}$ și $\bar{i}$ = 1 : 1,46.¹⁵⁾

L. Goemans¹⁶⁾ a constatat că vocala *a* din cuvintele *dak*, *dag* e în raport de 14 : 23; 18 : 22; 20 : 23; 18 : 30. Raportul mediu între *a* din *dak* și *a* din *dag* este de 1 : 1,23¹⁷⁾.

G. Weigand¹⁸⁾ ia afirmat că în limba romină vocalele accentuate care precedă consoane sonore sînt mai lungi decît cele care precedă consoane surde (ex.: *bade* : *bate*; *drag* : *drac* etc.). Referindu-se la această afirmație, Ali Lombard¹⁹⁾ susține că în cuvinte izolate ca *drag*, *Cluj* vocalele sînt cu ceva mai lungi decît în *drac*, *Teiuș* dar că nu a putut simți nici o diferență însemnată de durată între *a* din *bade*, *abur* și cel din *bate*, *apă*.

Considerăm că în toate aceste cazuri diferența de durată e atît de mică încît — ca și în alte limbi — nu poate fi percepută, iar prin faptul că toate vocalele se găsesc în aceeași poziție, înaintea unei consoane sonore (*drag*, *bade*, *Cluj*) și înaintea corespondentelor surde ale acestora (*drac*, *bate*, *Teiuș*), nu avem suficiente motive să susținem că în unele cazuri diferența e mai mare decît în altele, bazîndu-ne numai pe impresia auditivă²⁰⁾.

Mai tirziu cele susținute de G. Weigand au fost confirmate de cercetările întreprinse de Harry A. Rositzke²¹⁾. Din constatările lui se desprind — printre altele — următoarele raporturi între vocalele accentuate care precedă o consoană surdă și o sonoră:

a) cînd precedă oclusive

1 : 1,31 în cuvinte monosilabice

1 : 1,28 în cuvinte bisilabice

b) cînd precedă fricative

1 : 1,43 în cuvinte monosilabice

1 : 1,37 în cuvinte bisilabice²²⁾

Cercetătorii amintiți s-au limitat la studiul variațiilor de durată a vocalelor, cu excepția lui A. Grégoire care a făcut un pas înainte, urmărind

¹⁵⁾ Raportul a fost calculat de noi.

¹⁶⁾ *De quantiteit der vocalen a 'en i in het dialect van Leuven*, Extras din „Leuvensche Bijdragen”, 1907, p. 4 și 6, apud A. Grégoire, *op. cit.*, p. 291.

¹⁷⁾ Raportul mediu a fost calculat de noi pentru ușurința comparării.

¹⁸⁾ *Praktische Grammatik der Rumänischen Sprache* Ed. a II-a. Leipzig, 1918, p. 4

¹⁹⁾ *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, p. 143.

²⁰⁾ Din tabloul nr. 1, pag. 71, se poate vedea diferența dintre *a* din *bate* și *a* din *bade*.

²¹⁾ *La durée des voyelles accentuées du roumain*, în „Bulletin linguistique”, VII (1939), p. 83—95.

²²⁾ Raporturile au fost calculate de noi pe baza datelor din tabloul de la p. 91 a lucrării citate. Am încercat și noi să studiem variația duratei fricativelor și a fonemelor vecine dar, neputînd delimita exact vocalele vecine de fricativele sonore dintre ele, am fost nevoiți să întrerupem cercetările.

cum se comportă consoanele după ce au influențat vocalele precedente. El a constatat că oclusivele, la rîndul lor, nu au aceeași durată. Oclusivele surde sînt mai lungi decît cele sonore. Explicația pe care o dă e următoarea: pentru a pronunța pe *b* din *débit* e suficient să se dea coardelor vocale o tensiune moderată, pe cînd pentru a pronunța pe *p* din *dépit* e nevoie de un efort mai mare. Durata ocluziunii, spune Grégoire, e un nou indice al intensității consoanei și această intensitate se manifestă nu numai prin puterea emisiunii, ci și prin timpul necesar pregătirii emisiunii. Deoarece pentru rostirea unei oclusive surde e nevoie de mai mult timp, tocmai din cauza plusului de efort, acesta acționează regresiv asupra sunețelor precedente. Vorbirea reduce munca organelor, scurtînd partea anterioară în limitele permise²³).

Durata consoanelor germane a fost studiată recent în laboratorul de fonetică experimentală al Universității din Hamburg și s-a constatat, printre altele, că oclusivele surde sînt mai lungi decît corespondentele lor sonore, atît în cuvinte izolate cit și în frază.

În cuvinte izolate, înaintea unei vocale accentuate, au fost stabilite următoarele raporturi²⁴):

$$\begin{aligned} b : p &= 1 : 1,2 \\ d : t &= 1 : 1,7 \\ g : k &= 1 : 1,4 \end{aligned}$$

după o vocală accentuată:

$$\begin{aligned} b : p &= 1 : 2,0 \\ d : t &= 1 : 2,4 \\ g : k &= 1 : 1,8 \end{aligned}$$

*

*

*

Pentru a vedea cum se comportă oclusivele în limba romînă și ce influență exercită ele asupra fonemelor vecine, am înregistrat la kimograf următoarele cuvinte sau grupuri de cuvinte în care variază numai oclusiva, într-un cuvînt sau într-un grup de cuvinte fiind surdă, în altul sonoră: *bate* — *bade*, *cată* — *cadă*, *roată* — *roadă*, *lată* — *ladă*, *o spată* — *o spadă*, *rotește* — *rodește*, *ie fată* — *ie fadă*, *săpat* — *să bat*, *o pară* — *o bară*, *la paie* — *la baie*, *o placă* — *o plagă*.

Cuvintele înregistrate pe același traseu (*bate* — *bade*, *cată* — *cadă* etc.) au fost rostite de cele mai multe ori în mod alternativ, pentru a nu avea fluctuații mari de debit și deci de durată absolută. În felul acesta am putut analiza rezultatele atît cu ajutorul duratei relative, cit și cu ajutorul duratei absolute. Întrucît ne interesa durata fonemelor, am înregistrat suflul bucal și vibrațiile peretelui exterior al laringelui. Cuvintele au fost rostite de cinci subiecte iar concluziile au fost trase din 364 de înregistrări. Pentru fiecare serie de cuvinte am calculat duratele medii și am întocmit tablouri pe baza tuturor înregistrărilor.

Dăm mai jos duratele medii absolute și relative pe grupuri de cuvinte:

²³) A. Grégoire, *op. cit.*, p. 289

²⁴) Otto von Essen, *Allgemeine und angewandte Phonetik*, Berlin, 1953, p. 94.

Tabloul nr. 1

	1	2	3	4	5	6
b	10,80	9,60	0,70	0,69	1:0,97	1:1,13
a	17,06	19,20	1,13	1,39	1:1,23	
t, d	16,60	13,40	1,08	0,94	1:0,87	1:0,87
e	16,60	13,33	1,09	0,96	1:0,88	

Tabloul nr. 2

	1	2	3	4	5	6
r	12,77	14,14	0,80	0,87	1:1,07	1:1,16
oa	18,14	22,95	1,13	1,37	1:1,21	
t, d	15,67	12,52	0,99	0,79	1:0,79	1:0,84
ă	17,22	15,42	1,07	0,97	1:0,90	

Tabloul nr. 3

	1	2	3	4	5	6
o	11,00	10,90	0,87	0,87	1:1,00	1:1,03
s	10,75	10,70	0,88	0,87	1:0,98	
p	11,60	11,40	0,94	0,92	1:0,97	
a	13,67	16,30	1,10	1,21	1:1,10	
t, d	13,96	11,90	1,13	0,96	1:0,84	1:0,88
ă	13,96	12,90	1,13	1,04	1:0,92	

Tabloul nr. 4

	1	2	3	4	5	6
l	9,60	10,80	0,79	0,84	1:1,06	1:1,14
a	12,40	15,80	1,03	1,25	1:1,21	
t, d	14,00	10,80	1,14	0,85	1:0,74	1:0,74
ă	16,50	12,80	1,35	1,01	1:0,74	

Tabloul nr. 5

	1	2	3	4	5	6
ie	16,00	17,16	1,26	1,37	1:1,08	1:1,13
f	14,80	14,83	1,16	1,17	1:1,00	
a	16,03	18,00	1,12	1,41	1:1,25	
t, d	13,70	11,55	1,08	0,93	1:0,86	1:0,86
ă	15,40	13,05	1,21	1,04	1:0,86	

Tabloul nr. 6

	1	2	3	4	5	6
r	8,75	9,25	0,62	0,76	1:1,22	1:1,17
o	10,00	10,16	0,79	0,90	1:1,13	
t, d	15,66	13,41	1,25	1,13	1:0,90	1:0,99
e	17,00	16,25	1,34	1,35	1:1,00	
s	10,33	12,50	0,81	0,90	1:1,11	
t	13,33	12,58	1,03	1,05	1:1,01	
e	15,25	12,33	1,20	1,02	1:0,85	

Tabloul nr. 7

	1	2	3	4	5	6
c						
a	16,33	19,00	0,89	1,08	1:1,21	
t, d	18,83	16,16	1,03	0,92	1:0,80	1:0,87
ă	19,33	17,66	1,06	1,00	1:0,94	

Tabloul nr. 8

	1	2	3	4	5	6
o	14,66	17,22	1,01	1,25	1:1,27	1:0,92
p, b	15,16	12,60	1,01	0,91	1:0,90	
a	23,26	22,00	1,64	1,56	1:0,95	
r	3,00	3,00	0,21	0,21	1:1,00	
ă	14,00	14,40	0,99	1,04	1:1,05	

Tabloul nr. 9

	1	2	3	4	5	6
s						1:0,95
ă	7,50	7,83	0,62	0,68	1:1,09	
p, b	14,33	12,16	1,21	1,07	1:0,88	
a	10,00	9,83	0,84	0,86	1:1,02	
t	16,60	15,00	1,36	1,32	1:0,97	

Tabloul nr. 10

	1	2	3	4	5	6
la	16,12	18,46	1,29	1,54	1:1,19	
p, b	16,18	14,06	1,32	1,19	1:0,90	
ale	41,86	39,53	3,39	3,31	1:0,97	

Tabloul nr. 11 *)

	1	2	3	4	5	6
o	9,81	9,57	0,83	0,69	1:0,83	
p	16,00	15,07	1,28	1,25	1:0,97	
la	19,37	21,42	1,57	1,75	1:1,11	1:1,05
c, g	15,37	12,28	1,24	1,01	1:0,81	
ă	15,06	14,28	1,25	1,21	1:0,96	1:0,89

Examinarea înregistrărilor noastre confirmă cele observate de alți cercetători și anume că vocala care precedă o oclisivă surdă este mai scurtă decît cea care precedă o oclisivă sonoră. Raportul general este de 1:1,18. De asemenea silaba care precedă oclivă surdă e mai scurtă decît cea care precedă oclivă sonoră, fiind în raport de 1:1,11. Oclusiunea surdei e mai lungă decît cea a sonorei, raportul dintre ele fiind de 1:0,85.

Deoarece autorii citați s-au ocupat fie numai cu variația duratei vocalelor care precedă oclivă, fie numai de silaba care le precedă, luată în totalitatea ei, nu cunoaștem cum se comportă în alte limbi fonemele care alcătuiesc silaba care precedă oclivă. Făcînd măsurătorile în cuvintele amintite din limba romînă am constatat că prescurtarea atinge și consoana dinainte de oclivă surdă, nu numai vocala, dar centrul de greutate cade asupra vocalei. Variația de durată a consoanelor e foarte mică, raportul dintre ele fiind de 1:1,03.

*) Coloanelor din toate tablourile le corespund următoarele durate și rapoarte:

1. Durata absolută medie a fonemelor din cuvîntul în componența căruia avem oclivă surdă.
2. Durata absolută medie a fonemelor din cuvîntul cu oclivă sonoră.
3. Durata relativă medie a fonemelor din cuvîntul cu oclivă surdă.
4. Durata relativă medie a fonemelor din cuvîntul cu oclivă sonoră.
5. Raportul dintre durata relativă medie a fonemelor, considerînd pe cele din cuvîntul cu oclivă surdă egale cu 1.
6. Raportul dintre durata relativă medie a silabelor care precedă oclivă.

În tablourile nr. 7, 9, și 13, neputînd delimita exact începutul primului fonem, din cauză că nu a fost înregistrat un sunet sau un grup de sunete înaintea lui, am făcut calculele avînd în vedere numai celelalte foneme din cuvînt.

Datele din tabloul nr. 10 nu au fost luate în considerare la calcularea mediilor generale, din cauză că nu am putut delimita elementele silabei inițiale și ale trifonului.

Din cauză că Grégoire s-a oprit la studiul variațiilor de durată a occlusivelor și a silabelor care le precedă, am urmărit comportarea vocalelor care urmează după occlusive și am constatat că vocala care urmează după occlusiva surdă e mai lungă decît cea care urmează după occlusiva sonoră. Raportul dintre aceste vocale este de 1:0,93. Am mai constatat că silaba din care face parte occlusiva surdă este mai lungă decît silaba din care face parte occlusiva sonoră. Raportul dintre ele este de 1:0,87.

Pentru articularea unor consoane occlusive surde e nevoie de un efort mai mare din cauză că coardele vocale nu intră în acțiune. Pentru a fi totuși percepute cu ușurință, ele trebuie să aibă o explozie mai puternică, explozie care se realizează printr-o cantitate mai mare de aer masat în canalul bucal, masare ce necesită un timp mai îndelungat. Tocmai de aceea occlusiunea surdelor e mai lungă decît cea a sonorelor. Occlusivele sonore pot fi percepute mai ușor, datorită participării coardelor vocale la articulare, de aceea cantitatea de aer necesară rostirii lor este mai mică și occlusiunea lor mai scurtă. Presiunea intrabucală este mai mare, deci, în timpul occlusiunii consoanelor surde, decît în timpul occlusiunii consoanelor sonore²⁵).

Din momentul exploziei unei consoane surde, cantitatea mai mare de aer masat are nevoie de un timp mai lung de scurgere decît în cazul unei occlusive sonore. Atunci cînd după occlusiva surdă urmează o vocală, ea se prelungește tocmai din cauza acestui timp de scurgere necesar aerului masat.

Analizînd rezultatele cu ajutorul duratei absolute constatăm că se confirmă cele expuse anterior. Dăm mai jos un tablou al mediilor generale:

	a	b	c	d	26)
Consoana precedentă	11,34	11,61	1 : 1,02	1 : 1,03	
Vocala precedentă	13,97	16,27	1 : 1,16	1 : 1,18	
Occlusiva	15,33	12,67	1 : 0,82	1 : 0,85	
Vocala următoare	16,43	14,75	1 : 0,89	1 : 0,93	
Silaba precedentă	28,82	31,37	1 : 1,08	1 : 1,11	
Silaba din care face parte occlusiva	32,43	28,08	1 : 0,86	1 : 0,87	

S-au constatat și unele excepții, e drept însă că ele reprezintă un procent foarte redus față de totalul înregistrărilor. Astfel, uneori, occlusiva

²⁵) Acest lucru poate fi dovedit cu multă ușurință pe cale experimentală, introducînd un capăt al unui tub metalic, cu un diametru redus, în spatele locului de închidere al canalului bucal pentru articularea unei occlusive și punînd celălalt capăt în legătură cu o tobișoară. Vom vedea că penița se va îndepărta mai mult de linia de indiferență în timpul occlusiunii surdelor decît în timpul occlusiunii sonorelor, îndepărtare ce se datorește unei presiuni mai mari în tobișoară și deci în canalul bucal.

²⁶) Datele din coloane au următoarele corespondente: a) Durata absolută a fonemelor sau a silabelor din cuvîntul cu occlusiva surdă; b) Durata absolută a fonemelor sau a silabelor din cuvîntul cu occlusiva sonoră; c) Raporturile dintre duratele absolute medii; d) Raporturile dintre duratele relative medii.

surdă a avut o durată mai mică decît cea sonoră, dar în aceste cazuri și vocalele din jur s-au abătut de la regulă, fiind mai lungi înainte de surdă decît înainte de sonoră și mai scurte după surdă decît după sonoră. Uneori numai un fonem din cuvînt s-a abătut de la regulă. În cazurile acestea, unul sau mai multe foneme din cuvînt, prin variații de durată mai mari sau mai mici, au căutat să restabilească echilibrul. Alteori, unele dintre foneme — care în mod normal trebuiau să difere din punct de vedere al duratei — aveau aceeași durată, dar și în aceste cuvinte a variat mai mult durata celorlalte foneme și în special a fonemelor vecine. Aceste excepții nu au fost neglijate la calcularea mediilor pe grupuri de cuvinte și a mediilor generale.

Raporturile medii s-ar reprezenta astfel:

consoana din silaba precedentă	l : +
vocala care precedă oclusiva	l : +
oclusiva	l : —
vocala care urmează după oclusivă	l : —

în care semnele + sau — reprezintă creșterea sau descreșterea duratei fonemelor din cuvîntul cu oclusiva sonoră, în raport cu cele din cuvîntul cu oclusiva surdă.

Am studiat comparativ și grupurile de cuvinte *lată* — *lasă* și *cată* — *casă* pentru a vedea cum se comportă fricativele în comparație cu oclusivele. Nu putem trage concluzii definitive pentru toate fricativele, din cauză că nu au fost studiate toate.

Pentru cuvintele amintite am obținut următoarele durate:

Tabloul nr. 12*)

	1	2	3	4	5	6
la	22,00	29,37	1,82	1,96	1 : 1,07	
t, s	14,00	15,37	1,14	1,03	1 : 0,90	
ă	16,50	15,00	1,35	1,01	1 : 0,74	

Tabloul nr. 13

	1	2	3	4	5	6
c						
a	16,33	18,12	0,89	1,17	1 : 1,31	
t, s	18,83	14,75	1,03	0,95	1 : 0,92	
ă	19,33	13,50	1,06	0,86	1 : 0,81	

*) În înregistrările cuvîntului *lasă* n-am putut delimita pe *a* de *l*. Pentru ușurința comparării am totalizat duratele elementelor silabei *la* din tabelul nr. 4, coloanele 1, 3.

Din datele de mai sus desprindem următoarele concluzii:

- 1) Vocala care precedă oclusiva e mai scurtă decît cea care precedă fricativa;
- 2) Silaba care precedă oclusiva este mai scurtă decît cea care precedă fricativa;
- 3) Oclusiva este mai lungă decît fricativa²⁷⁾.
- 4) Vocala care urmează după oclusivă e mai lungă decît cea care urmează după fricativă.

Raporturile medii sint următoarele:

vocala precedentă	1 : 1,31
t : s	1 : 0,91
vocala următoare	1 : 0,77
silaba precedentă	1 : 1,07
silaba următoare	1 : 0,84

*
* * *

În marea majoritate a cazurilor cercetările noastre confirmă și pentru limba romînă acțiunea acelorași legi care duc la modificări de durată și în alte limbi.

Studierea unui număr și mai mare de cuvinte, luate și în frază nu numai izolat, încercarea de a stabili cu cît mai multă precizie legile care acționează și cauzele care duc la modificări de durată a fonemelor limbii romine și stabilirea importanței lor pentru istoria limbii vor duce la o mai bună cunoaștere a foneticii limbii noastre, insuficient studiată pînă în prezent.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Вклады в изучение вариации продолжительности фонем румынского языка

П. НЕЕСКУ

На основании экспериментальных исследований, исходя из констатирований некоторых иностранных исследователей над вариацией продолжительности, автор занимается вариацией продолжительности фонем румынского языка. Он показывает, что, как в языках знающих количество, так и в других языках, целая серия факторов фонетического характера заставляет варьировать продолжительность фонем. Так отмечается, что ударный слог длиннее, чем тот же безударный и что это

²⁷⁾ M. Gramont, *Traité de phonétique*, Ed. a II-a, Paris, 1939, p. 111, afirmă că: „Les spirantes tendent par leur nature à se prolonger plus longtemps que les occlusives”. Nu știm dacă autorul s-a bazat în această afirmație pe analiza unor înregistrări sau faptul că fricativele se pot prelungi oricît l-a dus la această concluzie. În limba romînă, în cazul amintit de noi, lucrurile se prezintă tocmai invers.

удлинение влияет больше на гласный, чем на согласный. Фонемы односложного слова длиннее, чем те же фонемы (или слоги) двусложного слова, и эти последние длиннее, чем в трехсложном слове. Затем автор занимается вариацией продолжительности взрывных согласных и их влиянием на продолжительность соседних фонем, констатируя, что окклюзия глухих согласных длиннее, чем звонких. Это происходит из-за трудности произношения глухих согласных по сравнению со звонкими. Гласный и слог, предшествующий глухому взрывному короче, чем такой же гласный или слог предшествующий соответствующему звонкому и наоборот, гласный, следующий после взрывного глухого согласного, длиннее, чем следующий после взрывного звонкого. И эти вариации продолжительности имеют физиологические причины и находятся в тесной связи с характером взрывного согласного. Еще отмечалось, что слог, к которому относится взрывной глухой согласный, длиннее, чем слог, в котором находится звонкий взрывной и что взрывные согласные длиннее фрикативных.

Все эти вариации продолжительности так малы, что в большинстве случаев и почти во всех языках их почти нельзя уловить ухом.

RÉSUMÉ

Contributions à l'étude de la variation de durée des phonèmes de la langue roumaine

par

P. NEIESCU

En partant des constatations de certains chercheurs étrangers sur la variation de durée, l'auteur s'occupe de la variation de durée des phonèmes de la langue roumaine, en s'appuyant sur des recherches expérimentales. Il montre que dans les langues qui connaissent la quantité, ainsi que dans toutes les autres langues, une série de facteurs de nature phonétique font varier la durée des phonèmes. L'auteur constate par exemple, qu'une syllabe accentuée est plus longue que la même syllabe non accentuée et que cet allongement influence en plus grande mesure la voyelle que la consonne. Les phonèmes d'un mot monosyllabique sont plus longs que les mêmes phonèmes (ou syllabes) d'un mot bisyllabique et ceux-ci, à leur tour, sont plus longs que ceux d'un mot trisyllabique. L'auteur s'occupe ensuite de la variation de durée des occlusives et de leur influence sur la durée des phonèmes voisins et aboutit à la constatation que l'occlusion des sourdes est plus longue que celle des sonores. Cela est dû à la difficulté plus grande qu'on a à prononcer les consonnes sourdes que les consonnes sonores. La voyelle et la syllabe qui précèdent une occlusive sourde sont plus brèves que la même voyelle ou syllabe précédant la correspondante sonore et, inversement, la voyelle qui suit une occlusive sourde est plus longue que celle qui suit une occlusive sonore. Ces variations de

durée sont dues à des causes physiologiques et sont en rapport étroit avec le caractère de l'occlusive. L'auteur constate aussi que la syllabe contenant une occlusive sourde est plus longue que la syllabe contenant une occlusive sonore et que les occlusives sont plus longues que les spirantes.

Toutes ces variations de durée sont si petites que, le plus souvent et dans presque toutes les langues, elles sont imperceptibles pour l'oreille.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA INCEPUTULUI SCRISULUI ROMÎNESC *)

DE

ȘT. PAȘCA

Membru corespondent al Academiei R. P. R.

Problema inceputului scrisului la romini a fost adeseori pusă în discuție, fără să fi fost soluționată mulțumitor pînă acum. Este desigur departe de noi iluzia că vom izbuti să o clarificăm în rindurile de față. Păstrarea în limba noastră, potrivit „legilor“ de transformare fonetică obișnuită, a unor termeni culturali¹⁾ din latinește, cu sens identic sau cu un sens dezvoltat, ca *a scrie*²⁾, *scriptură*³⁾ (v. rom. și *scriptă*⁴⁾ și *carte*⁵⁾ este o dovadă

*) Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Universităților „V. Babeș“ și „Bolyai“ Cluj din 13—15 mai 1955.

¹⁾ Ov. Densusianu, *Semantism anterior despărțirii dialectelor romîne*. I., în „Grai și suflet“ II/1 (1925), p. 10—15.

²⁾ Cuvîntul e cunoscut și dialectului aromîn. Ipoteza că *a scrie* s-a menținut în romînește din lat. *scribere* mai ales, sau numai datorită unor sensuri secundare, că acela de „a desemna, a zugrăvi“, sens cunoscut limbii vechi și populare de azi (cf. *parcă-i scris* = e foarte frumos, arom. *scriat* = frumos), ca de altfel și limbii latine, sau numai prin întrebuințarea cuvîntului în legătură cu credințe populare (cf. *așa l-a fost scris* s. *scrisul* s. *scrisa*; în arom. *scriata* s. *scriitura* = soarta), după cum afirmă Ov. Densusianu (l. cit., p. 13 n. 2). sau cu îndeosebirile cu păstoritul (cf. *a scrie pe răboj*) este îndoielnică, după cum arată derivatele de la acest cuvînt și sensurile acestora. Dacă într-adevăr s-ar fi produs un hiat de mai multe veacuri în cunoașterea din practică sau din vază a sensului propriu al cuvîntului latin, cum și-ar mai fi refăcut, din sensurile speciale, în sec. al XVI-lea, tocmai sensul atestat și în latinește? Un asemenea hial ar fi dus, cu siguranță, la dispariția cuvîntului, așa după cum el a dispărut, sau e pe punctul de a nu mai fi întrebuințat, decît pe alocuri, cu sensul de „a împistri, a încondeia ouă“, de „a încrusta figuri în lemn“, sau de „a zugrăvi icoane“ etc.

³⁾ Față de sensul vechi al cuvîntului *scriptură* „inscripție (pe bani)“: *Banii cei buni... să aibă chip și scriptură cinstită și frumoasă*. PRAV. 277; „însemnare, relatare scrisă“: *Nefiindă sutașul izrailltênû, nici scriptură iudovescă de elû știindû....* CORESI, EV. 229 (cf. și CUV.D.BATR. II, 459, 465); „scrisoare, misivă“: *Not nece scriptură de tire n-am premit de la iudei*. COD. VOR. 102/4 (cf. și CUV.D.BATR. II, 44, IORGA, D.B., 68); azi sensul apare restrîns la „scrisoare biblică“, vechi și el: *Scripturile prorocilor* (COD. VOR. 60/14, cf. și 121/8, 184/4, CORESI, EV. 1/3, 303/10, 456/16 etc.).

⁴⁾ *Scriptă sfîntă* = biblie (CORESI, ap. T. Cipariu, *Principii de limbă și scriptură*, Blaj, 1866, p. 202).

⁵⁾ Asupra istoriei cuvîntului *carte*, cunoscut și în aromînă și meglenită, acolo cu sensul de „hîrtie“, alături de acela de „scrisoare“ (popular azi la noi) și de „bro-

că înaintașii generațiilor care ne-au transmis cele dintii monumente românești de limbă scrisă, au cunoscut acest meșteșug în lungul evului mediu. Firește, presupunem că extrem de puțini l-au practicat.

Cine erau sau cine puteau fi aceștia? Desigur mai ales *preoții*⁶⁾, adică *popii*⁷⁾, despre care ar fi greșit să se susțină că pînă în secolul al XIII—XIV-lea în totalitatea lor erau străini, sud-dunăreni sau slavi indigeni, necunoscători ai limbii poporului român în mijlocul căruia trăiau. De altfel și în sudul Dumării trăiau mase de vorbitori români care nu-și vor fi limitat preocupările numai la păstorit și la plugărit. Pînă în secolul al VII-lea viitorii clerici *învățau*⁸⁾ bruma de noțiuni în ale scrisului dincolo de Dunăre, în latinește, apoi pînă în secolul al X-lea tot acolo în grecește. Din secolul al X—XI-lea după introducerea limbii slavone și în biserica românilor, viitorii slujitori ai acesteia *învățau* tot acolo⁹⁾. Se poate

sură, volum", în afară de Ov. Densusianu, l. cit., p. 14—15, cf. și Th. Capidan, *Calques linguistiques*, în „Dacoromania”, I (1920—1921), Cluj, 1921, p. 335, Th. Capidan, *Megleno-românii*, III. *Dicționar megleno-român*, în „Studii și cercetări”, vol. XXV ale Academiei Române, București, f.a., p. 62. În limba latină cuvîntul c(h)arta avea toate cele trei sensuri cunoscute în dialectele transdunărene. E justă părerea lui Capidan („Dacoromania”, I, p. 335) că sensul de „foaie de hîrtie (de papirus)” trebuie să se fi păstrat și în daco-romină pînă la pătrunderea termenului *hîrtie* (< sl. *chartija* < m. grec. *χαρτί* cu pl. *χαρτιά*) și nu e necesar să vedem, așa cum se indică în CDDE nr. 373, în sensul de „hîrtie” din aromină și meglenoromînă un împrumut din n. grec. *χαρτης* sau din alb. *kartë*. E verosimilă părerea lui Capidan și în privința menținerii lui latinește a sensului de „scrisoare” a cuvîntului *carte*. Evoluția de sens de la „hîrtie” la „scrisoare”, „document” este cu totul normală, după cum arată prezența și în provensală, spaniolă, catalană și portugheză a lui *carta* cu același sens (Meyer-Lübke, *Rom. Etym. Wb.*, ed. III-a, Heidelberg, 1935, nr. 1866). Contrar părerii lui P. Skok (în „Archiv für slav. Philol.”, XXXVII, p. 23) și a acad. Rosetti (*Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române*, București, 1954, p. 45), Capidan susținea — și credem că avea dreptate — că sensul de „scrisoare” al cuvîntului bulg. și sîrb. *kniga* este un calc cărtăresc după lat. *charta*. În romînă cuvîntul *carte* cu sensul de „scrisoare” apare în cele mai vechi monumente de limbă: (*De la ei [de la bătrîni] carte luaŭu spre fraŭii ceŭa dintru Damascu*, COD. VOR. 38/5. *Și scrise carte [miŭașul] aibăndu acesta chipu: Clavdie Lisia, ŭietorului ghemonu Filicu a se bucura*, Ibid. 54/4, cf. și 56/5.8, 80/9, CORESI, EV. 2/9 etc.).

⁶⁾ Cuvîntul sub forma *preot* sau *preut* este cunoscut și în aromină, *preftu* și istro-romînă *prevt* < lat. *præsbýter* = *præbiter*, -*terum* (prin apropiere de verbul latin *præbere* cf. *præbere fidem* alicui = a arăta cuiva credință, cf. CDDE nr. 1441). În dacoromînă cuvîntul nu mai este popular azi.

⁷⁾ Termen popular și vechi, *popă* reprezintă v. sl. *popŭ*, sau mai exact sîrb. regional *pōpa*, care reflectă fidel acuzativul grec modern τὸν πατᾶ (cu nominativul ὁ πατᾶς) și care odinioară trebuie să fi fost foarte răspîdit în sîrbește. Cf. P. Skok, în „Slavia”, VI/1, p. 125.

⁸⁾ Pentru originea și evoluția la sensul de azi al cuvîntului din lat. *invitiare*, cf. Ov. Densusianu l. cit., p. 10—12. Derivatele *învățător* (adj. și subst.), *învățătură*, cu sens legat de ideea de „a instrui” sînt atestate în cele mai vechi monumente de limbă romînă (cf. DA, s.v.).

⁹⁾ Alături de *scrie* s-a folosit, desigur, multă vreme și o formă provenită din lat. *lĕgĕre*, după cum arată arom. *aleadzire*, megl. *leziri*. E adevărat că forma și sensul cuvîntului aromîn și meglenit — (Capidan în *Dicționar megleno-romîn* nu-l înregistrează) — poate fi și o evoluție din lat. *allĕgĕre* (cf. CDDE, nr. 47).

Dispariția cuvîntului de origine latină și înlocuirea lui cu cel de origine slavă (*a*) *citi* (< *čsto*, *čisti*) a fost ușurată, probabil, și din pricina omonimiei (cf. N. Iorga, *Istoria romînilor*, II, București, 1936, p. 140—141): lat. *lĕgĕre* > (*a*)* *lege*, se con-

presupune că unii din clericii instruiți dincolo de Dunăre au practicat scrisul în secolul al XI—XIII-lea, și la noi.

După organizarea statului și a bisericii în cele două principate românești meșteșugul scrisului se deprindea și dincoace de Dunăre, mai ales în școli mănăstirești, cum au fost de pildă cea de la Tismana creată de învățatul Nicodim și — cu cadre didactice formate și aici — cea de la Neamțul, a căror misiune „era impusă de creșterea clerului înalt, de producerea unor călugări învățați, caligrafi și pictori, de inițierea domnilor și boierilor și de deprinderea profesională a scriitorilor de diplome”¹⁰). Erau deci un fel de școli de tip oarecum superior, în care e natural să presupunem că — cel puțin pentru unele categorii de „ucenici” — durata de școlarizare era de ani de zile. În special pentru tinerii romini, viitorii clerici sau slujbași ai cancelariilor, deprinderea practică satisfăcătoare a limbii oficiale, slavona, alături de o bună pregătire teologică cu care trebuiau înarmați în această epocă de supremație culturală a bisericii, și alături de o suficientă îndrumare în tehnica artei caligrafice a viitorilor dieci și copisti, era indispensabilă o instrucție îndelungată. Prin munca începută a diecilor clerici din Muntenia și mai ales din Moldova instruiți în școlile mănăstirești s-au înmulțit la multe mii, prin copii, unele de valoare artistică excepțională, textele slavone bisericești în secolul al XV—XVI-lea¹¹).

După indicații de care dispunem o școală¹²), menită pregătirii preoților, exista și dincoace de Carpați, la mănăstirea Peri¹³).

Se știe că această mănăstire, devenită stavropighie la 1391, a ajuns, în secolul al XV-lea, un focar de cultură și de rezistență împotriva catolicismului. Starețul ei administra și la nevoie deschidea biserici ortodoxe nu numai pentru românii din Maramureș, ci și pentru ucrainenii și românii din Ucraina transcarpatică¹⁴). Această autonomie administrativă pe de o parte, iar pe de altă parte condițiile politice (adică apartenența la

funda cu *lege* < lat. *lĕx*, -gem; la pers. a II-a a ind. prez., lat. *lĕgĭs*, devenit (*tu** *legi*, se confunda cu pl. *legi* < lat. *lĕges*, iar la pers. I a ind. prez. lat. *lĕgo*, devenit (*eu** *leg*, se confunda cu (*eu*) *leg* < lat. *lĭgo* (-are); la pers. a II-a *legĭs* > * (*tu*) *legi*, *lĭgas* (> * *lĭgis*) > *legi*.

¹⁰) N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 8.

¹¹) În legătură cu istoria școlilor mănăstirești, cf. N. Cartoian, *Istoria literaturii romine vechi*, I. București, 1940, p. 17—23; bibliografie sumară la p. 27. „Scaunele episcopale și mănăstirești au fost focarele de răspîndire a literaturii în limba slavonă. Școlile mănăstirești pregăteau cadre pentru cancelarii și pentru cler. Printre elevi predominau la început slavii, dar curînd au început să apară și nume românești”. V. F. Șîșmariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, în „Voprosi iazikoznania” (traducere în limba română pentru uz intern), I/1 (1952), p. 113.

¹²) Termenul școală nu „face parte din vechiul tezaur al limbii românești” după cum s-a afirmat (de N. Iorga, *l. cit.*, p. 5), ci e un împrumut din v. magh. (sec. al XVI-lea) *oskola*, *skola*, azi *iskola* (în romînește, regional, *ișcoală*). Pentru vechimea formelor maghiare cf. Szamota I.—Zolnai Gy., *Magyar oklevél-szótár*, Budapest, 1902—1906.

¹³) Despre „cea dintîi școală teologică” de la mănăstirea Peri cf. Șt. Ciobanu, *Inceputurile scrisului în limba romină*, în „Analele Academiei Romîne”, Secția literară, seria a III-a, tomul X (1940—1941). București, 1941, p. 54—55.

¹⁴) Id., *ibid.*

regalul Ungariei catolice) și sociale (conviețuirea sau vecinătatea rominilor și ucrainenilor de aceeași credință) au fost factori care au determinat întărirea așezământului de cultură ortodox prin înființarea unei școli¹⁵⁾ într-o regiune periferică a ortodoxismului, ca aceea aflată sub jurisdicția mănăstirii de la Peri.

E lesne de înțeles că un astfel de centru de cultură a trebuit să atragă pentru învățatură și tineri romini din regiunile limitrofe sau chiar mai îndepărtate, doritori să îmbrățișeze practica preoției.

Nivelul de pregătire a clerului sătesc era odinioară foarte scăzut nu numai la noi, ci și în alte regiuni ortodoxe, ca de pildă în Rusia, unde un înalt ierarh al bisericii din a doua jumătate a secolului al XV-lea, arhiepiscopul Ghenadie al Novgorodului, constata că mulți din candidații la posturi de preoți nu știau nici măcar să citească în mod mulțumitor textele de slujbă bisericească¹⁶⁾. La noi și în Rusia această situație a fost creată desigur tocmai de intervalul prea scurt de pregătire în școală, sau în afară de școală (sub îndrumarea unor grămăticii improvizați din sinul clericilor mai vîrstnici). Dar în timp ce pentru viitorii preoți sătești ruși problema fundamentală se putea limita oarecum la inițierea în cititul textelor religioase, înțelegerea cuprinsului acestora fiind pentru ei lesnicioasă, pentru clericii romini se puneau ca o problemă capitală în plus tocmai puțința de a înțelege conținutul acestor texte. De aceea ni se pare cu totul de neînchipuit cum și-ar fi putut câștiga viitorii preoți romini, într-un interval scurt de instrucție, ori cit de modeste cunoștințe de limbă slavă, fără o raportare la limba română. Metoda deprinderii unei limbi străine — și mai ales a unei limbi moarte — prin utilizarea de texte bilingve, cuprinzînd una din versiuni într-o limbă cunoscută, a fost practică desigur ca cel mai rapid mijloc de învățatură¹⁷⁾. E firesc să presupunem deci că pentru uzul practic al învățămîntului de la noi, fie că acest învățămînt se desfășura în școală sau în afară de școală, a trebuit să se fi elaborat de mult versiuni bilingve slavo-romine, servind ca material didactic pentru începători. De fapt astfel de versiuni manuscrise în care un fragment din textul slav este urmat alternativ de traducerea lui în românește ni s-au păstrat, însă nu mai vechi de secolul al XVI—XVII-lea¹⁸⁾. Toate sînt însă copii și deci nu este exclus ca originalul lor să dateze din secolul al XV-lea.

Faptul că aceste texte bilingve au un conținut religios nu ne îndreptățește să le atribuim *neapărat* unui curent religios din afară, husitismului pe cele din secolul al XV-lea, sau luteranismului și calvinismului pe cele elaborate în secolul al XVI—XVII-lea, ci mai ales, sau numai necesităților practice ale pregătirii, într-un ritm impus de împrejurări locale, de ca-

¹⁵⁾ Se presupune că la sfîrșitul secolului al XV-lea exista la Peri și o tipografie. Id., *ibid.*, p. 55.

¹⁶⁾ Cf. Șt. Ciobanu, *l. cit.*, p. 61.

¹⁷⁾ „De pe aceste Psaltiri [bilingve] se învăța [în Rusia], a citi, de pe ele se învăța limba greacă, textul grecesc fiind scris alături de cel slav”. Șt. Ciobanu, *l. cit.*, p. 61—62.

¹⁸⁾ Le-a înșirat Șt. Ciobanu, *l. cit.*, p. 62 și u.

dre preoțești la noi¹⁹). Și *Psaltirea slavo-romină* din 1577, și *Evangeliarul slavo-romin* de la Petersburg de la sfârșitul secolului al XVI-lea, texte de mare extensiune, tipărite, pot fi considerate și ca instrumente de deprindere a limbii slave de către preoții romini și nu numai ca realizări tipografice vizând obiective de politică religioasă și mai ales comercială, adică de a furniza atît bisericilor păstrătoare a tradiției slavonismului în Ardeal, cît și aceloră în care începuse să se năruie această tradiție, cărțile „sfinte” necesare.

Textele bilingve slavo-romine la care ne raportăm nu se prezintă în forma tipiconală a ritului ortodox, nu erau menite utilizării în slujba bisericească, deci nu atingeau direct tradiția slavonismului, ci din contră, tindeau să-l *întărească*. Mișcarea culturală alimentată prin școala de la mănăstirea Peri în secolul al XV-lea și după modelul acesteia probabil și din alte centre necunoscute încă, a promovat indeletnicirea scrisului în rominește tocmai prin răspindirea textelor manuscrise bilingve și prin utilizarea lor în scopul practic al însușirii unor cunoștințe de limbă slavă și al înțelegerii cuprinsului textelor bisericești. Afirmînd cele de mai sus, sîntem prin urmare de acord cu teoria lui Șt. Ciobanu în legătură cu rolul *didactic* (dar numai didactic!) al textelor religioase bilingve slavo-romine²⁰) manuscrise.

Învățămîntul la noi nu se desfășura desigur numai în cele cîteva școli organizate, patronate de biserică, pe care le cunoaștem. Documentele slavo-romine din secolul al XV-lea fac mențiunea a numeroși *gramatici* < sl. граматикъ < gr. γραμματικός = învățat; preceptor, *dascăl*²¹) (de școală). Faptul că acești cărturari își treceau, ca o distincție firește, calitatea de *gramatici* alături de nume în josul documentelor pe care le scriau este o dovadă că ei nu se îndeletniceau exclusiv numai cu redactarea documentelor, ci și cu instruirea tinerelor cadre de scribi și desigur și cu aceea a vlăstarelor domnești și boieresti²²). Este greșit să se considere, așa cum s-a făcut în *Dicționarul limbii romine*, II/1 (București, 1934, p. 296), ca sensuri ale cuvîntului *gramatic* numai sensurile mai noi, secundare, derivate, de „cîntăreț la biserică, psalt, dascăl”, „scriitor într-o cancelarie publică și privată servind în genere și ca secretar ori contabil”. Gramatici

¹⁹) Este de mare însemnătate în această privință mărturisirea, e adevărat tirzie, din 1716, a episcopului Sava de la Roman, care în legătură cu textul manuscris slavo-romin al *Faptelor apostolilor* — copie din secolul al XVII-lea — scria astfel: „Acest izvod de Praxiu este al sfintei mănăstiri Besărecanilor. Și s-au adus aici la episcopie la Roman, la școală, pentru treaba învățaturii”. Id., ibid., p. 49—50 (Sublinierea este a noastră. Șt. P.).

²⁰) Cf. Șt. Ciobanu, *l. cit.*, p. 77.

²¹) După informațiile pe care le avem, un singur *dascăl* < sl. дѣсѣалъ < gr. διδάσκαλος = învățător, preceptor: (în traducere românească contemporană) *Ion dascăl* la Suceava (a. 1475) și *Ion dascăl*, în Iași, după *Documente privind istoria României. Veacul XIV, XV, A. Moldova, Vol. I (1984—1475)*, București, 1954, p. 403. Ibid., vol. II (1476—1600), p. 2, cf. și M. Costăchescu, *l. cit.*, I, p. 335.

²²) P. P. Panaitescu, *Începuturile literaturii în limba romină*, în „Rev. Fund. Reg.”, X (1943), nr. 9, p. 613—614, remarcă, pe drept cuvînt că „domnii... erau înșiși știutori de slavonește. Boierii însă reprezentau o treaptă mai de jos a culturii, cei mai mulți nu știau [în secolul al XVII-lea] slavonește, mulți nici nu știau să scrie”. Aceasta nu infirmă credința noastră în rolul de preceptori al gramaticilor din secolul al XV-lea.

moldoveni ca *Neagoe* (a. 1422), *Mihail* (a. 1422), *Oanța* (a. 1423) sau *Oanță* (a. 1425), *Donciu* (a. 1433) sau *Doncea* (a. 1434), *Mihail Ofe* (a. 1436), *Pașco* (a. 1436), *Mihul* (a. 1439), *Ilristojor* (a. 1439), *Toader* (a. 1442) sau *Tador* (a. 1443), *Luca* (a. 1443), *Șandru* (a. 1445), *Vasco Vulpaș* (a. 1449), *Toader* (a. 1493)²³), apoi *Girde*, *Giurgiu*, *Oană*, *Roșca*, *Radu*, *Sendrică*, toți din secolul al XV-lea²⁴), precum și cei munteni, ca *Mihail* (a. 1415), *Dragomir* (a. 1451), *Calcea* (a. 1451), *Coman* (a. 1451), *Radu* (a. 1458), *Stan* (a. 1469), *Iova* (a. 1476), *Neag* (a. 1480), *Ianăș* (a. 1482), *Hodor* (a. 1483), *Codrea* (a. 1483), *Ceucuț* (a. 1483), *Čirlig* (a. 1484), *Mihai* (a. 1489), *Oancea* (a. 1491), *Oprea* (a. 1493), *Stanciul* (a. 1496), *Șarban* (a. 1497), *Țălapi* (a. 1498), *Vladul* (a. 1498)²⁵), pe lângă activitatea de scribi au desfășurat și o activitate didactică și au contribuit astfel indoi la întărirea tradiției scrisului la noi.

Prin originea romină a unor scribi²⁶) sînt explicabile erorile de limbă din documentele slavo-romine din secolul al XIV—XV-lea²⁷). Acești scribi (romini) „gindeau rominește și își exprimaau ideile în slavonește“, observa odinioară slavistul A. I. Iațimirski²⁸), iar lingvistul sovietic A. B. Bernstei²⁹) a constatat de curind că „dieci valahi nu cunoșteau îndeajuns limba oficială (slavonă) a cărților“. Același lucru se poate spune și despre traducătorii textelor bisericești din secolul al XVI-lea³⁰).

Revenind la rolul de manuale de exerciții de traducere pentru înțelegerea textului slav al textelor bilingve, acesta este dovedit de prezența frecventă în versiunea rominească a doi termeni succesivi spre a reda cuvîntul slav. (Al doilea termen este notat cu nr. 2). Dăm mai jos cîteva exemple scoase din *Psaltirea slavo-romină* din Mehadia, text manuscris pe pergament de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, de proveniență nord-ardeleană, prezentînd o caligrafie admirabilă, cu inițiale mari, în roșu, ornamentate cu flori și frunze³¹): sl. *гдданиі* (în texte și, greșit, *гдданиі*) redat prin *cîumilitura* și (2) *povestě*³²) (Ps. 48, v. 5), sl. *пароука*: *perire* și (2) *pîar-deri*³²) (ibid., v. 11) sl. *гддд* : *gropile*³²) și (2) *satele* (ibid., v. 12), sl.

²³) I-am spicuit din citatele *Documente...*, vol. I—II, passim.

²⁴) Cf. M. Costăchescu, *l. cit.*, Indice, vol. II, p. 948.

²⁵) I-am înșirat după aceleași *Documente...*, *Veacul XIII, XIV, și XV B. Țara Românească* (1247—1500), București, 1953, passim.

²⁶) O listă, desigur incompletă, de grămăticii probabil romini din secolul al XIV—XVI-lea a dat N. Iorga, în *Istoria literaturii rominești*, I, București, 1952, p. 97 și în *Istoria învățămîntului rominesc*, București, 1928, p. 10—11 și Șt. Ciobanu, *l. cit.*

²⁷) Cf. exemple — și mai ales din documente din secolul al XVI-lea — la Șt. Ciobanu, *l. cit.*, p. 26 ș. 11.

²⁸) Cf. id., ibid., p. 25.

²⁹) Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romine* (sec. VI—XII), București, 1954, p. 25.

³⁰) Cf. probe la I. A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*. I., București, 1916, p. LIV—LVII, LXXII—LXXIV, CX—CXIII.

³¹) A fost publicată în facsimile (nu însă și în colorii) de N. Iorga, *Observații și probleme bîndărene*, în „Studii și cercetări XL“ ale Academiei Romine, București, 1940; cf. planșele X—XVIII.

³²) Neatestat în versetul respectiv în celelalte psaltiri rominești cunoscute.

Родъ : *rod* și (2) *mină*³² (ibid.), сл. пѣтъ : *cale* și (2) *viață*³² (ibid., v. 14), сл. положени сѣтъ : *vor fi minăți*³² și (2) *vor fi puși* (ibid., v. 15); сл. благозвонѣтъ : *bine vrură* și (2) *bine iubiri*³² (ibid., v. 14), сл. призвекѣтъ и богъ съ кышѣтъ : *chema-va ceriul de sus* și (2) *chema-va îngerii*³² *să/i din < in > ceriu* (Ps. 49. v. 5), сл. пожри : *gîunghe* și (2) *închină*³² (ibid. v. 14), сл. къздаждѣтъ : *gururile*³² și (2) *rugile*³² (ibid.). Exemplele abundă și în alte texte de acest fel și ele sînt foarte frecvente și în texte numai romînești. În această privință se distinge în mod cu totul deosebit Codex Gaster nr. 93, cuprinzînd *Faptele apostolilor*³³, în care găsim succedîndu-se chiar trei pseudosinonime: *cinstě* și (2) *direptatě* și (3) *diregătoră* (Faptele, I/26), *săriiă* și (2) *sălta* și (3) *șuca* (III/8), *capul* (unghiului) și (2) *cornul* și (3) *margině* (IV/11), *să rășchirără* și (2) *să dășchirără* și (3) *să încărcără* (XIII/13), *praznicele* (bozilor) și (2) *jărtvele* și (3) *gînghertile* (XV/20), *ju frică mare* și (2) *înfricat* și (3) *cutremurată* (XVI/29), *svadă ră* și (2) *obidă* și (3) *lucru viclean* (XVIII/14), *zlătar* și (2) *tădetor de argint* și (3) *argintar* (XIX/25), *a lua pără* și (2) *a loo cuvânt de răspuins* și (3) *a fi căzniți* (XIX/40), *pără* și (2) *sfară* și (3) *zarvă* (XIX/40), *chinurile* și (2) *scărbele* și (3) *nevoile* (Ep. Iacov. V/1) etc.

În principiu s-ar putea presupune că traducерile duble sau chiar triple ale unui cuvînt slav ar fi o dovadă că textul romînesc n-ar prezenta forma definitivă, că al doilea (sau al treilea) termen romînesc ar fi fost adăugat de traducător (sau de revizorul traducerii) în scopul ca în versiunea definitivă să se aleagă cel mai potrivit³⁴). Dacă avem însă în vedere diferențele minimale — și uneori aceste diferențe au un vădit caracter școlăresc — între cei doi (sau trei) termeni pseudosinonimi romînești juxta-puși, presupunerea de mai sus cade. Dăm cîteva exemple spicuite din același Codex Gaster, amintit: *ju frică spre tot omul* — (2) *era frică mare spre ei a toți* (Faptele, II/43), *ziseră* — (2) *răspunseră* (IV/19), *și-l puně înaintě* (2. la *pițoarele*) *apostolilor* (IV/35), *puse înaintě* (2. *pițoarelor*) *apostolilor* (V/2), *să tămăduiră toț* (2. *ceea ce era cu nănsă*) (V/16), *după utrănie* (2. *a dooa zi*) (V/21), *și când* (2. *cumuși*) (VII/17), *acolo* (2. *unde*) *născu* (VII/29), *acesta iaste să ascultaț* — (2) *pre acela să ascultaț* (VII/37) etc. Avînd în vedere constatări ca cele de mai sus, ar fi să ne întrebăm dacă nu cumva unele manuscrise religioase din secolul al XVI-lea reprezintă copii desprinse din versiuni mai vechi bilingve slavo-romîne³⁵).

*
* *
*

Practica îndelungată a scrisului și cititului cu slove chirilice a făcut ca la data apariției celor dinții monumente scrise de limbă romînă (secolul

³²) Neatestat în versetul respectiv în celelalte psaltiri romînești cunoscute.

³³) A fost publicat, în transcriere cu litere latine, de M. Gaster, dimpreună cu *Tetraevangelul din 1574*, pe la 1892—1895.

³⁴) Cf. I. A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*. I. București, 1916, p. LXXXVI—LXXXVII.

³⁵) Teoria aceasta a fost susținută — desigur greșit — pentru toate textele romînești din secolul al XVI-lea — de Șt. Ciobanu, *l. cit.*

al XVI-lea) alfabetul chirilic să apară bine adaptat spre a reda foneme caracteristice limbii române.

Astfel, fonemul *ġ* era notat inițial în documentele slavo-române cu semnul chirilic *г* și mai rar cu *ж* în Muntenia până în a doua jumătate a secolului al XV-lea și tot până atunci, mai ales în Moldova, cu *ж*³⁶). Același fonem apare notat, în documentele slavo-române muntene din secolul al XV-lea cu semnul *ч*³⁷) și abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea cu *ц*³⁸), acesta alternând cu *г*, cu *ч* și mai ales cu *ж*³⁹). După datele de care dispunem până azi, slova *ц* (socoită la noi ca o inovație grafică după sirbește⁴⁰) apare mai întâi în Moldova, *Каръ Цамыръ* (a. 1454)⁴¹), *Ѧана Цоратъа* (a. 1469)⁴²), *Маринъ* și *свѣцаръ*⁴³); în Muntenia *Черѣки*⁴⁴) (a. 1475), *Царѣки* și *Ценѣи*⁴⁵) (a. 1475), *Цѣлени* (a. 1478—1482)⁴⁶), *Пърѣиноши* și *Цнаорт*, *Полокраци* (toate din a. 1848)⁴⁷), *Рѣчина* (a. 1490)⁴⁸). Constatăm deci că slova *ц* apare în documentele slavo-române din Moldova, înainte de a fi atestată în Muntenia, și abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea, spre a reda — alternând, cum am văzut, cu *г* sau mai ales cu *ж* —, fonemul românesc *ġ*. Această alternanță între cele trei semne o constatăm și în documentele slavo-române din secolul al XVI—XVII-lea.

Cealaltă slovă chirilică, împrumutată și ea din alfabetul mediu-bul

³⁶) Iată câteva exemple din Muntenia, din acelea pe care nu le-a înregistrat acad. Al. Rosetti în *Istoria limbii române, VI. Din secolul al XIII-lea până în secolul al XVII-lea*. București, 1946, p. 57: *Гѣнѣи* (a. 1415, ap. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești. I*. București, 1938, p. 108), redat greșit *Genuine* la Rosetti (*I. cit.*); *Жѣнѣи* (a. 1421, ap. P. P. Panaitescu, *I. cit.*, p. 129). — Din documentele moldovene: *Жѣрѣжича* (= a lui Țurgevici) (a. 1392, ap. M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare I*. Iași, 1931, n. 8, 14), *Жѣмитати* (a. 1407, id. *ibid.*, p. 56, 61), *Жѣрѣжѣ Оуѣгѣрѣнѣа* (a. 1409; id. *ibid.*, p. 64) etc. până la sfârșitul secolului al XV-lea (cf. exemple la Al. Rosetti, *I. cit.*, n. 57—58).

³⁷) Exemple: *Чѣнѣи* (a. 1436, ap. P. P. Panaitescu, *I. cit.*, p. 169), *Фѣчѣаѣѣ* (a. 1475, *ibid.*, p. 286). Alte exemple la D. P. Bogdan, *Emil Kalužniacki și scrierea chirilică la români*, în „Romŋnoslavica“, I/1, Praga, 1948, p. 30, nota 110.

³⁸) Indicația dată de Al. Rosetti, *Ist. limbii române, VI*, p. 28, și mai ales p. 57, că întrebuintarea lui *ц* ar apărea mai întâi în Muntenia, în 1415 și apoi în 1436, este o scăpare din vedere: în documentul lui Mircea cel Bătrîn din 28 martie 1415, redactat la Mănăstirea Cozia, se poartă *ѣама ѣт Гѣнѣи* (cf. P. P. Panaitescu, *I. cit.*, I, p. 108/8), iar în cel al lui Alexandru Aldea, din 25 iunie 1436: *ѣама ѣа Чѣнѣи* (id., *ibid.*, p. 169/10).

³⁹) Supoziția lui M. Costăchescu (*I. cit.*, I, 248, nota 1) că semnul *ж* (din ex. ca *Жѣрѣжѣ*) ar reda actuala fricativă moldovenească *ȝ* este exclusă. Cf. și Ov. Densușianu, *Hist.*, II, 122, spre deosebire de acad. Al. Rosetti care vorbește numai de „trezirea lui *ȝ* la *j*, prin suprimarea ocluziunii“ (*Ist. limbii române, VI*, p. 155).

⁴⁰) Cf. Al. Rosetti, *I. cit.*, VI, p. 28.

⁴¹) Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, II*, Iași, 1932, p. 517/2—3.

⁴²) Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare, II*, București, 1913, p. 134.

⁴³) După B. I. Bogdan, *Glosar...*, p. 105, 175.

⁴⁴) P. P. Panaitescu, *I. cit.*, p. 288; din același an amintit mai sus (*Ibid.*, p. 286).

⁴⁵) Id. *ibid.*, p. 290, v. transcrierea *Чѣнѣи* din a. 1436, relatată mai sus, nota 37.

⁴⁶) Id., *ibid.*, p. 327.

⁴⁷) Id., *ibid.*, p. 345, 354.

⁴⁸) Id., *ibid.*, p. 384.

gar, unde se atestă încă din secolul al XII—XIII-lea⁴⁹), ca o modificare grafică a lui **ѡ**, este **ѡ̣**⁵⁰). E surprinzător că în scrisul de la noi acest semn grafic apare pentru prima dată într-un document slavo-romin abia la 1499, cu valoare de *i* (**ѡ̣** = *in*⁵¹).

Această valoare o constatăm în documentele slavo-romine din secolul al XIV—XV-lea pentru semnul **ѡ** care în vechea bulgară avea valoarea de *o* (*o* nazal). După cum se știe acest fonem vechi și-a pierdut timbrul *o*, evoluind în medio-bulgară spre timbrul *ă* — sau mai exact spre un sunet intermediar între *ă* și *i*⁵²) —, fapt care a pricinuit, desigur, substituirea celor două slove, **ѡ** și **ѣ**⁵³). Această substituție a devenit obișnuită și la notarea textelor vechi românești din secolul al XVI-lea. Astfel, în textele coresiene *ă* este foarte adesea redat prin **ѡ**, iar *i* prin **ѣ**. În alte texte procedeul apare invers. Exemple numeroase de această natură, din documente slavo-romine, a dat I. Bogdan⁵⁴).

ѡ a început să-și piardă nazalitatea (în medio-bulgară, firește) în secolul al XI-lea și de atunci confuzia sa în scris, cu **ѣ** a devenit tot mai frecventă⁵⁵). Totuși, în bulgară, adică în unele graiuri bulgare și în limbajul obișnuit în biserică — limbaj păstrător al tradiției — mai reprezenta, grafic, valoarea fonetică de *i* nazal⁵⁶), în afară de aceea de *ă* și *i* pînă în secolul al XIV-lea.

Opinia exprimată de acad. E. Petrovici⁵⁷) este că slova **ѡ** a fost adoptată în scrisul de la noi în două epoci diferite: întâi în secolul al XIV-lea, spre a exprima pe *ă*, *i* nazali prin semnul **ѡ̣** (și rar prin **ѡ**), și apoi, mai târziu, prin **ѡ** (mai rar prin **ѡ̣**), notind vocala denazalizată bulgară, *ă* (*i*)⁵⁸).

Considerăm că nu e necesar să ne gândim că cele două semne au fost adoptate în scrisul de la noi în două epoci diferite, întâi adică în secolul al XIV-lea cînd ele mai reprezentau în bulgară o valoare intermediară între *ă* și *i* nazali, și apoi într-o epocă mai târzie, după denazalizarea lor în bulgară. Ele au fost împrumutate cel mai târziu în secolul al XIV-lea. După ce a încetat să mai reprezinte în scrisul bulgar valoarea fonetică cu timbrul nazal, a încetat — cu foarte rare excepții — să mai redea acest timbru și în cuvintele și numele proprii românești sau rominizate de la noi, atestate în documentele slavo-romine⁵⁹), în timp ce **ѡ̣** trebuie

⁴⁹) Cf. Ilie Bărbulescu, *l. cit.*, p. 241; cf. și p. 243, id., *Curențele literare la romîni în perioada slavonismului cultural*, București, 1928, p. 28.

⁵⁰) Cf. I. Bogdan, *De la cine și cînd au împrumutat romînii alfabetul chirilic*, în „Lui Titu Maiorescu, Omagiu”, București, 1900, p. 558; cf. și Ilie Bărbulescu, *Curențele literare...*, p. 28.

⁵¹) Cf. Al. Rosetti, *l. cit.*, VI, p. 27—28.

⁵²) I. Bărbulescu, *l. cit.*, p. 30.

⁵³) Id., *ibid.*, p. 29.

⁵⁴) I. Bogdan, *l. cit.*, p. 589—590.

⁵⁵) Anterior pierderii timbrului nazal al acestui fonem [**ѡ**] bulgar, au intrat în limba romînă cuvinte ca *dimb*, *mindru* etc. < **ѡѡѡѡ**, **ѡѡѡѡѡ** etc.

⁵⁶) Cf. E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930, p. 88—89.

⁵⁷) Id., *ibid.*, p. 89, nota 1.

⁵⁸) Id. *ibid.*, p. 88.

⁵⁹) În studiul amintit al lui I. Bogdan ni se prezintă un mare număr de exemple culese din documente slavo-romine în care **ѡ** și **ѣ** (= **ѡ**) au exclusiv valoare fonetică de *i*, căci sînt urmate regulat de *n* sau de *m* plus consoană.

În această privință este interesantă și indicația pe care ne-o dă cel dintîi docu-

бѣсаѣи (a. 1482)⁷¹) etc. Excepția de la regulă, relevată de acad. Rosetti, мѣсаѣи (a. 1437)⁷²), este, poate, un munténism grafic, o substituie a lui *s* cu *з*.

Și acest semn grafic în scrisul de la noi este de proveniență bulgară. Rostirea *dz* pentru *z* era odinioară și mai este cunoscută în bulgărește — azi în dialectul bulgar de nord-est⁷³) — în graiuri ucrainene din Galiția, în graiuri polone, slovace, cehe și sîrbești⁷⁴).

Din cele de mai sus rezultă o veche tradiție de scris cu chirilice în limba romînă, mai veche cu *cel puțin* două veacuri decît cel dintîi monument de limbă păstrat, scrisoarea lui Neacșu din 1521. Introdus în cancelariile de la noi la sfîrștul secolului al XIII-lea sau la începutul secolului al XIV-lea, alfabetul chirilic trebuie să fi fost practicat spre a reda nu numai documente slave, ci — și încă din bună vreme, adică de cînd procesul de desnaționalizare a vechii populații slave era în preajmă de a fi sau a fost încheiat⁷⁵) — și mici însemnări de interes privat și scrisori romînești nepăstrate sau nedescoperite pînă în zilele noastre și texte biligve slavo-romîne servind introducerea în cunoașterea unor noțiuni de limbă slavonă. Al. Rosetti are dreptate decî cînd susține că „de fapt, trebuie să se fi scris romînește întotdeauna, sporadic și pentru nevoi particulare“⁷⁶).

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Вклады в историю начала румынского письма ШТ. ПАШКА

Основываясь на факте, что в румынском языке сохраняются культурные термены, как а *scirie*, *scriptură* (в рум. *scriptă*) и *carte* соответственно нормам фонетического развития латинских элементов и с тем же смыслом как и в латинском языке, автор утверждает, что понятия, выраженные этими терменами, были постоянно в сознании румын. Практика письма была сначала передана при помощи священников (*preot* < лат. *pre(s)byter*) получавших необходимые знания в монастырских школах на правой стороне Дуная, а с XIV в. и с этой стороны Дуная

⁷¹) I. Bogdan, *I. cit.*, I, p. 363. Cf. și ссар (a. 1481, *ibid.*, p. 258), ссарк (a. 1495, *ibid.*, II, p. 55), ссарпн (a. 1495, *ibid.*, p. 55).

⁷²) Al. Rosetti, *I. cit.*, p. 56.

⁷³) Dr. Lj. Miletić, *Südslavische Dialektstudien*, II, Wien, 1903, col. 91.

⁷⁴) Cf. I. Bărbulescu, *I. cit.*, p. 455.

⁷⁵) Masele populare desigur nu mai erau de mult cunoscătoare de slavonește, așa cum susțin unii învățați (ca de ex. P. Skok, în „Slavia“, VIII, p. 778). S-ar putea admite un bilingvism limitat la un mic număr de cărturari (cf. Al. Rosetti, *Infl. limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, p. 20). F. V. Șismariov, *I. cit.*, e de părere că bilingvismul slavo-romîn a dispărut înainte de secolul al XV-lea. Aceeași opinie o exprimă E. Petrovici cu ani în urmă (cf. „Dacoromania“, X/2, p. 240). Bazat pe faptul că documentele emenate din cancelariile regilor Ungariei în secolul al XII—XIII-lea „nu vorbesc despre slavi în aceste părți (ardelen), trebuie să presupunem că procesul de desnaționalizarea slavilor a fost încheiată în aceste secole“, susține E. Petrovici.

⁷⁶) Al. Rosetti, *I. cit.*, p. 77. Cf. și Ov. Densusianu, *Hist.*, II, p. 7. Nu putem fi în totul de acord cu Al. Rosetti (*Cele mai vechi traduceri romînești de cărți religioase. Considerații asupra datării și localizării lor în lumina cercetărilor nouă*, în „Rev. ist. rom.“, XIV, 1—1944) în legătură cu critica făcută teoriei lui Șt. Ciobanu în privința scopului primordial didactic al textelor biligve.

В этих школах, посещаемых и румынами, вероятно употребляли, как дидактический материал, славянско-румынские тексты, написанные на двух языках. Множество таких текстов, датирующихся с XVI в. являются копиями версий XV в., составленными писарями и учителями славянского языка в интересах будущих священников и румынских писцов. Они удовлетворяли практическую необходимость усвоения славянского литературного языка и тем самым способствовали укреплению славянизма в жизни государства и румынской церкви.

Продолжительная практика у нас письма старославянскими буквами способствовала тому, что, при появлении первых памятников румынского письма, кириллица была хорошо приспособлена для выражения, характерных румынскому языку, фонем, как *g*, переданная в румынских именах славянско-румынских документов при помощи Г, Ч, Ж и потом ч (как в румынских текстах, начиная с XVI в.), *î*, выраженный при помощи ж, ѣ (ъ), носовой *î* при помощи ѣ, *dz* при помощи з. Значение *î* (носовой) выраженного при помощи ѣ, потерявшего в болгарском языке носовой характер в XIV в., показывает нам, что и до этого века кириллица служила для выражения форм румынского языка.

RÉSUMÉ

Contributions à l'histoire des débuts de l'écriture en langue roumaine

par

ȘT. PAȘCA

L'auteur soutient que les notions exprimées par des termes comme *a scrie*, *scriptură* (ancien roumain *scriptă*) et *carte* ont été continuellement présentes dans la conscience des Roumains. Il s'appuie sur le fait que la langue roumaine les conserve, conformément aux normes de développement phonétique des éléments latins et avec les mêmes sens qu'en latin. La pratique de l'écriture a été transmise d'abord par l'intermédiaire des prêtres (*preot* < lat. *pre(s)byter*), qui faisaient leurs études dans les écoles des couvents établis au delà du Danube, et à partir du XIVe siècle aussi en deçà de ce fleuve. Dans ces écoles, fréquentées aussi par des Roumains, on utilisait probablement comme matériel didactique des textes bilingues slavo-roumains. Les nombreux textes de ce genre, remontant au XVIe siècle, sont des copies d'après des versions du XVe siècle, établies par des grammairiens ou des professeurs de slavo-roumain à l'usage des futurs prêtres et scribes roumains. Grâce à ces textes les élèves étaient en mesure d'apprendre la langue slavonne culte et contribuaient ainsi à l'affermissement du slavonisme dans la vie de l'état et de l'église roumaine.

De la longue pratique de l'écriture avec des caractères cyrilliques il a résulté qu'à l'apparition des premiers monuments écrits en roumain l'alphabet cyrillique fut bien adapté et apte à rendre les phonèmes caractéristiques au roumain, comme *g*, rendu dans les noms roumains des documents slavo-roumains par г, ч, ж et ensuite par ѣ (comme dans les textes roumains depuis le XVIe siècle) *î* rendu par ж, ѣ, (ъ) *î* nasal par ѣ *dz* par з. La valeur de *î* nasal rendu par ѣ, qui en bulgare avait perdu au XIVe siècle son caractère nasal, nous prouve que bien avant ce siècle déjà l'alphabet cyrillique servait à rendre des formes de langue roumaine.

CU PRIVIRE LA O PROBLEMA DE LINGVISTICA IN DISCUȚIE: LIMBA ȘI DIALECT*)

DE

R. TODORAN

Din definițiile, numeroase și variate, care s-au dat pînă acum dialectului¹⁾ se poate desprinde constatarea că noțiunea de dialect nu este pe deplin și precis determinată. Ceea ce trebuie să reținem din ele este că dialectul a) constituie o unitate lingvistică, b) este o ramificație teritorială a limbii comune a întregului popor, c) se caracterizează prin particularități lingvistice proprii ce îl deosebesc de alte unități lingvistice din cuprinsul aceleași limbi.

În locul unei definiții vom încerca să sintetizăm cîteva cunoștințe despre dialecte, care vor ajuta la o mai bună pricepere și urmărire a discuției de mai jos.

Dialectele sînt categorii istorice. Acest lucru trebuie înțeles în sensul că ele nu au existat totdeauna, ci numai în anumite condiții economice și sociale de dezvoltare a societății.

Se știe că în dezvoltarea limbilor se cunosc două procese fundamentale: procesul de diferențiere sau de diversificare și procesul de integrare sau de unificare. Ambele procese depind în întregime de condițiile în care se dezvoltă societatea ce vorbește aceeași limbă. Dialectele sînt rezultatul procesului de diferențiere a limbilor, ca urmare a diferențierii teritoriale a societății. Cînd o societate (mai concret un popor) este unitară, relațiile dintre membrii ei fiind strînse, limba ei va fi și ea unitară. În momentul în care această societate se destramă, se fărîmîțează, se scindează, se dezmembrează în mai multe părți, relațiile dintre acestea fiind din ce în ce mai slabe, pe plan lingvistic apar ramificațiile teritoriale ale limbii: dialectele. În grupurile sociale dezmembrate, limba se dezvoltă, în fiecare

*) Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Universităților „V. Babeș” și „Bolyai” Cluj din 14—16 decembrie 1956.

¹⁾ Cf. O. Densusianu, *Orientări nouă în cercetările filologice*, în „Grai și suflet”, I, fasc. II, p. 5, Al. Rossetti, *Linguistica în cercetare monografică*, Extras, Buc. [1930], p. 10, B. Cazacu, *Despre dialecte*, în „Cum vorbim”, I (1949), nr. 1, p. 19, *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, s. v.

din ele, în condiții diferite²). Acest fapt aduce cu sine apariția unor particularități lingvistice proprii, grefate pe lădunul comun, care conturează fizionomia unității lingvistice apărute, corespunzătoare grupurilor sociale respective. Dacă aceste diferențieri lingvistice se adâncesc, în urma izolării tot mai accentuate a grupurilor sociale, și în condiții social-politice favorabile, dialectele se pot transforma în limbi independente, evident înrudite între ele.

Dialectele, așa cum le cunoaștem astăzi, sînt un produs al orînduirii feudale. Mai ales datorită relațiilor de producție existente în această orînduire, populația care vorbește aceeași limbă este împărțită și izolată în acele mici organizații statale semiindependente, numite feude, cu un sistem economic închis. Nu e de mirare dacă în asemenea condiții, care au durat secole de-a rîndul, limba, unică pînă la un anumit moment, se scindează în dialecte, uneori ajungîndu-se așa de departe încît oameni dintr-o regiune nu se pot înțelege cu alții, de un neam cu ei, din altă regiune. Că orînduirea feudală a fost favorabilă nașterii și dezvoltării dialectelor se poate vedea și din faptul că cele mai diferențiate limbi în dialecte (ca de exemplu franceza, germana, italiana) sînt limbile vorbite în țările în care s-au cunoscut cele mai tipice forme de organizare a societății feudale (Franța, Germania, Italia). Uneori, ca în cazul romînilor din Balcani, izolarea unor grupuri, în urma dezmembrării unui popor în mai multe părți, se datorește altor cauze.

În orînduirea feudală dialectele sînt o categorie productivă. Aceasta înseamnă că, în condițiile social-economice specifice acestei orînduiri, ele s-au format și s-au dezvoltat.

Odată cu apariția pe arena istoriei a unei noi clase — clasa burgheză — și a unor noi relații de producție, dezvoltarea societății înregistrează o nouă orînduire socială: orînduirea capitalistă. Relațiile social-economice din această orînduire nu mai sînt favorabile dezvoltării dialectelor. Societatea dezmembrată în orînduirea precedentă, se unifică acum prin formarea statelor naționale, care tind să cuprindă în granițele aceleiași unități politice pe toți cei ce vorbesc aceeași limbă. Integrarea societății aduce după sine o integrare sau unificare lingvistică. Peste dialecte apare limba națională, care, pe măsură ce se impune întregii națiuni, determină dispariția diferențierilor dialectale. În această orînduire dialectele constituie o categorie de relict. Ele nu sînt create de relațiile social-economice capitaliste, ci se mențin, ca un produs în descompunere, în degradare, al altor relații social-economice existente într-o epocă anterioară. În condițiile orînduirii capitaliste dialectele persistă numai din cauză că relațiile social-economice ale acestei orînduiri nu au reușit să le niveleze pe de-a-ntregul, formarea limbii naționale și dispariția dialectelor fiind procese de lungă durată³).

²) Cf. T. S. Șaradzenidze, *Procesele de diferențiere și integrare a limbilor în lumina învătăturii lui I. V. Stalin*, în „Probleme de lingvistică” (trad. rev. „Voprosi iazikoznaniia”), 1/1952, p. 77—78.

³) Cf. Ruben Avanesov, *Linguistii sovietici își însușesc teoria marxistă-leninistă*, în „Studii”, 1948, nr. 4, p. 109.

Tot ca o categorie de relict sînt dialectele și în orînduirea socialistă. În această orînduire dispariția lor este și mai accentuată, deoarece stringerea mereu crescîndă a relațiilor dintre membrii societății aduce după sine o tot mai mare unificare lingvistică.

Dialectele dispar prin dizolvarea lor în limba națională, care se formează pe baza unuia dintre ele. În măsură mai mare sau mai mică, în funcție de anumiți factori, dialectele, contopindu-se, îmbogățesc limba națională, prin cuvinte și expresii specifice lor, prin particularități gramaticale și fonetice. Ele îmbogățesc de asemenea și limba literară prin intermediul scriitorilor. Aceștia în operele lor literare întrebuițează, ca mijloc de tipizare și pentru redarea culorii locale, unele cuvinte și fenomene dialectale. Pentru scriitori dialectele constituie un nesecat izvor de îmbogățire a mijloacelor expresive necesare realizării stilului literar-artistic.

Dialectele nu sînt nici ele unitare. În cuprinsul teritoriului lor, de obicei mai întins, se conturează anumite regiuni cu particularități lingvistice proprii. Aceste diferențieri teritoriale din cuprinsul dialectului apar ca unități distincte, care se numesc *subdialecte*. În cadrul subdialectelor se observă alte unități, mai mici ca întindere teritorială, numite *graiuri*. La rîndul lor nici graiurile nu sînt unitare. Unitățile lingvistice care apar în cadrul graiurilor sînt numite *subgraiuri*. Subgraiurile sînt cele mai mici unități din cuprinsul unei limbi⁴⁾.

Noțiunile de limbă, dialect, subdialect, grai, subgrai sînt noțiuni corelative. Între ele există un raport de subordonare: limbii i se subordonează dialectul, dialectului subdialectul, subdialectului graiul, iar graiului subgraiul. Dintre toate acestea limba este mai cuprinzătoare. Cu cît ne apropiem mai mult de cele mai mici unități ale limbii, cu atît particularitățile lingvistice care le caracterizează sînt mai puține și de mai mică importanță și, în general, cu atît mai mic teritoriul pe care se vorbește.

Din alt punct de vedere noțiunile de limbă, dialect, subdialect, grai și subgrai sînt noțiuni relative. Pînă acum, cu toate încercările făcute, nu s-au găsit criterii precise de delimitare a lor. În special e greu de delimitat limba de dialect, mai ales atunci cînd în problemă se amestecă și interese politice.

*
* * *

Problema teoretică a limitei dintre limbă și dialect a preocupat în ultima vreme pe acad. Al. Graur și, tangențial, pe D. Macrea⁵⁾. Ambii, reluînd opinii vechi sau mai vechi, au pornit de la situația limbii romîne și au încercat să răspundă la întrebarea: care sînt dialectele limbii romîne?

⁴⁾ În unele limbi nu sînt necesari termenii de „subdialect” și „subgrai”, făcîndu-se uz doar de „dialect” și „grai”.

⁵⁾ Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1955, p. 112—127, id., „Dialectele” limbii romîne, în „Limba romînă”, V (1956), nr. 4, p. 66—69, D. Macrea, *Despre dialectele limbii romîne*, în „Limba romînă”, V (1956), nr. 1, p. 15—24, id., *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne*, în „Limba romînă”, V (1956), nr. 4, p. 70—75.

Cel dintii a căutat să argumenteze că aromîna, meglenoromîna și istroromîna, ca și moldoveneasca, sînt limbi independente. Ca atare dialectele limbii romine sînt: cel muntean, moldovean, bățăean etc. Cel de al doilea susține, în sens tradițional, că limba romînă, continuatoarea latinei orientale, are patru dialecte: dacoromîn, devenit limbă națională, aromîn, meglenoromîn și istroromîn. Unitățile lingvistice din cadrul dacoromînei sînt considerate „graiuri“.

Vom lua în discuție cîteva din problemele ridicate și vom încerca să răspundem la întrebarea pusă.

În multe cazuri delimitarea dintre limbă și dialect s-a făcut ținîndu-se seamă de posibilitatea de înțelegere dintre vorbitori din regiuni diferite: dacă se înțeleg între ei, vorbesc dialecte ale aceleiași limbi, iar dacă nu se înțeleg, vorbesc două limbi deosebite⁶). Acest criteriu nu are valoare absolută. fiind infirmat de fapte; în multe cazuri nu se poate aplica. Acad. Al. Graur⁷) aduce numeroase exemple concludente, care toate arată caracterul limitat al acestui criteriu. Locuitori din diverse părți ale Italiei, Franței sau Germaniei nu se înțeleg între ei vorbind fiecare în graiul său. Cu toate acestea ei nu vorbesc limbi diferite, ci dialecte ale aceluiași limbii. Pentru documentare, reproducem, după Giovanni Papanti, *I parlari italiani in certo alla festa del V centenario di messer Giovanni Boccaccio*, Livorno, 1875, un scurt fragment dintr-o năvelă a lui Boccaccio, tradusă în toate dialectele italiene, în două dialecte din nordul Italiei și același fragment în două dialecte din sudul Italiei:

Iată textul din Boccaccio:

Il Re, infino allora stato tardo e pigro, quasi dal sonno si risvegliasse, cominciando dalla ingiuria fatta a questa donna, la quale agramente vendicò, rigidissimo persecutore divenne di ciascuno, che, contro all'onore della sua corona, alcuna cosa commettesse da indi innanzi (p. 5).

Traducerea în cele două dialecte din nord:

El Re, che fin allora l'era staa on poltron, el s'è dessedaa commè d'on sogn, el s'è daa de butt per castigà come 'va l'affront jaa a costee, e dopo el perseguitava de bon tutti quei che ne commetess vulnaontraona cquaion or della soa corona. (Provincia Milano, p. 287).

El Re che fì a quel momento se gera mostrào lènto e prego, comuò dul sono a' se desvegièsse, scumenzando a vendicare comuò le meritèva le inzurie fate a 'sta dona, a' xe diventao severo persecutore de tuti quei che qualche cosa cometèsse contra l'onore de la so corona. (Provincia Venezia, p. 542).

Traducerea în cele două dialecte din sud:

'U Rre, chi finu a tannu eradi statu mau mau, cuomu si se risbiagliasse d' 'u suonnu, ncignaudi de l'uffisa de ssa fimmina, chi se cce

⁶) Discuția criteriului acestuia se poate găsi și la Al. Philippide, *Originea romînilor*, II, Iași, 1928, p. 338—339, unde se dau și indicații bibliografice.

⁷) *Studii...*, p. 120, cf. și „Limba romînă“. V (1956), nr. 4, p. 67.

cacciaudi tutta la zirra, se ficedi 'nu mastru Giuorgiu chi minavadi a tutti chilli chi de duoppu chillu juornu lu nquatarudi. (Provincia Calabria, p. 153).

Lu Re, chi finu a ddu mumentu avia statu lentu e friddu, comu si si livassi di dormiri, accuminzau di lu minnicari l'offisa di sta donna, e addi-vintau pirsicuturi spiatatu di tutti chiddi chi d'ora in avanti cummittissiru qualchi mancanza contra l'onuri di la so' curuna. (Provincia Palermo, Sicilia, p. 333).

(Traducerea românească: „Regele, pînă aci lăsător și leneș, ca și cînd atunci s-ar fi deșteptat din somn, începînd de la ofensa făcută acestei doamne, pe care a răzbunat-o tăios, a devenit un foarte aprig persecutor al tuturor celor care ar comite de acum încolo ceva împotriva onoarei coroanei sale“).

Pe de altă parte un rus, un bielorus și un ucrăinean, și desigur și alți slavi, se înțeleg între ei, vorbind fiecare idiomul propriu, și cu toate acestea le considerăm limbi independente. Dăm de asemenea, tot pentru documentare, un scurt fragment de text în limba rusă (din *Fata căpită-nului* de Pușkin) și, în paralelă, traducerea lui în ucraineană, bulgară, macedoneană și sîrbă⁸).

Iată textul rusesc:

Odnazdy, orjol sprašival u vorona: — „Skaži, voron-ptica, otčego živjoš ty na belom svete trista let, a ja vsego na vse tol'ko tridcat' tri goda?“ — „Ottogo, batjuška, — otvečal emu voron —, čto ty p'još živuju krov', a ja pitajuš' mertvečinoj“ (A. S. Pușkin, *Izbrannye proizvedenija*, Moscova, 1953, p. 521).

Traducerea în limba ucraineană:

Raz, orel pytav vorona: — „Skažy voron-ptyc'a čomu žyveš ty na bilomu sviti trysta rik, a ja vs'o-ho-naus'oho til'ky tryčat' try roky?“ — „Toho, baten'ku, vidpoviv jymu voron, ščo ty p'ješ žyvu krov, a ja žyul'us'a myrtvyčynoju“.

Traducerea în limba bulgară:

Ednaž, orelăt pitave garvana: — „Kaži, garvane-ptico, ot što živeeš ti na belija svet trista godini, a az vsičko na vsičko, samo trideset i tri godini?“ — „Ot tova, bratko, — odgovoril mu garvanăt —, če ti pieš živa křav, a az se hranja sās mǎrtavštini“.

Traducerea în limba macedoneană:

Vednaž, orelot go prašuvave garvanot: — „Kaži, garvan-ptico, ot što živeeš ti na beliot svet trista godini, a jas sve na sve samu trideset i tri“

⁸) Traducerea în ucraineană a făcut-o Daria Musceleanu, ucraineană, asistentă la catedra de Slavistică de la Facultatea de Istorie-Filologie din Cluj, în bulgară și macedoneană, Foti Ilkovsky, macedonean, iar în sîrbă, Borislav Bainski, sîrb, ambii studenți la Limba rusă de la aceeași facultate. Toți sînt buni cunoscători ai limbii ruse.

godini?" — „Ot toa, bratko, — mu odgovori garvanot —, što ti pieš živa kro, a jas se ranam so mrtavčini“.

Traducerea în limba sîrbă:

Jednom, orao je pitao gavrana: — „Kaži, gavrane-ptico, zašto živiš ti na belom svetu tristo leta, a ja svega samo trideset i tri godina?“ — „Zato, brajko, — odgovorila mu je vrana —, što ti piješ živu kro, a ja se chranim mrc'inom.

(Traducerea rominească: „Odată, vulturul l-a întrebat pe corb: — „Spune-mi, corbule, de ce trăiești tu pe lume treisute de ani, iar eu abia treizeci și trei de ani?“ — „De aceea, neică, fiindcă tu bei sînge viu, iar eu mă hrănesc cu mortăciuni“).

Prin comparația textelor date în paralelă, oricine, chiar și un nespecialist, poate să verifice afirmațiile de mai sus.

Criteriul reamintit aci este în esență criteriul genetico-structural de care face uz D. Macrea și-l invocă în concluziile sale teoretice⁹⁾, pentru că posibilitatea de înțelegere între vorbitori cu idiomuri deosebite presupune existența unei structuri asemănătoare, în multe privințe comune, ceea ce însemnează că idiomurile respective sînt înrudite, iar înrudirea este determinată de originea lor comună, cu specificarea că uneori asemănările nu le descoperă decît specialistul. Aplicînd acest criteriu la limba romînă, D. Macrea pune alături de un mic fragment de text aromîn, unul meglenoromîn și altul istroromîn, pe care le însoțește cu traducerea lor în dacoromînă (limba națională)¹⁰⁾. Concluzia se impune de la sine: asemănările în structura dacoromînei, aromînei, meglenoromînei și istroromînei sînt atît de izbitoare încît aceste idiomuri nu pot fi considerate decît dialecte ale aceleiași limbi.

Pe bună dreptate observă acad. Al. Graur că, cu toate asemănările existente în structura acestor idiomuri — identificate mai cu seamă de specialiști — vorbitorii lor nu se pot înțelege între ei, vorbind fiecare idiomul său. Dar atîta vreme cît există dialecte ale căror vorbitori nu se pot înțelege între ei și limbi ale căror vorbitori se înțeleg între ei, e firesc ca asemănările, mai importante și mai numeroase sau mai puțin importante și mai puțin numeroase, în structura unor idiomuri, să nu ne poată ajuta în delimitarea noțiunilor de limbă și dialect. Nu știm cît trebuie să fie de mare gradul de înrudire și de asemănare dintre două sau mai multe idiomuri ca să vorbim de dialectele aceleiași limbi sau de limbi independente¹¹⁾.

De aceea considerăm că lingvistul sovietic P. S. Kuznețov are dreptate cînd afirmă — și ca acesta și acad. Al. Graur — că „gradul de apro-

⁹⁾ Cf. „Limba romînă“, V (1956). nr. 1, p. 17—20 și ibid., nr. 4, p. 71—72.

¹⁰⁾ O comparație între dacoromînă, aromînă, meglenoromînă și istroromînă făcuse mai înainte S. Pușcariu, în *Études de linguistique roumaine*, Cluj—București, 1937, p. 66—68, cf. și *Limba romînă*, I, Buc., 1940, p. 232. Ea a fost reprodusă și comentată de acad. Al. Rosetti, în *Istoria limbii romîne. Noțiuni generale*, București, 1942, p. 57—58.

¹¹⁾ Cf. Al. Philippide, *op. cit.*, p. 339.

piere lingvistică nu este un criteriu suficient pentru a răspunde la întrebarea dacă avem a face cu două limbi diferite sau cu două dialecte ale uneia și aceleiași limbi¹²⁾.

*
* *
*

Criteriului genetico-structural, discutat mai sus, îi opune acad. Al. Graur pe cel istorico-politic. Problema dacă un idiom este limbă sau dialect trebuie rezolvată ținând seamă de „împrejurările istorice în care se dezvoltă fiecare idiom dat”¹³⁾, precum și de perspectivele de dezvoltare a acestuia. După d-sa „diferența *esențială* [sublinierea noastră] între limbi și dialecte” constă în faptul că „dialectele se pot reuni și se reunesc de obicei astăzi, în cadrul unei limbi unice, pe cînd limbile, chiar cînd sînt înrudite între ele, nu se pot contopi niciodată (exceptînd situația viitoare, în societatea comunistă)”¹⁴⁾.

Privite prin prisma acestui criteriu, după acad. Al. Graur aromîna, meglenoromîna și istroromîna sînt limbi, pentru că ele nu se varsă în limba romînă națională. Justețea acestei constatări este de netăgăduit. Și e tot așa de just și că, nevărsîndu-se în această limbă, nu contribuie cu nimic la îmbogățirea ei. Mai trebuie să avem în vedere, tot în această ordine de idei — adăugăm noi — încă un lucru: atît aromîna, meglenoromîna, cît și istroromîna sînt pe cale de dispariție. Ele dispar, întocmai ca limbile, prin „încrucișare”: aromîna „se încrucișează” cu greaca și albaneza, meglenoromîna cu bulgara, iar istroromîna cu croata.

Deosebirea, considerată *esențială*, dintre limbă și dialect, pe care-și bazează concluziile acad. Al. Graur, se poate aplica în multe cazuri. Ea se raportează la dialectele *tipice*, existente în majoritatea limbilor. Faptele ne arată că criteriul propus de acad. Al. Graur nu are valabilitatea absolută pe care i-o acordă d-sa; el este tot așa de relativ și unilateral ca și criteriul genetico-structural, discutat mai sus. Dialectul corsican este un *dialect* al limbii italiene, deși din cauza împrejurărilor istorico-politice — așadar luînd în considerare factorul istorico-politic — nu se varsă în limba națională italiană, și, evident, în acest caz, nici nu o îmbogățește. Perspectivele acestui dialect sînt de a se „încrucișa” cu limba franceză, care se întrebuintează în școli, în administrație, presă etc., care este, cu un cuvînt, limba oficială. Corsicanii sînt bilingvi, unii desnaționalizați. Ca și dialectul corsican se prezintă dialectul ceangău, vorbit de grupul cel mai numeros al populației maghiare din Moldova. Fără îndoială că acest dialect este o ramificație a limbii maghiare. Rupt de limba maghiară secole de-a rîndul, în condiții istorice specifice, acest dialect a dus o existență izolată, independentă, fapt care i-a asigurat o dezvoltare particulară în cadrul limbii maghiare. Perspectivele acestui dialect? Sînt în general cunoscute. El dispare treptat prin „încrucișare” cu limba romînă. Cu situația dialectului corsican, dar mai ales cu a celui ceangău se aseă-

¹²⁾ Ap. Al. Graur, *Studii...*, p. 126.

¹³⁾ Al. Graur, *op cit.*, p. 125.

¹⁴⁾ Id., *ibid.*

mână foarte bine situația arominei, meglenorominei și istrorominei. S-ar putea considera oare corsicana și idiomul ceangău limbi independente, pentru simplul fapt că nu se contopesc în limbile lor naționale? Contopirea dialectelor în limba națională, după cum ne arată exemplele de mai sus, nu mai poate fi considerată o caracteristică *esențială* a acestora, în măsură să ne ajute să le delimităm de limbi.

Aplicînd criteriul propus, acad. Al. Graur aduce mai multe exemple: în China „diferențele dialectale se macină în cadrul limbii naționale unice, prin urmare idiomurile chineze sînt orientate spre contopirea lor într-o singură limbă, sînt deci dialecte, nu limbi diferite¹⁵⁾”; în cazul olandezei, provansalei, slovaciei și macedonenei avem limbi independente, deoarece acestea au evoluat diferit, diferențiindu-se de germană, franceză, cehă și bulgară, și nu au perspective de a se contopi vreodată. Trebuie să subliniem că exemplele citate ilustrează pe deplin criteriul propus de acad. Graur și că putem, fără rezerve, să fim de părerea d-sale: există o limbă chineză cu mai multe dialecte și nu mai multe limbi chineze; olandeza, provansala, slovacă și macedoneana sînt limbi independente. Dar aromina, meglenoromina și istroromina nu se găsesc în situația nici uneia din limbile citate, cu toate că s-au despărțit de mai multă vreme de dacoromină și nu au nici o perspectivă de a se contopi cu aceasta¹⁶⁾. Atît olandeza, cît și slovacă și macedoneana sînt limbi naționale, în plină dezvoltare. Ele îndeplinesc toate funcțiile limbii naționale: se întrebuințează în școală, în administrație, în presă, la radio, în literatură, știință etc. Vorbitorii acestora s-au constituit în națiuni cu organizații politice, statale, proprii. Aromina, meglenoromina și istroromina nu s-au dezvoltat în limbi naționale, iar vorbitorii lor nu și-au înjghebat organizații statale, care să poată asigura dezvoltarea limbilor lor. În general, cînd un dialect se transformă în limbă, mai ales în condițiile orînduirii capitaliste și cu atît mai mult în condițiile orînduirii socialiste, cunoaște o dezvoltare rapidă, o deosebită înflorire. Întocmai ca și dialectele, aceste idiomuri sînt în regres, pe cale de dispariție. Din acest punct de vedere ele se aseamănă mai mult cu provansala, care și ea este în regres, dar se deosebesc de aceasta prin faptul că ea se „încrucșează” (sau se contopește?) cu franceza, de care s-a desprins¹⁷⁾.

Pentru a dovedi teza contrară, și anume că idiomurile romanice transdanubiene sînt dialecte ale limbii romine, D. Macrea aduce un exemplu, considerat similar: sașii s-au desprins din marea masă a germanilor, în secolul al XII-lea, cînd au fost colonizați în Transilvania, aproximativ

¹⁵⁾ Id., *ibid.* p. 126.

¹⁶⁾ Cf. id., *ibid.*, p. 127.

¹⁷⁾ În această privință Acad. Al. Graur, în *Studii...*, p. 127, afirmă că „provansala evoluează de multă vreme diferit de franceză și nu poate fi vorba de o contopire a acestor două limbi diferite (deși înrudite)” [sublinierea noastră]. De multă vreme limba franceză națională e răspîndită și se impune tot mai mult, prin tot felul de mijloace, în sudul Franței. Pe măsură ce se impune limba franceză dispare provansala, care, deși s-a întrebuințat în literatură, nu a devenit o limbă națională. Cum dispare provansala? Am zice că, deși e limbă, prin contopire, mai degrabă decît prin „încrucșare”, dizolvîndu-se în limba națională franceză, întocmai ca dialectele.

odată cu despărțirea celor patru grupuri de romini. „Deși despărțiți de 800 de ani — alirmă d-sa — de trunchiul german comun și deși nu mai există nici o perspectivă ca dialectul lor să se verse în limba germană, nu avem a face cu o limbă deosebită, ci cu un dialect al limbi germane¹⁸⁾”. Exemplul similar invocat de D. Macrea nu este concludent, deși se poate stabili un oarecare paralelism, pentru faptul că dialectul săsesc, ca și cel șvăbesc, se varsă, se contopește în limba națională germană, învățată în școli, răspândită prin presă, radio, literatură, etc. Facem aci precizarea că nu este necesar și obligator pentru ca un dialect să se dizolve în limba națională să fie cuprins în granițele statului cu limba națională respectivă.

Fără a avea pretenția de a fixa un criteriu general valabil, credem că putem afirma, cel puțin pentru epoca modernă, că un dialect devine limbă independentă când preia funcțiile limbii naționale sau ale limbii literare comune, adică atunci când se întrebuințează în școală, în administrație, în presă, în literatură, știință etc. Aceasta nu este posibil, în general, decât într-o organizație politică statală proprie vorbitorilor limbii respective¹⁹⁾. Limba ucraineană, și ca aceasta și olandeza, slovacă și macedoneana, este limbă independentă, deși gradul de diferențiere față de rusă nu e prea accentuat, deoarece a devenit limbă națională (cu multiple ei funcții) a unui popor cu o organizație statală de peste 300 de ani. „Granița între limbă și dialect în limitele unei grupe lingvistice înrudite în perioada dezvoltării națiunilor este definită uneori nu numai și nu atât prin gradul de diferențiere calitativă în structura lor gramaticală și în fondul principal lexical, nu numai prin diferența dintre legile lor interne de dezvoltare, ci și prin condițiile social-politice, social-economice și cultural-istorice ale vieții poporului²⁰⁾”.

În lumina acestor considerente am putea afirma, în mod ipotetic, că aromina, meglenoromina și istroromina au apucat, prin izolarea vorbitorilor lor secole de-a rândul, pe calea dezvoltării în limbi independente, dar nu au fost ajutate de condiții istorice favorabile. Dacă aceste grupuri rominești izolate, care vorbesc idiomuri ce nu dau posibilitatea de înțelegere și-ar fi dezvoltat o cultură (literatură și știință) și s-ar fi instruit în limbile lor proprii și dacă și-ar fi înjghebat organizații statale, am vorbi cu toții, mai mult decât probabil, de trei limbi deosebite, atât între ele, cât și față de dacoromina²¹⁾.

Din discuția de mai sus a rezultat, credem, că criteriul istorico-politic propus de acad. Al. Graur are, ca și cel genetico-structural, un caracter unilateral și o valoare relativă.

¹⁸⁾ *Despre dialectele limbii romine*, în „Limba română”, V (1956), nr. 1, p. 20.

¹⁹⁾ În unele dialecte italiene s-a scris o literatură, mai mult sau mai puțin bogată, cu toate acestea, dialectele în cauză nu au devenit limbi independente, deoarece ele nu au preluat toate funcțiile limbii naționale. Acestea au rămas la nivelul unor literaturi dialectale, așa precum au rămas și aromina, istroromina și subdialectul bănațean, în care de asemenea s-a încercat a se scrie literatură.

²⁰⁾ V. V. Vinogradov, ap. Al. Graur, *Studii...*, p. 126.

²¹⁾ Cf. și D. Macrea, *Despre dialectele limbii romine*, în „Limba română”, V, (1956), nr. 1, p. 18—19.

D. Macrea observă²²⁾ că problema delimitării limbii de dialect se poate face numai în lumina ambelor criterii. Afirmația d-sale ni se pare întemeiată, dar trebuie să avem în vedere că atita timp cît ambele au o valoare relativă, cum reiese, credem, din expunerea de mai sus, ele, deși foarte importante, nu sînt suficiente pentru rezolvarea problemei și scoaterea ei din impas. Cele două criterii: genetico-structural și istorico-politic sînt necesare, indispensabile în definirea noțiunilor de limbă și dialect. Dialectele, ca și limbile înrudite, sînt un rezultat al procesului de diferențiere, ca urmare a condițiilor istorice (economice, sociale, politice) de dezvoltare a societății. În mod firesc ele, fiind ramificații ale aceleiași limbi sau avînd aceeași limbă de bază, vor prezenta asemănări în structura lor, care se explică genetic. Iată de ce nu se poate face abstracție de aceste două criterii, ce nu se exclud, ci se completează, deși nu sînt în toate cazurile hotărîtoare. În lipsa unui criteriu cu valoare absolută, trebuie să ne mulțumim cu cele existente, chiar dacă sînt relative. Aplicarea lor trebuie făcută în mod deosebit de la caz la caz, pentru că fiecare limbă și fiecare grup de limbi prezintă o situație particulară. E necesar să se aibă în vedere caracterul specific al fiecărei limbi, condițiile social-economice și politice specifice în care s-a format și dezvoltat și locul pe care-l ocupă în cadrul celorlalte limbi înrudite. Avînd în vedere aceste fapte, în mod firesc se va de preponderanță uneori, așa cum s-a dat și pînă acum, unuia din cele două criterii în dezavantajul celuilalt. (În cazul limbii provansale sau dalmate a precumpănit criteriul genetico-structural asupra celui istorico-politic, iar în cazul limbii ucrainene și bielorusse, criteriul istorico-politic asupra celui genetico-structural). Așadar noțiunile de limbă și dialect rămîn deocamdată pe mai departe noțiuni relative, mai mult sau mai puțin convenționale.

* *

În urma acestor considerații de ordin general asupra dialectelor și a delimitării lor de limbi, vom încerca să răspundem și noi la întrebarea: care sînt dialectele limbii romîne?

Dacă avem în vedere criteriul genetico-structural și cel istorico-politic și, mai ales, dacă recunoaștem caracterul relativ și unilateral al criteriului pe care s-a bazat acad. Al. Graur în concluziile d-sale, socotim că nimic nu ne împiedică să considerăm, cum au considerat și consideră cei mai mulți dintre lingviștii noștri și mulți dintre lingviștii străini, că limba romînă, continuatoare a latinei populare orientale, are patru dialecte: dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn, dintre care unul, cel dacoromîn, s-a dezvoltat în limbă națională. Nu se poate tăgădui că aceste patru idiomuri prezintă identități în structura lor gramaticală, în fondul lor lexical și în structura fonetică, deși nu înlesnesc posibilitatea comunicării între vorbitorii lor. Acest fapt impune cu necesitate admiterea originii lor în aceeași limbă, nunită de învățați romîna comună, primitivă sau străromîna. „Toate trăsăturile caracteristice ale limbii ro-

²²⁾ În „Limba romînă“, V, (1956), nr. 4, p. 72.

mine, tot ce deosebește limba română de limba latină pe de o parte și de celelalte limbi romanice pe de altă parte, se găsește în cîteși patru dialectele²³). Născute și dezvoltate în condiții social-economice și politice specifice, privite prin prisma trecutului și a viitorului lor, nu le putem considera decît ca dialecte ale limbii romine. Ținînd seamă de criteriul propus de acad. Graur, discutat mai sus, am putea numi aceste dialecte, și altele de felul lor, care nu se varsă în limba națională, dialecte atipice (în opoziție cu cele care se dizolvă în limba națională, pe care le-am numit tipice) sau de tip specifice²⁴).

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

О спорном лингвистическом вопросе: язык и диалект

Р. ТОДОРАН

Автор синтезирует существующие материалы о диалекте и обсуждает теоретическую проблему о границе между языком и диалектом, которой в последнее время занимались акад. Ал. Граур и Д. Макря, и пытается ответить на вопрос: какие диалекты в румынском языке?

Допускается мнение акад. Ал. Гргура и обосновывается утверждение, что генетико-структуральный критерий является относительным. Автор высказывается против абсолютной действительности историко-политического критерия, сторонником которого является акад. Ал. Граур. Согласно этому критерию основное отличие между языком и диалектом состоит в том, что диалекты объединяются в рамках единого языка, в то время как языки, даже если они и родственные, не могут слиться. Автор показывает, что этот критерий является односторонним и столь же относительным как и генетико-структуральный: корсиканский диалект и диалект народности чангэй, на котором говорит венгерское население Молдавии, не являются самостоятельными языками, а диалектами, несмотря на то, что они вливаются в их национальные языки. Два критерия, подвергнутые обсуждению, хотя и недостаточны, являются однако необходимыми в более или менее полном разрешении вопроса.

В заключение, автор утверждает, что ничего не мешает считать, как это считалось и считается еще большинством румынских и зарубежных лингвистов, аромынский, мегленорумынский и истрорумынский диалектами румынского языка, несмотря на то, что они не сливаются с национальным языком. Учитывая критерий, предложенный академиком

²³) S. Pușcariu, *Limba română*, I. Buc., 1940, p. 232.

²⁴) Am mai putea întrebuința și altă terminologie: dialecte convergente și dialecte divergente, după cum se varsă sau nu în limba națională. Preferăm terminologia dintîi, pentru că ni se pare mai precisă. În general, dialectele sînt divergente în orinduirea în care predomină procesul de diferențiere și sînt convergente în orinduirea în care predomină procesul de integrare. Caracterul atipic al acestor dialecte constă tocmai în faptul că deși există în orinduirile în care are loc procesul de integrare, totuși nu converg înspre limba națională.

Ал. Грауром, автор считает, что существует две категории диалектов: **типические**, сливающиеся с национальным языком, и **нетипические**, несливающиеся с национальным языком. В последнюю категорию входят и румынские задунайские диалекты.

RÉSUMÉ

Sur un problème de linguistique en discussion: langue et dialecte

par

R. TODORAN

L'auteur fait la synthèse de quelques données sur les dialectes et puis il aborde le problème théorique de la délimitation entre la langue et le dialecte, problème qui a préoccupé, dans les derniers temps, l'acad. Al. Graur et D. Macrea. Ensuite, il tente de répondre à la question: quels sont les dialectes du roumain?

D'accord avec l'acad. Al. Graur, il établit à l'aide des faits la valeur relative du critérium génético-structural. Il combat la valabilité absolue du critérium historico-politique, soutenu par l'acad. Al. Graur. Celui-ci voit la différence essentielle qui existe entre langues et dialectes dans le fait que les derniers se réunissent au sein d'une langue unique, tandis que les langues, même apparentées, ne se fondent pas. L'auteur fait voir le caractère unilatéral et relatif de ce critérium tout comme le caractère du premier: ainsi, les dialectes corse et „ceangău“ (ce dernier parlé par la population hongroise de la Moldavie) ne sont pas des langues indépendantes, mais bien des *dialectes*, quoiqu'ils ne se dissolvent pas dans leurs langues nationales. Les deux critères mis en discussion, bien qu'insuffisants, restent néanmoins indispensables à la résolution, plus ou moins conventionnelle, du problème.

En conclusion, l'auteur affirme que rien n'empêche de considérer les idiomes aroumain, méglénoroumain et istroroumain, qui pourtant ne se fondent pas dans la langue nationale, comme des *dialectes* du roumain, ainsi qu'avaient fait et font encore la plupart des linguistes roumains et étrangers. Tenant compte du critérium proposé par l'acad. Al. Graur, l'auteur distingue deux espèces de dialectes: les dialectes *typiques*, qui se fondent dans la langue nationale, et les dialectes *atypiques*, qui ne se fondent pas dans la langue nationale. Les dialectes roumains transdanubiens se rangent dans cette dernière catégorie.

LINGVIȘTI ȘI FILOLOGI DIN TRECUTACTIVITATEA LUI MOSES GASTER ÎN DOMENIUL
LINGVISTICII ȘI AL FILOLOGIEI ROMÎNE*)

DE

ȘT. PAȘCA

Membru corespondent al Academiei R. P. R.

Activitatea științifică prodigioasă prin bogăție și valoare a savantului de renume mondial, Moses Gaster, include numeroase realizări și în domeniul lingvistic și al filologiei române. La comemorarea unui veac de la nașterea marelui învățat, fost membru onorar al Academiei române, e cu totul justificat să se insiste în mod special asupra preocupărilor și realizărilor sale în acest domeniu, cu atât mai mult cu cât tocmai ele au constituit baza de plecare în activitatea sa de om de știință.

După propria-i confesiune, lăcută la adînci bătrînețe, fostul său profesor de la liceul Matei Basarab din București, I. C. Massim¹⁾ „i-a aprins flacăra pasiunii pentru studii de filologie”²⁾. Interesul față de astfel de studii i-a fost stimulat desigur, încă din adolescență, de rezultatele științifice răsunătoare înregistrate în activitatea lingvistică a vremii de către B. P. Hasdeu care a dat o orientare nouă în cercetările lingvistice și filologice românești. Înțelegerea și dragostea pentru virtualitățile limbii române și în mod special pentru savoarea limbii noastre vechi și populare i-a generat-o Eminescu, cu care a avut strînse legături de prietenie: „Am stat multă vreme în legătură prietenească cu Eminescu” — mărturisea Gaster. „De cîte ori veneam la dînsul, citeam cu tot dinadînsul manuscrisele cele vechi și letopisești ce le avea și cîteodată din «Viețile sfinților», căci el nu se satura de limba veche și frumoasă din aceste texte. Iar cîteodată cînd dădeam de cîte o frază frumos ticluită, el exclama: «Ei, Gaster, ce spui? Așa-i că scrie frumos?» Am stat uniți mai ales în dragostea pentru limba veche...”³⁾.

*) Conferință ținută în cadrul unei ședințe comemorative lărgite a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.

¹⁾ Coautor, cu A. T. Laurian, la întocmirea lucrării lexicografice ratate, *Dictionariul limbii române*. (vol. I—II) și *Glossariu, care cuprinde vorbele din limbă română straine prin originea sau formă lor, cumu și cele de origine îndouioasă* (vol. III). București, 1873—1876.

²⁾ N. Cartoian, *Amintiri despre Gaster*. în Anton Pann, *Povestea vorbii*. Ed. II, completată și ilustrată, cu Introducere de Dr. M. Gaster. Edit. „Scrișul Românesc”, Craiova. 1943. p. 17.

³⁾ Cf. „Extemporalul”, revista Liceului „M. Eminescu” din București, 1937, nr. 1—2; după D. Macrea, *Opera lingvistică și filologică a lui Moise Gaster*, în „Limba română”, IV/1 (1955), p. 8.

Prin contactul spiritual cu marele poet, dar mai ales în urma vastelor cunoștințe practice și științifice pe care le-a agonisit citind cu lăcomie și cu toată înțelegerea monumentele vechi de limbă și de literatură română, Moses Gaster a devenit un pasionat admirator al acestora. Vorbind despre limba cronicilor românești, el declara cu convingere că ea „se aseamănă cel mai mult cu limba majestuoasă a Bibliei”⁴).

Moses Gaster a făcut studii temeinice de specialitate. Student la Universitatea din Breslau, a avut ca profesor pe vestitul romanist neogramatic Gustav Groeber, de la care a deprins o metodă riguroasă de cercetare, prin respectarea severă a „legilor” fonetice de evoluție a limbii — frână puternică de control împotriva fanteziei în studiile etimologice — și prin documentarea bogată pe baza textelor vechi, tipărite sau manuscrise. Și-a trecut examenul de doctor la Facultatea de filozofie a Universității din Leipzig cu o disertație remarcabilă despre care va fi vorba mai jos și care reflectă metoda neogramatică în studiul faptelor de limbă.

Concomitent cu pregătirea sa în domeniul romanisticii, cu specială atenție față de cercetarea științifică a elementelor limbii române, fapt care îi impunea, alături de o temeinică cunoaștere a limbilor clasice, latină și greacă, și o suficientă orientare în domeniul tuturor limbilor vorbite în sud-estul european, la Breslau, Gaster a făcut studii strălucite de semitologie, obținând în 1881 diploma rabinică „magna cum laude”. În același timp și-a însușit, ca puțini alții la vârsta lui, noțiuni bogate în domeniul albanologiei și al turcologiei.

Înarmat cu cunoștințe bogate asupra atitor limbi, înzestrat cu o agerime de minte excepțională, cu posibilități impresionante de conexiune a faptelor și cu o voință pătimașă de muncă, după cele șase decenii și jumătate de cercetare științifică încordată, Moses Gaster ar fi putut deveni o glorie a lingvisticii și a filologiei românești. S-a lăsat furat însă, în ultimii aproape cincizeci de ani de viață și de activitate, de pasiunea pentru studiul literaturii populare comparate, studiu care i-a creat el în schimb prestigiul de somitate științifică în lumea întreagă.

În domeniul lingvisticii românești Gaster a abordat succesiv diferite secțiuni ale istoriei limbii: lexicografia, lexicologia și onomastica, fonetica și gramatica istorică, ortografia. Ca filolog a editat un mare număr de texte vechi și populare, între care culminează *Chrestomatia* sa, unanim apreciată de cercetătorii evoluției scrisului și limbii române pînă la 1830.

* * *

Sintem informați că în timpul cînd era student la Breslau a început întocmirea unui dicționar romîn-german⁵) și german-rômîn⁶), orientîndu-se după dicționarul lui Pontbriant⁷). Desigur asupra acestui dicționar, cuprins în „Colecția Gaster” de la Academia noastră, se atrage atenția

⁴) Ap. Elisabetha Mănescu, *Dr. M. Gaster. Viața și opera sa*. București, 1940, p. 21.

⁵) Cf. D. Macrea, *ibid.*, p. 9.

⁶) Cf. Artur Gorovei, în „Anuarul Arhivei de folklor”, VII, (1945), p. 1.

⁷) Raoul de Pontbriant, *Dictionaru romîno-francesu*. București și Göttingen, 1862.

specială în catalogul întocmit de Gaster însuși⁹). Este de presupus că dicționarul în discuție, care ar merita o analiză atentă, pe care noi n-am avut răgazul să o facem, a fost dus la capăt mult după terminarea studiilor universitare ale inițiatorului lui. O realizare lexicografică de mare însemnătate științifică este *Glosarul la Chrestomatia* despre care va li vorba mai încolo.

În lingvistica românească Moses Gaster a debutat, în 1876, la vîrsta de abia douăzeci de ani, și încă în paginile unei publicații periodice de înalt prestigiu științific, „Columna lui Traian“ a lui B. P. Hasdeu, cu un scurt articol de lexicologie, intitulat *Cîteva rectificări la etimologiile grece, turce și maghiare ale lui Rössler*⁹), urmat, un an mai tîrziu, de o recenzie asupra *Dicționarului turco-arabo-person* al lui Th. Zenker¹⁰). Din chiar titlul celor două contribuții, dar mai ales din cuprinsul lor, rezultă erudiția tînărului student de la Breslau, metoda riguros științifică pe care și-a însușit-o și pe care a preconizat-o în toată activitatea sa viitoare.

Din seria contribuțiilor în sectorul lexicologiei, publicate cu cîteva ani mai tîrziu de M. Gaster, se distinge — cu toate greșelile pe care le cuprinde — studiul despre *Stratificarea elementului latin în limba romînă*¹¹). Preconizînd metoda de cercetare a neogramaticilor și respectînd deci principiul „legilor“ fonetice „fără excepții“, Gaster a examinat un număr (73) de cuvinte romînești, în cea mai mare parte de origine latină, dintre care cele mai multe fuseseră studiate din punct de vedere etimologic și semantic de Fr. Miklosich¹²) și de A. de Cihac¹³). Gaster a adoptat o poziție justă din punct de vedere teoretic, susținînd că cuvintele de aceeași origine care prin forma lor actuală prezintă abateri de la legile fonetice obișnuite de transformare a sunetelor într-o epocă istorică veche „nu provin din aceeași vreme anterioară, din epoca formațiunii și fixării în genere a caracterului limbei romîne“¹⁴), ci sînt împrumuturi mai noi din limbile unor popoare cu care poporul romîn a fost în contact în cursul istoriei. Vorbînd de elementele latine din limba romînă, Gaster precizează că acestea „fiînd dar... toate din aceeași epocă, ar trebui ca toate să fie schimbate în același mod; ele prezintă însă excepțiuni destul de numeroase care nu se pot explica din natura internă a limbilor romanice. Ceea ce voim să constatăm deci chiar prin aceste excepțiuni, este că și

⁹) Cf. Dan Simionescu, *Colecția de manuscripte M. Gaster din Biblioteca Academiei Romîne*, în „Viața Romînească“, Anul XXII, mai 1940.

⁹) „Columna lui Traian“. III. Noua serie. Tom. I. București, 1876, p. 521—524.

¹⁰) Dr. T. Th. Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*. Vol. I—II, Leipzig, 1866—1876.

¹¹) În „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, anul I, 1883, p. 17—32, 345—356.

¹²) Fr. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen. I. Istro und Macedo-rumunische Sprachdenkmäher*, 1—2, Wien, 1881—1882. Numeroase referințe la limba romînă a făcut Miklosich și în ale sale *Albanesische Forschungen*. I—III, Wien, 1870—1871.

¹³) A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Francfort s/M. I. *Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*, 1870. II. *Éléments slaves, magyares, turcs, grecs-moderne et albanais*. 1879.

¹⁴) Cf. Id., *Stratificarea...* I. cit., p. 19.

elementul latin însuși nu este un strat omogen, ci se compune din păături suprapuse¹⁵. „Peste acest strat vechiu — continuă Gaster — s-a suprapus o pătură nouă de elemente latine prin intermediul limbii albaneze, care însăși nu este altceva decât un dialect tracic pe jumătate romanizat. Legile fonetice ale limbii albaneze însă nu sînt aceleași ca cele românești și printr-aceasta ele se recunosc lesne în cele împrumutate de către romîni de la albanezi. Împrumutarea s-a putut face cu atît mai ușor, cu cît amîndouă popoarele aveau deja oarecare dispozițiuni comune, și în fond era tot același *element latin* constitutiv, pe care îl împrumutau romîinii pe lingă altele de la albanezi¹⁶”. În concluzie, Gaster susținea și încerca să dovedească la tot pasul existența în limba romînă a unor elemente albano-latine de dată posterioară epocii în care legile fonetice de transformare a elementului moștenit direct din latinește în romînește fuseseră fixate¹⁶).

Era firesc ca în stadiul cunoștințelor de lingvistică comparată romîno-albaneză de acum trei sferturi de secol Gaster să comită erori în documentarea teoriei sale. Astfel, ca să cităm numai cîteva exemple, dînsul, după Cihac (I, p. 1) și după alții, considera că originea rom. *abur* și a alb. *avul-i* (= *avull*) ar fi lat. *vapor* și că forma romînească ar oglindi un fonetism caracteristic albanez, „afereza lui *v* inițial și trecerea lui *p* în *b*” (I. cit. 21) și ar reprezenta „o formă mai veche” albaneză. Se știe că cuvîntul albanez, ca și cel romînesc au o origine străveche, necunoscută, și că unul și altul ar proveni din același etimon¹⁷). Confruntînd cuvîntul rom. *leuruscă* cu alb. *liarrusc*, *lierrusc* (< lat. *labrusca*“), considera (p. 346) că forma romînească provine din albaneză, fiindcă nu știa că *b* din grupul *-br-* trecut la *-ur-* a fost odinioară o lege fonetică comună în romînă și albaneză (cu *u* dispărut apoi în albaneză¹⁸); tot astfel potrivit unei „legi” fonetice comune romîno-albaneze, *-b-* a dispărut în elemente latine, ca de ex. *caballus* > rom., alb. *cal*, și deci forma romînească (p. 24) nu trebuie considerată dependentă de cea albaneză¹⁹). Cercetările de mai tîrziu au demonstrat că v.-rom. *anghiră* și alb. *angură* (p. 21) sînt de origine greacă (*ἄγγυρα*), cum de altfel a presupus și Gaster, care însă nu-și explica decît prin filieră albaneză forma cuvîntului romînesc, cu accentul schimbat și cu *g* în loc de *c*. În legătură cu rom. *alună* (< lat. **abellona*, nu *avellana*, cum se susținea odinioară), Gaster confrunta alb. *alona*, precum și derivatele *alonar* „luna alunelor, iulie” (p. 21), de fapt „luna treieratului” (grec. *αλωνάριον*, derivat de la grec. *ἄλων* „arie”) ²⁰). *Chingă*, considerat (p. 27) de Gaster ca un element latino-albanez în romînă, *chingălă*, provine după cum s-a arătat²¹)

¹⁵) Id., *Stratificarea...*, loc. cit., p. 20.

¹⁶) Id., *ibid.*

¹⁷) Cf. Al. Philippide, *Originea romînilor*. II. Iași, 1927, p. 657 și 695.

¹⁸) Id., *ibid.*, p. 538.

¹⁹) Id., *ibid.*, p. 578.

²⁰) Id., *ibid.*, p. 632.

²¹) Cf. S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. I. Lateinisches Element. Heidelberg, 1905, nr. 370; I. A. Cadrea-Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine*, București, 1907, nr. 350.

direct din lat. **clinga* (< *cing(u)la*), prin metateză. Greșită este și legătura etimologică făcută (p. 31) între rom. *creștet* (care e un derivat pe teren românesc, cu sufix. *-et*, din *crește*) și alb. *křestā* (provenit din lat. *crīsta*)²²). Ar fi greșit de asemenea ca pentru formele românești *băsică* (< lat. *vesica*), *berbece* (< lat. *vervex*, -cem), *cinepă* (< lat. **canepa*, cu reflexe și în alte limbi românești)²³), *cuscru* (< lat. *conso-cer*, -crum), *in* (< lat. *linum*), *preot* (< lat. *pre(s)byter*, -rum), etc. să căutăm intermediare albaneze, și tot așa de greșit ar fi ca să socotim drept influențe albaneze sensul identic sau apropiat al unor cuvinte comune de origine latină, rom. *Undrea* — alb. *sân Andre* = (luna) decembrie (p. 27), rom. *cărindar* — alb. *calândur* = ianuarie (ibid.), rom. *cruța* — alb. *cruței* (p. 28), rom. *drept* (p. 354), rom. *falcă* — alb. *falkinje* (p. 29), rom. *uri* — alb. *urroi* (p. 355), rom. *merg* — alb. *mărgoi* (ibid.), rom. *ura* — alb. *uroi* (ibid.) rom. *orb* — alb. *verb(i)* (ibid.), rom. *pădure* — alb. *pul*, *pil* (< lat. *palus*, -dem) (ibid.), rom. *tufă* — alb. *tufă* (ibid.), rom. *untură* — alb. *ündură* (ibid.), rom. *vară* — alb. *vera* (ibid.), rom. *venin* (p. 352), etc. care au putut dezvolta sensuri identice, independent una de alta²⁴).

Cu toate greșelile de amănunt²⁵), lucrarea lui Gaster are meritul de a fi stimulat, alături de studiile lui B. P. Hasdeu în același domeniu, interesul cercetătorilor de la noi asupra însemnătății pe care o prezintă pentru studiul istoriei limbii romine comparația elementelor ei lexicale cu cele ale limbii albaneze. Mergînd pe urmele lui Fr. Miklosich²⁶), Gaster a izbutit să identifice cuvinte care se găsesc numai în romină și albaneză, să arate particularitățile lor formale și să înfățișeze evoluția lor semantică identică în cele două limbi.

* *
*

Un studiu interesat de onomastică românească, important nu alina din punctul de vedere al precizărilor științifice de amănunt, cît mai ales din acela al metodei de investigație și de grupare a materialului, este *Nomenclatura topică a județului Vilcen*²⁷). Noutatea cercetării lui Gaster

²²) Cf. Al. Philippide, ibid., II, p. 709.

²³) Cf. I. A. Candrea și Ov. Densușianu, ibid., nr. 346.

²⁴) Cf. Al. Philippide, ibid., II, p. 682 ș.u. E necesar să amintim aici teoria lui Fr. Miklosich (din *Albanesische Forschungen*, în „Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse“, vol. XIX, XX), după care asemănările dintre limba romină și albaneză s-ar datora substratului comun, care, după H. Schuchard (*Der Vocalismus des Vulgarlateins*. Vol. III, 1868, p. 46—57), s-a imprimat în latina populară din Peninsula Balcanică.

²⁵) Cf. și legătura pe care o făcea (p. 346) între *lighian* (cuvînt fără vechime în limba romină) și alb. *liăghen*, *leghen* (presupunîndu-i-se originea în lat. *lagæna*). În ambele limbi cuvîntul a intrat, independent, din turc. *leken*: Al. Philippide, ibid., II, p. 720.

²⁶) Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente in Rumunischen*, în „Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse“, vol. XII (1862).

²⁷) Conferință ținută la „Societatea geografică romină“. „Buletin“, VI, trim. II (1885), p. 115—138.

în acest sector constă în faptul că are în vedere toate, sau aproape toate²⁸⁾ numele topice din Vilcea și nu se limitează, așa cum se proceda în mod obișnuit în vremea aceea, numai la studiul anumitor nume topice, considerate „interesante“ prin originea lor străveche (autohtonă, dar mai ales latină). Este cu totul surprinzătoare pentru epoca în care M. Gaster și-a elaborat studiul, precizarea ierarhiei în care se încadrează istoricește diferitele categorii de nume topice. Dinsul a sezisat mai întâi la noi, valoarea excepțională prin vechime a numelor topice date după natura materială a locului denumit: munți și dealuri, riuri, văi, izvoare (lacuri etc.), păduri, pe care le considera „nemiscătoare și veșnice“, în opoziție cu numele de sate, locuințe izolate (adesea rămășițe ale unui sat, sau „punctul de pornire pentru un sat“ nou), mănăstiri, pe care cu drept cuvânt le socotea „artificiale“²⁹⁾. În ceea ce privește originea numelor topice, Gaster sublinia pe dreptate — referindu-se mai ales la numele „artificiale“ — că în general ele provin de la nume personale și de la apelative topice (cf. p. 127—128).

Ca lingvist, M. Gaster nu putea să neglijeze — și n-a neglijat — repartizarea numelor topice după originea lor etimologică. A înțeles să facă însă restricția cuvenită. A separat — în măsura posibilității de orientare din vremea sa asupra lexicului regional referitor la terminologia topică — numele topice provenite din termeni topici de origine străină pătrunși ca apelative în limba română, de numele topice date de străini (de ex. *Cozia* < slav. *kozija* „a caprei“; după Gaster < turc. *koz* „nucă“, traducind numele topic mai vechi, *Nucet*; *Ilaci* < sl. *ilŭ* „lut“, *Lisa* < sl. *lys* „pleșuv“, *Goranu* < sl. *gora* „munte“, *Boru* < sl. *bor* „pin“ etc.). Gaster considera deci de origine românească toate numele topice provenite din apelative care se pot înțelege prin limba română, oricare le-ar fi etimologia: „ne ajunge — scria Gaster³⁰⁾ — că este acum un cuvânt românesc și ne dovedește printr-aceasta că acele numiri locale se datoresc românilor și numai românilor“. Pentru bogăția materialului toponimic pe care-l prezintă, deși unele nume apar redată greșit³¹⁾, lucrarea lui Gaster poate fi utilizată cu folos și azi. Ea nu trebuie consultată însă numai ca sursă de material, ci și fiindcă prezintă numeroase indicații etimologice juste. Nu intrăm în expunerea acestora, dar remarcăm două din etimologiile date

²⁸⁾ Multe din numele topice citate de Gaster lipsesc din studiul fundamental de toponimie românească al acad. Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, București, 1952: *Ciocați, Ganța, Găteji, Ghioroiu, Mădulari, Malaie, Manice, Magița, Mijloc, Miloste, Omărice, Pădureș* (la Iordan *Păduricea*). *Pasăre, Plăvaie, Răcăiești, Riios, Suiște, Sușani, Tilvac, Ulcei, Urgica, Virloi* etc.

²⁹⁾ Într-adevăr, „nomenclatura apelor, munților etc. se dovedește în general, a fi foarte rezistentă, și aceasta, datorită iarăși unei situații impusă de natura lucrurilor: accidentele de teren sînt ele înseși mai rezistente decît satele și orașele, iar în plus numele lor, mai ales cînd e vorba de locuri cunoscute pe o întindere mare de pămînt, interesează un număr considerabil de oameni... În ce privește munții, trebuie precizat că numai masivele muntoase pot fi puse alături de ape și cîmpii...“ (Iorgu Iordan, *ibid.*, p. V, nota 1).

³⁰⁾ Cf. „Buletinul“ amintit, p. 132.

³¹⁾ Se pare că astfel de greșeli erau cuprinse în izvoarele utilizate (hărți, documente etc.).

unor nume din afara spațiului toponimic vilcean. E vorba de numele celor două orașe oltene, *Caracal* (< cum. *kará* „negru“ + *kalé* „cetate“, nu „turn“, deci *cetatea-neagră*) și *Turnu-Severin* (< sl. *sěverinŭ* „de miază noapte“, derivat de la sl. *sěverŭ* „miazănoapte“, nume dat de slavii sudici)³²), despre care se susținuse greșit că ar proveni de la numele în-părăților romani *Caracalla* și *Severus*!

*
* *
*

În sectorul foneticii istorice Gaster s-a afirmat prin studiul său foarte documentat asupra evoluției velarei *c* în rominește³³), prezentat ca disertație de doctorat. Ceea ce distinge în mod cu totul deosebit în mișcarea lingvistică rominească a vremii contribuția lui Gaster, este punctul de vedere nou aplicat în cercetarea istoriei limbii noastre și metoda istorică comparativă riguros practică³⁴). Într-adevăr, cu foarte rare excepții, până la Gaster — și trebuie să recunoaștem, chiar și după el — cercetătorii istoriei limbii romine au urmărit cu precădere și cu atenția cuvenită mai ales elementul moștenit din latinește, elementele eterogene care s-au infiltrat organic în limbă în cursul istoriei fiind, dacă nu neglijate, cel puțin subevaluate. În lucrarea sa, Gaster cercetează, cu egală atenție, soarta velarei *c* din cuvintele moștenite din latinește, ca și din cuvintele de origine slavă, (neo)greacă, turcă și maghiară. Cercetarea cuprinde material scos și din monumentele vechi de limbă română, arătându-se interes și pentru materialul istoric de antroponimie și de toponimie spicuit și din documentele slavo-romine. Mai mult decât atât, Gaster, adoptînd concepția înaintată, predominantă în lingvistica vremii, a înțeles însemnătatea studiului atent al dialectelor și subdialectelor rominești pentru o bună documentare și orientare în domeniul istoriei limbii. „Pentru a cunoaște dezvoltarea limbii romine, pentru a arăta cum din graiul latinesc a ajuns grai rominesc, nu ne ajunge numai dialectul vorbit în România și în țările vecine. Căci aci deosebirile sînt relativ foarte mici, nu avem dialecte dacoromine, ci numai nuanțe dialectice [= dialectale]. Pînă la un punct oarecare se poate observa că toate aceste schimbări sînt relativ moderne ieșite din forme arhaice care s-au păstrat asemenea în limba dacoromână, și adică în unele provincii ale României... Cu totul altfel ni se prezintă — continuă Gaster — dialectul macedoromîn și cel istrian, care nu pot tăgădui originea lor comună cu limba dacoromână... Aceste toate împreună, adică dialectul daco-romîn, macedo-romîn și istro-romîn, constituiesc limba română, și nu numai cel

³²) Id., *ibid.*, p. 118.

³³) Moses Gaster, *Zur rumänischen Lautgeschichte*. I. *Die guturale Tenuis*. Halle, 1878.

³⁴) Este cazul să menționăm că în privința comparatismului Gaster a ajuns la exagerări. Ocupîndu-se de elemente de origine turcică din limba română, el nu se mulțumea să citeze formele corespunzătoare intrate și în alte limbi din (sud)estul Europei (neogreacă, albaneză, bulgară, sîrbă, slovenă, rusă, maghiară etc.), ci le corobora cu forme din limbile unor popoare care n-au avut sau unele au avut un contact efemer cu poporul nostru. Într-adevăr, nu sînt de importanță pentru explicarea formelor rominești referințele la forme din limba calmucă, buriată, iacută, nogai, cumiscă, coibalică, soioțică, ebreie etc. (cf. și în „Col. lui Traian“. III (1877), p. 298—300).

dintii, precum s-a considerat pînă acum, . . . fiecare din aceste trei dialecte contribuie la luminarea fazelor prin care a trecut graul legiunilor, pentru a ajunge la o limbă nouă³⁵⁾. Valoarea lucrării lui Gaster a fost recunoscută. Ea a marcat un pas important în dezvoltarea studiilor de istorie a limbii romine, atît ca metodă de cercetare, cît și ca interpretare a faptelor lingvistice.

Este cazul să mai menționăm aci, imediat, un articol judicios în legătură cu elementele nelatine din limba romină³⁶⁾. Din tot ce a scris Gaster în domeniul lingvisticii rominești, acest articol reflectă mai clar, nu atîta convingerea sa fermă, mărturisită în mod consecvent despre structura prevalent latină a limbii romine³⁷⁾, cît mai ales conștiința de învățat, de a nu trece cu vederea trăsături caracteristice care îi definesc originalitatea față de celelalte limbi romanice, sau de a minimaliza importanța elementelor străine, atunci cînd acestea „constituie o parte integrantă a limbii romine, fără de care ar fi de neînchipuit“.

Problema raporturilor istorice ale limbii romine cu alte limbi a fost o preocupare de căpetenie a lui Gaster în toată activitatea sa de lingvist. Este dureros să constatăm că această preferință științifică, care atunci întregea o latură a activității lingvistice rominești, a fost considerată de unii potențați ai vrenii, diformată ca mentalitate de mirajul latinismului și al dacismului, ca o acțiune antipatriotică a învățatului Gaster care a fost și din acest motiv ostracizat.

Pe lingă fapte de fonetică istorică de origine latină populară reflectate în limba romină și în limba albaneză, bazat pe rezultatele obținute prin cercetările lui Miklosich, Hahn³⁸⁾, B. P. Hasdeu³⁹⁾ și, a., Gaster prezintă aci, rezumativ, în afară de particularitățile fonetice, lexicale și derivate de origine slavă, maghiară, turcească și neogreacă și concordante de ordin morfologic, romino-albano-bulgaro-neogrecești. Prin aceasta el se alirmă printre cei dintii specialiști ca cercetător al lingvisticii așa zise „balcanice“.

După părerea lui Gaster, părere personală, asemănările și diferențele dintre limba romină și cea albaneză, „ne obligă să acceptăm, atît pentru aceste două limbi, cît și pentru celelalte limbi balcanice, o sursă turanică comună tuturor“⁴⁰⁾. „Toate aceste limbi trebuie să fi fost expuse într-o epocă dată — și Gaster susținea că între secolul al VII—X-lea —

³⁵⁾ Am reprodus din recenzia lui M. Gaster asupra lucrării lui Fr. Miklosich, *Rumänische Untersuchungen*, I., citată mai înainte; în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, I, (1883), p. 236.

³⁶⁾ Moses Gaster, *Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen*, în „Grundriss der romanischen Philologie“ al fostului său profesor, Gustav Gröber, Ed. I, Strassburg, 1888, p. 407—414. (Ne folosim de extras, p. 1—9).

³⁷⁾ În studiul amintit despre *Stratificarea elementului latin în limba romină*, I. cit., p. 7, Gaster susținea că „Elementul constitutiv al limbii romine este fără îndoială cel latinesc; dar caracteristicul ei [al limbii romine] este modificarea și dezvoltarea acestui element sub înfrîurii cu totul deosebite de acele ce au suferit celelalte limbi romanice“. Cf. și *Die nichtlateinischen Elemente*..., p. 1.

³⁸⁾ Johann von Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854.

³⁹⁾ B. P. Hasdeu, în „Cuvente din betrani“, II. București, 1879, p. 611—689.

⁴⁰⁾ M. Gaster, *Die nichtlateinischen Elem.*..., p. 3 (extras).

unei influențe puternice care le-a transformat în măsură egală⁴¹⁾, precizând apoi, că „aceste fenomene le pun pe socoteala bulgarilor turanici care au venit între anii 660—668, (și care) în scurtă vreme și-au întins puterea peste întreaga Peninsulă balcanică și și-au menținut limba în curs de trei veacuri mai înainte de a se contopi cu popoarele peninsulei⁴²⁾).

*
* *

S-au remarcat la timpul său, și după aceea, păreri greșite cuprinse în opera de lingvist a lui Moses Gaster. Nu stăruim asupra lor, mai ales că unele, ca de pildă aceea asupra originii sud-dunărene a palatalizării labialelor în dialectul dacoromân⁴³⁾ a fost susținută și de alții mai târziu, și încă de o somitate a lingvisticii românești, Ov. Densusianu⁴⁴⁾).

Acum în urmă s-a insistat asupra faptului că în opera lingvistică a lui Gaster nu se găsesc decît foarte rare formulări asupra concepției sale teoretice. Din felul de a trata problemele de specialitate rezultă atitudinea sa științifică pozitivă⁴⁵⁾. Rezerva lui Gaster pentru formulări de ordin teoretic este explicabilă prin exigența sa de cercetător de amănunt, care nu se încumetă să tragă concluzii generale decît pe baza unui mare număr de fapte. În această privință este semnificativă prudența cu care vorbește despre „legile“ generale care determină schimbările de ordin semantic, tot astiel cum „legile“ fonetice determină aspectul fonetic al limbii⁴⁶⁾).

*
* *

Dacă avem în vedere preferințele lui M. Gaster pentru anumite aspecte ale istoriei limbii romîne, nu ne miră atașamentul lui total față de curentul care se manifesta împotriva etimologismului latinist în ortografie. Într-un articol comemorativ cald, scris — nu de mult — de tov. J. Byck⁴⁷⁾, citim: „Pasiunea doctorului Gaster pentru limba romînească, pentru literatura și arta romînească nu i-au deformat concepțiile științifice. Asta rezultă din toate lucrările sale“ și mai ales dintr-o savantă conferință ținută la Ateneul român, în 1885⁴⁸⁾ despre originea alfabetului și despre ortografia romînă. Sintem convinși că tocmai respectul față de produsele spirituale ale poporului nostru, limba, literatura și arta populară a determinat atitudinea științifică justă a lui Gaster față de ele.

⁴¹⁾ Id., *ibid.*, p. 5.

⁴²⁾ Id., *ibid.*

⁴³⁾ M. Gaster, *Chrestomatie romînă*, vol. I, Leipzig—București, 1891, Introducere, p. CVIII—CX.

⁴⁴⁾ Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. I. Paris, 1901, p. 307—314. II, Paris, 1914, p. 111—112. (Alte referințe, la D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba romînă*, în „Dacoromania“, IX (1936—1938), Cluj, 1938, p. 98 și 100).

⁴⁵⁾ Cf. D. Macrea, în „Limba romînă“ IV/1 p. 9.

⁴⁶⁾ M. Gaster, *Stratificarea...* I. cit., p. 352.

⁴⁷⁾ J. Byck, *Dr. Moses Gaster*, în „Gazeta literară“, 20. IX. 1956.

⁴⁸⁾ Dr. M. Gaster, *Originea alfabetului și ortografia romînă*, București, 1885.

Din conferința amintită a lui M. Gaster se pot spicui citate demne să figureze în antologie: „Ce-am fi noi fără alfabet, fără scrisoare? N-am fi altceva decît frunze căzătoare de pe un pom uriaș duse de vîntul uitării! N-am avea nici pomenirea trecutului, nici nădejdea viitorului. Experiența neamurilor trecute n-ar fi călăuza noastră în calea vieții și fiecare din noi ar trebui să înceapă tot acolo, unde a început primul om ce a apărut pe pămînt“⁴⁹).

Înfățișînd în mod sugestiv diferitele sisteme de grafie pe care în cursul istoriei multimilenare le-a născocit mintea omului, insistă în mod special asupra alfabetului slav, avînd la bază alfabetul grecesc, influențat — după Gaster — în ceea ce privește forma unor litere și numirea lor, de alfabetul armenesc⁵⁰). Gaster prezintă cu simpatie mișcarea inițiată de Ienăchiță Văcărescu și susținută de Radu Tempea, Diaconovici Loga și mai ales de Heliade Rădulescu, în sensul simplificării alfabetului slav spre a-l adapta necesităților limbii romîne, „pînă în sfîrșit deveni ortografia romîno-chirilică o haină mlădioasă care se lipea de toate formele și frumusețile limbii romînești, un instrument perfect pentru fixarea sunetelor și limpezirea lor“⁵¹).

Deși se declara un adept hotărît al ortografiei fonetice, Gaster înțelegea și scuza oarecum etimologismul în scrierea romînească recomandat odinioară de Petru Maior, căci „Mișcarea de atunci — arăta Gaster — trebuie înțeleasă din împrejurările acelor vremi, unde tendința juca un rol coplesitor și unde învățații, sau mai bine falșii învățați, călăuziți de sentimente nu tocmai frățești pentru neamul romînesc, sau de considerațiuni politice, au voit să ascundă, sau cel puțin să schimonosească originea poporului și a limbii romîne“⁵²). Exagerările de mai tirziu, cînd reacțiunea științifică ardeleană continua să se mai manifesteze prin etimologism, au fost aspru criticate de Gaster⁵³). El nu putea fi de acord „să cernem limba romînă prin sita dicționarului latin și orice cuvînt n-ar trece să-l gonim departe și să-l înlocuim printr-un cuvînt nou, plămuit de noi. Apoi și prin scriere să se oglindească izvorul latin, și să nu mai scriem cum vorbim, ci *una* să scriem, *alta* să citim“⁵⁴). Argumentul lui Gaster e simplu: literele alfabetului „n-au altă misiune decît a fi purtătorii gîndului și expresiunea materială a sunetelor. Nu se poate adăuga și altă tendință, fără ca principiul scrierii să fie adînc zdruncinat“⁵⁵).

Concluzia la care a ajuns Gaster în privința ortografiei romîne a fost pusă în mod oficial în practică la noi abia după aproape șapte decenii

⁴⁹) Id., *ibid.*, p. 8.

⁵⁰) Id., *ibid.*, p. 34.

⁵¹) Id., *ibid.*, p. 37.

⁵²) Id., *ibid.*, p. 38.

⁵³) Să nu uităm că la data cînd Gaster își rostea conferința în discuție, reprezentantul cel mai înfocat al principiului etimologismului în ortografie, T. Cipariu, era încă în viață, și, deși încetase să mai publice lucrări, curentul susținut teoreticește și practicat de el supraviețuia în școlile romînești din Transilvania.

⁵⁴) Id., *ibid.*, p. 48.

⁵⁵) Id., *ibid.*

de la formularea ei: „a da alfabetului rolul său adevărat ,a scrie numai cîte un semn pentru fiecare sunet“⁵⁶⁾).

*
* *
*

Prin ceea ce a realizat ca volum și ca valoare, în domeniul filologiei române, Moses Gaster și-a înscris, alături de T. Cipariu și de B. P. Hasdeu, nume nepieritor printre ctitorii acestei discipline, cultivată intens la noi din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea pînă în zilele noastre de învățați ca I. G. Sbiera⁵⁷⁾ Al. Lambrior⁵⁸⁾, Ion Bianu⁵⁹⁾, Gr. Crețu⁶⁰⁾, I. A. Candrea⁶¹⁾, N. Drăganu⁶²⁾, N. Cartoian⁶³⁾, Al. Rosetti⁶⁴⁾, Iorgu Iordan⁶⁵⁾, J. Byck⁶⁶⁾ ș. a.

Moses Gaster a editat, redînd cu chirilice sau în transcriere cu litere latine un mare număr de texte vechi românești. Ne referim aci numai la două din acestea, fiindcă sînt de importanță covârșitoare pentru istoria începutului scrisului românesc. Este vorba întîi de textul cuprins în manuscrisul lui Radu grămăticul, fiul lui Drăghici de la Mănăcești, text copiat pe seama lui Pătrașcu voevod, în insula Rodos, la 1574, după o copie intermediară de pe la 1557—1558 a traducerii originale de pe la 1550 a *Evangheliarului* în românește⁶⁷⁾. Fragmente din textul lui Radu, păstrat la Biblioteca Muzeului Britanic din Londra, fuseseră publicate, dimpreună cu descrierea manuscrisului de B. P. Hasdeu⁶⁸⁾. Gaster însuși a publicat în

⁵⁶⁾ Id., *ibid.*, p. 42.

⁵⁷⁾ Ion al lui G. Sbiera, *Codicele voronețean, cu un vocabulariu și studiu asupra lui*, Cernăuți, 1885.

⁵⁸⁾ Al. Lambrior *Carte de cetire*, Iași, 1889. Cf. I. Șiadbei în „Viața Românească“, 1923.

⁵⁹⁾ I. Bianu, *Psaltirea Scheiană*, Tomul I, București, 1889; *id.*, *Intrebare creștinească*, București, 1925; *id.*, *Pravila sfinților apostoli*, București 1925; *id.*, *Lucrul apostolesc — Apostolul — tipărit de diaconul Coresi în Brașov la anul 1563*, București, 1930, publicate toate în fascimițe, cea dintîi și în transcriere cu litere latine.

⁶⁰⁾ Cf. printre altele *Lexicon slavo-romînesc și tilcuirea numelor din 1649*. București, 1900.

⁶¹⁾ I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*. Vol. I—II, București, 1916.

⁶²⁾ Cf. printre altele *Două manuscrise vechi: Codicele Teodorescu și Codicele Marțian*, București, 1914; — *Cea mai veche carte rakocziană tipărită la Alba Iulia*, Cluj, 1922; — *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan*, Cluj, 1925; — *Manuscrisul liceului grăniceresc „Gh. Coșbuc“ din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*, Cluj, 1923 etc.

⁶³⁾ N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, București, 1922.

⁶⁴⁾ Cf. printre altele *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècles, tirées des archives de Bistritza*. București, 1926.

⁶⁵⁾ Iorgu Iordan, *Ion Neculce, Letopiseșul Țării Moldovei*. București, 1955.

⁶⁶⁾ J. Byck, *Varlaam, Cazania, 1643*. București, 1943.

⁶⁷⁾ De o altă copie după aceeași traducere originală s-a folosit diaconul Coresi pentru tipărirea sa din 1561.

⁶⁸⁾ În „Columna lui Traian“, IX, Noua serie, București, 1882, p. 48—60 (descrierea manuscrisului), p. 78—86, 171—177, 239—244, 358—367, 459—465, 624—629; vol. X, p. 310—322 (reproduceri din textul Evangheliei lui Marcu).

două rinduri unele fragmente⁶⁹) și apoi, în 1895, într-un volum, textul integral, însoțit și de un text foarte interesant al *Faptelor Apostolilor* și de un fragment din *Cartea lui Iacov* (zaceala 50—57), acestea cuprinse în Codex Gaster no. 93⁷⁰). Ultimul text, nebăgat în seamă pînă acum, e o copie din prima jumătate a secolului al XVII-lea după o traducere originală rotacizantă din secolul al XVI-lea și prezintă interes special, fiindcă ne înfățișează strădania traducătorilor de odinioară de a găsi cuvîntul sau expresia românească cea mai potrivită spre a reda cuvîntul sau expresia slavonă din textul original tradus. Într-adevăr, în versiunea românească publicată de Gaster abundă juxtapunerile de cuvinte și de expresii sinonime și prin urmare ea este o sursă incomparabilă de orientare asupra tehnicii de lucru a vechilor noștri traducători. Textul interesează în cel mai înalt grad și pentru limpezimea exprimării și pentru bogăția lui lexicală.

Este trist să constatăm că cele două monumente de limbă de rară valoare n-au fost puse la îndemîna cercetătorilor decît după aproape treizeci și cinci de ani de la data editării lor, adică în 1929. Vinovați pentru aceasta au fost cițiva potențați ai regimului burghezo-moșieresc care — în cazul lui D. Sturza — orbiți de invidie pentru calitățile de învățat, îndirjiți împotriva lermității științifice a lui Moses Gaster și mînați de odioase porniri naționaliste și rasiale, au creat și au susținut, decenii de-a rîndul, o lașă conspirație a tăcerii în jurul răsunătoarelor lui succese științifice și au denigrat pe marele savant. Istoria a făcut dreptate lui Gaster: în 1929 el a fost ales, la propunerea lui S. Pușcariu, cu unanimitate de voturi, membru onorar al Academiei Romîne.

Lucrarea care i-a consacrat lui Moses Gaster renumele de filolog român de seamă a fost cunoscuta sa *Chrestomatie romînd*⁷¹). Este o operă monumentală, întocmită cu pricepere, cu multă migală și trudă, trudă stimulată de admirația sa niciodată desmîntită față de produsele spirituale ale poporului român și de dorul patriei din care a fost expulzat cu atîta cruzime. „Numai acei ce s-au îndeletnicit cu o lucrare ca cea de față vor știe să prețuiască munca, întrupată într-această carte; și hătut cum am fost de valurile acestei lumi, n-aș fi dus-o la capăt de n-ar fi fost o muncă de dragoste. Puțini m-au ajutat, mulți m-au prigonit și cu drept cuvînt pot încheia această predoslovie cu vorba scriitorului vechi ce spunea: «că precum doresc să sosească la liman nevișorât cei ce sînt în furtună întru luciul mării, așa am dorit și eu să ajung la sfîrșitul cărții

⁶⁹) Unul în *Chrestomatia romînd*, I. p. *7—*9 (unul din Evanghelia lui Matei și altul din Evanghelia lui Luca) și apoi, în „Archivio glottologico italiano“, X, Torino, 1890—1892, p. 201—257, în transcriere cu litere latine, întreagă Evanghelia lui Matei.

⁷⁰) A fost tipărit, fără pagină de titlu, fără un studiu filologic necesar și fără glosar, de „Tipografia Statului“, „pe la 1892—1895“, după cum ne informează o notă de mîină de la 1909, pe care o găsim pe exemplarul Institutului de lingvistică din Cluj. Pe același exemplar un „N. B.“ precizează că „Ministerul a scris lui Gaster (ian. 1910) să trimită prefața etc., etc., spre completarea volumului.“

⁷¹) M. Gaster, *Ghrestomatie romînd. Texte tipărite și manuscrise* (sec. XVI—XIX). *dialectale și populare, cu o introducere, Gramatică și un Glosar romîno-francez*. Vol. I, Introducere, Gramatică, Texte (1550—1710), vol. II, Texte (1710—1830), Dialectologie, Literatură populară, Glosar, Leipzig—București. 1891.

acestia»⁷²). Așa vorbea, la vârsta de numai 35 de ani, când a tipărit celebra sa *Chrestomatie*, învățatul care cu 8 ani înainte, la 1883, dăduse la lumină o lucrare fundamentală asupra literaturii populare romine⁷³), elogios judecată de romaniști străini de incontestabilă autoritate⁷⁴), dar nefavorabil apreciată de un pseudospecialist român⁷⁵), al cărui nume nu-l mai amintim.

Precuvîntarea la această carte precizează obiectivele științifice ale autorului ei. Îl lăsăm să vorbească: „Cînd am întreprins această lucrare... intențiunea mea a fost de a culege și de-a întruni la un loc, pe cît se poate mai multe texte și fragmente de texte din vechea literatură romină și de a urmări astfel pas cu pas atît mersul gradat al dezvoltării limbei rominești, cît și nașterea și propășirea literaturii rominești în decursul veacurilor! Scopul meu era deci îndoit: atît filologic cît și istorico-literar. De aceste două puncte de vedere am fost călăuzit atît în alegerea materiei, cît și în modul de a reproduce textele și a le orîndui⁷⁶).

Spre deosebire de T. Cipariu care a reprodus numai fragmente din tipărituri vechi, anterioare secolului al XVIII-lea, Moses Gaster convîns că „monumentele cele mai vechi și cele mai de căpetenie ale limbii și literaturii romine s-au dovedit însă a fi acele ce s-au păstrat în manuscris⁷⁷), le-a inclus în mare număr în *Chrestomatia* sa. E vorba de numeroase hrisoave de vînzare, de judecată, de rumînie, de răscumpărare, de schimbare de moșii, de împărțire etc., care oglindesc, mai credincios decît tipăriturile, limba vie a poporului.

Numărul manuscriselor din care a reprodus fragmente este impresionant: 96. Din acestea, covârșitoarea lor majoritate erau cu totul necutocute.

Fragmentele din tipăriturile vechi, reproduse pentru prima oară de Gaster se ridică la aproximativ 50.

Textele vechi le-a orînduit în ordine cronologică, fapt foarte dificil dacă ne gîndim că o astfel de cronologie a stabilit-o pe baza unor considerații de ordin paleografic.

Un merit remarcabil ce-i revine lui Gaster este acela de a nu fi despărțit — așa cum a făcut T. Cipariu —, ci de a li arătat „legătura în care stă mișcarea literară dintr-o parte cu cea din cealaltă parte a țării, cea de dincolo cu cea de dincoace de munții Transilvaniei, apoi de a pune față în față diferitele forme ale graiului din aceeași vreme și a arăta schimbările ce a suferit același text în cursul veacurilor⁷⁸).

⁷²) Id., *ibid.*, (Precuvîntare), p. XII.

⁷³) Id., *Literatură populară romină*, București, 1883.

⁷⁴) Kr. Nyrop în „Romania”, 1885, recenzie reprodusă în rominește în „Contemporanul”, 1885, p. 463—470.

⁷⁵) Cf. „Analele Academiei Romine”, Secția literară, Seria II, anul al V-lea, 1883, p. 163.

⁷⁶) M. Gaster, *Chrestomatie romină*, I, p. III.

⁷⁷) Id., *ibid.*

⁷⁸) Id., *ibid.*, p. VI.

Din introducerea lucrării este remarcabilă gramatica, deși include numai declinarea și conjugarea. Ea constituie o bogată contribuție la gramatica istorică a limbii române.

O valoare științifică excepțională a lucrării lui Gaster o constituie Glosarul, în care sînt menționate toate cuvintele din text, cu indicația, în limba franceză, a sensului lor. Uneori Gaster citează, în locul corespondentului francez, cuvîntul grecesc din textul grecesc tradus. Gaster a avut grijă de a reproduce în Glosar și formele flexionare arhaice sau dialectale. „Fiecare paragraf deci din Glosar conține sub o formă condensată istoria vieții fiecărui cuvînt rominesc de pe la mijlocul secolului al XVI-lea pînă în zilele noastre”⁷⁹). De fapt Glosarul *Chrestomatiei* lui Gaster a fost și va rămîne o sursă principală de informație pentru lexicografia romînă.

Cum era de așteptat de altfel, *Chrestomatia* a fost just apreciată de specialiști cu renume de peste hotare, ca de pildă de germanul Gustav Weigand⁸⁰) și cu oarecare rezerve de francezul Émile Picot⁸¹), și prea aspru criticată, fiindcă s-au spicuit numai deficiențele, de cercetătorii romîni⁸²).

Oricum, *Chrestomatia* lui Gaster a stimulat la noi munca de înregistrare a textelor vechi și de reproducere a celor mai interesante părți dintr-insele: predosloviile și epilogurile⁸³). Mai mult, ea a servit ca izvor de preț pentru cercetătorii istoriei limbii noastre literare.

În legătură cu aceasta nu putem trece cu vederea teoriile originale emise de Gaster asupra vechimii monumentelor noastre de limbă din secolul al XVI-lea. El susținea că manuscrisele din secolul al XVI-lea, „cu toate formele lor dialectale, neposedînd nici o formă mai arhaică și nici un vocabular mai arhaic, decît acele al lui Coresi, sînt variante dialectale; simple copii, făcute după tipar și schimbate de către copietori”⁸⁴). Părerea lui Gaster, cel puțin în privința ultimei afirmații, a fost pe drept cuvînt combătută.

În ceea ce privește procesul de formare a limbii noastre literare, Moses Gaster susținea următoarele: „Dacă urmărește cineva textele produse din cărțile tiparnice bisericești, ușor va putea constata aci în literatura romînă același mers al dezvoltării limbistice ce ni-l prezintă celelalte limbi literare, și adică: după fluctuațiuni și nehotăriri naturale la început, limba literară se fixează cu încetul și capătă o formă hotărîtă. Cu cit dezvoltarea literară este mai mare, cu atît mai mult devine limba literară o limbă artificială, deosebindu-se din ce în ce mai mult

⁷⁹) Id., *ibid.*, p. XII.

⁸⁰) În „Zeitschrift für romanische Philologie”, XVI (1892), 1—2 Heft, p. 165—168.

⁸¹) În „Romania”, 1892, p. 113.

⁸²) Cf. „Analele Academiei Romîne”, Secția literară, seria II, t. V (1893), p. 293; Aron Densusianu în „Revista critică literară”. Iași, 1893, p. 167—178; I. Șiadbei, *Știință și improvizatie*, Iași, 1921, p. 30—33.

⁸³) Cf. de ex. *Bibliografia romînească veche*. Vol. I. București, 1903, vol. II, 1910, vol. III—IV, 1944.

⁸⁴) Id. *Chrestomatia*, p. XCIV cf. și M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Litteratur*, în „Grundriss der romanischen Philologie”, hgg. von Gustav Gröber, II, 3, Strassburg, 1901, p. 267 ș. u.

de limba propriu zisă a poporului. Intocmai așa s-a întâmplat — afirmă Gaster — și cu limba literară română. Cărțile tipărite în secolul al XVII-lea (sic, în loc de secolul al XVI-lea!), la început reprezintă nuanțe dialectale mai pronunțate. Limba unei cărți nu se potrivește întocmai cu limba unei alte cărți, altfel identice în cuprins. Pe la începutul secolului al XVIII-lea însă limba bisericească, adică a cărților întrebuințate în slujba bisericii devine aproape uniformă munteană, formele dialectale dispar din ce în ce mai mult și cu greu se poate preciza originea adevărată a unei atare cărți bisericești tipărite. Cărturarii încep a scrie toți într-un fel, întrebuințând aceeași limbă literară. Devine din ce în ce mai greu a fixa dialectul anume de care ține cartea în chestiune. Numai în manuscrise se păstrează mai bine caracterul dialectal⁸⁵). Am reprodus acest lung fragment, fiindcă ni se pare că într-o istorie a limbii literare române este neapărat necesar să fie luat în considerație.

Moses Gaster a fost cel dintâi învățat care a stăruit asupra caracterului dialectal al textelor vechi tipărite sau manuscrise. Urmind indicația marelui învățat, Gh. Ivănescu, în a sa lucrare, *Problemele capitale ale vechii române literare*⁸⁶), după părerea noastră a izbutit să documenteze prin fapte de limbă existența reală a unor dialecte literare în trecutul scrișului românesc.

* *

Vorbind despre contribuția lui Moses Gaster la progresul lingvisticii și filologiei române, nu putem uita bogăția de manuscrise românești cedată, la împlinirea vârstei de optzeci de ani, Academiei noastre și care formează un fond îmbelșugat de investigație științifică⁸⁷). „Mulți se vor folosi de această colecție — scria Gaster în 1936 unui prieten devotat. Ea conține aproape 750 de texte, din care cele mai multe încă nu au fost publicate pînă acum. Vezi, dar, ce cîmp întins și rodnic este la dispoziția celor care ar vrea să se folosească de dînsa. Știu că o generație nouă se naște în țară, că vremurile frămîntărilor vor trece și va veni iar o vreme de muncă serioasă și adîncită. Voi fi fericit să știu că și colecția mea le va fi de ajutor spre binele țării și spre propășirea științei românești“.

Evocăm cu recunoștință numele savantului care a contribuit în măsură pitit de mare la progresul lingvisticii și filologiei române și a pus la îndemîna cercetătorilor de acum și din viitor nesecate izvoare de studiu.

⁸⁵) Id., *ibid.*, LXXXVIII—XC.

⁸⁶) În „Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide»“, vol. XI—XII (1944—1945), Iași.

⁸⁷) Cf. Dan Simonescu, *Colecția de manuscrise M. Gaster din Biblioteca Academiei Române*, în „Viața Romînească“, Anul XXXII, mai, 1940, p. 26—32.

PROBLEME DE MORFOLOGIE ȘI ORTOGRAFIE IN LEGĂTURA CU *i* ÎN LIMBA ROMINĂ*)

DE

I. PATRUȚ

În rândurile ce urmează semnalăm câteva discordanțe între scriere, morfologie și derivație în limba romină.

Și noua noastră ortografie, ca și cele anterioare, în unele cazuri nu notează iotul care se află înaintea unui *i* sau după un *i*, însă nu în poziție finală¹⁾.

Neglijarea iotului, fiind tradițională (preluată în scrierea cu litere latine din cea chirilică rominească, iar în aceasta din grafia slavonelor folosite la romini), este, în asemenea cazuri, considerată ca normală, mai ales că e sprijinită oarecum și de nenotarea iotului inițial în cuvinte ca *eu*, *el*, *este* etc. Ea are însă implicații în morfologie și de aceea credem că nu e inutil să ne oprim asupra ei.

•

Verbele de conjugarea I ca *apropia*, *îmbia*, *împrăstia*, *înfuria*, *înjunghia*, *întirzia*, *peria*, *sfișia*, *speria*, *zgiria* etc. au, în scris, indicativul prezent *apropii*, *apropii*, *apropie*; *apropiem*, *apropiați*, *apropie*; *îmbii*, *îmbii*, *îmbie* etc.

Forma indicativului prezent, pers. I sg., care n-are nici o terminație, ca la majoritatea verbelor²⁾, este identică cu tema prezentului: *apropii*-. Din cauza nenotării iotului, tema nu apare întreagă și s-ar părea că este *apropi*- la celelalte persoane ale prezentului: a III-a sg. și la întreg pluralul, care de fapt trebuie analizate, cum se și rostesc: *apropii-e*; *apropii-em*, *apropii-ați*, *apropii-e*.

*) Comunicare prezentată la sesiunea din iulie 1956 a Academiei R.P.R.

¹⁾ În *Mic dicționar ortografic* se precizează că se scrie *familie*, *istorie*, *vie* (nu *familiie*, *istoriie*, *viie*) și *familia*, *ia*, *istoria*, *rochia*, *via* (nu *familiia*, *ii* etc.) (ed. II, p. 28). Regulile acestea se găsesc în capitolul intitulat „Vocale în hiat”. De fapt „hiatul” există, în cazul acesta, numai în forma scrisă, căci în realitate între cele două vocale se află un iot.

Se notează însă iotul la substantive și adjective înaintea articolului *-i* al pluralului: *cai*, *râi*, *copii*, *zglobii*, articulate *caii*, *râii*, *copiii*, *zlobii*.

²⁾ Vezi *Gram. Acad.*, vol. I, p. 269.

Tema nu se vede nici la celelalte forme verbale bazate pe tema prezentului: imperfect *apropiam* (= *apropii-a-m*), imperativ *apropie* (= *apropii-e*), infinitiv *apropia* (= *apropii-a*), gerunziu *apropiind* (= *apropii-ind*) și, natural, în toate formele conjunctivului, în afară de pers. I și a II-a sg.³⁾.

Există în limba română un mare număr de verbe de conjugarea a IV-a, cu sufixul *-ui-*⁴⁾: *bănuî, birui, chinui, făptui, împrejmui, înghesui, înlănțui, păcătuî, pălmui, viețui* etc. În grupa lor s-au încadrat și un număr de neologisme: *atribui, constitui, întui, revizui* etc. Multe dintre ele au în forma prezentului (indicativ și conjunctiv) și la imperativ sg. sufixul *-esc*.

Tema prezentului se vede în formele prezentului (indicativ și conjunctiv) la singular și la pers. a III-a pl., precum și la imperativ sg.: *înghesuî — bănuî-esc, înghesuî — bănuî-ești, înghesuie — bănuiește-e; înghesuî-e — bănuî-esc*.

Nu se poate separa sufixul verbal (inclus în temă) de desinențe la celelalte două persoane ale prezentului (indicativ și conjunctiv): *bănuim* (= *bănuî-im*), *bănuiți* (= *bănuî-iți*), la imperativ pers. a II-a pl. *bănuiți* (= *bănuî-iți*), după cum nici de sufixele caracteristice infinitivului, *bănuî* (= *bănuî-i*), și gerunziului, *bănuind* (= *bănuî-ind*).

La aceste verbe lipsește, în scriere, iotul și în formele obținute din tema perfectului⁵⁾: perfectul simplu *dăruî* (rostit: *dăruîi* = *dăr-ui* — + sufixul *i* + desinența *i*) etc.; mai mult ca perfectul *dăruisem* (= tema *dăruî* — + sufixul *-se-* + *m*) etc.; participiul și supinul *dăruît* (= *dăruî-t*).

În situație asemănătoare sînt verbele onomatopeice, derivate cu sufixele *-îi* sau *-ăi*: *bizii, cirii, fișii, hîrîi, mirii, pîrîi, ricii, sisii, țirîi, vișii; grohăi, mormăi, plescăi, sforăi, zumzăi* etc.

Acestea au tema prezentului (terminată în sufixul verbal): *bizii-, mormăi-*, iar a perfectului *bizii-, mormăi-*. Deci: prezentul *bizii — mormăi, bizii — mormăi, bizii-e — mormăi-e, bizii-im, mormăi-im* etc.; infinitivul: *bizii-i, mormăi-i*; gerunziul: *bizii-ind, mormăi-ind*; perfectul simplu: *bizii-i-i* etc.; mai mult ca perfectul: *bizii-se-m* etc.; participiul și supinul: *bizii-t* etc.

Aceeași, problemă o pun și verbele de conjugarea a IV-a, care nu intră în categoriile amintite înainte, ca: *altoî, boi, croi, gunoi, îndoi, innoi, ostoi, rățoi, război, spoi; mucegăi, șovăi, trăi; clei, întrei, polei, slei; prii, pustii, se sfii* etc.

Multe dintre ele sînt derivate din teme substantivale, adiectivale sau de la numerale. Din cauza nenotării iotului, în multe forme de conjugare elementele componente nu mai sînt distincte. De exemplu la verbul *îndoi*

³⁾ Iotul nu se scrie nici în formele bazate pe tema perfectului: perfectul simplu (*apropiai* = *apropiî-a-i*), mai mult ca perfectul (*apropiasem* = *apropiî-a-se-m*), participiul și supinul (*apropiat* = *apropiî-a-t*).

⁴⁾ Sufixul acesta este extras din forma indicativului prezent al verbelor de origine slavă ca *trebui*, cf. v. sl. *trěbujo, trěbuješî, inf. trěbovati*. Se vorbește greșit, în unele lucrări, de sufixul *-u-* la aceste verbe.

⁵⁾ Care se allă din forma perfectului simplu, înlăturînd desinențele personale (adăugate la sufixul perfectului simplu, care la aceste verbe este *-i-*).

($< in + doi$): infinitivul *indoi* (= *indoi-i*); prezentul pers. I pl. *îndoin* (= *indoi-im*), pers. a II-a pl. *îndoiți* (= *indoi-iți*); gerunziul *îndoind* (= *indoi-ind*); perfectul simplu *îndoi* (= *indoi-i-i*) etc.; mai mult ca perfectul *îndoisem* (= *indoi-se-m*) etc.; participiul și supinul *îndoit* (= *indoi-t*).

*

La substantivele feminine despre care în Gram. Acad. se spune că sînt „terminate la nominativ singular în $i + e$ ” și „se termină la plural în $i + i$ semivocalic: *albie* — *albiu*, *arie* — *arii*, *corabie* — *corăbii*, *feliu* — *feliu*” etc. (vol. I, p. 134) există un iot (care nu apare în scris) înaintea terminației *-e* a nominativului și acuzativului singular: *albiu*, *arii*, *corăbiu*, *feliu* etc. (și de asemenea în forma articulată: *albiu*, *arii* etc.).

Substantivele acestea formează o grupă foarte mare, cuprinzînd multe substantive mai noi, împrumutate, printre care un mare număr din limba rusă (ca *artilerie*, *cavalerie*, *infanterie*, *administrație*, *comisie*, *constituție* etc. $<$ rus. *артиллерия*, *кавалерия*, *инфантерия*, *администрация* etc.⁶). Într-un articol propuneam ca ele să fie considerate teme în *-i-*, avînd la singular nominativ desinența *-e* (*albiu-e*, *arii-e*), iar la plural nici o terminație (*albiu*, *arii*)⁷.

Spre o asemenea analiză ne îndrumă și formele articulate ale acestor substantive (*albiu*, *arii* — în scris *albiu*, *arii*) (vezi mai sus)⁸, precum și derivatele din temele unor astfel de substantive ca: (de la *meserii-e*) *meserii-aș*⁹ (scris *meseriaș*), (de la *chirii-e*) *chirii-aș* (scris *chiriaș*), *în-chirii-a* (infinitiv — scris *închiria*), (de la *furii-e*) *înfurii* (pers. I a indicativului prezent egală cu tema), infinitivul *în-furii-a* (scris *înfuria*), (de la *mini-e*) *mă mini* (formă egală cu tema), infinitiv *mini-a* (scris *minia*) etc.

În categoria acestor substantive sînt și multe derivate ale căror sufixe își precizează forma adoptînd analiza propusă mai sus:

*-arii-e*¹⁰), *-enii-e*: *pășanii-e*, *petrecanii-e*, *curățenii-e*, *surzenii-e*;
-ii-e: *bărbății-e*, *prietenii-e*, *fierării-e*, *spălătorii-e* etc.

⁶) Vezi acad. I. Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române*, București, 1949, p. 7 și urm.

⁷) În „Limba română” an. IV, nr. 6, p. 68, Acad. E. Petrovici ne atrage atenția — pe drept cuvînt — că și substantivele ca *alee*, *epopee*, *orhidee*, *maree* trebuie considerate teme în *-i-*, nu în *-e-*, cum am propus noi (*ibid.*, p. 68).

⁸) Remarcăm că transcrierea literei rusești *я* după vocală, prin *ia*, cum se prevede în regulile noii ortografii (*Mic dicționar ortografic*, ed. II, 1955, p. 53) (deci cuvintele rusești ca cele amintite mai sus: *кавалерия*, *инфантерия* etc. se transcriu *cavaleria*, *infanteria*, etc.) nu concordă cu regula, citată mai sus, privitoare la scrierea cuvintelor românești în categoria cărora se încadrează substantivele de felul lui *artilerie* — *artileria*, *cavalerie* — *cavaleria* etc.

⁹) Cf. *arend-aș*, *birt-aș*, *făpt-aș*, *plut-aș*, *vist-aș* etc.

¹⁰) Rectificăm forma acestui sufix, propusă în articolul nostru citat mai sus (vezi „Limba română” an. IV, nr. 6, p. 69). De altfel forma aceasta a sufixului (*-anii-*), ca și a lui *-enii-*, corespunde celei slavone (vezi acad. E. Petrovici, în „Balcania” I, p. 83 și urm.).

Și în derivatele cu sufixe începătoare cu *-i-* de la teme terminate în *iot* nu apar în întregime în scris cele două elemente ale derivatelor, tema și sufixul, din cauza nenotării *iotului* înaintea lui *i*. De exemplu, în derivate cu sufixele¹¹):

-im-e: *doime* (= *doi-im-e*), *treime* (= *trei-im-e*) etc. (cf. *ager-im-e*, *gros-im-e*, *lărg-im-e* etc.);

-inț-ă: *biruință* (= *birui-inț-ă*), *jăgăduință* (< *jăgădui-*), *locuință* (< *locui-*), *năzuință* (< *năzui-*), *obișnuință* (*obișnui-*), *trebuință* (< *trebui-*), *voință* (< *voi-*) (cf. *adever-inț-ă*, *dor-inț-ă*, *folos-inț-ă* etc.);

-iș: *păiș* (rostit *păiis* < *pai-*), *suiș* (< *sui-*), *tăiș* (< *tai-*) etc. (cf. *alun-iș*, *arin-iș*, *brăd-iș* etc.);

-ișor: *cuișor* (rostit *cuișor* < *cui-*), *meișor* (< *mei-*), *puișor* (< *pui-*) etc. (cf. *domn-ișor*, *peșt-ișor*, *pod-ișor*);

-ișt-e: *ciocălăiște* (rostit *ciocălăiște* < *ciocălăi-*), *gunoiște* (< *gunoi-*), *roiște* (< *roi-*), *trifoiste* (< *trifoi-*) (cf. *cinep-ișt-e*, *in-ișt-e*, *prun-ișt-e*);

-iț-ă: *cheiță* (rostit *cheiță* < *chei-*), *lămiiță* (< *lămii-*), *oită* (< *oi-*), *Mihăiță* (< *Mihai*), *Neculaiță* (< *Neculai*) etc. (cf. *șet-iț-ă*, *lăd-iț-ă*, *port-iț-ă* etc.)¹²).

•

Constatările de mai sus au ca scop să atragă atenția asupra existenței fonemului *i* în cazuri ca cele semnalate. Din punct de vedere morfologic, al analizei cuvintelor în morfeme, *iot* din *apropii-em* (tema *apropii* + desinența *-em*), *birui-im* (tema *birui* — = *bir* + sufixul *-ui-* — + desinența *-im*), *chirii-aș* (tema *chirii-* + sufixul *-aș*), *sui-iș* (tema *sui-* + sufixul *-iș*) este în situație asemănătoare cu *i* din forme ca *boii*, *caii*, *lei* (formele nearticulate *boi*, *cai*, *lei* + articolul *-i*). El reprezintă și într-un caz și în altul o realitate fonologică și morfologică de care trebuie să se țină seamă în prezentarea științifică a morfologiei și a derivației românești.

¹¹ Exemplele sînt luate, aproape toate, din G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916.

¹² Nenotarea *iotului* sau felul în care e notat în limba rusă pune probleme asemănătoare cu cele semnalate mai sus din limba română.

Din cauză că în ortografia rusă nu se notează *iotul* înaintea de *i* și *e* (= *ie*), iar grupurile formate din *iot* + *a* sau *u* sînt notate printr-un semn, я sau ю, unele grupe de substantive sînt astfel analizate în gramatici de școală:

la substantivele de felul lui *армия* „armată” (în grupa acestora se încadrează și cele amintite mai sus, ca *артиллерия*, *инфантерия*) — care se declină la singular: gen.-dat. și prepozițional *армии* (rostit: *армийи*), acuzativ *армию*, instrumental *армией* (= *армийей*) —, tema este considerată *арми-*, iar *-я*, *-и*, *-ю*, *-ей* terminații (vezi *Грамматика русского языка* partea I, ed. XI, sub redacția acad. Л. В. Щерба, Moscova, 1950, p. 60);

la substantivele masculine de felul lui *пролетарий* „proletar” și neutre ca *здание* „clădire”, tema este considerată *пролетари-* (la nominativ singular însă: *пролетарий-*), *здани-* (vezi *ibidem*, p. 64).

În alte gramatici însă asemenea substantive sînt considerate ca avînd tema în *iot* (vezi *Академия Наук СССР, Грамматика русского языка*, tom. I, p. 168—69; cf. I. Pătruț, *loc. cit.*, p. 68).

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Вопросы морфологии и орфографии в связи с *î* в румынском языке

И. ПЭТРУЦ

Автор обращает внимание на фонему *î* в тех случаях, когда она не отмечена ни в новой орфографии, ни в предыдущих орфографических системах.

Из-за пропуска иота в целой серии глаголов и существительных не могут быть отделены основы от окончаний или от суффиксов:

У глаголов I спряжения, как *apropia*, основа настоящего времени, оканчивающаяся на *î* (*apropiî-*) появляется в письме только в I-ом и во II-ом лицах единственного числа настоящего времени изъявительного и сослагательного наклонений; основа не может быть отделена от окончаний или от формообразующих суффиксов и у глаголов IV спряжения с основой настоящего времени на *î*, как у глаголов с суффиксом *-ui* (ср. инф. *bănuî*, *birui* = *bănuî-i*, *birui-i*; изъяв. наст. времени *bănuim* = *bănuî-im*; простой перфект *bănuî* = *bănuî-i* и т. д.), с суффиксом *-îi-* или *-ăi-* (инф. *biziî* = *biziî-i*; *mormăi* = *mormăi-i* и т. д.) и другие как *îndoi* (= *îndoi-i* < *în+doi-*), *întrei* (= *întrei-i* < *în+trei-*).

Также не пишется *î* в единственном числе именительного и винительного падежей существительных женского рода с основой на *î*, как *albie* (= *albiie*, с определённым артиклем *albia* = *albiia*), образованных с суффиксами *-ăniî-e*, *-eniî-e* *păţanie* (= *păţaniie*), *curăţenie* (= *curăţeniie*) и образованных с суффиксом *-ii-e*, *bărbătie* (= *bărbătiie*).

Иот не появляется в письме и у производных существительных с начальными суффиксами на *î* от основ оканчивающихся на *î*. Так, например в производных словах с суффиксами *-im-e* (*doime* = *doi-îm-e*); *-înt-ă* (*biruinţă* = *birui-înt-ă*); *-iş* (*suiş* = *sui-îş*); *-işor* (*cuişor* = *cui-îşor*); *-îst-e* (*trifoi-îst-e*); *-iţ-ă* (*cheiţă* = *chei-îţ-ă*).

Автор подчёркивает, что иот в упомянутых случаях представляет фонологическую и морфологическую реальность, которую нужно иметь в виду в научном изложении морфологии и румынского словообразования.

R É S U M É

Quelques problèmes de morphologie et d'orthographe
en rapport avec *î* en roumain

par

I. PATRUŢ

L'auteur attire l'attention sur le phonème *î* dans les cas où il n'est noté ni dans la nouvelle orthographe ni dans les systèmes orthographiques antérieurs.

En raison de l'omission de l'yod dans une série de verbes et de noms, on ne peut séparer les thèmes des désinences ou des suffixes.

Dans le cas des verbes de 1ère conjugaison, comme *apropia*, le thème du présent, terminé en *i* (*apropii-*), n'apparaît dans l'écriture qu'à la 1ère et à la 2e personne du singulier présent de l'indicatif et du subjonctif. Il en est de même pour les verbes de IVe conjugaison avec le thème du présent en *i*, chez lesquels le thème ne peut être séparé des désinences ou des suffixes flexionnels, comme c'est le cas de ceux formés avec le suffixe *-ui* (cf. inf. *bănuî*, *birui* = *bănuî-i*, *birui-i*; ind. présent *bănuim* = *bănuî-im*; passé simple *bănuî* = *bănuî-i*, etc.), avec le suffixe *-ii-* ou *-ăi-* (inf. *bizii* = *bizii-i*; *mormăi* = *mormăi-i*, etc.) et d'autres comme *îndoî* (= *îndoî-i* < *în + doî-*), *întrei* (= *întrei-i* < *în + trei-*).

De même *i* n'est-il pas noté au nominatif et accusatif singulier des noms féminins ayant le thème en *i*, comme *albie* (= *albiie*, articulé *albia* = *albiia*), (formés avec les suffixes *-anii-e*, *-enii-e*) *păţanie* (= *păţanii-e*), *curăţenie* (= *curăţenii-e*), (formés avec le suffixe *-ii-e*), *bărbăţie* (= *bărbăţiie*).

L'yod n'apparaît pas non plus dans l'orthographe des noms dérivés avec des suffixes commençant par *i*, de thèmes terminés en *i*. Par exemple dans les dérivés avec les suffixes *-im-e* (*doime* = *doi-im-e*, etc.), *-işor* (*cuişor* = *cui-işor*), *-işt-e* (*trifoişte* = *trifoi-işt-e*), *-iţ-ă* (*cheiţă* = *chei-iţ-ă*).

L'auteur souligne le fait que dans les cas mentionnés l'yod représente une réalité phonologique et morphologique dont il faut tenir compte dans la présentation scientifique de la morphologie et de la dérivation roumaine.

NOTE MORFOLOGICE

DE

R. TODORAN

1. Amúia

Adverbul *amú* „acum” are și varianta *amúia*, atestată în Țara Oașului și în Maramureș și înregistrată de unele dicționare generale și etimologice ale limbii române (Dicț. Acad., Candrea—Adamescu, *Dicț. encicl.*, Candrea—Densusianu, *Dicț. etim.*), fără să fie explicată.

Din Țara Oașului această formă este notată de I. A. Candrea, în *Graiul din Țara Oașului*, Buc., 1907, p. 47, în următorul exemplu: *Atita să ție deo'etura Citu-i amúia sară*, iar din Maramureș, de T. Papahagi, în *Graiul și folclorul Maramureșului*, Buc., 1925, p. 171, tot într-un singur exemplu: *că ea-i amúia d'e douădzăci d'e ai și eu-s trecut d'e șasedzăci*. Trebuie să remarcăm că mult mai frecvent decît *amuia*, care se găsește doar o singură dată în fiecare din aceste colecții de texte, se întâlnește *amu*. Citez cîteva exemple din textele lui Candrea: *Ba nu o dzis mițu, o h'i de-amu înainte* (p. 30), *Ba nu că aiasta o fo pin' amu* (p. 30), *Atita să h'ie durere Citu-i amu dimineață* (p. 40), *Fost-am tinăr și frumosu Amu-s bătrîn și bărbos* (p. 41), *Haî, măicuță, până-n casă Și mă vedz c-amu-s mireasă* (p. 45), *Tată lumea-i strămutată amu, s-o șt'inbat tăta lumea* (p. 46). *Amu aș-s de hamis prunci, cum o fost omeni bătrîn* (p. 46), și alte cîteva din cele ale lui Papahagi: *Amu te-oî omori* (p. 154), *Amu or si cînă ai...* *d'e cîn o fo' cozații p-aiți* (p. 155), *Amu nu să fac nunț* (p. 162), *Pină amu prunci n-am avut!* etc.

Credem că forma *amuia* se poate explica din *amu* și *ia* „uite, iată, iacă!”, ambele cunoscute în Țara Oașului, ca și în toată partea de nord a Transilvaniei. În construcții ca acestea: — *Hai îndată la mîncare!* — *Amu ia* [subînțeles *vin!*], *Amu ia am sosit și noi!* sau *Am sosit și noi amu ia!* etc. cele două cuvinte s-au aglutinat, dînd naștere formei *amuia*²). Interjecția *ia*, de obicei accentuată în frază, întărește înțelesul lui *amu*, impri-

¹) Acest din urmă exemplu este din textul în care se întâlnește *amuia*.

²) Pentru asemenea aglutinări, cf. *basam* (= *bagsama*), *fincă* (= *fiindcă*), *parcă* etc. discutate de acad. I. Iordan, în „Studii și cercetări lingvistice”, I (1950), fasc. 2, p. 274 ș. u., precum și *iote* (< *ia uite*), *iacă* (< *ia+că*), *iacăta* (< *iată că*) și (*a*)*ici-șă*, *acolo-ia*, acestea din urmă menționate de *Gramatica limbii române*, vol. I, Buc. 1954, p. 337.

mîndu-i nuanța de „t o c m a i în momentul acesta“, „c h i a r acum“. Prin alăturarea acestei interjecții adverbului în discuție, vorbitorul vrea să-și exprime dorința de a săvîrși cît mai repede acțiunea și să-și convingă interlocutorul că nu va întîrzia mult, din anumite motive, în îndeplinirea ei.

Ca și *ia*, avînd aceeași valoare stilistică, se întrebuințează și *uite!*, în construcții ca următoarele: — *Vino la masă!* — *Uite-acum* [subînțeleș *vin!*]³⁾ (sau — *Acum uite* [subînțeleș *vin!*]); — *Așterne masa!* — *Uite-acum* [subînțeleș *o aștern!*] (sau — *Acum uite* [subînțeleș *o aștern!*]).

2. Alte forme analogice ale verbului *A FI: fiut și iest*

Verbul *a fi*, care are atîtea neregularități în conjugare, a dezvoltat, din necesitatea practică a vorbitorilor de a simplifica flexiunea, numeroase forme analogice. Celor semnalate și explicate pînă acum⁴⁾ le adăugăm alte două asemenea forme, una înregistrată doar incidental, iar cealaltă nemenționată nicăieri, după cîte știm.

Cea dintîi formă pe care o semnalăm este abstractul verbal *fiut* (cu rostirea dialectală *h'fiut*, *șiut*). N-am găsit atestată această formă a verbului *a fi* decît din Munții Apuseni: *de h'fiut, sînt pești* (T. Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, în „Grai și suflet“, II, p. 51) și din comuna Zagra, raionul Năsăud: *de fiut (ciut [= șiut]) sînt sau vor fi destule (poame...), dar nu-s bune sau „cîind un om pedestru îmbărbătează pe altul mai în virtute decît el: — Nu te teme, că și eu oi ci [= și] (fi) acolo! — Cu ciutul [= șiutul] (prezența) tău pot peri! sau: — Ciutul [= șiutul] tău nu-mi ajută nemică“* (I. Corbu, în „Revista enciclopedică“, III (1934), nr. 2, p. 3—4)⁵⁾. Personal cunosc această formă din comuna Vlcele, rn. Turda, în exemple asemănătoare celor de mai sus: — *O fost (cutare) p-aici?* — *De fiut, poate c-o fi foastă, da nu l-am văzut!* sau: — *Sînt multe flori pe pruni anu-aiest!* — *De fiut sînt destule, numa să facă rođ.* Existență în trei puncte izolate din cuprinsul aceleiași regiuni, putem presupune că această formă este destul de răspîndită în Transilvania, fără să-i putem preciza exact întinderea.

Acest abstract verbal al verbului *a fi*, întrebuințat numai cu această funcțiune, s-a născut prin analogie cu *știut*, supinul lui *a ști* (de ex. *de știut nu știu dacă știe, dar de auzit a auzit*). Punctul de plecare al acestei analogii îl constituie asemănarea dintre conjunctivul prezent al acestor verbe (*să știu — să fiu, să știi — să fii, să știe — să fie, să știm — să*

³⁾ Intr-o construcție ca aceasta se întrebuințează și *iac-amu*, în graiul moldovelesc, după comunicarea lui B. Cazacu.

⁴⁾ Cf., mai recent, M. Zdrengea, *Analogii în conjugarea verbului auxiliar a fi*, în „Dacoromania“, XI, p. 194—196; B. Cazacu, *Sur la forme du subjonctif présent du type să fibă (h'fibă, šibă, štibă) en daco-roumain*, în „Bulletin linguistique“, XVI, p. 150—154. Pentru felul în care se pot naște asemenea forme analogice, cf. I. Iordan, în „Arhiva“, XXXI, p. 55 notă.

⁵⁾ Formele *ciut* [= șiut], *ciutul* [= șiutul], *ci* [= și] sînt de sigur hiperurbane create de I. Corbu, un popularizator al științei pasionat diletant în lingvistică și în... astronomie, care a comunicat Dicționarului Academiei un bogat material lexical din satul său, Zagra, rn. Năsăud.

fi, *să știți* — *să fiți*, *să știe* — *să fie*) și infinitiv, care este monosilabic și de aceeași conjugare (*a ști* — *a fi*). Influența lui *a ști* în flexiunea lui *a fi* nu ne surprinde, pentru că, la rindul său, și *a fi*, tocmai din cauză asemănărilor amintite mai sus, a determinat apariția unei forme analogice a verbului *a ști*: *să știbă* (cf. B. Cazacu, *Sur la forme du subjonctif présent du type să fibă* (*h'ibă*, *șibă*, *știbă*) en daco-roumain, in „Bulletin linguistique”, XVI, p. 152—153)⁶).

*
* *
*

Din paradigma verbului *a fi*, dată de O. Densusianu pentru Țara Hațegului, în cunoscuta-i monografie asupra graiului acestei regiuni⁷), lipsește forma *iest*, persoana 3 pl. a prezentului indicativ. Ea nu e înregistrată nici de alte studii dialectale. Am găsit-o menționată printre adnotările profesorului canonic de la Blaj Ion Micu Moldovanu, pe marginea *Dicționarului limbei române* al lui A. T. Laurianu și I. C. Massimu⁸). E atestată din Marmore, cătun așezat la trecătoarea dintre Țara Hațegului și Banat. în exemplul: *mulți oameni iest*.

Verificând existența acestei forme în Țara Hațegului, am putut constata că ea se întâlnește astăzi în Băuțar și Bucova, sate care în trecut aparțineau de Hațeg, iar acum, după noua împărțire administrativă, sînt în rn. Caransebeș, în exemple ca următoarele: — *Măi* (= mai) *iest oameni pe uliță?* — *Măi iest vo doi!* sau: — *Iest prune la voi?* — *Nu prea iest!*⁹) Ni se semnalează existența acestei forme și în rn. Reșița, în satele: Berzovia, Verneș, Rămna, Ghertenış,¹⁰) în exemple ca cele citate, ceea ce însemnează că e mult mai răspîndită decît s-ar fi crezut la prima vedere.

Din exemplele de mai sus se poate observa că *iest* se întrebuințează numai ca verb predicativ, avînd înțelesul de „există”. Ca verb copulativ și auxiliar se întrebuințează și afei forma obișnuită *is*, de ex. *is flămînzî, is lăudați*.

⁶) Datorită aceleiași asemănări între conjunctivul prezent al lui *a fi* (*să fiu* etc.) și conjunctivul prezent al verbelor *a veni* (*să viu* etc.), *a scrie* (*să scriu* etc.), *a spune* (pers. 3 sg. *să spuie*) s-au născut formele: *să vibă* „să vie”, *să scribă* „să scrie”, *să spuibă* „să spuie”. Pentru atestările acestor forme, cf. B. Cazacu, *op. cit.*

Ar fi, poate, nevoie de o precizare în legătură cu „filiția” acestor forme analogice. Pentru toți cei ce s-au ocupat de ele (Miklosich, Capidan, Cazacu etc.), *să fibă*, *să știbă* și celelalte sînt formații noi prin analogie cu *să aibă*. Dacă această afirmație este pe de-a-tregul justă pentru *să fibă*, ea nu poate fi valabilă pentru *să știbă*, *să vibă*, *să scribă* și *să spuibă*. Acestea s-au născut, evident, tot pe cale analogică, dar nu după *să aibă*, ci după *să fibă*, analogia pornind, cum am arătat mai sus, de la asemănările din flexiunea acestor verbe. Răspîndirea lor de asemenea ne duce spre aceeași concluzie: *să știbă*, *să vibă*, *să scribă* și *să spuibă* nu se întîlnesc decît în regiunile în care este înregistrată și forma *să fibă*. Deci după *să aibă* s-a născut mai întîi *să fibă*, iar după aceasta, toate celelalte.

⁷) *Graiul din Țara Hațegului*, Buc., 1915, p. 50.

⁸) Exemplarul lui I. M. Moldovanu adnotat se găsește acum la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. și provine din fosta Biblioteca centrală de la Blaj.

⁹) Comunicat de M. Scorobete, student din Țara Hațegului.

¹⁰) Comunicat de D. Grecu, studentă din comuna Berzovia, rn. Reșița.

Credem că nu greșim dacă explicăm pe *iest* din *iestă*, persoana a 3-a sg. a prezentului indicativ, prin analogie cu formele corespunzătoare ale verbelor de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a, de tipul lui *cade* — *cad*, *bate* — *bat*, *aude* — *aud*, *juge* — *jug*. La aceste verbe persoana a 3-a pl. se deosebește de a 3-a sg. prin desinența zero. E de menționat faptul că forma *iestă* e foarte răspândită în Țara Hațegului (și regiunile limitrofe: Valea Jiului și Orăștie) și în Banat.

Un exemplu analog ni-l oferă forma *ar*, pers. a 3-a pl., prezent indicativ, a verbului *a avea*, existentă în aronină și în Munții Apuseni (cf. T. Papahagi, *Din Dicționarul dialectului aronin general și etimologic*, Buc., 1947, p. 6 și id., *Cercetări în Munții Apuseni*, în „Grai și suflet“, II, p. 51)¹¹, născută tot pe aceeași cale, după pers. a 3-a sg.

3. Varianta „*miu* a pronumelui posesiv de pers. 1 sg.

În textele vechi din secolul al XVI-lea, al XVII-lea și, mai rar, al XVIII-lea, scrise sau copiate mai cu seamă în părțile de nord ale țării, se întâlnește, în unele mai des decât în altele, fără consecvență, varianta *miu* a pronumelui posesiv de persoana 1 sg., genul masculin. Iată câteva atestări:

din Codicele voronețean: *deuci de elu alesu ce se scriu n-amu, domnu miu LXXII/10*;

din Codicele dela Ieud: *iară cuvintul miu nu va treace 4/1. ...că venerea zidiu și feciu om pre Adam în chipul miu 7/6, și cu curate olovire ce-mi umbreadză sfînt creștetul miu 10/8, și iară mă voi giura cu scaunul miu cela înfricatul 10/11, mircuri și vineri să poste[a]scă numele miu 12/3, iară cire va minca trupul mieu și va bea singele miu avea-va viața de veaci 46/14*;

din Tetraevanghelul lui Radu de la Mănecști: *ceriul și pămîntul va treace, cuvintul miu nu va treace 78/5*;

din Codicele Todorescu: *fiul miu cela prea iubitul deștinge 6i r/5*;

din Cuvente den bătrîni: *să-ți fie milă dumnitale și de capul miu I 174, să slăviți în numele miu II 48, și zise slugilor sale să-mi agiute Domnezeul miu II 147, pasă de roagă Domnezeul miu II 153*;

din Scrisorile de la Bistrița (după Al. Rosetti, *Lettres...*): *la părintele miu la Spiridon 52*;

din Cea mai veche carte rákoczyană (publicată de N. Drăganu): *mărește sufletul miu pre domnu! 11 v., cum fără osîndă să deschid rostul miu cel nedăstoinic 19 v¹²*).

din documente: *scris-am aceasta al miu zapis* ((a. 1632) I. Bianu, *Doc. rom.*, I, 197), *mărturisescu cu acestu zapis al miu* ((a. 1632), id. *ibid.*, 199), *mărturisăsc cu cest zapis al miu cum m-am tocmît de bună voia mea* ((a. 1642) M. Gaster, *Crestomatie romină*, I, 103);

¹¹) Tov. prof. Șt. Pașca îmi comunică forma *ar* și din Răhău, rn. Sebeș-Alba.

¹²) N. Drăganu socotește aceste forme drept greșeli, căci adaugă după ele un (sic!).

din Cantemir: *iată a doua zi părintele miu, din somn destepindu-mă, zise...* (*Operele Principelui D. Cantemir...*, vol. VI: *Istoria ieroglică...*, Buc., 1883, p. 289)¹³).

De această formă s-a ocupat O. Densusianu, în *Histoire de la langue roumaine*, II, 54, care caută să o explice printr-o reducere a lui *ieu* la *iu*, datorită întrebuirii lui *mieu* ca aton în frază, și trimite, pentru comparație, la *iușor* < **ieușor*. Pe aceeași linie merge și explicația pe care o dă I. A. Candrea, în *Psaltirea Scheiană*, I, p. CXXX, cu deosebirea că acesta vorbește de reducerea „difongului *ie*” — de fapt aci avem triifongul *ieu* — la *i*. Acad. Al. Rosetti, în *Istoria limbii romine*, VI, 142, își însușește explicația lui Densusianu, aducând în sprijinul ei încă un exemplu în care *ieu* apare redus la *iu*: *iu*, „eu” din scrisorile bistrițene.

Explicația încercată pînă acum ni se pare nesatisfăcătoare.

Din capul locului este necesar să lămurim problema citirii, ca atare a interpretării, formei *miu*. Ea poate fi citită în două feluri: *mîu* și *miu*, într-un caz cu diftong ascendent, iar într-alt caz cu diftong descendent. Aceste două forme, după cum vom vedea, au explicații deosebite.

Se știe că pronumele posesiv are un tratament special cînd este în relație cu un termen de înrudire¹⁴). Acest tratament deosebit îl prezintă și forma *miu*. Determinînd un substantiv care exprimă un grad de înrudire, varianta pronumelui posesiv de care ne ocupăm devine *mîu*, în exemple ca: *frate-mîu, socru-mîu, cumnatu-mîu* etc.

Forma *mîu* o considerăm atestată în textele vechi și se întîlnește și astăzi, dar numai în relație cu un termen de înrudire. Dăm cîteva exemple din limba veche: *cine mine den casa tătini-miu și den casa mea m-au scos?* (*Palia de la Orăștie* 87/16, cf. însă, pe aceeași pagină, *tată-mieu*), *eu Mușat, sen Mănzatului, și cu jiuu miu, Nica ot Băsiniști, scris-am acistu zapisu* ((a. 1638) Gaster, *Crestomatie...*, I, 87/6)); alte exemple, din limba populară: *Măi frate-miu, dumneata, Te vorbiși cu muierea...* (G. Giuglea—G. Vilsan, *De la romîni din Serbia...*, p. 201); *De-mi ești frati-miu, Ce-mi ești negru posiclit...?* (id., ibid., p. 256), *Frati-miu-ă! mai mic Ce-a fost rămasit...* (id., ibid., p. 258), *Aleargă frate-miu, și mă scoate că-ți dau bani, ce vrei...* (id., ibid., p. 363). Aceștia le mai adăugăm următoarele exemple, în care pronumele posesiv are un tratament dublu după cum determină un termen de înrudire sau alte substantive: *leu paloșu nu ț-o! da...* *Ci-i dat di cumnati-n'iu S-atirne la șoldu n'eu...* — *Io calu nu ț-i l-o! da Ci-i dat di la socru-n'iu Ca si-m poarte trupu n'eu* (I. Diaconu, *Ținutul Vrancei*, Buc., 1930, p. 171); — *Io paloșu nu l-o! da Odată cu viața mea. Că mi l-a dat socru-m'iu Să-mi apere capu mieu. Ia să-mi dai pă murgu tău C-a! trecut otaru mieu* (N. Georgescu-Tistu, *Folclor din județul Buzău*, Buc., 1928, p. 31)¹⁵). Atlasul lingvistic român înregistrează

¹³) Pentru alte exemple, cf. O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, II, 54 și Al. Rosetti, *Istoria limbii romine*, VI, 142.

¹⁴) Cf. B. Cazacu, *Remarques sur l'emploi des adjectifs possessifs en roumain*, în „Bulletin linguistique”, XV, p. 96—97; *Gramatica limbii romine*, vol. I. Buc., 1954, p. 206—207.

¹⁵) Ap. B. Cazacu, *op. cit.*, p. 97.

de asemenea pe *miu*: *măi frati-miule!* (ALR. I, vol. 2, H. 161/744 n.)¹⁶), *bărbatu-n'u* (ALR. II, vol. 1, H. 129/520, 705 și, la aromini, 010).

Forma *miu* derivă din *mio*, care este mult mai răspândită: *frati-mio* (ALR. I, vol. 2, H. 161/790, 887, 695 n., 720 n., 786 n., 900 n., 934 n., 837, 840 n.; ibid. H. 160/839), *bărbatu-mio* (ALR. II, vol. 1, H. 129/899, 958), *frati-mn'o* (ALR. I, vol. 2, H. 161/800, 896), *bărbatu-mn'o* (ALR. II, vol. 1, H. 129/310, 362), *frati-n'o* (ALR. I, vol. 2, H. 161/960 n., 980 n., și, la aromini, 06; ibid. H. 159/504, 540, 594 n.), *frati-n'o-n'o* (ALR. I, vol. 2, H. 160 și 161/710). Forma *mio*, la rindul său, își găsește explicația în *mieu*¹⁷). Triftongul *ieu* se reduce la *io*, care apoi devine *iu*, întocmai ca în **ieșor* (< *lëvis* + -șor) > **ioșor* > *iușor* sau *ieu* > *io* și apoi *iu*, citate în sprijinul explicației lor de O. Densusianu și acad. Al. Rosetti.

În exemplele înșirate la începutul acestei note, *miu* nu determină un nume de înrudire. De aceea credem că nu încapе indoiială că în aceste cazuri pronumele posesiv în discuție trebuie citit *miu*: *cuvîntul miu*, *chipul miu*, *sîngele miu*, *sufletul miu* etc.¹⁸). Aceasta fiind situația, constatăm că exemplele date de O. Densusianu și acad. Al. Rosetti pentru reducerea triftongului *ieu* din *mieu*, și anume: *iușor* < **ieșor* și *iu* < *io* < *ieu*, nu mai sînt valabile, deoarece în aceste exemple triftongul *ieu* se reduce la *iu* (diftong ascendent), iar în forma pronumelui posesiv *miu* la *iü* (diftong descendent).

Varianta *miu* a pronumelui posesiv credem că se poate explica prin analogie, pornind de la plural. Nu mai încapе nici o indoiială că pluralul *mii* trebuie să-l citim *mii*. El există în textele vechi și chiar în aceleași texte în care se găsește și *miu*: *drept sfinți mii ap[lo]s[to]li și derep ingeri* (Cod. de la Ieud 5/12), *așia mă voi giura pre ingerii mii* (ibid. 12/13), *să știți, fii mii, că eu vă lucredzu* (ibid. 24/9), *și va a fi împreună cu ingerii mii* (ibid. 27/2), *veniți de împărățiți cu mine, prea iubiții mii* (Cuv. den bătrîni II 457/32). Pluralul *mii*, sub diferite variante (*mn'ii*, *n'ii*, *n'ia*, *n'ii*), de unde se explică apoi *mi* și *mn'i* este cunoscut și astăzi în partea de nord-est a teritoriului limbii romine și în cîteva puncte răslețe din Muntenia și Crișana (cf. ALR. I, vol. 2, H. 183 și ALRM. I, vol. 2, H. 262).

Forma *mi* rezultă din *miei* prin reducerea triftongului *iei* la *ii*, cuvîntul fiind neaccentuat în frază. Reducerea despre care vorbim presupune schimbarea lui *e* — vocala de bază a acestui triftong — în *i*, schimbare ce se datorește asimilării lui *e* semivocalelor învecinate sau închiderii acestei vocale în poziție neaccentuată. Această schimbare a lui *e* în *i* o mai întîlnim în pronumele personal *iei* > *ii*, formă răspîndită în Moldova

¹⁶) Acest exemplu interesant trebuie adăugat celor citate de B. Cazacu, *op. cit.*, p. 95—96.

¹⁷) *Frate-mieu*, *tată-tău* și *socru-său* devin în graiurile populare *frate-mio* (în regiunile în care se palatalizează labialele: *frate-mn'o* sau *frate-n'o*), *tată-to* și *socru-so* (cf. H. Tiktin, *Gramatica romînă*, ed. III, Buc., 1945, p. 76) și apoi, prin trecerea lui *o* neaccentuat la *u*, *frate-miu*, *tată-tu*, *socru-su*.

¹⁸) Tot *miu* trebuie interpretat și în exemplul: *fiul miu cea prea iubitul deștinge* (Cod. Todorescu 61 r/5). Cînd termenul de înrudire este articulat, adjectivul posesiv are forma obișnuită: *fratele meu*, *cumnatul tău*, *tatăl său*, față de *frate-mio*, *cumnatu-to*, *tată-so*.

și Republica Moldovenească, de unde s-a ajuns la și mai răspândita formă *î* (sau *îi*) și chiar la *i* (cf. ALR. I, vol. 2, H. 183; ALRT. II, 101/23; „Jahresbericht“, IX, p. 208; *Graiul nostru*, I, p. 267)¹⁹). Aceeași schimbare a lui *e* în *i* o întâlnim și în reducerea diftongului *ei* la *îi* și apoi la *i*: *trei* > *trii* (ALRT. II, 3/10) > *trii* (T. Papahagi, *Graiul și folclorul Mara mureșului*, Buc., 1925, p. LV, cf. M. Kogălniceanu, *Letopiseșile țării Moldovei*, I, Iași, 1852, p. 81/7 (apendice)) > *tri* (cunoscut în graiurile populare și atestat alături de *mii* și *miu* în Codicele de la Ieud 2/9), *cei* > *ciî* (cf. ALRM. I, vol. 2, H. 265), terminația de genitiv-dativ *-ei* > *-îi* > *-i* (*mamei* > *mamiî* > *mami*) etc.

Așadar *miei* > *miî*, de la care s-a format apoi, pe cale analogică, un singular *miu*. Modelul acestei analogii îl constituie cuvinte ca *viu* — *vii*, *pustiu* — *pustii*, *mijlociu* — *mijlocii* etc.

E de remarcat că pronumele posesiv este bogat în forme analogice: după *stea-stele*, de la *mea* s-a format pluralul *mele*, care la rîndul său a influențat pe *tale*, modificîndu-l în *teîle*, întocmai precum *mă* l-a modificat pe *ta* în *teî*.

4. Terminația de plural *-(e)ăuă* a substantivelor neutre cu singularul în *-ău* și *-eu*

Substantivele neutre terminate la nominativ singular în *-ău* și *-eu* primesc la plural trei terminații²⁰. Una dintre acestea, socotită ca specifică genului neutru, este *-uri*. O găsim în cuvinte ca: *tăuri* (sg. *tău*), *tămbălăuri* (sg. *tămbălău*), *zgăuri* (sg. *zgău*) etc. Această terminație nu e cea mai obișnuită. Ea e îndeobște cunoscută și nu comportă nici o discuție specială.

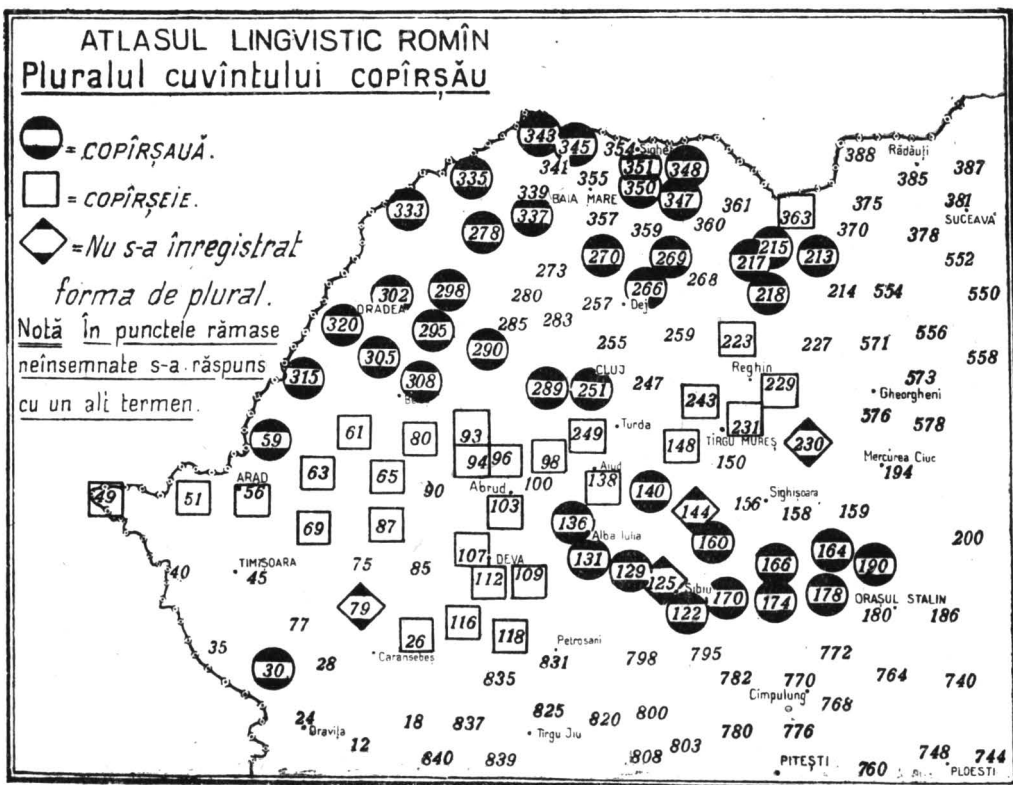
Cele mai multe substantive neutre terminate în *-ău* și *-eu* iac pluralul în *-aie* (respectiv *-eie*). Avem nenumărate exemple: *pirău* — *piraie*, *ferăstrău* — *ferăstraie*, *hirdău* — *hirdaie*, *jăgădău* — *jăgădaie*, *copirșău* — *copirșăie* (sau, cu modificarea lui *ă* în *e* sau *ë* din cauza lui *ș*, *copirșeie*), *bătălău* — *bătălaie*, *belceu* — *belceie*, *lepedeu* — *lepedeie*, *meseleu* — *meseleie* etc.

Pe lângă această terminație, cuvintele din categoria celor de mai sus cunosc în graiurile din Transilvania, ca foarte răspândită, și terminația de plural *-(e)ăuă*: *pirăuă*, *hirdăuă* (cf. „Grai și sullet“, V, 308), *birăuă* (cf. „Dacoromania“, VII, 70), *acauă* (cf. M. Pompiliu, „Conv. lit.“, XX, 1004), *halauă* (com. V. Dico, Lemniu, rn. Jibou, reg. Cluj), *belcăuă* (cf. ALR. I, vol. 2, H. 238/270, 285, 290, 298, 324; ALR. II, vol. 1, MN. 2657, p. 75), *mesel(e)ăuă* (cf. ALR. II, vol. 1, H. 291/64, 272, 279, 284, 325, 334, 346, 353), *copirșăuă* (cf. ALR. I, vol. 2, H. 298), *jăgădăuă*, *jăscăuă*, *răspălăuă* (cunoscute de mine din comuna Vilcele, rn. Turda) etc. Unele din aceste cuvinte terminate în *-ău* au ca formă exclusivă de plural pe cea în *-ăuă*: *măcău* (sau *macău*) face pluralul *măcăuă* (cf. Candrea—Adamescu, *Dicț. encicl. s. v.*).

¹⁹) Tov. acad. E. Petrovici îmi comunică și forma *îiî*, pers. a 2-a sg., ind. prez., a verbului *a lua*.

²⁰) Intrebuițez termenul de terminație cu accepțiunea pe care just i-o acordă acad. I. Iordan, în *Limba română contemporană*, Buc., 1954, p. 269, și anume: partea finală a cuvîntului.

În general se poate spune că în cele mai multe regiuni din Transilvania terminația *-auă* face o serioasă concurență terminației *-aie*. Avînd posibilitatea de a urmări pe hartă expansiunea cuvîntului *copîrșău* (cf. ALR, I, vol. 2, H. 298) și pluralul acestuia, am putut fixa, cu aproximație, aria pluralului în *-auă*. Din harta alăturată se vede că terminația de plural *-auă* e cunoscută mai cu seamă în nordul Transilvaniei și în sudul și sud-estul acestei provincii (prin părțile Albei-Iulii, ale Tîrnavelor, Sibiului, Făgărașului, pînă la Orașul Stalin). Sud-vestul și zona centrală a Transilvaniei dă preferință pluralului în *-aie*²¹⁾.

Faptul că această terminație de plural se întâlnește frecvent în Transilvania nu trebuie să ne mire. Dacă examinăm cuvintele amintite mai sus și altele din categoria lor, constatăm că în marea lor majoritate sînt cuvinte de origine maghiară, a căror terminație în *-ău* sau *-eu* se explică din terminația maghiară *-ó* sau *-ő*. Vechi, probabil autohton, este unul singur, și anume *pîrău*. Unele din aceste cuvinte au o circulație locală în

²¹⁾ Harta publicată aici este, fără îndoială, în măsură să ne orienteze asupra răspîndirii celor două forme de plural, dar numai cu oarecare aproximație. Și aceasta pentru că pe de o parte termenul de *copîrșău* are o răspîndire limitată în Transilvania, iar pe de altă parte, pentru că nu s-a notat pretutindeni forma de plural.

Transilvania. Sint, în general, puține acele cuvinte care s-au răspândit și înalara Transilvaniei (de ex. *ferestrău*, *hirdău*).

S-ar putea spune că în Transilvania formarea pluralului în *-(e)auă* a substantivelor neutre în *-ău* sau *-eu* este vie. Ea cuprinde și cuvintele recent intrate din limba literară în vocabularul oamenilor de la țară, substituind adesea singura terminație admisă în uzul literar, terminația *-uri*. Astfel, de exemplu, prin părțile Clujului și, credem, în tot nordul Transilvaniei, *bîrău* (< *birou*) face pluralul *bîrauă*, *muzău* (< *muzeu*) — *muzăuă*, *tablău* (< *tablou*) — *tablauă*, „liceu — *liăuă* „clase de liceu“ (de ex. *are cîteva liăuă*), *borderău* (< *borderou*) — *borderauă* etc.

Gramaticile noastre, cu excepția celei a lui Tiktin, nu înregistrează această terminație de plural, fapt explicabil dacă ne gîndim la caracterul practic-normativ al acestor lucrări. H. Tiktin (în *Gramatica romînd*, ed. III, Buc., 1945, p. 54), într-o scurtă notă, menționează în treacăt că „în dialecte [e vorba de subdialectele dacoromînești!] întîmpinăm și *fierăstrauă*, *piraă*, *hirdauă* etc., corect *fierăstraie*, *piraie*, *hirdaie*“. Ea a scăpat și atenției acad. I. Iordan, care ne-a dat un foarte prețios și bine documentat studiu de ansamblu asupra formării pluralului în limba romînd (cf. *Pluralul substantivelor în limba romînd actuală*, în „Buletinul Inst. de fil. rom. „Al. Philippide“, V (1938), p. 1—54), studiu care, ce-i drept, se ocupă de formarea pluralului în limba romînd literară contemporană.

Cum se explică această terminație?

Explicația e de natură fonetică. Se știe că neutrul în limba romînd cunoaște două dezinente de plural curente: *-e* și *-uri*. Pluralele de tipul *piraie* și *piraă*, au la origine dezința de plural *-e*. Din *pirău* + *-e* s-a născut **piraue*, cu alternanța vocalică *ă/a²²*. Din această formă, într-un caz prin acomodarea sunetului *u* la *e*, avem *piraie*, iar într-alt caz, prin acomodarea lui *e* la *u*, avem *piraă*. Odată apărută această categorie, în ea s-au încadrat toate substantivele terminate în *-ău* (sau *-eu*) la singular²³).

Trecerea lui *e* la *ă* după *u* o întîlnim și în alte exemple: *ou* + *-e* > **oue* > *ouă* > *ouă²⁴*, *novem* > **noue* > *noauă* > *nouă*, **doue* > *doauă* > *două*; de asemenea cunoaștem exemple și pentru trecerea lui *u* la *i*, urmat fiind de *e*: *ovem* > **oue* > *oaie²⁵*).

²²) *a* în terminația de plural *-auă* a putut să apară mai întîi la substantivele terminate la singular în *-ău*, în forma de plural *ă* găsindu-se în poziția *metafoniei* (*leped'ău* — *leped'ăuă*, *meseleu* — *meseleauă*, de la care s-a generalizat și la cele terminate în *-ău*).

²³) Forma de bază, de la care pornim, este atestată de S. Mindrescu, în *Elemente ungurești în limba romînd*, Buc., 1892. La pag. 164 se menționează *hîrgaue*, alături de *hirdauă* (cf. J. A. Dicț. Acad. s. v.), la pag. 53 *cancauele* (ap. E. Sevastos, *Nunta* . . . , n. 289), la pag. 59 *chischineau* (ap. *Tribuna*, 87, 34). Credem însă că aici avem de-a face cu o notare greșită a pluralului *hîrgauă*, *cancauă*, *chischineauă*, într-un sistem ortografic în care *ă* e redat prin *ê* și apoi prin *e*.

²⁴) În toate gramaticile limbii romîne, inclusiv în *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Buc., 1954, *ouă* este menționat ca un plural „neregulat“.

²⁵) Cf. J. A. Candrea, *Cours complet de grammaire roumaine*, ed. III, Buc., f. a., p. 8 și 34; I. Iordan, *Gramatica limbii romîne*, ed. II, Buc., 1946, p. 93; Al. Rosetti, în „Bulletin linguistique“, III, 102.

La exemplele analoge de aci s-ar mai putea adăuga și cele două forme de

Reținem și subliniem faptul constatat de H. Tiktin că pluralele în *-(e)auă* ale substantivelor terminate în *d'u* și *e'u*, cu toate că sînt relativ răspîndite, nu depășesc sfera de întrebuințare a graiurilor populare. Aceste plurale sînt simțite de cei ce vorbesc limba literară ca avînd un pronunțat caracter dialectal. Limba literară nu cunoaște și nu admite ca forme corecte decît pluralele în *-aie* și *-uri*.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Морфологические примечания

Р. ТОДОРАН

1. *Amúia*. Наречие *amúia* „сейчас“ известно в Цара Оашулуй и в Марамуреше и зарегистрировано без объяснения некоторыми общими словарями румынского языка. Автор объясняет его из *amu* „теперь“ + *ia* „смотри“ в конструкциях как: — *Hai îndată la mîncare!* — *Ami ia* (подразумевается *vin!*).

2. Другие аналогичные формы глагола *a fi*. Глагол *a fi*, имеющий столько неправильностей в спряжении, развивал, множество аналогичных форм, из практической потребности говорящих чтобы упростить флексию. Автор отмечает и объясняет две другие аналогичные формы этого глагола: *fiut* и *iest*.

Глагольный абстракт *fiut* (с диалектальным произношением *h'iuť*, *šiut*), супин глагола *a fi*, распространен в Трансильвании, в например *de h'iuť*, *sînt pești* и объясняется при помощи аналогии с *știut*. Аналогия произошла от сходства инфинитива этих глаголов (*a fi* — *a ști*), а в особенности от идентичности форм сослагательного наклонения настоящего времени (*să fiu* — *să știu*, *să fii* — *să știi* и т. д.).

Форма *iest* третьего лица множественного числа изъявительного наклонения настоящего времени глагола *a fi*, известная в Цара Хацегулуй и в Банате, объясняется от *iestă* — единственная форма, распространенная в упомянутых местностях путем аналогии с соответствующими формами глаголов II, III, IV спряжения, типа *cade-cad*, *bate-bat*, *aude-aud*. У этих глаголов третье лицо множественного числа отличается от 3-го лица единственного числа нулевым окончанием. Аналогичный пример: *ar* 3-е лицо, множественного числа, изъявительного наклонения, настоящего времени глагола *a avea*, форма, встречаемая в македонском диалекте и в Западных Горах после *are* третьего лица, единственного числа, изъявительного наклонения, настоящего времени того же глагола.

indicativ prezent de la *ploua*, *plouă* și *ploaie*, dacă acestea, cunoscute în diverse regiuni ale țării, derivă, cum cred cei mai mulți cercetători, din **plovēt*, prezentul indicativ al lui **plovēre* (cf. O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, II, p. 29). Din **plovēt* s-a născut mai întîi o formă **ploue*, de unde avem pe de o parte, prin acomodarea lui *u* la *e* și metafonizarea lui *o*, *ploaie*, iar pe de altă parte, prin acomodarea lui *e* la *u*, *plouă*. Al. Philippide, în *Orig. rom.*, II, p. 82, explică cu probabilitate pe *ploud* din **plovēt* sau **plovat*.

3. Вариант *miu* притяжательного местоимения 1-го лица единственного числа. Этот вариант встречается в древних текстах, в особенности возникнувших на севере страны, например: *chipul miu, cuvîntul miu* и т. д. Автор считает данные до сих пор объяснения неудовлетворительными, показывая, что надо делать разницу между *miu* в данных примерах и *miu* в формах как *frate-miu, bărbatu-miu* и т. д., где *miu* < *mio* (*frate-mio* и т. д.) < *miău* < *mieu* (cf. *tău* > *to* > *tu, său* > *so* > *su*: *frate-to, tată-so, frate-tu, tată-su* и т. д.). Предлагается объяснение этого варианта путем аналогии сомножественным числом *miș*, встречаемым также в некоторых древних текстах (как например в Кодексе из Иеуды) рядом с *miu* и теперь в Молдавии.

4. Окончание множественного числа *-(e)aiă* существительных среднего рода, оканчивающихся в единственном числе на *-ău, -eu*. Существительные среднего рода, оканчивающиеся в единственном числе на *-ău* и *-eu* (*pîrău, hîrdău, copîrșău, meseleu* и т. д.), имеют в большинстве местностей в Трансильвании множественное число на *-(e)aiă* (*pîrauiă, hîrdauiă, copîrșaiă, meseleaiă* и т. д.). Это окончание во множественном числе объясняется фонетически и имеет в основном окончание *-e*: *pîrău* + *-e* > **pîraue*, от которого развилось с одной стороны путем аккомодации *и* к *e*, *pîraie*, а с другой стороны путем аккомодации *e* к *и*, *pîrauiă*, с фонетическим чередованием *ă/a*.

R É S U M É

Notes morphologiques

par

R. TODORAN

1. *Amuia*. L'adverbe *amúia* „maintenant, tout de suite“ est attesté dans le Pays d'Oaş et dans le Maramureș et enregistré par quelques dictionnaires généraux de la langue roumaine, sans être expliqué. Nous l'expliquons de *amu* „maintenant, tout de suite“ + *ia* „vois, voici“ dans des constructions telles que: — *Hai îndată la mincare!* (Viens manger tout de suite!). — *Amu ia!* (sous-entendu *je viens*).

2. *D'autres formes analogiques du verbe «a fi» (être)*. Le verbe *a fi*, qui compte bon nombre d'irrégularités dans sa conjugaison, a développé de nombreuses formes analogiques dérivant de la nécessité pratique des sujets parlants de simplifier la flexion. Nous expliquons deux formes analogiques de ce verbe: *fiut* et *iest*.

L'abstrait verbal *fiut* (avec sa prononciation dialectale *h'iut, šiut*), supin du verbe *a fi*, est répandu en Transylvanie dans des exemples tels que: *de h'iut, sint pești* et s'explique par analogie avec *știut*. L'analogie procède de la ressemblance entre l'infinitif des deux verbes (*a fi* — *a ști*), mais surtout de l'identité des formes du subjonctif présent (*să fiu* — *să știu, să fii* — *să știu* etc.).

La forme *iest*, 3e pers. pl. de l'indicatif présent du verbe *a fi*, connue dans le Pays de Hațeg et dans le Banat, s'explique de *iestă*, seule forme répandue dans ces régions, par analogie avec les formes correspondantes des verbes de IIe, IIIe et IVe conjugaison, du type *cade-cad*, *bate-bat*, *aude-aud*. Chez ces verbes la 3e personne du pluriel se distingue de la 3e personne du singulier par la désinence zéro. Un exemple similaire: *ar*, 3e pers. pl. de l'indicatif présent du verbe *a avea* (avoir), attestée en aroumain et dans les Monts Apuseni, d'après *are*, 3e pers. sing. de l'indicatif présent du même verbe.

3. *La variante «miu» du pronom possessif de la 1ère personne du singulier.* Cette variante se trouve dans les anciens textes, surtout dans ceux provenant du nord du pays, dans des exemples comme: *chipul miu*, *cuvintul miu*, etc. Nous considérons peu satisfaisantes les explications fournies jusqu'à présent et croyons nécessaire de faire une distinction entre *miu* des exemples cités et *miu* des formes comme: *frate-miu*, *bărbatu-miu*, etc., dans lesquels *miu* < *mio* (*frate-mio*, etc.) < *miđu* < *mięu* (cf. *tău* > *to* > *tu*, *său* > *so* > *su*: *frate-to*, *tată-so*, *frate-tu*, *tată-su*, etc.) Nous proposons l'explication de cette variante par analogie, d'après le pluriel *mii*, attesté également dans les anciens textes (par exemple le Codex d'Ieud) à côté de *miu* et aujourd'hui encore en Moldavie.

4. *La terminaison du pluriel -(e)auă des noms neutres avec le singulier en -ău, éu.* Dans certaines régions de la Transylvanie, les noms neutres terminés au singulier en -ău et *eu* (*pirău*, *hirdău*, *copirșău*, *meșeu*, etc.) forment leur pluriel en -(e)auă (*pirăuă*, *hirdăuă*, *copirșăuă*, *meșeuă*, etc.). Cette terminaison du pluriel s'explique phonétiquement, ayant à l'origine la désinence -e: *pirău* + -e > **pirăue*, d'où s'est développé, d'une part, par l'accommodation de *u* à *e*, *pirăie*, et d'autre part, par l'accommodation de *e* à *u*, *pirăuă*, avec l'alternance phonétique *ă/a*.

ARTICULAT — NEARTICULAT

DE

M. ZDRENGHEA

În *Gramatica limbii romine* a Academiei R.P.R. se spune că „prin declinarea articulată se înțelege declinarea substantivelor însoțite de articolul enclitic“ (= hotărît, definit)¹⁾, iar „prin declinarea nearticulată se înțelege declinarea substantivului lipsit de articol enclitic, dar putînd fi însoțit de un articol nehotărît, ca și de orice alt determinativ.“²⁾.

Noi nu sîntem de acord cu această interpretare, ci credem că un substantiv (sau un echivalent al său) este articulat fie că este însoțit de articolul hotărît, fie că este însoțit de cel nehotărît și este nearticulat cînd nu primește nici un articol, indiferent că e determinat sau nu de vreun alt cuvînt.

Pentru lămurirea problemei e nevoie, credem, să vedem ce este articolul și care este funcția sa.

Articolul este o unealtă gramaticală, deoarece exprimă raporturi, nu noțiuni. El nu poate apărea singur, ci numai împreună cu alte cuvinte, cu un substantiv sau un echivalent al acestuia. Funcțiunea sa constă în individualizare³⁾ obiectelor, adică separarea de celelalte a unui singur obiect (sau a unui grup izolat), pe care vorbitorul îl numește cu ajutorul substantivului însoțit de articol⁴⁾.

După împrejurări, individualizarea prezintă diferite grade și aspecte, de unde rezultă și existența mai multor feluri de articole.

¹⁾ Vol. I, Editura Academiei R.P.R., București, 1954, p. 151.

²⁾ Id. ib., p. 149. Cf. și I. Iordan, *Limba romină contemporană. Manual pentru Instituțiile de învățămînt superior*, Buc., 1954, care, vorbind despre „cazurile cele mai obișnuite în care substantivul sau un echivalent al lui apare articulat“, adaugă „adică însoțit de articol definit“ (p. 339), iar în nota 1, de pe aceeași pagină, continuă: „Cred că numai în această situație se poate vorbi de un substantiv articulat. Însoțit de articolul nedefinit *un, o*, substantivul este nearticulat, căci își păstrează neschimbată forma pe care o are cînd apare izolat (așa cum îl găsim în dicționar)“.

³⁾ N. Drăganu, în *Elemente de sintaxă a limbii romine*, București, 1945, spune că articolul are menirea să concretizeze, să determine și să actualizeze înțelesul general și abstract al numelui nearticulat“, p. 74.

⁴⁾ Cf. *Gramatica limbii romine* a Academiei R.P.R., vol. I, p. 162, și I. Iordan, *op. cit.*, p. 338.

Important pentru noi este faptul că, indiferent care ar fi articolul: hotărit — nehotărit, rolul lui este de a individualiza, de a separa și preciza din mulțimea de obiecte unul (sau un grup izolat), adică să restrângă înțelesul general și abstract al numelui nearticulat, arătând în mod mai precis sau mai puțin precis (aceasta nu interesează deocamdată) despre care obiect este vorba⁵).

Vom da acum citeva propoziții în care vom articula cu articol nehotărit⁶) unele substantive nearticulate în textele originale și invers, citeva propoziții în care substantivul articulat cu articol nehotărit va fi folosit nearticulat. Diferența de sens va fi, credem, evidentă.

Ex.: *Prin pomi e ciripit și cînt.* (Coșbuc)

Prin pomi e un ciripit și un cînt.

Folosind substantivele *ciripit* și *cînt* însoțite de articolul nehotărit *un*, noi exprimăm admirația față de *ciripitul* și *cîntul* la care ne referim⁷). Este evident deci că, în acest caz, substantivele însoțite de articolul nehotărit au alt sens, alt conținut, decît atunci cînd nu avem articol.

La fel și în exemplul următor:

Uruiau trăsuri pe stradă. (Coșbuc)

Uruiau niște trăsuri pe o stradă.

Sensul se schimbă complet. Noi atragem atenția mai ales la diferența dintre: *pe stradă* (= pe străzi⁸)) și *pe o stradă* (= o stradă anumiță, sau: o stradă oarecare).

Pe șosele se află indicatoare.

Pe niște șosele se află indicatoare.

Pe cer se vedeau stele. Pe cer se vedeau niște stele.

Sau: *Pe semne păcatele mele cele mari și grele m-au aruncat și aici să învăț niște țopirlani sălbatici.* (Creangă, Popa Duhu). *Pe semne păcatele mele cel mari și grele m-au aruncat și aici să învăț țopirlani sălbatici.*

Pe cînd iese dulcea lună dintr-o rariște de fag⁹.

(Eminescu)

Pe cînd iese dulcea lună din rariște de fag¹⁰.

În toate exemplele date, diferența de sens este evidentă. Am mai putea aminti aici și faptul că articolul nehotărit are și „însușirea de a concretiza

⁵) Articolul hotărit arată că obiectul care trebuie individualizat este cunoscut de vorbitor, eventual și de ascultător, pe cînd articolul nehotărit arată că obiectul individualizat nu e cunoscut de vorbitor.

⁶) Nu le mai articulăm și cu articol hotărit, fiindcă, în acest caz, nimeni nu se îndoiește că avem a face cu declinarea articulată.

⁷) Pentru valoarea afectivă a articolelor nehotărite, cf. Fl. Dimitrescu, *Asupra valorilor afective ale articolelor nehotărite*, în „Studii și cercetări lingvistice”, anul V, 1954, nr. 1—2, p. 93—97; precum și justele observații făcute acestui articol de Liiviu O(nu) în „Steaua”, an. IV (1955), nr. 3, p. 120—122.

⁸) Nu întotdeauna *pe stradă* = *pe străzi*. Uneori *pe stradă* se poate referi la o anumiță stradă (pe strada noastră, pe strada ce trece pe lângă această casă etc.), fiind deci determinat.

⁹) Una din multele rariști de fag.

¹⁰) Din rariștea de fag, și nu de stejar etc.

o calitate, de a transforma un adjectiv care arată o calitate, într-un substantiv care denumește pe purtătorul acelei calități¹¹⁾ *ești bățăuș; ești un bățăuș*.

În toate cazurile, între substantivul (sau echivalentul său) nearticulat și substantivul articulat cu articolul nehotărit există o deosebire de conținut, căreia trebuie să-i corespundă (și de fapt îi și corespunde) o formă deosebită:

rariște — o rariște — rariștea

Deci substantiv fără articol

articol + substantiv

substantiv + articol.

Este adevărat că, întrucât articolul nehotărit este proclitic și nu se scrie împreună cu substantivul pe lângă care stă, substantivul are aceeași formă ca atunci cînd este nearticulat. Dar și în cazul că primește articolul hotărit, substantivul are aceeași formă ca atunci cînd este nearticulat. Ceea ce se schimbă este articolul care în limba noastră este enclitic și se scrie, potrivit pronunțării și normelor ortografice, împreună cu substantivul¹²⁾.

Dacă l-am scrie despărțit de substantiv prin linioară, așa cum scriem formele scurte ale pronumelor, atunci s-ar vedea mai clar că substantivul însoțit de articol hotărit are și el aceleași forme ca substantivul nearticulat:

Sg N A carte — o carte — carte-a¹³⁾

G D cărți — (a) unei cărți — cărți-i

Pl N A cărți — niște cărți — cărți-le

G D cărți — a (unor) cărți — cărți-lor

Sg N A codru — un codru — codru-l

G D codru — (a) unui codru — codru-lui

Pl N A codri — niște codri — codri-i

G D codri — (a) unor codri — codri-lor

Deci nu de la forma identică a substantivului trebuie să se plece în clasificarea articulat -nearticulat, ci de la faptul că o dată substantivul este fără articol, iar în celelalte cazuri are: fie articolul nehotărit, fie articolul hotărit:

carte — o carte — cartea

Formele acestea diferite au și valori gramaticale diferite.

Dacă vom face analiza sintactică a următoarei propoziții: o carte (cartea) bună se citește cu plăcere, vom spune că subiectul este o carte (cartea), nu numai carte.

¹¹⁾ Fl. Dimitrescu, *lucr. cit.*, p. 94.

¹²⁾ În limba franceză articolul este proclitic și se scrie ca un cuvînt aparte (deși provine exact din același pronume demonstrativ latinesc ca și articolul hotărit românesc).

¹³⁾ S-ar putea obiecta că în acest caz unii nu ar citi pe *e* și *a* ca diftong. Situația e însă ca în *ne-a* (văzut), *te-a* (dus).

Plecînd de la conţinut, constatăm că substantivul însoţit de articol nehotărit sau hotărit are altă valoare decît cel fără articol. Acestor valori diferite trebuie să le corespundă forme proprii, deoarece forma depinde de conţinut, dîndu-i în acelaşi timp un anumit sens.

Deci:

Casă: substantiv¹⁴⁾ fără articol = *nearticulat*.

O casă: articol nehotărit + substantiv } = *articulat*

Casa: substantiv + articol hotărit }

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Определённая и неопределённая форма существительных

М. ЗДРЕНГЯ

В Грамматике Академии Наук говорится, что существительные употребляющиеся с неопределённым артиклем, являются неопределёнными.

Между существительным без артикля и существительным, с неопределённым артиклем, из-за неопределённого артикля, ограничивающего общее и абстрактное значение неопределённого предмета, существует разница в смысле. Этой разнице в смысле соответствует и разница в форме:

Существительное (без артикля) — неопределённый артикль + существительное.

Поэтому существительное с неопределённым артиклем, надо считать существительным в определённой форме, как и существительные, с определённым артиклем.

R É S U M É

Articulé — non articulé

par

M. ZDRENGHEA

La Grammaire de l'Académie nous apprend que les noms accompagnés de l'article indéfini ne sont pas articulés.

Entre un nom sans article et un nom accompagné de l'article indéfini existe une différence de sens due à l'article indéfini qui restreint le sens général et abstrait du substantif non articulé. A cette différence de sens correspond aussi une différence de forme:

nom(sans article) — article indéfini + nom.

Par conséquent le nom accompagné d'un article indéfini doit être considéré *articulé*, tout comme les noms accompagnés d'un article défini.

¹⁴⁾ Poate fi şi un echivalent al substantivului.

ETIMOLOGIA CUVINTULUI „CĂȘIȚĂ“

DE

GR. RUSU

În limba română, cuvântul *cășiță* e înregistrat cu următoarele sensuri: 1. Construcție la țărmul apei, făcută din birne și umplută cu pietre, pentru ca apa să nu rupă din țărm¹⁾. 2. Construcție de birne, umplută cu pietre și alte obiecte grele, care formează picioare de poduri (DA). 3. (Ca termen folosit la exploatarea cărbunelui, înregistrat în anchetele dialectale făcute în Valea Jiului). Suport de birne dispuse împletit, pentru susținerea unei suprafețe mai mari din tavan, obișnuit mai ales în abatajele frontale, în abatajele cu trepte răsturnate etc. 4. „Construcție de stilpi și grinzi umplută cu blocuri de piatră sau cu pământ, executată pe malul sau în albia unui riu, pentru a forma picioare de poduri provizorii, insule pentru lucrări de fundație, sau obstacole care să provoace devierea sau îndreptarea unui curs de apă, sau pentru a împiedeca acțiunea sloiurilor asupra picioarelor sau a culeelor unui pod“ (Lexiconul tehnic). 5. „Lemnele așezate cruciș la capetele sterilor, ca aceștia să nu se dărime“ (DA). 6. „Locul de pe acoperișul casei, pe unde iese fumul“ (CADE). 7. „Colacul sau ghizdurile lîinii“ (DA). 8. „Colivie“ (CADE). 9. „Lădiță mică sau despărțimînt într-un sertar“. 10. „Despărțitură în șerpar“. 11. „Firidă“ (DA). 12. „Alveolă de fagure“. 13. „Cutie de lemn sau de coajă de mesteacăn în care se ține sare“ (CADE și DA). 14. „Cheotoare la cămașă“ (DA).

E surprinzător faptul că un cuvînt atît de răspîndit și cu atît de multe sensuri nu e dat în *Dicționarul limbii romine literare contemporane*.

Candrea derivă cuvîntul *cășiță* din *casă*²⁾. În legătură cu etimologia lui *cășiță*, *Dicționarul Academiei* spune: „Cuvîntul nu pare a fi un diminutiv românesc din *casă* (căci am avea *cășiță*), ci apropiat ulterior de acesta. În acest caz ne-am putea gândi la un slav **kučica* din *kuča* (ucr. *kuča*, *kučka* — cf. *cușcă* —, sîrb *kuc'a*) „casă“. În înțelesul de

¹⁾ Cu acest sens, *cășiță* a fost înregistrat în anchetele dialectale făcute în Valea Sebeșului și Valea Bistriței (Bicaz). În Valea Sebeșului, *cășiță* se numește și construcția, în întregime, care formează barajul lacului, unde se adună apa care duce buștenii la vale.

²⁾ I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, editura „Cartea Românească“, București, 1931, s. v.

„lădiță mică într-un sertar“ și „firidă“ amintește viu pe chichiță; cu sensul de „despărțitură într-un șerpar“ pe ucr. *kišenja* „buzunar“³⁾.

Pentru sensul de „construcție de birne, umplută cu pietre și alte obiecte grele, care formează picioare de poduri“, *Dicționarul Academiei* dă ca etimologie a lui *cășiță* pe ucr. *kašicja* „dig zidit pieziș în apă“⁴⁾.

Considerăm că etimologia dată de *Dicționarul Academiei* nu corespunde realității. În ucraineană cuvântul e înregistrat de Hrinčenko⁵⁾, de Żelechowski⁶⁾ și de Euhén Onatkyj⁷⁾ cu sensul de „stăvilar, întăritură, baraj împotriva apei“. În dicționarul lui Hrinčenko însă, termenul e luat dintr-o lucrare a lui Șuchevyč în legătură cu graiul huțulilor⁸⁾. Este cunoscut deci numai de huțuli. Știm însă că în graiul huțulilor există multe cuvinte de origine română. Ținând seama de marea răspindire a cuvântului *cășiță* (e atestat pe întreg teritoriul lingvistic dacoromân), putem spune cu siguranță că el a trecut din limba română în graiul huțulilor. Prin urmare, *cășiță* din limba română nu poate fi de proveniență ucraineană.

Pentru a explica etimologia cuvântului *cășiță* din limba română, pentru toate sensurile pe care le-am citat, nu trebuie să ne gândim la ucr. *kuča* sau *kučka* și nici la *kašicja*. Trebuie să pornim mai degrabă de la bulg. *къщица* care înseamnă „căsuță, bordei“ și care e un diminutiv al lui *къща* „casă“. În *къщица* avem grupul consonantic -щ- urmat în silaba următoare de ц, amindouă cu caracter dental. Din această cauză *t* din grupul щ (șt) s-a disimilat și astfel s-a ajuns, în limba română, la pronunțarea *cășiță*, ca și în *șiță* „un fel de șindrilă lungă pînă la un metru și jumătate, cu care se acoperă casa“, din bulg. *щипца*. De la sensul de „căsuță, bordei“, din limba bulgară, se pot explica toate sensurile pe care cuvântul *cășiță* le are în limba română.

Notăm că acest cuvânt apare și la Kniezsa István, fiind înregistrat din două localități: din Kapnikbánya, azi comuna Căvnic, raionul Lăpuș, regiunea Baia Mare și din Tiszaújnyak din fostul județ Ugocsa, azi comuna Vilok din Ucraina Transcarpatică, cu sensul de „dig, întăritură la marginea apei“⁹⁾. Kniezsa dă ca etimologie a ung. *kasica* pe ucr. *kašica*.

E îndoielnică și etimologia dată de Kniezsa. Una din localitățile din care a fost înregistrat cuvântul, comuna Căvnic, se află pe teritoriul limbii române. E foarte probabil ca populația maghiară să fi învățat cuvântul de la romînii în mijlocul cărora trăia și nu să-l împrumute din ucraineană.

³⁾ *Dicționarul limbii române*, Academia Română, tomul I, partea II, București, 1940, s. v.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ B. D. Hrinčenko, *Slovar' ukrainskogo jazyka (Slovar' ukrains'koji movy)*, Kiev, 1909, p. 764.

⁶⁾ Żelechowski, *Ruthenisch-Deutsches Wörterbuch*, Lemberg, 1886, p. 338

⁷⁾ Euhén Onatskyj, *Vocabulario ucraino-italiano*, Roma, 1941, p. 655.

⁸⁾ Volodimir Șuchevyč, *Huculščyna*, două părți, Lvov, 1899—1901 (În *Materiale pentru etnologia ucraino-rusă*, Societatea științifică Sevcenko, vol. II și IV).

⁹⁾ Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, vol. I, partea I, 1955, p. 258.

În cealaltă localitate, în Vilok, termenul ar putea să fie împrumutat, în limba maghiară, de la ucrainieni. Nu ar fi exclus totuși ca și aici să avem de a face tot cu un împrumut din limba română. Dintr-o lucrare a lui Szabó István reiese că în 1775 în comuna Tiszaújhely, vecină cu comuna Vilok, existau alături de maghiari și ucraineni, și români¹⁹). De la acești români, din Tiszaújhely, cuvântul a putut intra în limba maghiară.

Să revenim acum la limba română. Avînd în vedere marea răspîndire a cuvîntului *cășiță*, precum și sensurile multe pe care le are, putem spune că acest cuvînt e un împrumut vechi în limba română. Intrînd din bulgară în limba română, cuvîntul s-a răspîndit apoi, la fel ca și alte cuvinte împrumutate din bulgară, pe tot teritoriul dacoromînei, pînă în Maramureș și Bucovina, de unde a intrat apoi și în graiul huțulilor.

În nordul țării (Bucovina și Maramureș) cuvîntul are, mai ales, sensul de „întăritură la marginea apei, făcută ca apa să nu rupă din țărm“. Cu acest sens, legat mai ales de exploatarea lemnului și de transportarea lui pe diferite râuri prin plutărit, cuvîntul a cunoscut o nouă răspîndire, de la nord spre sud. Faptul e explicabil pe baza anumitor factori economici și sociali. Se știe că maramureșenii și bucovinenii lucrează ca muncitori la exploatarea lemnului. Datorită acestei îndeletniciri au fost puși în situația de a se deplasa aproape în toate regiunile țării, angajîndu-se ca muncitori la diferite exploatări de păduri. Odată cu ei au dus și cuvîntul care, apoi, a intrat și s-a încetățenit și în graiul localnicilor.

Cuvîntul *cășiță* îl avem deci din limba bulgară. Din limba română, cuvîntul a intrat în graiul huțulilor și, tot din limba română, a intrat în limba maghiară.

¹⁹) Szabó István, *Ugocsa vármegye*, Budapesta, 1937, Academia de Științe Maghiară.

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN CLUJ

În cadrul Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. a fost reorganizat în 1951 Institutul de lingvistică de pe lângă Universitatea „Victor Babeș”, cunoscut până în 1949 sub numele de „Muzeul limbii române”.

La noul institut, condus de acad. prof. E. Petrovici și de prof. Șt. Pașca, membru corespondent al Academiei R.P.R., au fost încadrați lingviști de la cele două universități clujene și tineri absolvenți ai facultăților de filologie din promoțiile următoare anului 1948.

Prezenta cronică își propune să înfățișeze sumăr problemele și preocupările din ultimul timp ale membrilor și colaboratorilor institutului.

Încă din 1949 Academia R.P.R. a încredințat lingviștilor clujeni elaborarea unor lucrări importante, ca *Dicționarul limbii române* (în colaborare cu Institutul de lingvistică din București), *Atlasul lingvistic român* (serie nouă), *Dicționarul român-maghiar* și *maghiar-român*, *Vocabularul slav al limbii române*¹).

Un program cuprinzător în care sînt trasate sarcinile lingviștilor din țara noastră, în lumina științei marxiste despre limbă, a fost schițat de acad. E. Petrovici într-o comunicare ținută la Academia R.P.R. în martie 1951, cu prilejul dezbaterilor privind problemele științelor sociale²).

Activitatea Institutului din Cluj, așa cum reiese din planurile de cercetări anuale, a fost îndrumată îndeosebi spre probleme de lexicografie, de dialectologie și de fonetică. Ea a cuprins însă, după cum se va vedea, și alte domenii ale lingvisticii.

Secția de lexicografie a institutului a colaborat cu Institutul de lingvistică din București la redactarea *Dicționarului limbii române literare contemporane*³) (din care pînă acum au apărut două volume), prezentînd comisiei de revizie finală de la București⁴) manuscrisele literelor B, D, G, H, P, R, S, Ș, Ț.

De curînd un colectiv al institutului, condus de B. Kelemen, șef de sector, a terminat redactarea *Dicționarului român-maghiar*⁵). Această lucrare va cuprinde cca. 75.000 de cuvinte. Lucrările la *Dicționarul maghiar-român* se află în stadiul de sistematizare a materialului.

Elaborarea *Dicționarului graiurilor săsești din Ardeal* continuă, sub conducerea lui Fr. Holzträger, cu redactarea literei G. În baza unei convenții, dicționarul se elaborează în colaborare cu Academia de Științe a R. D. Germane. În legătură cu această problemă, dr. Helmut Protze de la Leipzig a vizitat institutul și a început colaborarea la Sibiu cu redactorii dicționarului.

¹) Vezi „Studii și cercetări științifice” (Academia R.P.R. Filiala Cluj), I, 1950, fasc. 1, *Cuvînt-înainte*, p. 7.

²) Vezi „Problemele științelor sociale în dezbaterile Academiei R.P.R.” (21—25 martie 1951), Editura Academiei R.P.R., p. 77—107.

³) În legătură cu întreruperea lucrărilor la *Dicționarul* (tezaur) al limbii române, vezi dezbaterile publicate în „Studii și cercetări lingvistice”, III, 1952, p. 7—87.

⁴) Din partea Institutului din Cluj, în această comisie a lucrat V. Breban, șef de secție.

⁵) Pentru concepția și principiile de redactare a dicționarului, vezi B. Kelemen, în „Steaua” (revista Uniunii Scriitorilor din R.P.R. Filiala Cluj), V, 1954, nr. 2.

În cursul anului 1957 s-a prevăzut — în colaborare cu Secția de lingvistică de la Iași — redactarea literei M din *Dicționarul graiurilor limbii romine*. Lucrarea, care se adresează specialiștilor, va da și etimologia cuvintelor și se bazează pe un material de aproximativ un milion de fișe, scoase din răspunsurile la chestionarele lui Hasdeu și ale Muzeului limbii romine, din Arhiva de folclor, din monografii lingvistice sau glosare dialectale, din materialul bogat al Atlasului lingvistic român, precum și din vechiul fișier al Dicționarului limbii romine. De curind au început lucrările de redactare a dicționarului sub conducerea prof. Șt. Pașca.

Dicționarul agricol român-maghiar a ajuns cu redactarea la litera M.

În legătură cu lucrările lexicografice menționate, unii cercetători au prezentat comunicări și referate care au ridicat probleme principale de lexicografie sau de tehnica redactării dicționarilor. Astfel, V. Breban, șef de secție, a ținut la Institutul romino-sovietic din București două conferințe în care a vorbit despre folosirea experienței lingvistice sovietice în operele lexicografice din țara noastră și despre problemele elaborării Dicționarului limbii romine literare contemporane⁶⁾. Dicționarul român-maghiar a fost obiectul mai multor ședințe ale consiliului științific. La una din ședințele de analiză a acestui dicționar a prezentat un raport Gh. Bulgăr, în calitate de delegat al Institutului de lingvistică din București. V. Breban și I. Stan au prezentat un referat asupra problemelor Dicționarului graiurilor limbii romine⁷⁾. În cadrul dezbaterilor organizate în martie 1956 de Subsecția de știința limbii și literatură a Academiei R.P.R., Institutul din Cluj a prezentat un raport asupra volumului I al Dicționarului limbii romine literare contemporane. Cu prilejul unei ședințe festive, consacrată celei de a XXXIX-a aniversări a Revoluției Socialiste din Octombrie, prof. Șt. Pașca a vorbit despre *Învățămintele trase de lexicografia românească din munca lexicografică sovietică*.

În domeniul lexicologiei, acad. E. Petrovici⁸⁾, prof. E. Seidel și conf. R. Todoran au ținut comunicări în legătură cu problemele fondului principal de cuvinte al limbii romine, iar conf. R. Todoran⁹⁾, prof. Szabó T. A.¹⁰⁾ și conf. I. Pătruț¹¹⁾ au publicat articole în care sînt studiate probleme privind vocabularul limbii romine și maghiare.

Secția de dialectologie a redactat, sub conducerea acad. E. Petrovici și conf. I. Pătruț, mai multe volume din *Atlasul lingvistic român*, serie nouă. În cursul anului 1956 institutul a publicat două volume mari și un volum mic cu hărți în culori¹²⁾ și a terminat redactarea a 900 de hărți lingvistice cuprinzînd material din ancheta pentru ALR II, cu termeni privitori la animale, păsări, insecte, vinătoare, mîncăruri, băuturi, meserii, comerț, folclor, onomastică etc.

Cercetătorii maghiari au început, sub îndrumarea prof. Szabó T. A., lucrările pregătitoare pentru elaborarea *Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.*¹³⁾. În prezent se continuă anchetele pe teren. În mai 1956 anchetatorii atlasului au făcut un schimb de experiență cu dialectologii Lőrincze Lajos și Benkő Loránd, colaboratori ai Atlasului lingvistic maghiar din R.P.U., cu care au anchetat cinci localități cu populație maghiară din Ardeal.

⁶⁾ Aceasta din urmă a fost publicată în „Limba română”, II, 1953, nr. 4, p. 24—34.

⁷⁾ Vezi I. Stan, în „Limba română”, IV, 1955, nr. 4, p. 91—93.

⁸⁾ Vezi acad. E. Petrovici, *Fondul principal de cuvinte al limbii romine*, în „Limba română”, II, 1953, nr. 1, p. 21—27.

⁹⁾ R. Todoran, *Note lexicologice*, în „Studii și cercetări științifice” (Academia R.P.R. Filiala Cluj), II, 1951, nr. 1—2, p. 346—356.

¹⁰⁾ Szabó T. Attila, *Hivatalos*, în „Magyar Nyelv” (Budapeșt), LI, 1955, nr. 2, p. 231—233.

¹¹⁾ I. Pătruț, *Despre componența cuvintelor flexibile ale limbii romine*, în „Limba română”, IV, 1955, nr. 6, p. 65—71.

¹²⁾ Volumele apărute au fost prezentate publicului de prof. D. Macrăa (București) în „Contemporanul”, nr. 30 (512) din 27 iulie 1956 și în „Limba română”, V, 1956, nr. 3; vezi și G. Blédy, în numărul de față al revistei; Pia Grădea și Gr. Rusu, în „Scînteia”, nr. 3656/1956; P. Neiescu și I. Stan, în „Steaua”, VII, 1956, nr. 6.

¹³⁾ În martie 1956 prof. Szabó a prezentat într-o ședință la institut problemele principale ale Atlasului, trasînd sarcinile de viitor ale colectivului de dialectologi maghiari.

În colaborare cu lingviștii maghiari de la Universitatea „Bolyai” din Cluj se lucrează în prezent la *Atlasul lingvistic al graiului ciangău*. S-au redactat peste 600 de hărți lingvistice care vor intra în primele volume ale Atlasului¹⁴).

Din 1949 Institutul de lingvistică din Cluj a efectuat o serie de anchete dialectale pentru adunarea materialului unor monografii lingvistice. Diferite colective de cercetători, români, maghiari și germani, au anchetat cu chestionare speciale mai multe localități din Valea Crișului Negru (Bihor), Valea Sebeșului (Alba) și Valea Jiului¹⁵). Monografiile primelor două regiuni vor fi redactate în cursul anului 1957. În același an se va termina monografia Văii Jiului, elaborată în colaborare cu Institutul de lingvistică din București. La Cluj s-a redactat parțial capitolul de fonetică, partea introductivă a monografiei (asupra istoriei și situației economico-sociale a regiunii), glosarul și studiul privitor la terminologia mineritului. Acad. E. Petrovici a redactat sistemul fonologic iar prof. Șt. Pașca, capitolul de antroponimie.

În cadrul cercetărilor complexe inițiate de Academia R.P.R. și de Ministerul Energiei Electrice în Valea Bistriței (Moldova), lingviștii clujeni au adunat material antroponimic și toponimic cu ajutorul a două chestionare întocmite de prof. Șt. Pașca, redactor responsabil al temei.

Împreună cu dr. Pavle Ivić, docent la Universitatea din Novi Sad (R.P.F. Iugoslavia), acad. E. Petrovici a anchetat în vara anului acesta graiul serbo-croat al carașovenilor din reg. Timișoara. O anchetă românească la carașoveni au făcut cercetătorii P. Neiescu și I. Stan care au făcut și un sondaj asupra graiului serbo-croat din Svința (reg. Timișoara), grai care, după cum a arătat materialul cules, este foarte arhaic și interesant. Ulterior, P. Neiescu a anchetat acest grai cu chestionarul ALR pentru minoritățile naționale, comunicând materialul adunat docentului P. Ivić.

Cercetătorii clujeni au publicat în diferite reviste unele studii și articole de dialectologie românească. Pe baza materialului adunat cu ocazia anchetelor din Valea Sebeșului, conf. M. Zdrenghea a publicat un articol asupra limbii romine vorbite de sașii din Cilnic¹⁶). Într-un articol publicat în „Limba română”, prof. Șt. Pașca a încercat o aplicare a concepției marxiste despre limbă în problema dialectelor limbii romine¹⁷). Studii care au avut în vedere și probleme de geografie lingvistică au publicat acad. E. Petrovici¹⁸) și conf. R. Todoran¹⁹).

Conf. I. Pătruț a înaintat Editurii Academiei R.P.R. monografia *Graiul hușilor de pe Valea Sucevei*, elaborată pe baza materialului cules de acad. E. Petrovici pentru Atlasul lingvistic român²⁰).

Semnălm și contribuțiile în domeniul dialectologiei maghiare. În urma cercetării graiului ciangău, prof. Szabó T. A.²¹) și prof. dr. Márton G.²²) au publicat studii asupra unor aspecte ale acestui grai maghiar din Moldova. Nagy E., cercetător principal, a ținut o comunicare despre unele probleme ale delimitării graiurilor maghiare din R.P.R.

¹⁴) În legătură cu problemele acestei lucrări, vezi Szabó T. Attila, în „Magyar Nyelv” (Budapest), II, 1953, nr. 3—4, p. 508—514.

¹⁵) În planul de cercetări al institutului vor fi înscrise noi anchete dialectale: în munții Apuseni și pe Cîmpia Ardealului.

¹⁶) Vezi M. Zdrenghea, în „Studii și cercetări științifice” (Academia R.P.R. Filiala Cluj), II, 1951, nr. 1—2, p. 328—344.

¹⁷) Vezi Șt. Pașca, *În legătură cu „integrarea” limbilor și a dialectelor*, în „Limba română”, II, 1953, nr. 3, p. 84—91.

¹⁸) Acad. E. Petrovici, *Unele probleme de dialectologie și geografie lingvistică și Repartiția graiurilor dacoromine pe baza Atlasului lingvistic român*, în „Limba română”, III, 1954, nr. 1, p. 10—18 și nr. 5, p. 5—17.

¹⁹) R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor daco-romine*, în „Limba română”, V, 1956, nr. 2, p. 38—50.

²⁰) Unele observații asupra acestui grai au fost publicate de autor în „Studii și cercetări științifice” (Academia R.P.R., Filiala Cluj), VI, 1955, Seria III Științe sociale, nr. 1—2, p. 7—10.

²¹) Vezi „A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem” (1945—1955), Allami Tanügyi és Pedagógiai Könyvtár, 1956, p. 445—487.

²²) Vezi „Studii și cercetări lingvistice”, VI, 1955, nr. 3—4, p. 331—337.

În legătură cu problemele de redactare a Atlasului lingvistic român (serie nouă) au întocmit comunicări cercetătorii P. Neiescu și Lidia Șerdean.

În domeniul foneticii și al fonologiei, acad. E. Petrovici a publicat studii importante, stabilind noi puncte de vedere asupra sistemului fonologic al limbii române²³). În aceste studii autorul ajunge la concluzia că structura fonetică și fonologică a limbii române este diferită ca tip de structura morfologică, și anume, aceasta din urmă este de tip romanic, pe când structura fonetică (fonologică) este de tip slav.

În cadrul cercetărilor Laboratorului de fonetică experimentală s-a început studiul unor probleme legate de consonantismul limbii române și se colaborează cu Secția de logopedie a Policlinicii de copii în problema corectării deficiențelor de vorbire. Laboratorul dispune de o arhivă fonografică cu înregistrări la kimograf și de o fonotecă bogată în texte dialectale, înregistrate pe bandă de magnetofon cu ocazia anchetelor pe teren.

Parte din înregistrările Laboratorului au fost folosite de acad. E. Petrovici și de P. Neiescu, cercetător principal, în două studii consacrate unor probleme privind fonemele limbii române²⁴).

În anul 1951 s-a început adunarea materialului pentru elaborarea unui *Antroponomasticon* (dicționar de nume de persoană) românesc. Lucrarea a fost condusă de prof. Șt. Pașca și prof. D. Macrea. Ea va fi reluată în anii următori.

Pe baza materialului onomastic adunat în anchetele din Valea Bistriței, Aurelia Stan a întocmit o comunicare asupra antroponimiei, iar M. Homorodean o altă comunicare, asupra toponimiei acestei regiuni.

Acad. E. Petrovici a dezvoltat o bogată activitate în domeniul studiului toponimiei românești, dezvăluind aspecte noi ale raporturilor lingvistice slavo- și maghiaroromâne²⁵).

Institutul de lingvistică din Cluj colaborează, sub conducerea comisiei instituită pe lângă Prezidiul Academiei R.P.R., la cercetarea problemei formării poporului român și a limbii lui. La Cluj au fost repartizate teme de toponimie și antroponimie: *Onomastica (toponimia și antroponimia) de pe teritoriul Transilvaniei și Toponimicile slave de pe teritoriul Țării Românești*. De asemenea, colectivul clujean va întocmi *Bibliografia analitică și critică a lucrărilor privind influența slavă asupra limbii române*.

Tot în domeniul istoriei limbii trebuie menționată tema *Rolul elementului slav în formarea limbii române*, la care acad. E. Petrovici și conf. I. Pătruț au continuat adunarea de material.

În cadrul problemei reconsiderării lingviștilor valoroși din trecut acad. E. Petrovici a revăzut opera slavistului român I. Bogdan, pregătind pentru tipar o culegere de studii și articole lingvistice publicate de acesta. Prof. E. Seidel a vorbit despre înstăbilitatea metodei comparativ-istorice și a făcut o comunicare asupra lucrării lui A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique* (Oslo, 1925). Prof. D. Macrea (București) și aspirantul P. Dumitrașcu au ținut două comunicări în legătură cu opera filologului B. P. Hasdeu, iar B. Kelemen a vorbit despre activitatea orientalistului maghiar din Transilvania, Körösi Csoma Sándor. Prof. Șt. Pașca a subliniat, în cadrul unei ședințe comemorative închinată lui Timotei Cipariu, aspectele pozitive ale

²³) Vezi, printre altele, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română și Corelația consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, I, 1950, p. 172 urm. și III, 1952, p. 127 urm.; *Sistemul fonematic al limbii române*, ibid., VII, 1955, nr. 1—2, p. 7—18; *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, Societatea de științe istorice și filologice, 1956, 38 p.

²⁴) Vezi acad. E. Petrovici, *Contribuții la studiul fonemelor limbii române*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VI, 1955, nr. 1—2, p. 29—40; P. Neiescu, *Contribuții la studiul variației de durată a fonemelor limbii române*, în numărul de față al revistei.

²⁵) Vezi acad. E. Petrovici, *Elementele slave din limba română — mărturie a legăturii istorice dintre poporul nostru și poporul rus*, în „Limba română”, I, 1952, nr. 1, p. 19—24; *Adjective posesive în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în p. 19—24; *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în țana, Doftăna, Doftăneț, Doftănița și a cuvintului Dohot, ibid., V, 1954, p. 19—28; *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în „Studii și cercetări științifice” (Academia R.P.R. Filiala Cluj), V, 1954, Seria III Științe sociale, nr. 3—4, p. 431—465; *Numele de persoană Laiotă în toponimia românească*, în numărul următor al revistei de față.

lucrărilor de filologie ale acestuia. Prof. Șt. Pașca a înlocuit o comunicare comemorativă privind *Activitatea lui Mozes Gaster în domeniul lingvisticii și al filologiei romine*²⁵⁾

Studiile și contribuțiile individuale ale cercetătorilor au abordat și domenii lingvistice care n-au intrat în sfera de preocupări a planurilor tematice anuale. Ele au fost de obicei discutate în tradiționalele ședințe de comunicări ale institutului, unele fiind prezentate și la sesiunile Academiei R.P.R. sau la sesiunile științifice organizate de Filiala din Cluj a Academiei R.P.R. și de cele două universități clujene.

Probleme de lingvistică generală și comparată au cercetat prof. H. Jacquier care a ținut comunicarea *Analiticul și sinteticul în limbă* și cercetătoarele Frieda Edelstein și Rita Marinovici care s-au ocupat, prima, de problema aspectului verbal în limba maghiară²⁷⁾, și a doua, de sensul general al substantivelor²⁸⁾ și de problema întrebuintării și valorii numărului substantivelor în limbile romină și maghiară²⁹⁾.

Studii în domeniul limbii literare au elaborat prof. Jancsó El., în legătură cu dezvoltarea și cultivarea limbii literare maghiare din Ardeal³⁰⁾ și conf. L. Onu care s-a ocupat cu unele probleme ale istoriei limbii romine literare³¹⁾. Pe baza materialului Atlasului lingvistic romin, Gr. Rusu a ținut o comunicare asupra raportului dintre graiul muntean și limba literară. Aspirantul P. Dumitrașcu a vorbit despre locul limbii literaturii artistice în limba literară.

O serie de articole și comunicări au fost consacrate limbii operelor unor scriitori. Acad. E. Petrovici a publicat unele observații asupra limbii lui Dimitrie Cantemir³²⁾, iar conf. B. Cazacu (București), cu ocazia unei vizite la institut, a ținut o comunicare în legătură cu limba și stilul romanului „Nicoară Potcoavă” de Mihail Sadoveanu. P. Dumitrașcu a prezentat mai multe comunicări asupra limbii și stilului scriitorilor Ioan Pop-Rotegănuș³³⁾, I. Popovici-Bănățeanu³⁴⁾ și I. Slavici³⁵⁾ și a adunat materialul necesar pentru elaborarea tezei de disertație în care va studia limba operelor literare din perioada „Tribunei” ale lui Slavici și Coșbuc, Lidia Șerdean a făcut trei comunicări în legătură cu limba și stilul lui I. Budai-Deleanu³⁶⁾ și Elena Stan a prezentat o comunicare despre limba și stilul lui Rebreanu în romanul „Ion”³⁷⁾. Într-un volum de studii privind limba și stilul clasicilor romini, care va apărea sub conducerea acad. T. Vianu, cercetătorii P. Dumitrașcu, El. Stan și L. Șerdean vor publica studii asupra limbii scriitorilor I. Slavici, L. Rebreanu și I. Budai-Deleanu.

Prezentând discuțiile din 1951 și 1954 purtate în Uniunea Sovietică asupra problemelor stilistice, conf. L. Onu a adus totodată contribuții originale în precizarea unor probleme generale de stilistică³⁸⁾.

Preocupări în legătură cu istoria limbii romine, îndeosebi sub raportul influenței slave și maghiare, au avut acad. E. Petrovici³⁹⁾, prof. E. Seidel⁴⁰⁾ și conf. I. Pătruț⁴¹⁾.

²⁵⁾ Vezi numărul de față al revistei.

²⁶⁾ Vezi Frieda Edelstein, în „Studii și cercetări științifice” (Academia R.P.R. Filiala Cluj), VI, 1955, Seria III Științe sociale, nr. 3—4, p. 15—29.

²⁷⁾ Vezi Rita Marinovici, în „Limba romină”, V, 1956, nr. 6, p. 35—47.

²⁸⁾ Id., în numărul de față al revistei.

²⁹⁾ Vezi Jancsó El., în „Studii și cercetări științifice” (Academia R.P.R. Filiala Cluj), IV, 1953, nr. 3—4, p. 421—432.

³⁰⁾ Vezi Liviu Onu, *În legătură cu problemele limbii romine literare*, în „Steaua”, VI, 1955, nr. 6, 7, 9 și 12.

³¹⁾ În „Limba romină”, II, 1953, nr. 6, p. 5—16.

³²⁾ Vezi „Limba romină”, III, 1954, nr. 5, p. 44—50.

³³⁾ Vezi „Scrișul bănățean” (revista Filialei din Timișoara a Uniunii Scriitorilor din R.P.R.), VI, 1955, nr. 3, p. 162—168.

³⁴⁾ Vezi „Steaua”, VII, 1956, nr. 11, p. 73—80.

³⁵⁾ Una dintre comunicări a fost publicată în „Limba romină”, V, 1956, nr. 1, p. 52—58.

³⁶⁾ Vezi „Scrișul bănățean”, VII, 1956, nr. 3, p. 55—63.

³⁷⁾ Vezi „Steaua”, VI, 1955, nr. 4, p. 100—105 și nr. 10, p. 84—91.

³⁸⁾ Vezi nota 25.

³⁹⁾ Una dintre comunicările prof. E. Seidel — consacrată problemei influenței slave asupra verbului rominesc — a fost publicată în „Studii și cercetări științifice” (Academiei R.P.R. Filiala Cluj), VI, 1955, Seria III, Științe sociale, nr. 3—4, p. 7—12.

⁴⁰⁾ Vezi I. Pătruț, în „Studii și cercetări lingvistice”, IV, 1953, p. 211—217, „Limba romină”, III, 1954, nr. 2, p. 56—60.

I. I. Rusu, șef de sector la Institutul de istorie din Cluj, a întocmit mai multe comunicări asupra elementelor autohtone din limba română. Conf. L. Onu a reluat într-o comunicare problema originii prepoziției *pe* ca morfem al acuzativului.

Studii în legătură cu problemele de limbă veche românească au elaborat prof. Șt. Pașca, *Versiunile românești ale Faptelei Apostolilor manuscrise și tipărite din veacul al XVII-lea și Viorica Pamfil* care și-a trecut de curînd teza de disertație, pentru titlul de candidat în științe filologice, intitulată *Elementele maghiare în lexiconul „Paliei de la Orăștie”*. Teza face parte dintr-o lucrare mai mare în care vor fi analizate și alte aspecte ale limbii din acest document.

Un colectiv format din prof. Șt. Pașca, P. Neiescu și I. Stan a început lucrările de editare a unuia din cele mai vechi monumente de limba românească, *Tetraevangeliarul* lui Coresi (1561), însoțit de un amănunțit studiu istoric, filologic și lingvistic în care va fi analizat comparativ și textul manuscris al lui Radu de la Mănăstiri (1574). Întreg textul coresian va fi redat în facsimile și în transcriere interpretativă cu caractere latine.

Contribuții la studiul scrierii vechii românești au dat prof. Șt. Pașca⁴²⁾ și conf. I. Pătruț⁴³⁾.

În domeniul gramaticii, trebuie să menționăm colaborarea acad. Petrovici la redactarea *Gramaticii limbii romine* (vol. I, 1954) a Academiei R.P.R.

Preocupări pentru studierea gramaticii limbii romine au avut mai mulți cercetători. Conf. I. Pătruț⁴⁴⁾ și C. Loghin (Gherla) au studiat problema genului neutru în limba română, iar L. Ghergariu⁴⁵⁾ și conf. M. Zdrenghea⁴⁶⁾ s-au ocupat de unele probleme ale articulării substantivelor. Într-o comunicare ținută la institut, V. Breban a vorbit despre problema adjectivului cu valoare adverbială în limba română. I. Stan a prezentat o comunicare despre valoarea adjectivală a participiului. Cele două comunicări fac parte dintr-un studiu în colaborare consacrat problemei participiului și adjectivului în limba română. P. Dumitrașcu a studiat problema — mai puțin cercetată la noi — a categoriei stării în limba română. În domeniul sintaxei se încadrează comunicarea lui Al. Indrea despre propozițiile și frazele construite cu verbul copulativ „a fi”.

Dări de seamă asupra Gramaticii Academiei R.P.R., discutate în cadrul institutului, au publicat L. Onu⁴⁷⁾, I. Pătruț⁴⁸⁾, și D. D. Drașoveanu⁴⁹⁾.

Acad. E. Petrovici a participat la elaborarea actualelor norme ortografice și ortopeice fixate în *Micul dicționar ortografic* (ed. I, 1953) și în *Dicționarul ortopeic* (1956).

Probleme de ortografie a limbii romine a ridicat comunicarea ținută de I. Pătruț în legătură cu scrierea lui *i* în limba română⁵⁰⁾. P. Neiescu a prezentat într-o comunicare o serie de observații și propuneri asupra ortografiei limbii moldovenești⁵¹⁾. I. Stan a întocmit o dare de seamă asupra Dicționarului Ortoepic.

Un colectiv de cercetători ai institutului au făcut pregătiri în vederea elaborării a două manuale de gramatică practică pentru maghiari și români: *Gramatica limbii romine* și *Gramatica limbii maghiare*.

⁴²⁾ Vezi Șt. Pașca, *Contribuții la istoria începutului scrisului rominesc*, în numărul de față al revistei.

⁴³⁾ Vezi I. Pătruț, *Legea silabelor deschise în limbile slave și urme ale ei în scrierea veche românească*, în „Limba română”, IV, 1955, nr. 4, p. 74—82.

⁴⁴⁾ Id., *Despre genul „neutru” în limba română*, în numărul de față al revistei.

⁴⁵⁾ Vezi L. Ghergariu, *Articularea substantivelor după prepoziții în limba română*, în „Limba și literatură”, Societatea de științe istorice și filologice, 1956 (în curs de apariție).

⁴⁶⁾ Vezi M. Zdrenghea, *Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogativ-relative și nehotărâte)?*, în „Limba română”, IV, 1955, p. 63—90.

⁴⁷⁾ Asupra volumului I, *Vocabularul, fonetica și morfologia*, în „Steaua”, V, 1954, nr. 6, p. 67—92.

⁴⁸⁾ Asupra volumului I, în „Studii și cercetări lingvistice”, VII, 1956, nr. 1—2, p. 115—122.

⁴⁹⁾ Asupra volumului al II-lea, *Sintaxa*, *ibid.*, p. 122—131.

⁵⁰⁾ Vezi numărul de față al revistei.

⁵¹⁾ *Ibid.*

Problemele predării limbii romine, atât în școlile românești cât și în cele cu limba de predare maghiară, au constituit obiectul a numeroase referate și comunicări dezbătute în ședințele bilunare ale institutului. Unele articole și materiale asupra acestor probleme au fost publicate în revista „Limba română”⁵²⁾.

Activitatea desfășurată de cercetătorii Institutului de lingvistică din Cluj reprezintă stăruința lor de a dezvolta tradiția valoroasă de muncă din trecut și de a rezolva noi probleme privitoare la limba romină și la limbile minorităților naționale (maghiară și germană) din Ardeal.

Cluj, 23 XII. 1956.

I. Stan

⁵²⁾ Vezi G. Scridon, *Pentru cunoașterea specificului limbilor romină și maghiară la predarea limbii romine în școlile maghiare*, în „Limba romină”, II, 1953, nr. 1, p. 72—77; * *Unele probleme ale predării limbilor în învățământul elementar și mediu*, ibid., nr. 5, p. 20—23; G. Scridon și Oct. Șchiav, *Observații în legătură cu predarea noțiunii de timp*, ibid., IV, 1955, nr. 2, p. 47—54; G. Blédy, *Probleme specifice ale predării limbii romine la maghiari*, ibid., V, 1956, nr. 2, p. 64—69.

RECENZII ȘI DĂRI DE SEAMĂPROBLEME PRIVIND LIMBA ROMÂNĂ ÎN REVISTA „VOPROSI IAZIKOZNANIJA”
(1952—1956)

Revista sovietică „Voprosi Iazikoznaniia” (Probleme de lingvistică), editată de Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S., a început să apară în anul 1952, ca urmare a noii orientări în știința limbii. Această revistă a contribuit în mod simțitor la ridicarea nivelului ideologic-teoretic al lingvisticii sovietice. Fiecare număr nou apărut a oferit specialiștilor, atât celor sovietici cât și celor de peste hotare, un bogat și documentat material, din cele mai variate domenii ale lingvisticii. Urmărind paginile acestei publicații, un ajutor prețios și o orientare justă va primi alți specialişti care se interesează de problemele legate de teoria marxistă asupra limbii, cât și cel care se ocupă de probleme de gramatică sau de dialectologie, de studiul diferitelor limbi ale popoarelor din U.R.S.S. și de peste hotare. Sfera vastă și variată a problemelor abandonate denotă interesul viu pe care-l manifestă oamenii de știință sovietici pentru diferite probleme generale și speciale de lingvistică.

În cadrul acestei recenzii nu avem, firește, posibilitatea de a analiza toate aspectele activității prodigioase ale revistei „Voprosi Iazikoznaniia”, în decursul celor 4 ani de la apariție. Vom căuta să prezentăm numai articolele care se ocupă cu probleme de limbă română, pe baza materialului lucrărilor publicate între anii 1952—1956 (până la nr. 4).

Încă de la înființarea ei revista sovietică își propunea să urmărească și activitatea lingvisticii de peste hotare. În numărul 4 al primului an de apariție (1952) întâlnim articolul lui E. Mihailci, care în cadrul rubricii „Lingvistica de peste hotare” vorbește despre activitatea lingviștilor din țara noastră. Deoarece acest articol a fost cunoscut lingviștilor români prin traducerea care s-a făcut în paginile revistei „Limba română”, I, 1952, nr. 1, p. 73—78, aici nu vom arăta decât pe scurt problemele mai importante pe care le ridică. După o scurtă privire critică a activității lingviștilor români, înainte de instaurarea regimului de democrație populară, autorul subliniază importanța perioadei noi de dezvoltare a lingvisticii românești. Activitatea desfășurată în această perioadă se caracterizează prin organizarea sesiunilor științifice și a ședințelor consacrate prelucrării problemelor teoretice generale ale lingvisticii marxiste, recenzarea revistelor și a cărților lingvistice sovietice, interpretarea în cronică revistelor a celor mai esențiale evenimente din viața lingvistică a României. Autorul amintește în continuare articolele mai importante care au apărut, subliniind necesitatea unor studii și lucrări de amploare în diferite domenii ale lingvisticii românești. Prin expunerea documentată și analiza critică a activității desfășurate în domeniul lingvisticii în țara noastră, articolul lui E. Mihailci a însemnat un ajutor frătesc pe care ni l-a dat la timp lingvistica sovietică.

Sarcinile importante care se ridicau în fața lingviștilor români în anul 1952, după o muncă susținută și plină de abnegație, au fost în bună parte îndeplinite. Articolul tov. acad. Al. Graur, *Probleme noi în lingvistica românească*, publicat în „Voprosi Iazikoznaniia”, 1955, nr. 6, p. 142—145 oglindește realizările valoroase ale lingvisticii românești, în condițiile noi create după eliberarea patriei noastre. În anul 1954 a apărut *Gramatica limbii române*, publicată de Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R. După cum arată autorul, această lucrare tratează problemele gramaticii într-un fel nou, bazându-se pe tezele marxiste în problemele de limbă. Un ajutor prețios au primit lingviștii români consultând primul volum al gramaticii limbii ruse

a Academiei de Științe a U.R.S.S., cit și manualele de sintaxă a limbii ruse apărute în ultimul timp.

În noua gramatică a limbii române numeroase capitole sint studiate pentru prima oară, urmărindu-se uneori prezentarea istorică a faptelor. După modelul lucrărilor sovietice recente se încearcă peste tot să se delimiteze ce este productiv de ceea ce este neproductiv în limbă. Aceasta este prima gramatică română care acordă sintaxei locul meritat.

Pentru a da un ajutor învățămîntului mediu și elementar s-a elaborat, pe baza gramaticii Academiei R.P.R., un manual de gramatică mai concentrat și redactat într-o formă mai accesibilă.

Un eveniment de seamă în viața culturală a țării noastre — arată acad. Graur — a însemnat apariția primului volum al *Dicționarului limbii literare contemporane*, pregătit de Institutul de lingvistică din București în colaborare cu Institutul de lingvistică din Cluj. Acad. Al. Graur subliniază că acest dicționar, dimpreună cu Micul dicționar ortografic și Manualul de ortoepie, oglindește legătura strînsă a preocupărilor științifice cu munca practică.

Vorbind de o altă latură a activității lingvistice românești acad. Al. Graur arată preocupările față de problemele de limbă literară, care în ultimul timp au antrenat un număr însemnat de specialiști și nespecialiști. Discuțiile libere care au avut loc în paginile revistei „Contemporanul” în vara anului 1954, la care au participat scriitori și lingviști, cit și diferite articole publicate în revistele de specialitate, au adus lumină în unele probleme ale limbii literare românești.

Activitatea lingviștilor din țara noastră a îmbrățișat numeroase și variate domenii de cercetare. Din articolul acad. Al. Graur străinii pot cunoaște realizările mai importante din domeniul foneticii, ale muncii de reconsiderare a operelor lingviștilor progresiști din trecut cit și cele de lingvistică generală. Se subliniază de asemenea rolul important pe care îl au în dezvoltarea științei despre limbă cele două reviste românești de specialitate: „Limba română” și „Studii și cercetări lingvistice”.

Interesul pe care l-a manifestat revista sovietică „Voprosi Iazikoznania” față de realizările lingvisticii românești se oglindește în recenziile apărute în paginile acestei publicații. În nr. 4 din anul 1956 înțilnim recenzia semnată de V. A. Lisișki cu privire la *Gramatica limbii române*, vol. I—II. Autorul arată că lucrarea recenzată conține o descriere amănunțită, și în majoritatea cazurilor competentă, a structurilor gramaticale a limbii române. Lipsurile semnalate dovedesc că lingviștii noștri trebuie să acorde mai multă atenție studierii problemelor de lingvistică generală, în lumina teoriei marxiste despre limbă.

O altă recenzie se face *Dicționarului limbii române literare contemporane*, vol. I, de M. G. Corlăteanu în „Voprosi Iazikoznania”, 1956, nr. 2, p. 117—152. Această recenzie a fost publicată în traducere în revista „Limba română”, V, 1956, nr. 2, p. 88—94, și s-a bucurat de o deosebită apreciere din partea lingviștilor români. Arătînd îndelungată tradiție lexicografică în România, N. G. Corlăteanu subliniază munca intensă depusă de cele două colective de colaboratori din București și Cluj, care, într-un timp relativ scurt, au reușit să termine această voluminoasă lucrare.

Un ajutor prețios au primit lingviștii români din partea revistei „Voprosi Iazikoznania” urmărind articolele legate de studiul limbilor romanice, în care se fac numeroase relații cu privire la limba română. Deosebit de valoros, prin problemele fundamentale pe care le ridică, este articolul acad. V. F. Șismariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, apărut în primul număr al revistei „Voprosi Iazikoznania” din anul 1952. Deoarece acest articol e bine cunoscut lingviștilor români, în această prezentare vom aminti numai în cîteva cuvinte lezele mai importante înfățișate de lingvistul sovietic. Analizînd diferitele teorii asupra formării limbii române și moldovenești, acad. V. F. Șismariov emite ideea formării limbii române la sud de Dunăre, în partea centrală a Peninsulei balcanice. În privința influenței slave din limba română, autorul arată că începutul contactului cu slavii se referă la o epocă foarte îndepărtată, deoarece un număr de cuvinte împrumutate aparțin unui strat foarte vechi, comun pentru toate dialectele limbii române. Stratul cel mai vechi de împrumuturi poate fi datat la sfîrșitul secolului al VII-lea și începutul sec. al VIII-lea, deci înainte de separarea dialectelor. Masa principală de cuvinte împrumutate o formează elementele bulgare, elementele din celelalte limbi slave

fiind mai slab reprezentate. În acest articol lingviștii români găsesc observații valoroase în legătură cu începutul scrisului în limba română. Ideile fundamentale cuprinse în articolul acad. V.F. Șişmariov sînt în general juste și aduc lumină în multe probleme ale lingvisticii românești.

Un alt articol, care a stîrnit mult interes, este acela al lui R. A. Budagov, *Fondul principal de cuvinte al limbilor romanice și sarcinile studierii lui*, în „Voprosi Iazikoznaniia”, 1953, nr. 2, p. 28—47, în care întîlnim de asemenea numeroase referințe la limba română. Studiind fondul principal de cuvinte în procesul formării și dezvoltării lui istorice, R. A. Budagov arată cu ajutorul a numeroase exemple cum cuvintele fondului principal al limbii latine nu au trecut mecanic în fondul principal al limbilor romanice, ci această trecere s-a făcut într-o strînsă legătură cu condițiile de trai ale poporului, în dependență de factorul cultural-istoric. Pentru studiul înrudirii limbilor problema fondului principal de cuvinte, care este legată de întreaga istorie a poporului și a limbii respective, este tot atît de importantă ca și problema structurii ei gramaticale. Concluziile acestui studiu, în care autorul fixează o serie de principii, au o deosebită importanță pentru cei care se interesează de lexicul limbilor romanice. Bogăția de idei noi care se desprind din articolul lui R. A. Budagov a fost arătată pe larg în recenzia din „Limba română”, II, 1953, nr. 4, p. 103—107.

Dintre studiile de filologie romanică publicate în ultimii ani în paginile revistei „Voprosi Iazikoznaniia”, trebuie să amintim și un alt articol al lui R. A. Budagov, *Cîteva probleme privind studiul comparativ-istoric al sintaxei limbilor romanice*, publicat în anul 1955, nr. 3, p. 3—22. Concluziile trase de autor în acest articol sînt: 1) problemele de sintaxă comparativ-istorică a limbilor romanice au fost studiate mult mai puțin decît problemele cu caracter fonetic și morfologic, din care cauză pînă în prezent clasificarea limbilor romanice se bazează în general numai pe datele foneticii și ale morfologiei. Folosirea materialului sintactic nu numai că complică în mod considerabil principiul însuși al clasificării limbilor înrudite, ci dezvăluie și contactele și diferențele interne dintre subgrupele din aceeași familie de limbi; 2) spre deosebire de fenomenele morfologice care au de obicei un singur izvor în limba de bază, construcțiile sintactice asemănătoare din limbile înrudite pot emana concomitent din cîteva izvoare paralele din limba de bază. Exemplele numeroase care se dau pentru ilustrarea diferitelor fapte, unele luate din limba română, fac acest studiu și mai valoros.

Cu deosebit interes au urmărit lingviștii din R.P.R. și articolele care se ocupă de limba R.S.S. Moldovenești. Dintre studiile legate de această problemă amintim în primul rînd articolul lui V. A. Lisițki, *Problemele esențiale ale foneticii istorice a limbii moldovenești*, apărut în primul număr al anului 1954. Discutînd o serie de probleme fundamentale ale foneticii istorice a limbii moldovenești, autorul arată marea apropiere a particularităților fonetice moldovenești de particularitățile limbii romîne, datorită originii comune celor două limbi. Trăsăturile comune apar deseori ca particularități specifice pronunțate, care disting regiunile răsăritene ale domeniului romanic de celelalte regiuni. După părerea autorului, aceste particularități pot fi împărțite în mod convențional, pe baza caracterului lor, în două categorii. Înainte de toate, este vorba de procesele concrete ale dezvoltării diferitelor sunete, procese care au creat sistemul fonetic al limbii daco-romane, deosebit de sistemul fonetic al celorlalte limbi romanice, iar pe de altă parte specificul poate să fie exprimat prin însuși caracterul legilor fonetice care acționează simultan în limbile romînă și moldovenească. Avînd în vedere particularitățile fonetice comune celor două limbi, nu putem vorbi, cel puțin în prezent, despre oarecare principii mai mult sau mai puțin generale, care să deosebească fonetica moldovenească de cea romînească. În limba literară contemporană a R.S.S. Moldovenești numărul trăsăturilor specific moldovenești, în domeniul foneticii, este cu totul neînsemnat. Vorbînd de necesitatea unui studiu aprofundat al problemelor de fonetică, V. A. Lisițki subliniază importanța utilizării datelor dialectale.

Un alt studiu asupra limbii moldovenești este acela al lui M. A. Gabinski, *Elemente autohtone în limba moldovenească*, apărut în anul 1955, nr. 1, p. 85—93. Problemele elementelor autohtone dintr-o limbă, după cum arată autorul, necesită un studiu amănunțit. Pentru cunoașterea originii și dezvoltării limbii moldovenești e necesar atît studiul substratului prelatin cît și al relațiilor daco-romane. M. A. Gabinski, trecînd în revistă cîteva fapte, constată că anumite caracteristici ale structurii limbii moldovenești își trag originea din limba prelatină din Balcani. Multe din observațiile făcute de autor sînt valabile și pentru limba romînă.

Un interesant studiu a publicat N. G. Corlăteanu în nr. 3 din acest an, despre *Conversiunea în limba moldovenească contemporană*. Vorbind despre unul din mijloacele de îmbogățire a vocabularului limbii moldovenești, autorul utilizează termenul de „conversiune”, care pînă acum nu s-a bucurat de o largă circulație în publicațiile lingvistice, pentru a defini procedeul de trecere a unei părți de vorbire de la o categorie la alta. Această problemă, atinsă în treacăt de manualele de limbă moldovenească și românească, este studiată cu ajutorul a numeroase exemple din limba română și moldovenească.

Din paginile revistei „Voprosi Iazikoznaniia” aflăm despre munca desfășurată de lingviștii moldoveni pentru întocmirea unui Atlas dialectologic al limbii moldovenești. Articolul lui R. G. Piotrovski *Despre atlasul dialectologic moldovenească*, apărut în anul 1953, nr. 2, p. 146—151, analizează lipsurile care au dus la desfășurarea slabă a muncii dialectologice în R.S.S. Moldovenească, stabilind în același timp principiile științifice care trebuie să stea la baza atlasului unei limbi. Importanța articolului lui R. G. Piotrovski a fost stabilită și într-o recenzie publicată în „Limba română”, II, 1953, nr. 4, p. 107—109.

În toamna anului trecut a avut loc la Chișinău o consfătuire consacrată problemelor dezvoltării limbii literare moldovenești, la care au participat reprezentanți din Moscova, Kiev și Cernăuți. Despre lucrările acestei importante consfătuiri ne vorbește D. E. Mihailci în numărul 2 al revistei din acest an.

Revista „Voprosi Iazikoznaniia” a avut în ultimii ani un deosebit rol, atît în dezvoltarea lingvisticii sovietice, cît și în dezvoltarea acestei științe în celelalte țări de democrație populară. Prin problemele multiple pe care le-a abordat, fiind însușită de un spirit nou, sub călăuză concepției marxist-leniniste, revista sovietică a contribuit în mod real la îmbunătățirea muncii în domeniul lingvisticii.

Viorica Pamfil

DICTIONARUL LIMBII ROMINE LITERARE CONTEMPORANE, Editura Academiei Republicii Populare Romine, vol. I. (A—C), 1955, 626 p.; vol. al II-lea (D—L), 1956, 813 p.

Dezvoltarea noii culturi socialiste — înfăptuită în țara noastră atît prin orientarea manifestărilor spirituale în concordanță cu realitatea economico-socială, cît și prin răspîndirea bunurilor culturale în rîndurile maselor muncitoare — reclama, în mod imperios, un dicționar explicativ și normativ elaborat pe baze științifice, care să conțină vocabularul limbii romine literare contemporane, vocabularul folosit de literatura artistică, presă, știință precum și de vorbirea curentă. Scopul elaborării unui astfel de dicționar este dublu: el trebuie să reflecte bogăția limbii noastre literare de astăzi și trebuie să dea directive pentru utilizarea ei corectă în scris și oral. Altfel spus, publicarea lui are și o motivare teoretică, dar în primul rînd ea răspunde unor cerințe practice.

S-a putut constata că volumul I al Dicționarului limbii romine literare contemporane (A—C), apărut în martie 1955, satisface, în parte, aceste cerințe de ordin general. El ogîndește concret limba operelor literare și științifice, limba presei și a publicațiilor de largă circulație, de la începutul secolului al XIX-lea pînă în zilele noastre. Reprezentînd aspectul cel mai îngrijit al limbii romine ca mijloc de comunicare și schimb de idei în toate compartimentele vieții sociale din această perioadă, Dicționarul are în mod vădit și un caracter normativ.

Din discuțiile care au avut loc în *Contemporanul* și în alte publicații — discuții completate și sintetizate în ședința lărgită a Subsecției de știință limbii și literatură a Academiei R.P.R. din 28 martie 1956 — a reieșit însă că Dicționarul are și o serie de lipsuri, a căror relevare este necesară pentru îmbunătățirea volumelor următoare și a unei viitoare ediții.

Una dintre primele observații de această natură se referă la problema bibliografiei. Alcatuită fără un discernămint critic susținut, bibliografia este încărcată cu izvoare de prisos, ca de pildă ediții neștiințifice îngrijite ale clasicii literaturii noastre, opere ale

unor scriitori debutanți sau manuale elementare pentru învățămîntul mediu. Pe de altă parte, lipsesc de pe lista bibliografică operele unor scriitori ca I. Eliade Rădulescu, Nicolae Iorga, Tudor Arghezi, care au marcat etape importante în dezvoltarea limbii romine literare. Sîntem de părere că s-ar putea introduce un material mai bogat și din Kogălniceanu, Bariț, precum și din periodice cu caracter popular.

O altă constatare, de ordin principal, se referă la sfera lexicală a Dicționarului. Deoarece în procesul de elaborare a lucrării n-a existat o concepție unitară asupra noțiunii de „limbă literară contemporană”, nu s-au putut stabili limitele dintre limba literară și cea familiară, dintre limba literară și graiurile regionale, dintre limba literară contemporană și limba literară veche și dintre limba literară și limba literaturii artistice. Raportul Subsecției a subliniat faptul că prin utilizarea de citate din operele unor autori de la începutul secolului al XIX-lea — I. Budai-Deleanu, I. Văcărescu, Conachi, Tichindeal, Negruzzi etc. — Dicționarul cuprinde nu numai limba literară contemporană ci și pe cea modernă. În continuare, raportul a arătat cum extingu-se și asupra domeniului regional, familiar și arhaic, lucrarea a depășit cadrul impus de titlul său, fără să aibă însă o atitudine consecventă în acest sens.

O chestiune mai puțin amintită în dezbaterile Subsecției, dar implicată în articolele din *Contemporanul*, este delimitarea vocabularului limbii literare de terminologia tehnică și științifică specială. S-a văzut că au fost introduși în Dicționar termeni tehnici speciali cu o circulație foarte restrînsă sau au fost omiși termeni de largă circulație. Trebuie să recunoaștem că o delimitare precisă e greu de făcut, mai ales în această epocă de adînci prefaceri economice și sociale. Credem totuși că dintre termenii care reprezintă noțiuni ale unor științe ca matematica, fizica, chimia, mecanica și în general ale științelor naturii e necesar, într-un dicționar al limbii literare, să se explice numai termenii care au intrat în vorbirea curentă. În schimb termenii din domeniul științelor sociale și mai ales cei utilizați în cîmpul literaturii și al artei pot să intre în cantitate mai mare, deoarece interesează un public mai numeros.

Cele mai multe discuții purtate pe marginea Dicționarului au avut ca bază delimitarea termenilor tehnici. Dezbaterile Subsecției au dat un răspuns clar obiecțiilor aduse de specialiști, demonstrînd că definițiile dintr-un dicționar al limbii literare contemporane trebuie să fie accesibile nivelului mijlociu de înțelegere, în consecință ele nu pot avea un caracter prea tehnic. Acest punct de vedere bineînțeles că nu scuză numeroasele erori, stîngăcii de exprimare și tautologii ce s-au strecurat în corpul articolelor, greșeli a căror eliminare este de primă necesitate în viitor. Într-o nouă ediție definițiile termenilor tehnici și științifici vor fi întocmite în așa fel încît să nu contrazică datele științei dar, în același timp, să nu fie încărcate cu toate detaliile științifice ale noțiunilor.

Credem că este bine ca, pentru ușurarea înțelegerii cuvintelor tehnice, să se indice la început, în toate cazurile, domeniul de circulație, chiar și acolo unde, pentru un cititor cultivat, el este evident în cuprinsul definiției.

În legătură cu prescurtările, e cazul să recomandăm mai multă grijă și în ce privește semnalarea caracterului „învechit”, „regional” sau „figurat” al cuvintelor din aceste categorii, deoarece lipsa de precizie și inconsecvențele sînt destul de frecvente.

Relativ la ilustrarea definițiilor prin citate, s-a combătut, pe drept cuvînt, întrebuințarea unui prea vast material documentar din traduceri. Nu contestă nimeni însemnătatea acestor traduceri, mai ales cînd e vorba de clasicii marxism-leninismului, totuși operele scriitorilor noștri consacrați constituie imaginea cea mai autentică a limbii romine în cursul dezvoltării sale¹⁾. Aceeași observație s-a făcut și în legătură cu limba ziarelor și a revistelor săptămînale, căreia nu trebuie să i se dea o extensiune prea mare într-o operă lexicografică cu caracter normativ. S-au mai semnalat citate nepotrivite pentru locul unde au fost așezate, citate care depășesc rostul lor de a ilustra sensul cuvintelor și, în sfîrșit, numeroase greșeli de transcriere.

În ce privește clasificarea sensurilor, s-a dovedit că este greșit criteriul așezării lor în ordinea folosirii actuale în limbă. Raportul Subsecției de știința limbii și literatură a considerat că singurul mod științific și logic de repartizare a sensurilor este

¹⁾ O călăuză sigură în elaborarea volumelor și a ediției ce urmează ar putea fi *Dicționarul limbii ruse literare contemporane*, ale cărui citate sînt extrase numai din autori care au scris în limba rusă.

cel istoric. Acest principiu de clasificare ar fi arătat modul în care sensurile s-au născut unul din altul în perioada de dezvoltare a limbii romine oglindite în Dicționar. Criteriul adoptat în Dicționar este și nepractic deoarece, în primul rând, așa cum s-a dovedit în cazul multor cuvinte, frecvența mai mare a unui sens în comparație cu celelalte a fost greu de stabilit și, ca urmare, s-a făcut adesea loc arbitrarului. În al doilea rând, sensurile figurate fiind mai noi, ar trebui să aibă întotdeauna întâietate față de sensurile proprii; clasificarea de mai sus ar fi în evidentă contradicție cu evoluția normală a gândirii omenești, care derivă întotdeauna sensul figurat dintr-unul propriu. Cea mai bună dovadă în sprijinul principiului istoric este însuși faptul că preceptele expuse în prefața Dicționarului au fost adesea încălcate, în favoarea ordinii firești a sensurilor.

O deficiență cauzată probabil tot de lipsa atitudinii istorice în alcătuirea Dicționarului este și omisiunea etimologiei cuvintelor, lipsă ce a diminuat mult interesul publicului pentru el. Indicarea etimologiei într-un dicționar de proporții mult mai reduse cum este Dicționarul într-un volum, în timp ce Dicționarul în patru volume o coolește, este, în lexicografia românească, o situație paradoxală ce se cere grabnic rezolvată.

Punînd în lumină atît părțile pozitive cît mai ales lipsurile lucrării, discuțiile purtate în jurul Dicționarului limbii romine literare contemporane, prin noua orientare pe care au dat-o lexicografilor noștri, s-au dovedit a fi de un real folos pentru munca institutelor de lingvistică. Hotărîrea votată la sfîrșitul ședinței din 28 martie prevede o serie de măsuri, referitoare la problema bibliografiei, a citatelor și a definițiilor, cu scopul îmbunătățirii volumelor viitoare. Totodată s-a propus alcătuirea unui comitet de redacție, care va conduce lucrările întreprinse în vederea unei noi ediții. Sarcinile de bază ale celor care vor îngriji această ediție vor fi revizuirea ordinii sensurilor și menționarea etimologiei cuvintelor.

Lipsurile volumului discutat au scos în evidență și nevoia reluării lucrărilor la marele Dicționar al limbii romine, întrerupte în 1952. Opinia aproape unanimă a stabilit că numai un dicționar-tezaur, care să prezinte global diferitele aspecte ale limbii romine, în toată întinderea ei istorică și teritorială, ar fi o operă cu adevărat științifică, demnă de a face cinste lingvisticii românești și dincolo de hotarele țării.

* * *

După discuțiile prelungite ce s-au purtat pe marginea primului volum al Dicționarului, apariția celui de al doilea a fost primită de presă cu o nejustificată rezervă. Exceptînd bine meritatul elogiu adus de prof. J. Byck în *Contemporanul*²⁾, noua realizare a lingvisticii noastre a fost trecută sub tăcere de celelalte publicații. Această pasivitate este cu atît mai nemotivată, cu cît se poate afirma fără reticențe că, în raport cu volumul anterior, tomul de față marchează, din toate punctele de vedere, un incontestabil progres. Indreptarea calitativă a lipsurilor din trecut — în limitele structurii inițiale a Dicționarului — a constituit preocuparea susținută a membrilor colectivului și efortul lor se face simțit în toate compartimentele muncii lexicografice.

Consemnăm, ca o îmbunătățire de prim ordin, revizuirea bibliografiei și întocmirea ei după criterii mai obiective. Au fost citați scriitorii de frunte ai literaturii noastre ca Tudor Arghezi și G. Călinescu, opere pe nedrept neglijate ale literaturii dintre cele două războaie, sau opere ale scriitorilor de azi, apărute după redactarea volumului întii. Nu ne îndoiem de faptul că și volumele următoare vor ține pas cu revalorificarea moștenirii literare (de ex. versuri ale poezilor T. Arghezi sau G. Bacovia, romane ale Hortensiei Papadat-Bengescu și alte opere apărute sau incluse în planul Editurii de stat pentru literatură și artă), precum și cu succesele literaturii actuale. Includerea în bibliografie a operelor unor savanți romini (Gr. Antipa, V. Babeș, D. Danielopolu, Al. Graur, I. Iordan, Gh. Marinescu, Șt. S. Nicolau, C. I. Parhon, Al. Rosetti, Tr. Săvuțescu, T. Vianu) și a altor lucrări științifice de seamă, apărute în Editura Academiei dă volumului al doilea o ținută științifică superioară. Se cuvine să mai menționăm citarea citorva importante izvoare lexicografice, folosite în mod tacit și pentru volumul întii (*Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”* al lui I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul limbii romine* editat de vechea Academie, *Dicționarul romin-francez* al lui Fr. Damé, *Dicționarul tehnic*, *Marea Enciclopedie Agricolă*, *Lexiconul*

²⁾ Nr. 35 (517), 1956.

tehnice romin etc.) și utilizarea *Atlasului lingvistic romin* mai ales pentru precizarea sferei de circulație a regionalismelor.

La o cercetare oricât de sumară, se poate constata că selectarea cuvintelor s-a făcut după principii mai adecvate titlului, altfel spus, că Dicționarul reflectă din ce în ce mai bine limba romină literară contemporană. S-au omis o serie de cuvinte și sensuri regionale sau învechite, neatestate la clasici sau cu citate discutabile, și au fost introduse în schimb termeni tehnici și științifici de uz curent.

Rezultatele colaborării mai strînse cu diferite instituții și cercuri de specialiști s-au concretizat în claritatea, precizia și valoarea științifică a definiții termenilor tehnici. Prin aceeași exactitate și concizie se caracterizează și definițiile cuvintelor din fondul principal, ale altor termeni și expresii din simba comună și populară, ale regionalismelor, arhaismelor, ale cuvintelor familiare sau rare. Excepțiile fiind puține și mărunte, nu ne vom opri asupra lor.

De importanță mai mare ni se par unele inconsecvențe gramaticale — existente de altfel și în volumul întîi — dintre care cea mai frecventă este semnalarea pluralului la substantive. O serie de substantive sînt date numai la singular, în timp ce la altele din aceeași categorie, se indică, într-un mod destul de arbitrar, și pluralul. Enumerăm cîteva din aceste categorii, fără pretenția de a epuiza materialul.

Cele mai numeroase ezitări le-am întîlnit la abstractele verbale formate din inițitive lungi: *filare*, (numai la singular) dar *forjare* pl. *forjări*; *hidratare* dar *deshidratare*, *deshidratari*; *înseninare* dar *întunecare*, *întunecări*; *încuire* dar *învechire*, *învechiri*; *limpezire* dar *înnegurare*, *înnegurări*; *litografice* dar *dactilografice*, *dactilografieri*. Aceeași categorie a abstractelor verbale înglobează și substantivele provenite din supinul verbelor. Aici problema numărului se simplifică, deoarece marea lor majoritate se întrebuițează numai la singular. Unele însă pot avea o nuanță mai concretă, sau pot implica ideea repetării acțiunii la intervale scurte. Nici pentru acestea dicționarul n-a adoptat un sistem unitar. Găsim *fișit*, *fișituri*, *hăit*, *hăituri*, *hirit*, *hirituri*, alături de *grohăit*, *hăuit*, *hăulit*, sau *horcăit*.

Dintre abstractele formate cu sufixul *-eală*, notăm cîteva derivate de la verbe: *îmbicseală*, *îmbicseli*, *îndrăzneală*, *îndrăzneli*, *jilăveală*, *jilăveli*, dar *haieală*, *hămeșeală* sau *jumuleală*.

Observația este valabilă și pentru abstractele ce indică o calitate. Iată cîteva exemple: cuvinte ce indică defecte sau calități fizice și psihice, terminate în sufixele *-ie* sau *-enie*: *destoinicie* și *hărnicie* dar *lăcomie*, *lăcomii*; *hidoșenie* și *lăudăroșenie* dar *hizenie*, *hizenii* și *drăgălășenie*, *drăgălășenii*³⁾; abstracte formate cu sufixul *-itate*: *finalitate*, *identitate* și *impietate*, dar *lealitate*, *lealități*, *indisponibilitate*, *indisponibilități* și *înfinitici*; denumiri de boli: *hepatită*, dar *endocardită*, *endocardite*, *hernie* și *tate*, *înfinități*; nume de științe: *geometrie* și *geografie* dar *filozofie*, *filozofii*, *istoriografie*, *istoriografii*, *fizică* dar *lingvistică*, *lingvistică*, *lingvistică* dar *dizenterie*, *dizenterii*, *epilepsie*, *epilepsii*; procese și procedee chimice sau tehnice: *hidroliză* dar *electroliză*, *electrolize*, *heliografie* dar *galvanoplastie*, *galvanoplastii*.

Adesea în cadrul aceluiași articol nu se face deosebire, atunci cînd se indică pluralul, între sensul abstract și cel concret. Alături de cuvîntul-titlu *fierărie* se dă pluralul *fierării* ca valabil pentru toate patru sensurile, deși sensul I („meșteșugul fierarului”) se întrebuițează numai la singular. La alte cuvinte de același tip, ca de pildă *dulgherie*, distincția între sensuri, sub raportul numărului, e vizibilă. Însemnăm tot aici și unele cuvinte ce denumesc curențe de idei la care, în corpul articolului, nu se face deosebire între sensul abstract și cel concretizat; de ex. la cuvîntul *latinism* se dă pluralul *latinisme* pentru ambele sensuri, cu toate că numai sensul

³⁾ Este adevărat că aceste două cuvinte din urmă au și un sens concretizat (*hizenie* — „persoană hidă”, iar *drăgălășenie* — „atitudine plină de atenție, gesturi făcute cu tandrețe și grație”); sensuri concretizate au însă și primele două, cu toate că Dicționarul nu le menționează (*hidoșenie* — „persoană sau lucru hidos”, iar *lăudăroșenie* — „atitudine sau vorbă de om lăudăros”).

l („cuvînt, formă sau construcție sintactică, împrumutate direct sau indirect din limba latină“) are plural⁴).

Aceleași inconsecvențe apar și la substantivele colective: *flăcăime*, dar *junime*, *junimi*; *făget*, dar *frăsinet*, *frăsineturi*.

Ca un caz mai rar, amintim și numele de înțeleptici terminate în sufixul ne-productiv *-lic* (*hamalic* dar *geambașlic*, *geambașlicuri*).

La substantivele concrete, șovăielile sînt mult mai puțin numeroase, din motive ușor de înțeles. Se observă totuși o oarecare nehotărîre la nume de materii (*făină* cu pluralul *făinuri* pentru toate sensurile, dar *lapte* cu pluralul *lăpturi* numai pentru sensul al doilea⁵); nume de plante *lăptișor*, *lăptișori* dar *dulcișor*)⁶; în sfîrșit mai arareori, la diminutive (*fulg*, *fulgi* dar *fulguleț*) sau la variante (*lingurea*, *lingurele* dar *lingurică*).

În legătură cu trimiterile, propunem să se indice pluralul peste tot unde un cititor care nu cunoaște suficient limba romină ar întâmpina dificultăți (de ex. *daira*, *doirale* deosebit de *daira*, *dairele*).

Aceeași recomandare o facem cu privire la formele de indicativ prezent și participiu ale verbelor, atunci cînd verbul la care se face trimiterea este de altă conjugare. Stabilirea acestor forme este destul de dificilă pentru cititorul neprevenit, mai ales cînă Dictionarul nu e scutit, în acest sens, de unele greșeli (v. *însănătoși*, *însănătoșez* în loc de *însănătoșesc*).

Ar fi necesară și o delimitare mai sigură între funcțiile de adjective și de participii ale unor cuvînte, dar rezolvarea acestei chestiuni trebuie s-o pretindem în prealabil colectivelor de gramatică.

Elena Stan

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN, *Serie nouă*, întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Populare Romine sub direcția Acad. Emil Petrovici. Redactor principal: Conf. univ. Ioan Pătruț... Editura Academiei R.P.R., 1956, vol. I, VIII + 274 hărți + 7 planșe; vol. al II-lea, VII + 348 hărți + 7 planșe; MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMIN, *Serie nouă*... Vol. I, 27 pag. + 422 hărți.

Cele trei volume ale Atlasului lingvistic romin dau o nouă dovadă grăitoare de munca sistematică a lingviștilor din țara noastră, precum și de activitatea editorială mereu crescîndă a Academiei R.P.R.

După cum se știe, anchetele făcute pe teren în vederea întocmirii Atlasului au avut loc în anii 1929—38, iar materialul cules de Emil Petrovici și Sever Pop (în parte și de Th. Capidan și Șt. Pașca) a fost publicat parțial (3 volume mari, 3 volume de hărți mici și un supliment) în anii 1938—42. Cei care se interesează de bogăția limbii romine au așteptat de mult reluarea publicării acestui material bogat și interesant pentru lingvistica romină, pentru studiul limbilor romanice, precum și pentru cercetarea contactelor între limba romină și limbile popoarelor conlocuitoare și vecine.

Primul volum mare din seria nouă conține termeni relativi la agricultură, morărit, grădinarit, pomărit, viticultură, cîneapă și albinărit, iar volumul al II-lea din următoarele domenii: creșterea vițelor; carul, căruța și sania; păsări de curte; păstorit; lina, torsul și țesutul; diferite meserii și pădurit. Volumul mic cu hărți în culori cuprinde

⁴) Cf. *italienism*, *italienisme*.

⁵) v. și *lavandă*, *lavande* dar *grog* (sg.), cu toate că la acesta din urmă e mai ușor de presupus un plural (cu sensul de „mai multe pahare de grog“).

⁶) v. și substantivul *dracilă*, *dracile*, pe care, dacă ne-am conduce după citatul din Hogaș („masa se lă punea sub o alee lungă de aluni, despărțită în față, prin o cărare, de altă alee întunecoasă, dar de dracilă“), ar trebui să-l considerăm „singularia tantum“; existența unui plural ar cere construcția „o alee de dracile“ (ca în ex. „o alee de trandafiri“).

hărți redactate din aceleași capitole ca și primele două volume mari; 51 de hărți colorate sînt redactate din material necartografiat. Fiecare volum este însoțit de un indice, precum și de indicații asupra transcrierii fonetice; ni se dă totodată și lista semnelor și a abrevierilor.

Acela care vrea să cunoască scopul acestei publicații, principiile și realizarea anchetelor, împrejurările în care s-a deslășurat munca de redactare și publicare, trebuie să recurgă la broșurile explicative care însoțesc primele volume din seria veche.

Față de prima serie se constată o inovație binevenită: formatul volumelor este mult mai practic. La prima vedere aceasta ar fi parcă singura deosebire față de seria veche. Examinînd mai atent volumele apărute curînd, găsim însă și alte inovații care, după părerea noastră, contribuie la ridicarea nivelului științific și tehnic al acestei publicații.

Atît hărțile mari cit și cele mici arată și relieful regiunilor explorate ceea ce asigură o orientare mai bună pentru cercetători. Dacă luăm, de ex., harta nr. 74 „gaură în masea” din Micul Atlas lingvistic român, seria veche, partea a II-a, nu vom afla la prima vedere de ce cuvîntul *hudă* apare tocmai la punctele 105 și 250, *groapă* la punctul 325, iar *scorbură* la punctul 784. Numai o examinare mai atentă ne va permite să constatăm că *hudă*, termen minier răspîndit în Munții Apuseni cu sensul de „spărtură în stîncă, galerie strîmtă”, înseamnă „gaură în masea” tocmai în acea regiune unde acest cuvînt circulă cu sensul amintit mai sus. Uitîndu-ne în schimb la harta mare nr. 170 din vol. I al seriei noi „gaura din piatra alergătoare”, vom afla la prima vedere că acest termen de morărit se găsește cu denumirea *hudă* tocmai în regiunile miniere din Munții Apuseni.

Este mai practică și repartizarea materialului prezentat. Primele volume cuprind hărți lexicale, iar hărțile fonetice, morfologice și sintactice vor fi publicate separat; de asemenea în volum aparte va fi publicat și materialul necartografiat, după cum ne informează prefața.

În afară de aceste inovații sănătoase găsim însă între cele două serii și unele deosebiri care îngreuiază oarecum mînuirea volumelor.

Astfel, de ex., în legenda unor hărți mari din seria veche se indică dacă, eventual, pe baza hărții mari s-a redactat o hartă colorată. Seria nouă a renunțat la această inițiativă fericită. Deoarece volumele mari și mici din seria nouă au fost redactate concomitent, s-ar fi putut face fără nici o greutate o astfel de referire. Ea ar fi ușurat astfel consultarea hărților mari care este citeodată destul de anevoioasă.

De pe hărțile din seria nouă, alături de titlurile în romînește, lipsește traducerea franceză cu care ne-am obișnuit la cercetarea hărților din seria veche. Această lipsă, care se datorește desigur unei interpretări greșite și perimate a cosmopolitismului, trebuie lichidată. Atlasul lingvistic român prezintă un material prețios pentru lingviști și în special pentru romaniști. Prin alăturarea traducerii în cea mai cunoscută și răspîndită limbă neolatină, hărțile din Atlas vor putea fi consultate cu mai multă ușurință și de acei lingviști care nu cunosc destul de bine limba romînă.

Legenda hărților din seria veche ne dă textul întrebărilor puse informatorilor. Cu ocazia cercetării materialului aceste informații ne ajută la aprecierea eventualelor răspunsuri greșite, evazive sau neprecise. În această privință legenda hărților din seria nouă este mai puțin elocventă. De multe ori ni se indică numai că s-a pus o întrebare indirectă, fără să ni se precizeze cum a fost pusă întrebarea. În lipsa textului întrebării pune nu știm cum să interpretăm, de ex., răspunsurile primite în legătură cu harta mare nr. 552 „tejgheaua timpărului”, deoarece formele *mîhei*, *mehei*, date în numeroase puncte din Ardeal, reprezintă cuvîntul *mühely* „atelier” din limba maghiară. Avem de-a face cu răspunsuri neprecise, sau cuvîntul și-a schimbat sensul în limba romînă? Nici forma maghiară *mühely*, culeasă de la Bicălatu, nu ne dă îndrumarea necesară. Probleme similare rămîn nelămurite și în legătură cu harta nr. 571 „giuvaergiu”, unde ne găsim în fața unor răspunsuri foarte variate.

În seria veche, alături de titlul publicației, s-a dat și forma prescurtată: ALR, respectiv ALRM. Aceste indicații și-ar avea rostul, în special prescurtarea convențională ALRM care nu reprezintă o simplă repetare a inițialelor din titlu.

De asemenea, ar trebui indicat faptul că hărțile publicate continuă partea a II-a din seria veche.

Eratoele ne atrag atenția asupra unor greșeli. Au mai rămas însă în hărți și greșeli nesemnificate. Altfel, harta colorată nr. 365 „priboi” indică la punctele 260, 316, 325, 344 și 346 forma *jucastău*, iar harta mare corespunzătoare (nr. 545) ne dă forma, desigur corectă, *iucustău* care corespunde cuvîntului maghiar *lyukasztó*. Forma *hăngaș* de pe harta mare nr. 618 „jilip”, punctul 414, este o greșeală vădită în loc de *hăugaș*. Harta mică corespunzătoare (nr. 421) dă forma corectă.

Harta mică nr. 38 „gura coasei” pare a fi redactată din material necartografiat, deoarece pe hartă nu apare nici un număr între paranteze indicînd harta corespunzătoare din volumele mari. Un control riguros ne va convinge totuși că harta mică în chestiune a fost redactată pe baza hărții mari nr. 49.

După cum se vede din aceste observații, ar fi de dorit o confruntare cît mai atentă a celor două serii de hărți pentru eliminarea greșelilor ascunse și pentru prevenirea lor în volumele următoare.

Ar fi nejust să trecem sub tăcere prezentarea tehnică excelentă a publicației, precum și meritul Institutului de lingvistică din Cluj de a fi asigurat formarea unor cadre noi de dialectologi care s-au afirmat cu ocazia redactării volumelor din seria nouă a Atlasului.

Pe lingă însemnătatea științifică incontestabilă a Atlasului trebuie să semnalăm o deficiență a lingvisticii din țara noastră, anume numărul infim de studii care se bazează pe cercetarea și interpretarea hărților publicate. În această privință mai este mult de făcut.

Sarcina cea mai urgentă în momentul de față este și rămîne publicarea integrală cît mai grabnică a vastului și prețiosului material adunat.

G. Blédy

ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1951—1956, Tomus I—V

„Acta Linguistica” se numără printre valoroasele publicații ale Academiei de științe Maghiare. Din anul 1951 revista apare în fascicule de diferite extensiuni, mai multe fascicule alcătuind un volum. Pînă în prezent au apărut cinci volume.

Revista se prezintă în condiții tehnice ireproșabile: hîrtie velină superioară cu luciu, caracterele necesare studiilor științifice de limbă, posibilitatea redării facsimilelor etc.

Materialul revistei este ușor accesibil unui mare număr de cercetători străini, deoarece e redactat în patru limbi străine: rusă, franceză, engleză, germană, fiecare studiu avînd și un rezumat în limba rusă. Acest mod de prezentare a materialului era impus pe de o parte prin bogăția și varietatea tematică a conținutului, pe de altă parte prin scopul urmărit de Academia de Științe Maghiară, acela „de a contribui la dezvoltarea relațiilor internaționale ale științei progresiste, la dezvoltarea științei, la apărarea păcii și progresului, la întărirea prieteniei între popoare”¹⁾.

Fiecare fasciculă a revistei e alcătuită din două părți. O parte, mai întinsă, cuprinde studii și articole care cercetează probleme de lingvistică fino-ugrică și de slavistică, probleme privind limbile germanice, romanice și orientale și, uneori, fac incursiuni în domeniul lingvisticii generale. A doua parte cuprinde dări de seamă asupra studiilor lingvistice apărute în țară și în străinătate, cronici, referate.

În prima fasciculă a volumului I ocupă un loc important articolul lui József Herman *Les changements analogiques*. Criticînd concepția perimată a dualismului psihologic, J. Herman distinge două tipuri de schimbări ale cuvintelor: schimbări de tipul A, care ating cuvinte, grupuri de sunete sau sunete legate prin caracteristici fonetice comune, dar fără a avea nimic comun din punct de vedere al funcției sin-

¹⁾ Vezi Prefața la fascicula 1, vol. I, 1951.

tactice, nici din punct de vedere semantic, și schimbări de tipul. B, care ating — dimpotrivă — cuvinte legate între ele prin identitatea locului pe care îl ocupă în sistemul morfologic. Autorul consideră că schimbările de tipul B (adică analogice) sînt în contradicție cu schimbările de tipul A (adică fonetice); că un element lingvistic dat, deși datorită fonemelor constitutive ar putea fi atins de o schimbare A, se poate sustrage acestei schimbări, prin simplul fapt că aparține unei anumite categorii morfologice.

Schimbările analogice nu țin numai de domeniul psihologiei; ele se produc în interiorul categoriilor gramaticale, în structura gramaticală a limbii, în regulile flexiunii.

Aplicînd acest punct de vedere la limba franceză, autorul ajunge la următoarele concluzii:

1) Schimbările analogice reprezintă etapa principală în perfecționarea structurii gramaticale, mai ales în ceea ce privește morfologia;

2) o structură analogică devine posibilă atunci cînd ea e susceptibilă de a pătrunde în conștiința mării mase a subiecților vorbitori;

3) pe plan psihologic, schimbarea analogică înseamnă constatarea elementelor identice în diferitele cuvinte în care aceste elemente au fost exprimate cu ajutorul diferitelor procedee morfologice înainte de producerea schimbării respective. Contribuind la dezvoltarea structurii gramaticale, schimbarea analogică e un indiciu muncii de abstractizare a gândirii umane.

În aceeași fasciculă a revistei semnează M. Zsirai articolul intitulat *Samuel Gyarmathi, Hungarian pioneer of comparative linguistics*, H. Bărczi, *Influence française dans l'orthographe hongroise du moyen âge*, Э. Беке, *Влияние системы балкиты у Мара* Gh. Lakó, *Emploi du prosétitif et du transitif dans les langues permienues, l'origine de leurs désinences casuelles*, P. Hajdú, *Die Benennung der Begriffe recht-und link-, als Ausdruck der Beziehung zwischen Sprache und Denken*.

Fascicula 2—4 pe 1952 cuprinde unele cercetări privitoare la stadii vechi de limbă: N. Sebestyén, *Zur Frage des alten Wohngebietes der uralischen Völker*, K. Mollay, *Das alte deutsche Lehnwort der ungarischen Sprache*, Cs. Földi, *Zusammenfassende Zusammensetzung und metrische Parallelismen im Chantischen*. György Lakó continuă aici studiul început în fascicula 1, iar J. Telegdi prezintă activitatea Institutului de lingvistică al Academiei de Științe Maghiare, oferind valoroase indicii asupra stadiului lucrărilor și asupra orientării lor în viitor.

În fascicula 1—2 a vol. al II-lea ne atrage atenția articolul lui Gy. Herczeg, *La syntaxe du participe passé dans la langue littéraire roumaine*. Pornind de la studiul lui Pancratz, *Das Partizipium Perfekti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen*, apărut în *Balkan-Archiv* 1, 1925, p. 71—149, studiu cu caracter mai mult morfologic, autorul încearcă să completeze analiza participiului trecut în limba română, privind problema din punct de vedere sintactic. El constată că în limba română nu există aproape de loc construcții adverbiale fără prepoziții și că întrebuintarea participiului trecut, pentru introducerea unei subordonate, se mărginește la domeniul limbii literare (termen prin care — foarte probabil — autorul înțelege limba operelor artistice). Mai ales subiectiv, care tinde să redea multitudinea detaliilor fără a complica inutil fraza prin înmușirea subiectelor și predicatelor, recurge la construcții participiale. Autorul socotește că nu poate fi vorba aici de o inovație a limbii române, nici de o construcție veche păstrată în limba română, ci, eventual, de un împrumut din celelalte limbi romanice. În continuare, sînt delimitate „nuanțele” întrebuintării participiului trecut, nuanțe care ar putea fi rezumate în următoarea schemă:

1) Participiul trecut, avînd o relativă independență, legat prin funcția sa predicativă de subiectul frazei principale, poate înlocui subordonate: a) modale; b) cauzale; c) temporare; d) ipotetice; e) concesive.

2) Participiul trecut, pierzînd treptat independența, se transformă într-un *calificativ* al subiectului.

3) Participiul trecut *absolut*, foarte rar întrebuintat, e concunat de construcția prepozițională larg răspîdită: *cu* + substantiv + participiu.

Fiecare nuanță a participiului e ilustrată prin citate luate din scriitorii noștri clasici, moderni și actuali. Exemplele sînt alese cu pricepere și delimitarea funcțiilor

sintactice vădește o cunoaștere temeinică a posibilităților de expresie ale limbii române.

E drept că uneori Gy. Herczeg merge prea departe cu analiza detaliilor și nu totdeauna în folosul cercetării. Credem — de pildă — că nu e potrivită distincția între participiul trecut care exprimă modalitatea repausului și cel care exprimă diversele posibilități ale mișcării. Pentru concretizare, să luăm un exemplu înocădat de autor în prima grupă și un exemplu din grupa a doua: 1) Grupuri de brigadieri în salopete noi, cu picioarele goale în sandale și cu bonete pe ceafă, așteptau cu minile în buzunar, *îngrămădiți* la intrarea peronului [Dumitriu, Drum fără pulbere, p. 75], 2) Toți se îngrămădesc la ferestre, *suiți* pe scaune, pe mese, care pe ce nemerește și privesc cu încordare [Brătescu-Voinești, Intunerice și lumină, p. 73]. În ambele citate participiul trecut are aceeași valoare. Deși „a îngrămădi” și „a sui” sînt verbe de mișcare, participiile lor trecute exprimă o acțiune încheiată, o mișcare care a încetat să se desfășoare. Atribuind participiilor calitatea de a arăta repausul sau mișcarea, Gy. Herczeg se lasă probabil influențat de verbul — predicat al propoziției principale, care exprimă cu adevărat o stare de repaus sau o mișcare.

De asemenea socotim că grupa a treia a participiilor numite de autor „absolute” s-ar putea contopi cu grupa întâi, deoarece în exemplele date participiile nu au o existență de sine stătătoare, ci depind de unul din membrele propoziției principale. De pildă, în citatul: Trenul abea s-a oprit și șueră de plecare, smucind cu greu vagoanele *toropite* de căldură [Agirbiceanu, Chipuri și Icoane, p. 5], participiul joacă rolul determinant, de calificativ al complementului direct și deci nu poate fi numit în nici un caz „absolut”.

Cu toate observațiile care s-ar mai putea aduce, studiul lui Gyula Herczeg reprezintă o valoroasă contribuție la adîncirea cunoștințelor despre participiul trecut în limba română.

Fascicula 1—2 a vol. al II-lea mai oferă cîteva cercetări interesante cum sînt: A. Sprogis *Wörterverzeichnis und grammatikalische Aufzeichnungen aus der Kanin-Mundart des Jurak-Samojedischen*, de I. N. Sebestyén, К вопросу о словакизации, de П. Кирай și *Die Ausbildung des ungarischen Konsonantismus* de E. Moór, continuat și în fascicula 3—4 a aceluiași volum, fascicula în care apare articolul lui И. Хайду, К этногенезу венгерского народа și articolul lui Ö. Beke, *Zur Geschichte einiger permischen Nominalbildungssuffixe*.

Fascicula 1—2 a vol. al III-lea cuprinde prima parte a unui vast articol de E. Vértés, intitulat *Statistische Untersuchungen über den phonetischen Aufbau der ungarischen Sprache*, continuat în fascicula 3—4 a aceluiași volum și în fascicula 1—2 a vol. al IV-lea.

Tot în fascicula 1—2, vol. al III-lea publică L. Hegedüs articolul *On the problem of the pauses of speech*, G. Uray articolul *Some problems of the ancient Tibetan verbal morphology*, J. Németh articolul *Zur Kenntniss der Mischsprachen (Das doppelte Sprachsystem des Osmanischen)*, iar P. Király articolul *Mischsprache des ungarischen Wortes parazst 'Bauer'*.

În fascicula 3—4 a vol. al III-lea L. Galdi întreprinde o cercetare originală bazată pe citate luate din reprezentanți ai literaturii universale: *Essai d'une interprétation fonctionnelle du vers*. L. Rásonyi face observații privitoare la unele categorii de nume turcești de persoană, iar J. Németh reia cercetările privitoare la cuvîntul unguresc *tábor*. Fokos — Fuchs semnează articolul intitulat *Aus dem Gebiete der Lehnbeziehungen*, I. Sebestyén, *Beiträge zum Problem der protolappischen Sprache* și Д. Дечя, Орфография древнейших памятников словацкого языка.

Fascicula 1—2 a vol. al IV-lea cuprinde, între altele, o cercetare referitoare la stilul nominal în proza italiană contemporană, făcută de Gy. Herczeg. Apoi articolul lui P. Hajdú, *Die sekundären anlaute den Nasale (n—n') im Samojedischen*, al lui Ö. Beke, *Neuere finisch-ugrische morphologische Untersuchungen* și al lui P. Lipták, *An Anthropological Survey of Magyar Prehistory*. J. Herman expune prima parte a articolului său intitulat *Recherches sur l'ordre des mots dans les plus anciens textes français*.

Analizînd diferitele versiuni ale textelor de psalmi traduse din limba latină în limba franceză, J. Herman ajunge la următoarele concluzii provizorii:

1. Traducătorii preferau să nu așeze verbul în fruntea propoziției, deoarece prima unitate semantică poseda un accent de insistență și constituia o culme ritmică a propoziției.

2. Subiectul — nominal sau pronominal — era elementul preferat, dacă nu obligator, pentru introducerea unei propoziții.

3. Începînd cu *Fragment de Valenciennes* se constată tendința de a face din verb al doilea membru al propoziției, dat fiind că el stabilea o legătură între primul termen — simțit de vorbitori ca deosebit de important — și restul propoziției.

Aceste concluzii, considerate de autor simple ipoteze, sînt dezvoltate pe baza analizei unor texte mai bogate, mai libere decît cele ale psalmilor, în partea a doua a articolului, apărută în fascicula 3—4 a volumului al IV-lea. Herman demonstrează aici că vechea franceză avea o schemă ritmică fixă. Propoziția poseda un accent inițial, în afara obișnuitului accent sintactic final. Acest accent inițial era legat de factori de ordin semantic și sintactic, în sensul că nu apărea automat în legătură cu primul cuvînt sau cu primul sunet, ci se dădea primei unități semantice, considerată ca membru al unei propoziții autonome. Existența unui accent sintactic inițial a influențat asupra alegerii primului termen din propoziție. Vorbitorii se străduiau să înceapă propoziția cu un termen al cărui conținut semantic să fie neutru; un cuvînt deja cunoscut, care să poată stabili legătura între propoziția nouă și contextul vechi. Existența unui prim termen accentuat conferea o oarecare autonomie întregii propoziții. Accentul inițial marca o nouă unitate ritmică, după accentul final al propoziției precedente, iar din punct de vedere logic, primul termen însemna un nou punct de plecare.

Poziția inițială a subiectului se datorește, deci, nu unei necesități interne a spiritului uman, nu unor factori de ordin psihologic, ci structurii ritmice ereditare a propoziției franceze care impunea ca primul loc să fie ocupat de un termen cunoscut (în afară de cazurile care implicau o notă enfatică). Între elementul ritmic și conținutul expunerii există o permanentă interacțiune, nu se poate vorbi de o primordialitate constantă a unuia asupra celuilalt.

În încheiere, autorul precizează că schema ritmică nu are o valoare absolută. Obieciul de a vedea în primul element al propoziției un subiect accentuat, a contribuit, pe încetul, în cursul dezvoltării ulterioare, la dispariția accentului.

În fascicula 3—4 al vol. al IV-lea Harmatta începe un studiu asupra limbii elamice, continuat în fascicula 3—4 a vol. al V-lea. Mai găsim aici articolele: *Survivances slavohongroises du castellum romain* de D. Pais. *Die akustische Struktur der stimmlosen Engelaute* de T. Tarnóczy, *Über die Schallfülle der ungarischen Vocale* de I. Fónagy și *Randbemerkungen zu den neuesten Forschungen auf dem Gebiete der ungarischen Vorgeschichte* de E. Vértess.

Fascicula 1—2 a vol. al V-lea cuprinde studii de lingvistică fino-ugrică: „A. И. Попов На истории еланино-финоугорских докемических отношении E. Itkonen, *Über die Betonungsverhältnisse in den finnisch-ugrischen Sprachen* și D. R. Fokos-Fuchs, *Umsstandsbestimmungen des Masses und der Menge in den finisch-ugrischen Sprachen*. E. Hegedüs publică aici o parte din articolul său *Experimental Phonetics in the Service of the Linguistic Atlas*, studiu care își are continuarea în fascicula 3—4 a volumului, iar Zs. Telegdi, articolul *Beiträge zur historischen Grammatik des Neupersischen*. În încheiere sînt date trei note asupra cuvîntului *tábor*, elaborate de D. Pais, J. Németh și P. Király.

În afară de partea a doua a articolelor lui Hegedüs și Harmatta, fascicula 3—4 a vol. al V-lea cuprinde un studiu de fonetică experimentală al lui U. Š. Baičura, *Experimentalphonetische Beiträge zur Untersuchung des Wortakzentes des Kasan-Tatarischen* și articolul lui F. Bakos, intitulat *Contributions à l'étude des formules de politesse en ancien français*.

Lidia Șerdean-Sfirlea

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE, Anul VI, nr. 1—2 ianuarie—iunie
și nr. 3—4, iulie—decembrie, 1955.

Cele două fascicule ale revistei *Studii și cercetări lingvistice*, apărute în cursul anului 1955, cuprind un interesant și variat material, dezbătând probleme de fonetică, gramatică, lexicologie, limbă literară și de dialectologie. Primul volum mai are și rubricile: cronică, critică și bibliografie; cel de al doilea volum are rubrica „note”.

Problema „existenței” sau a „inexistenței” diftongilor monofonemici în limba română este dezbătută pe larg în articolele semnate de colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică din București și consacrate acestor cercetări: *Cercetări experimentale asupra diftongilor românești*, I. eu (nr. 1—2) și *Noi cercetări experimentale asupra diftongului ea* (nr. 3—4). Cele două articole prezintă rezultatele la care s-a ajuns în cercetările asupra diftongului *ea*, cercetări întreprinse de către colectivul de fonetică experimentală din cadrul Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R.

Mijloacele de cercetare au fost: înregistrarea directă — cu ajutorul kimografului, înregistrarea electrică — făcută tot cu ajutorul kimografului, dar cu peniță electrică —, palatul artificial și, în sfârșit, audiția directă la inversarea cuvântului, obținută după înscriserea lui pe bandă de magnetofon. La acele mijloace de cercetare, utilizate în 1954, s-a mai adăugat în 1955 o nouă metodă: înscriserea sonoră a sunetelor pe peliculă cinematografică, în Studioul cinematografic „București”. Folosirea acestei ultime metode a fost făcută și cu intenția de a proceda la analiza sunetelor și la sinteza lor, prin substituirea unui sunet altui sunet, în cuvântul fonetic.

Rezultatele la care s-a ajuns sînt următoarele:

— diftongul *ea* este mai lung decît monoftongul *a* din cuvinte cu structură fonetică absolut identică, rostite în aceleași condiții (de ex.: *beat-bat, teacă-tacă* etc.). În cazuri cu totul izolate, durata diftongului se întîmplă să fie, totuși, mai scurtă decît durata monoftongului;

— în marea majoritate a cazurilor, factorul durată constituie una din caracteristicile diftongului;

— durata diftongului *ia* este, uneori, mai mare decît durata diftongului *ea*;

— în comparație cu rezultatele obținute în privința structurii diftongilor *ea* și *ia* (în care *e* are același rol de semiconsoană ca și *i* în *ia*) descrierea făcută diftongului *ea* din *Gramatica limbii române*, Editura Academiei R.P.R. (vol. I, 1954, București, p. 61) este considerată ca mercașă.

În încheiere, articolul *Cercetări experimentale asupra diftongilor românești*. I. *ea* arată necesitatea completării analizei sunetelor vorbite din gramatica amintită mai sus cu „considerația sunetelor vorbite ca unități separabile, care în cursul vorbirii, în înlanțuirea silabelor, constituie silabe de sine stătătoare”. Articolul este urmat de o anexă în care sînt date amănunte asupra înregistrărilor, asupra măsurătorilor făcute, despre subiecți etc.

Acad. Al. Rosetti în *Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongilor ea* (nr. 1—2) consideră că *e* și *i* din *ea* și *ia* în cuvintele *piatră* și *peatră*, rostite astfel în unele graiuri, sînt două variante ale aceluiași fonem. De asemenea, în cuvinte ca *beată* — *bată*, consideră că avem de a face cu o opoziție vocalică spre deosebire de acad. E. Petrovici a cărui părere este că în cuvinte ca cel citat mai sus, opoziția este consonantică, între *b'* și *b*. În încheiere autorul arată că limba română nu operează cu opoziția între consoane muiate și consoane dure decît la sfîrșitul cuvintelor, de ex.: sg. *pom*-pl. *pomi*.

În *Noi cercetări experimentale asupra diftongului românesc ea* (nr. 3—4) colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică din București arată că noua metodă folosită — înscriserea pe peliculă cinematografică — a permis verificarea rezultatelor obținute cu celelalte metode de cercetare.

Experiențele făcute în acest fel permit, de asemenea, transplantarea unui sunet dintr-un cuvînt în altul și oferă posibilitatea de a demonstra identitatea lui *e* din diftongul *ea* (în *teacă*) cu *e* (din *pe*). Acest lucru vine în contradicție cu cele spuse de autori în articolul publicat în volumul precedent al revistei, neîntîlnind seamă de coarticulație. Se știe doar că *e* din *teacă* se realizează altfel decît *e* din *pe*. De fapt acei „e semi-vocalic” nu e altceva decît o tranziție de la articulația suplimentară palatală a

consoanei la articulația lui *a*, trecînd inevitabil prin pozițiile lui *ç*, *e*, *ę*, *ä*, *ä*, după cum arată acad. E. Petrovici în articolul său din același număr al revistei. De altfel nici reproducerile înregistrărilor făcute pe peliculă cinematografică — cu care colectivul de fonetică de la Institutul de lingvistică din București vrea să vină în sprijinul celor afirmate — nu servesc ca argumente, întrucît nu se pot vedea decît niște linii în majoritatea figurilor (fig. 2, 3, 8, 9, 10, 11, 12).

Tot cu probleme de fonetică se ocupă și acad. E. Petrovici în studiul intitulat *Contribuții la studiul fonemelor limbii romine* (nr. 1—2).

I. Conform și definiției dată de O. S. Ahmanova, acad. E. Petrovici consideră fonemul „cea mai mică unitate fonică avînd funcția de a deosebi învelișul sonor al cuvîntelor și morfemelor”.

În cursul vorbirii fiecare fonem prezintă diferite nuanțe determinate de poziția lui în cuvînt (altfel se realizează *b* înainte de *a*, decît înainte de *u* sau de *s*). La fel vocalele prezintă diferite variante determinate de influențele exercitate de consoanele vecine. Între foneme, deci, există o neconținută interacțiune: coarticulația.

Fonologia analizează unitățile fonetice care compun cuvintele ținînd seama de întregul sistem fonologic al limbii respective.

Între fonetică și fonologie este o strînsă legătură, deoarece fonologia operează permanent cu noțiuni fonetice; fonetica recurge la fonologie pentru a introduce un sistem în nenumăratele nuanțe de sunete.

Fonologia are sarcina de a-i servi drept călăuză foneticii și de a-i indica problemele de rezolvat.

II. Caracteristica consoanelor palatalizate este articulația suplimentară a dosului limbii, care se apropie de palat, aproximativ în poziția unui *e* sau a unui *i*.

Din palatogramele date și din înregistrările mișcării dosului limbii în timpul rostirii grupului *bea*, *bya* (din *beată*, *bea*, *abia*) acad. E. Petrovici dovedește în mod convingător că urma lăsată pe palat în aceste cazuri, precum și pe palatogramele colectivului de fonetică de la Institutul de lingvistică din București, nu este a lui „e semi-vocalic” ci a consoanei muiate, în cazuri ca *bea* și a fonemului *i*od în cazuri ca *piatră*, *abia*. În aceste cazuri, deci, nu avem de a face cu diftongul *ea* (*ia*), ci cu consoane muiate + *a* în cazuri ca *bea* și cu cons. + *y* + *a*, în cazuri ca *bia* — *pta*.

III. Subcapitolul al treilea se ocupă de grupul *i*od + *a* în limba romînă. Spre deosebire de colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică din București, acad. E. Petrovici e de părere că, deși „diftongul” *ea* are o oarecare asemănare acustică cu diftongul *ia*, ei nu sînt identici. Diftongul *ea* are o valoare monofonematică; *ia* este compus din două foneme: *i*od + *a*. Diftongul *ia* însă constituie singur o silabă, atît în poziție inițială cît și după o vocală *e* din diftongul *ea* este un sunet intermediar. *i*od este o consoană.

În articolul *Alternanțele fonologice din punctul de vedere al recțiunii* (nr. 1—2) Em. Vasiliu își propune să descopere fenomene de recțiune în fonologie, avînd în vedere că raporturile între foneme sînt de natură analogică raporturilor dintre cuvinte: raporturi asociative și raporturi sintagmatice.

Alternanțele fonologice pot fi considerate ca fapte ale recțiunii (de ex. în: *floare*, *e* final poate fi considerat ca element regent, iar diftongul *oa* ca element condiționat de *e* final; același lucru la plural: în cuvîntul *flori*, *i* final poate fi considerat element regent, o element condiționat de *-i*).

Expunerea acad. Al. Rosetti *Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate* (nr. 3—4) are ca scop de a aduce precizări asupra fiziologiei consoanelor palatalizate și muiate, asupra întrebunțării corecte a termenilor palatalizat și muiat, asupra istoricului acestor articulații consonantice în limbile slave, și, în sfîrșit, asupra situației consoanelor palatalizate și muiate în limba romînă literară.

Consoanele palatalizate sînt constituite din două elemente, în strîns contact: consoana propriu-zisă și elementul palatal (*m* și *i* în *pomi*).

Consoanele muiate sînt sunete simple, despre care autorul crede că nu există în limba romînă literară. Consoana muiată este mai palatală decît consoana palatalizată. Consoana palatalizată — se pare că — constituie prima etapă a procesului de muere.

Acad. Al. Rosetti nu este de acord cu cele expuse în *Gramatica limbii romine*, Ed. Academiei R.P.R., în privința consoanelor muiate, acestea neexistînd în limba romînă literară. De asemenea, relevă inconsecvența în a nu aminti, în aceeași lucrare,

la partea consacrată „variantelor” fonemelor, consoanele muiale care există, în mod real, în graiurile dacoromine.

A. Avram prezintă articolul *Asupra clasificării vocalelor românești* (nr. 3—4), clasificare în care, pe lângă tipurile fundamentale ale fonemelor-vocale, include și nuanțele intermediare mai des întâlnite în graiurile dacoromine și tratate ca variante ale fonemelor.

În articolul *Citeva probleme de fonetică sintactică în „Texte dialectale” culese de E. Petrovici* (nr. 3—4) M. Sa'a își propune să atingă citeva aspecte ale acestei probleme care are în limbajul omenesc o deosebită importanță.

În cadrul problemelor de gramatică și vocabular N. Ștefan publică articolul *O nouă parte a vorbirii în gramatica rusă și în gramatica română: categoria stării* (nr. 1—2).

P. Alexandru, în articolul *Citeva observații asupra sufixelor -ator și -orl-, -er*, arată că sufixul -ator din latină s-a transmis în limba română sub forma -ător. De asemenea, din limbile romanice occidentale și din alte limbi, ca rusa și germana, se împrumută substantive și adjective care au sufixul -ator și -orl-er, ca: *amplificator, bobinator, colaborator, dansator*, etc.; apoi: *acordor, coafor, dirijor, frizer, boxer, miner* etc.

Un aspect al „încrucișării” limbii latine cu slava este prezentat de P. Beneș în articolul *Încrucișarea latino-slavă în forma infinitivului românesc* (nr. 3—4).

În articolul *Procedee de afirmație în limba română* (nr. 3—4) pe baza unui bogat material de exemple, extrase în marea lor majoritate din scriitorii noștri, Fl. Dimițescu arată care sînt posibilitățile de a exprima afirmația în limba română și situațiile cînd se întrebunțează fiecare din aceste posibilități.

S. Stati în articolul *Contribuții la studiul definiției clasificării propozițiilor* (nr. 3—4) prezintă criteriile de clasificare valabile, dacă nu pentru toate limbile, pentru un mare număr dintre ele.

La problemele de lexicologie, Em. Vasiliu prezintă articolul *Evoluția lat. ex- în limba română* (nr. 3—4). Autorul arată că prefixul *ex* s-a transmis în limba română cu valoarea lui gramaticală: morfem de derivație a verbelor denominative, dar e un morfem secundar, cu rol de a întări ideea verbală dată de sufix, în comparație cu alte prefixe care sînt morfeme derivative. Situația este asemănătoare cu a prefixului *în* din formele verbale care pot apărea și cu *in-* și fără *in-*: *roși — înroși*.

În limba română, la fel ca în latină prefixul *s* (*z*) este tot slăbit, din cauza formațiilor nominale, în care *s-* nu are nici o valoare. Din această cauză a încetat, relativ de mult timp, de a mai fi un prefix productiv.

În cadrul problemelor de limbă literară Al. Niculescu prezintă unul din aspectele cel mai puțin cunoscute ale activității lui Barbu Delavrancea în articolul *Părerile lui Barbu Delavrancea despre limbă și stil*.

Părerile scriitorului despre limbă sînt strîns legate de convingerile sale politice și sociale, care au la bază dragostea profundă pentru țărani și pentru cei asupriți.

El arată că dezvoltarea la care a ajuns limba literară — în acel timp — se datorește contactului cu limba vie a poporului.

Analizînd stilul unor scriitori contemporani se ridică împotriva sărăcii imaginilor și a banalităților figurilor de stil și condamnă folosirea „calapoadelor”. Se declară și împotriva abuzurilor de figuri stilistice.

Cele două principii fundamentale care stau la baza concepției realiste a lui Delavrancea în privința problemei măiestriei artistice sînt:

- a) exprimarea corectă a ideilor.
- b) proprietatea și precizia cuvintelor.

Articolul lui G. Istrate, *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare* (nr. 3—4) prezintă într-un mod sumar procedeele artistice ale marelui nostru scriitor. Indică sursele din care se îmbogățește vocabularul operelor marelui scriitor. Articolul subliniază preocupările lingvistice ale maestrului M. Sadoveanu, interesul său pentru cunoașterea limbii sub aspectele cele mai variate. Elementele de limbă veche, expresii specifice literaturii vechi, în opera lui Sadoveanu sînt reînviolate dîndu-i o deosebită savoare arhaică.

Bogăția limbii în opera lui M. Sadoveanu reiese și din numeroasele sinonime pe care le întîlnim, culese și selectate din toate graiurile limbii noastre.

În legătură cu problemele de cercetări dialectale G. Istrate prezintă articolul *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale* (nr. 1—2)

Pe baza materialului cules în anchete s-a constatat, între altele, că:

— cercetările dialectale din Moldova de nord aduc argumente în plus cunoscutei teorii asupra relațiilor care au existat între Transilvania și Moldova;

— unele elemente de grai considerate specifice dialectului macedoromân și despre care se afirmase că nu există în graiurile din nordul Dunării au fost întâlnite și în aceste graiuri;

— o serie de elemente ungurești existente în Moldova nu sînt cunoscute în regiunile Transilvaniei imediat vecine.

În articolul *Termenii pentru „unchi” după Atlasul lingvistic romîn* (nr. 1—2) M. Sala urmărește repartitia acestor termeni și arată condițiile și considerațiile care au determinat înlocuirea cuvîntului „unchi” prin altul, definind aceeași noțiune.

I. Mărton, în cadrul aceluiași probleme de dialectologie prezintă articolul *Cîteva aspecte ale influenței limbii romîne în lexicul graiului ciangău din Moldova*. Materialul care a fost punctul de plecare al acestui articol a fost cel adunat pentru Atlasul graiului ciangău. Pe baza materialului adunat s-a putut constata, pe de o parte, că limba romînă a contribuit mult la îmbogățirea lexicului graiului Ciangău, pe de altă parte că aceste cuvinte s-au adaptat particularităților graiului ciangău, în mare măsură, existînd totuși tendința de a introduce în limba care împrumută unele particularități fonetice ale limbii din care se împrumută.

În ceea ce privește aspectul gramatical al acestei probleme, cuvintele străine se încadrează complet în sistemul gramatical al graiului ciangău, în care există, însă, unele influențe rominești care s-au transmis prin sintagme sau prin propoziții, deci influențe de natură sintactică, nu prin cuvinte izolate.

V. Drimba publică la rubrica „Note” articolul *Asupra unui text aromîn din anul 1731* (nr. 3—4).

În rubrica „Critică și bibliografie” se publică observațiile acad. Al. Rosetti despre „Fonetica” în *Gramatica limbii romîne*, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1954, vol. I, p. 51—101. De asemenea sînt publicate și observațiile acad. E. Petrovici asupra aceluiași capitol din lucrarea amintită, și răspunsurile la criticile făcute de acad. Al. Rosetti asupra acestui capitol din *Gramatica limbii romîne*. Majoritatea observațiilor acad. Al. Rosetti au fost respinse pe bază de argumente. Acad. E. Petrovici este de acord ca într-o nouă ediție a *Gramaticii limbii romîne* să se țină seama de observația acad. Al. Rosetti și să se renunțe la termenul „consoane nesonante”. În această ediție va trebui să se acorde locul cuvenit lui *iod*, *digamma*, consoanelor de timbru palatal și consoanelor rotunjite în sistemul consoanelor limbii romîne. Pînă atunci va trebui să se cadă de acord asupra terminologiei (*consoane muate* și *nemuate*, *asimilare*, *disimilare* etc. sau *consoane palatalizate* și *nepalatalizate*, *acomodare*, *diferențiere* etc.). Aceste două articole sînt expresia celor două păreri opuse asupra capitolului de fonetică din *Gramatica limbii romîne*.

L. Leonte prezintă în cadrul aceleiași rubrici, în mod critic, vol. I al operelor lui N. Bălcescu, apărut în Editura Academiei R.P.R., 1953.

Considerăm că ar fi foarte utilă existența permanentă a unei rubrici de critică și bibliografie. Ar fi de dorit ca în această rubrică să apară observații și prezentări privind publicațiile străine, inclusiv cele care apar în țările occidentale.

Aurelia Stan

LIMBA ȘI LITERATURA, Societatea de științe istorice și filologice, 1955, 316 p.

Apariția volumului „Limba și literatură”, editat de Societatea de științe istorice și filologice, este un eveniment cultural atît pentru specialiștii în domeniul filologiei și al literaturii cît și pentru marele public. Volumul s-a impus cititorilor printr-o bogăție de teme, însoțite de un impresionant material informativ și orientate în general spre o rezolvare riguros științifică.

Cu toate că volumul cuprinde și valoroase studii de literatură, în prezentarea de față ne vom limita la cercetările de limbă; acestea aparțin unor domenii diferite, ca gramatică istorică, fonologie, stilistică sau limbă literară, deși nu se mențin exclusiv în cadrul acestor domenii.

O observație stilistică a lui Suetoniu, făcută de scriitorul latin asupra stilului lui August, care, din motive de claritate, ținea să adauge la numele de orașe prepoziții și să repete conjuncțiile (procedee care încă nu căpătaseră dezvoltare în latina din acel timp), dă prilejul lui N. I. Barbu să remarce în articolul citat valoarea generală a fenomenului din punct de vedere lingvistic, raportându-se la procese asemănătoare din limba română.

Autorul are în vedere construcția numelor de persoană în calitate de obiect cu prepoziția *pe*, explicând printr-un proces logic apariția acesteia, ca urmare a specializării poziției de subiect a numelui propriu de persoană. Pentru ideea de obiect a numelui respectiv (care era exprimată în limba veche fără prepoziție), a fost necesară deci crearea unei forme noi care se construiește astăzi cu prepoziția *pe*. Extinderea acesteia și în cazul unor nume de ființă comune este explicată de autor ca fiind rezultatul unui „proces (logico)-stilistic al personificării”.

Sînt interesante și instructive referirile pe care le face autorul articolului la fenomenele din limba latină. În ceea ce privește construcția românească. N. I. Barbu nu folosește decît în parte contribuția altor autori în această problemă. Fenomenul în discuție a fost în trecut obiectul mai multor cercetări care au căutat să stabilească, pe bază de fapte din limba veche și actuală, condițiile de ordin lingvistic în care construcția a apărut, de ce ea s-a restrîns asupra cazurilor cînd complementul drept indică nume de ființă și de ce anume limba noastră a ales tocmai prepoziția *pe* la formarea acestei construcții¹⁾.

Conf. I. Coteanu semnează un interesant și documentat studiu de lingvistică, intitulat *Despre pluralul substantivelor în limba română*, în care analizează situația desinențelor pluralului substantivelor neutre. D-și dovedește netemeinicia unor afirmații după care desinența *-uri* ar fi neproductivă în limba noastră sau chiar amenințată să fie înlocuită prin desinența *-e*. În sprijinul celor susținute, autorul dă raportul numeric dintre neutrele monosilabice în *-uri* și cele în *-e*, primele fiind de aproape patrușprezece ori mai numeroase decît ultimele. Trecînd la substantivele neutre din fondul principal, observă extinderea netă a desinenței *-uri* asupra lui *-e*. Chiar dacă unele neutre au schimbat pe *-uri* prin *-e*, aceasta nu diminuează caracterul productiv al desinenței *-uri*.

Din cele 39 de substantive neutre (neutre alît în romînește cît și în latină), stabilite de acad. Al Graur ca făcînd parte din fondul principal, numai 2 făceau în latină pluralul în *-ora*. În limba română contemporană fac pluralul numai în *-uri* 15. În sfîrșit, se amintește că *-uri* continuă să indice „în modul cel mai potrivit” substantivarea deplină a diferitelor părți de vorbire.

I. Cotenu expune regulile după care se formează pluralul substantivelor neutre în limba română, atrăgînd atenția că aceste reguli „nu trebuie considerate un raport mecanic între terminațiile singularului și desinențele pluralului”.

În lista neutrelor monosilabice, dată în lucrare, au fost menționate greșit cuvintele bisilabice ca *naosuri*, *pășuri*, *sușuri*, *tauri*, *velururi* sau au fost încadrați termeni puțin cunoscuți (regionali sau tehnici) ca *prunduri*, *bufturi*, *cvansuri*, *damuri*, *dupuri*, *frakturi*, *gozuri*, *gresuri* (= greșuri?), *gruiuri*, *janțuri*, *holmuri* (= halmuri?), *loc-huri*, *tarsuri*, *tirsuri* etc.

Ar fi fost poate interesant ca, paralel cu faptele din limba literară contemporană și cea veche, autorul să fi studiat și datele graiurilor limbii romine, prezentate în Atlasul lingvistic român sau în lucrări monografice dialectale.

În prefața volumului, studiul acad. E. Petrovici *Rimele romînești din punct de vedere fonologic* este greșit încadrat în rîndul contribuțiilor la cercetarea problemelor

¹⁾ Vezi, de ex. S. Pușcariu, *Despre pre la acuzativ*, în Dacoromania II, 1922, p. 576—581; N. Drăganu, *Morfemele romînești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București, 1943.

de limbă literară. De fapt, studiul menționat aduce noi argumentări la teza cunoscută a autorului²⁾ asupra sistemului fonemelor limbii române.

Studiind rimele din poezia lui Mihail Eminescu, acad. E. Petrovici constată că poetul face să rimeze *ea*, *oa* și *ioa* cu *a* sau chiar între ele. Aceasta înseamnă că se confirmă justetea observațiilor autorului că „diftoņii” *ea* și *oa* precum și „triftoņgul” *ioa* „nu reprezintă în ultimă analiză decit vocala *a* precedată de foneme consoane avind timbre diferite” (respectiv, muiat, rotunjit și muiat și rotunjit). De asemenea, prin faptul că Eminescu face să rimeze *ă* cu *e* și *i* cu *i* se atestă încă o dată caracterul de variante poziționale al perechilor *ă—e* și *i—i* în limba română. Realizarea lor fiind în funcție de consoana precedentă, după cum aceasta este nepalatalizată sau palatalizată (respectiv palatală), ar fi greșit, deci, să fie considerate foneme independente.

Interesante *Observații asupra întrebuințării timpurilor în românește* face acad. Al. Graur, stabilind totodată, în unele cazuri, paralelisme cu alte limbi romanice sau neromanice. Autorul atrage atenția asupra folosirii greșite a unor timpuri (preteritul „de slugărnice”, perfectul simplu, viitorul pentru trecut etc.), în cercuri restrinse ale societății sau în unele traduceri, întrebuințări pe care autorul le consideră nerecomandabile.

Nu am fi de acord cu afirmația acad. Graur că „în vorbirea curentă și chiar în scrierile nepretențioase” *trebuie* (subl. ns.) folosite formele viitorului familiar cu *am* să sau o să pentru *voi*.

Pornind de la *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R., apreciată ca „operă de bază a studiului limbii române”, T. Măruță își propune în articolul său, *Ideea de superlativ în limba română* să dezbată această problemă, completind cu noi interpretări (mai ales stilistice) contribuțiile autorilor gramaticii.

În articolul intitulat *Despre contribuția lui C. Negruzzi la dezvoltarea limbii literare*, Gh. Bulgăr aduce un aport pozitiv studiilor de limbă literară ce se întreprind din ce în ce mai des în vremea din urmă. Continuind tradiția progresistă a scriitorilor înaintați — după cum subliniază autorul articolului — și făcind front comun cu marii scriitori ai epocii sale, C. Negruzzi a luptat atât teoretic cit și practic împotriva diferitelor curente (latinism, purism, franțuzism etc.) pentru o linie rezonabilă în folosirea limbii ca mijloc de comunicare și de expresie artistică, pentru unificarea, îmbogățirea și continuarea ei sicleuire.

Citeva observații asupra stilului scot în evidență măiestria artistică, în special procedeele de tipizare proprii lui Negruzzi. Sîntem de părere că s-ar fi putut da o extensiune mai mare aprecierilor stilistice din corpul articolului, fapt care ar fi dus poate la concluzii interesante cu privire la deosebirile de stil dintre diversele genuri literare și maniere artistice abordate de scriitor.

Prof. D. Macrea anunță în articolul d-sale apariția primului volum al *Dicționarului limbii române literare contemporane* și face un scurt istoric al lucrărilor la dicționarul limbii române inițiat de Academia Română și publicat parțial. În continuare se prezintă concepția care a stat la baza noului dicționar apărut și se dau informații asupra diferitelor dicționare ce urmează să apară sau să fie elaborate.

Chiar și succinta prezentare de mai sus atrage atenția asupra variatei problematice filologice a volumului *Limbă și literatură*. Nu se înțelege de ce gruparea studiilor și articolelor s-a făcut după numele alfabetic al autorilor și nu după diferitele discipline la care aparțin: critică și istorie literară, gramatică, limbă literară, folclor etc. Celor care au îngrijit editarea prezentului volum le revine pe viitor și sarcina eliminării unor greșeli de ortografie și mai ales a înlăturării numeroaselor greșeli de tipar care pot prejudicia unei culegeri de o asemenea ținută științifică.

E. S. și I. S.

²⁾ Vezi acad. E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română* și *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, I, 1950 p. 172 urm. și III, 1952, p. 127 urm.

S. P. NIKOLAEVA și R. G. PIOTROVSKII, *Despre metoda dezlegării unor probleme în discuție, privitoare la ortografia moldovenească*, în „Învățătorul Sovietic”, Chișinău, 1955, nr. 9, p. 42—46.

În ultimul timp, în paginile unor ziare și reviste de specialitate din R.S.S.M. s-au pus în discuție o serie de probleme privitoare la ortografia și ortoepia moldovenească, în rezolvarea cărora părerile sînt, uneori, diametral opuse.

Autorii articolului de care ne ocupăm nu-și propun să soluționeze toate problemele discutate, ci să arate metodele care trebuie folosite la rezolvarea diferitelor probleme fonetico-ortografice sau ortoepice. La propunerea soluțiilor autorii au în vedere că ortografia moldovenească actuală este bazată pe imbinarea principiului fonetic cu cel morfologic.

S-au iscat discuții în legătură cu introducerea sau neintroducerea în alfabetul moldovenesc a unei litere speciale pentru reprezentarea africateri *дж* (*ȝ*). Cei ce propun introducerea unei litere susțin că acest sunet se rostește peste tot în cuvintele *deget* (дѣт), *general* (жѣнерал), *ginere* (жѣнере), *singe* (сыңге) etc. și derivă din lat. *g + e, i*, deosebindu-se de obișnuitul *ж* (*ȝ*) care provine din lat. *j*. Cu toate că gramaticile școlare și regulile ortografice din 1945 negă existența acestui sunet, autorii, întreprinzînd o anchetă, au constatat două tipuri de sunete. Intellectuali de la orașe, în vîrstă de peste 50, 60 de ani și cei sub 25 de ani, populația de la țară din cea mai mare parte a republicii și populația din stînga Nistrului, indiferent de vîrstă, rostesc de obicei, în cuvintele amintite, un sunet „simplu” *ж* (*ȝ*), pe cînd intelectualii de la orașe, între 25 și 50 de ani rostesc, de obicei, africata *дж* (*ȝ*). Aceștia din urmă au studiat în școli românești și la ei avem de-a face cu o influență a limbii literare romîne.

Din cauză că *ж* și *дж* nu au rol de a deosebi cuvinte sau forme gramaticale, cum e cazul lui *ш* dur și *ш* moale (шѡн — шѡи, шѣре — шѣре), autorii nu consideră justificată părăsirea tradiției ortografice prin introducerea unei litere noi. Ei sînt de părere că africata *дж* (*ȝ*) trebuie socotită o variantă a fonemului *ж* (*ȝ*). Nu sînt de acord nici cu introducerea unei litere în plus pentru redarea deosebirilor dintre *а* (*ȝ*) și *ѡ* (*ȝ*), deoarece litera *ѡ* redă la fel de bine și varianta *ѡ* din limba vorbită.

Dat fiind faptul că pentru africata *ȝ* există un semn *ч* în alfabetul moldovenesc, sîntem de părere că este necesar să se introducă un semn nou și pentru corespondența sonoră a lui *ȝ*, indiferent dacă normele ortoepice moldovenești recomandă rostirea lor identică cu cea a limbii literare romîne sau dacă le consideră variante. De fapt ortoepia moldovenească recomandă rostirile *ȝ* și *ȝ*. Acestea, în limba romînă, sînt considerate variante regionale ale fonemelor *ȝ* și *ȝ* pentru graiul bănățean și moldovean.

Introducerea unei litere noi e cu atît mai necesară cu cît litera *ж* din alfabetul moldovenesc redă de fapt două foneme aparte (pe *j* și pe *ȝ*). *J* este corespondența sonoră a lui *ȝ*. Atît *ȝ* cît și *j* din graiul moldovenesc nu pot fi decît dure, după ele se scrie și se pronunță întotdeauna *ȝ*, *ȝ* și niciodată *e, i* (șir, jir, șȝd, jȝatec etc.). Și în poziție finală aceste foneme se pronunță dur (*moș* — *moș*, *cocoș* — *cocoș*, *vrej* — *vrej*, *coajȝ* — *coj* etc.). Astfel se realizează aceste foneme în majoritatea teritoriului lingvistic dacoromîn. În limba literară romînă sînt recomandate formele cu consoană dură — în poziție finală — la singular și cu consoană moale la plural, deși se rostește astfel pe o arie restrînsă (*moș* — *moși*, *cocoș* — *cocoși*, *vrej* — *vreji* etc.). În această arie corelația consoană dură — consoană moale distinge singularul de plural. Pe o altă arie, mai restrînsă, se rostește *ȝ* și *j* moale, atît în formele de singular cît și în formele de plural (*moși* — *moși*, *cocoși* — *cocoși*, *vreji* — *vreji*, *țȝarășe* — *țȝarășe* etc.). *ȝ* și *ȝ* (rostite *ȝ*, *ȝ*) nu pot fi decît moi, ele nu au corespondente dure, de aceea după ele nu se va scrie și nu se va pronunța niciodată *ȝ*, *ȝ* ci numai *e, i*. Dacă africata *ȝ* (*дж*) este considerată variantă a lui *ȝ* (*ж*), *j* (*ж*) din forme ca *етаж* (*етаж*), *jurnal* (*журнал*) este evident că nu poate fi considerat astfel. Credem că normele ortoepice moldovenești nu recomandă rostirea lui *ж* din cuvinte ca *етаж*, *журнал*, ca în cuvintele *жур*, *дѣт*, *жѣнере* (decî *etaȝ*, *ȝurnal*). Este, prin urmare, îndreptățită introducerea unei litere pentru notarea africateri *ȝ*, chiar dacă normele ortoepice continuă să o considere variantă și nu fonem de bază. În felul acesta *ж* nu va mai reda două foneme ci unul singur, același ca cel din limbile romînă și rusă.

Cea de a doua problemă pusă în discuție este introducerea sau neintroducerea semnului moale la scrierea cuvintelor „cu consoane moi”. Autorii analizează chestiunea numai în cuvinte cu labiale moi care stau înaintea vocalei *e* (меле, мент). Trebuie distinse două tipuri de rostire a labialei *p* înainte de *e*: dur în *pe la* și moale în *piele* (scris *пеле*). Labialele dure își păstrează calitatea și în graiuri, pe când cele moi și-o schimbă: меле, — келе, мел — мел, фер — шер. Autorii susțin introducerea unui semn în scrierea cuvintelor cu labiale moi, întrucât acestea au rol fonologic: меле (mere) — меле (miere de albine), пере (pere) — пере (ind. prez., pers. a III-a de la *a pieri*). Până acum ele se scriau la fel, fără a se nota muierea. Autorii propun introducerea semnului moale, care are o mare răspândire în scrierea moldovenească. Ei arată în continuare că un indiciu sigur al muierii labialei înainte de *e* este schimbarea calității ei în graiuri. Dacă *u* din менте nu și-a schimbat calitatea e dovadă că e dur, iar dacă *u* din мент se rostește în graiuri мент înseamnă că în limba literară se rostește moale, și trebuie scris cu semn moale.

Autorii amintiți scapă din vedere că în cazuri ca acestea nu avem de-a face cu o simplă muiere a consoanei (ca în *ban — bani, ploп — plopi, par — pari*), ci cu un fonem în plus după labială, ca *iод*, care, evoluind, a dus la dispariția labialei¹). În formele literare propuse să fie notate мере, меле. мент *iод*-ul se păstrează. Comparind, pe baza înregistrărilor de laborator, durata lui *ban — bani* și a lui *mere — miere* vom vedea că în primul caz nu avem diferență de durată, pe când în al doilea caz avem o diferență însemnată, care ne dovedește existența lui *iод* ca fonem în plus. Considerăm că autorii au dreptate când susțin introducerea unui semn pentru a deosebi forme ca cele de mai sus și că prin aceasta ortografia moldovenească face un pas înainte. Rămîne totuși o problemă nerezolvată în ortografia moldovenească, problemă nerezolvată în întregime nici în ortografia românească, scrierea lui *iод*.

În ortografia moldovenească *iод*-ul se redă în mai multe feluri sau nu se redă deloc, ca uneori în ortografia românească: *y + a = я* (бятя); *y + u = ю* (бадюл); *y + o* (după consoană) = *ю* (юлюлю) *y + e* (inițial sau după vocală) nu se notează, deși se rostește (Фемешто, тас, клас, съ ee etc.); *y + e* după labială nu se notează; se propune acum notarea lui cu semn moale; după vocală, în poziție finală = *й* (лу́й, мой etc.).

Fiind vorba de unul și același fonem, credem că ar fi bine să se găsească o rezolvare unică pentru toate cazurile. Notindu-se, așa cum propun autorii, cu semnul moale când se găsește între labială și *e*, rămîne totuși nenotat între o vocală și *e*: тас, клас, съ ee, deoarece aici nu se poate adăuga semnul moale. O labială + *y + e* și aceeași labială + *y + a* va fi notată în două feluri: *меле* dar *меле*. Credem că această situație complică mult explicarea lui *y* în școli. El ar putea fi redat ca în limba română prin *i* (и) sau, fiindcă pentru el există un semn în alfabetul moldovenească (Ѣ) să fie redat în toate cazurile prin acesta. S-ar scrie тасѢ, класѢ, Ѣе, Ѣе, Ѣатра, ѢемѢе, бадѢул ѢѢ (ѢеѢе) Ѣой, бѢй etc. În felul acesta ortografia moldovenească s-ar simplifica simțitor și în mod util, reflectind în mai mare măsură realitatea fonetică.

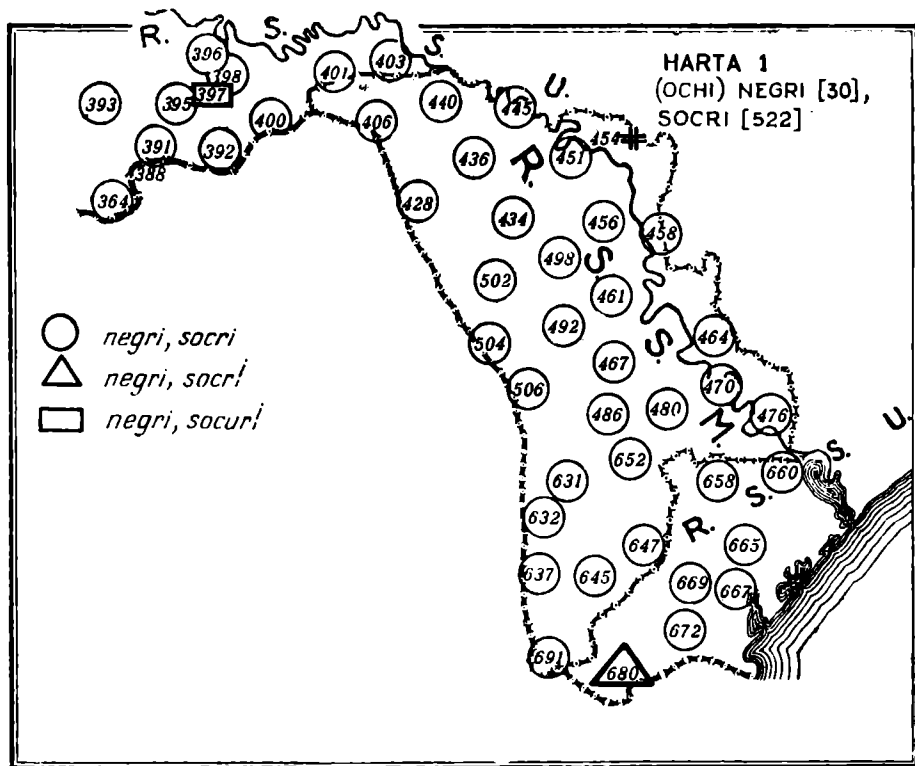
Ultima problemă discutată în articol este legată de introducerea unui semn pentru „i scurt”. Uneori, susțin autorii, semnul moale nu se întrebuițează numai pentru redarea unei consoane muiate, ci și pentru redarea vocalei „i scurt” (и) (cf. *лунѢ*, cu *p* moale; *кодѢрѢ*, cu „i scurt”). În același timp „i scurt” poate fi redat și prin и, а-подегѢ-нѢ а-дучѢнѢ о-карѢе dar а-дучѢнѢ-нѢ о-карѢе. După părerea autorilor și cercetările experimentale dovedesc că acest *i* e de două ori mai scurt decât în cuvîntul *a se lipi*. Deci din punct de vedere fonetic s-ar deosebi două tipuri de *i*, iar opoziția dintre „i scurt” și „i lung” are valoare semantică. Pentru a se dovedi acestea se dau următoarele exemple: *оамени-е муриторѢ* și *оамѢнѢ Ѣе, ну аниамѢе сау копачи-е верѢѢ прижѢварѢ* și *копач Ѣе, ну буруѢѢѢ*, afirmindu-se că atât în *оамени—оамѢнѢ*, cît și în *копачи—копачѢ* sunetul final este *i*. Cu toate acestea, observă autorii, într-un caz avem de-a face cu o formă articulată, care se redă prin *i* lung, iar în al doilea caz cu o formă nearticulată, care se redă prin *i* scurt²). „Astfel se dovedește și o opunere semnatică a lui *i* scurt și a lui *i* lung” (p. 46). Deși problema este prezen-

¹) Vezi D. Macrea, *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 45.

²) Afirmatiile de mai sus au la bază lucrarea lui R. Paul, *Flexiunea nominală internă în limba română*, București, 1932, p. 105.

ată astfel, autorii sînt împotriva introducerii unui semn nou, deoarece introducîndu-l s-ar încălca principiul morfologic al ortografiei moldovenesti. În scris categoria pluralului la substantive de același tip ar pierde din uniformitatea cerută (лунь, енот, дар кодрі).

Studiile de fonetică experimentală și de fonologie romînească³⁾ dovedesc că în cazuri ca *oameni*, *copaci* nu avem de-a face cu un *i* scurt, ci cu consoane finale moi. Asupra existenței opoziției consoană dură — consoană moale în poziție finală au căzut de acord toți lingviștii romîni. Mai sînt discuții în ce privește existența acestei corelații în interiorul cuvintelor. Cercetările efectuate în laboratorul Institutului de lingvistică din Cluj confirmă cele susținute de acad. prof. E. Petrovici asupra existenței acestei corelații și în interiorul cuvintelor.

³⁾ E. Petrovici, *Le pseudo i final du roumain*, în „Bulletin linguistique”, II, (1934), p. 86—97;

A. Graur și A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în „Bulletin linguistique”, VI, (1938), p. 5—29;

E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă*, în „Studii și cercetări lingvistice”, I (1950), fasc. 2, p. 172—232;

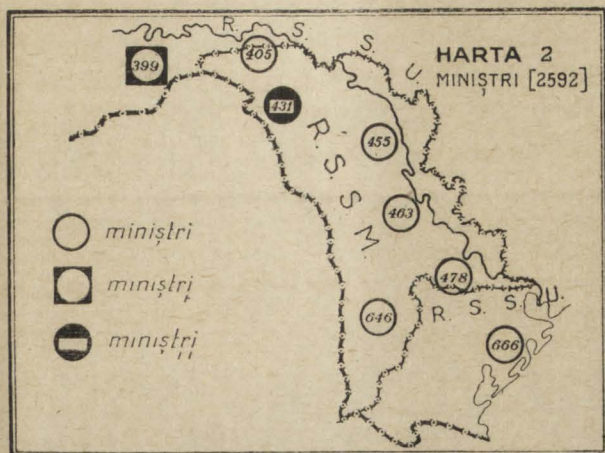
E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba romînă*, în „Studii și cercetări lingvistice”, III (1952), p. 127—185.

Gramatica limbii romîne, vol. I, Editura Academiei R.P.R., București, 1954.

Al. Rosetti, *Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului ea*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VI (1955), 1—2, p. 25—27;

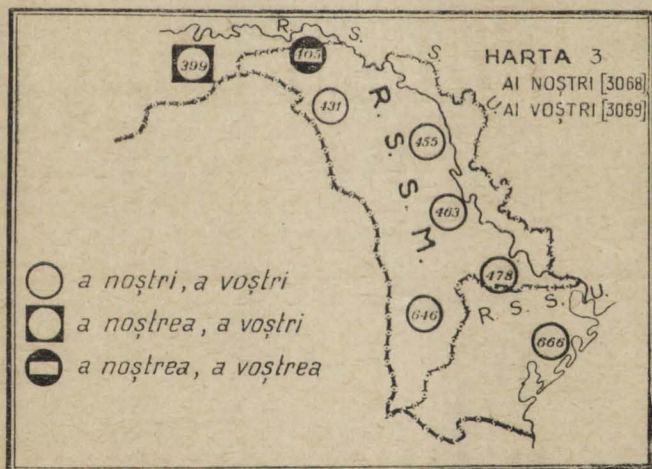
E. Petrovici, *Contribuții la studiul fonemelor limbii romîne*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VI (1955), 1—2, p. 29—42.

Între *i* din exemplele *адучеци-иъ* și *a ce липи* nu există nici o deosebire de cantitate. De altfel este știut că diferența de cantitate din limba latină a fost înlocuită prin diferența de timbru prin secolul al III-lea al erei noastre și ea nu se păstrează în limba română.

Afirmația că din punct de vedere fonetic și fonologic deosebim două feluri de *i* (scurt și lung) n-are o bază reală. Dacă autorii ar fi studiat în mod critic afirmațiile lui R. Paul nu ar fi ajuns la asemenea concluzii, mai cu seamă că la pagina 43 și 45 din articolul de care ne ocupăm se afirmă, pe drept cuvânt, că în cuvintele *поиъ* și *лунъ* *и* și *и* sînt moi.

În ceea ce privește pe *i* scurt din *codri*, materialul cules pentru Atlasul lingvistic român nu îl atestă pe teritoriul Republicii moldovenești. Dacă el acum e mai răspîndit, reprezintă o evoluție de dată mai recentă. (Vezi hărțile alăturate.)

După părerea noastră, nu e nevoie de introducerea unui semn nou pentru redarea lui *i* din cuvinte de tipul lui *codri*. Această rostire, chiar dacă ar fi generală, ar trebui considerată ca neliterară și recomandată cea cu *i* silabic, pentru care există semn, așa cum sînt considerate neliterare formele cu labialele alterate, care sînt generale și colective în graiul popular moldovenesc.

Nici „principiul morfologic” al ortografiei nu ar fi încălcat. El este încălcat prin însăși existența acestor forme. Gramatica moldovenească trebuie să menționeze doar că pe lângă celelalte tipuri de substantive (și adjective) masculine există câteva terminate la singular în *u* și la plural în *i*. Acestea pot fi scrise la plural *кодри*, *цегри*, *лишницри* etc.

P. Neiescu

JANCȘO ELEMÉR, *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai* (Actele Societății transilvănene pentru cultivarea limbii maghiare), Bukarest, Akadémiai Könyvkiadó, 1955, 446 p.

Publicarea actelor Societății transilvănene pentru cultivarea limbii maghiare într-o ediție îngrijită, prelatată și adnotată de Elemér Jancsó, profesor la universitatea „Bolyai” din Cluj, este fără îndoială un eveniment important în domeniul cercetărilor filologice în limba maghiară din patria noastră. Cartea lui E. Jancsó pe de o parte pune la îndemina cercetătorilor acele care sînt de valoare deosebită înainte de toate pentru istoria literară, dar și pentru studiile de lingvistică, etnografie, filozofie și științele naturii. Pe de altă parte prin studiul introductiv (78 pagini), prin adnotările și datele bibliografice, de o bogăție excepțională, autorul dă indicații pentru orientarea cercetărilor ulterioare și oferă învățămintele metodologice aleora care au preocupări filologice.

Activitatea societății ale cărei acte sînt publicate în volumul de care ne ocupăm s-a desfășurat la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea (1793—1806). Societatea transilvăneană pentru cultivarea limbii maghiare este concretizarea celei mai de seamă mișcări a iluminismului, care deși tardiv, a ajuns și pe meleagurile noastre și a mobilizat burghezia română și maghiară deopotrivă.

Inițiatorul și organizatorul societății a fost György Aranka, magistrat al Curții de Apel de la Tirgu-Mureș, iar antecedentele ei trebuie căutate în mișcările sociale ale vremii. Sîntem în perioada de formare a orînduirii capitaliste. În procesul de afirmare a burgheziei și în lupta ei împotriva feudalismului joacă un rol important acțiunile pornite pentru întrebunțarea și cultivarea limbilor naționale. De aceea printre revendicările capitale ale burgheziei tinere figurează lupta pentru crearea unor instituții potrivite pentru cultivarea limbii naționale. În astfel de condiții a luat ființă în 1793, la Tirgu-Mureș, Societatea transilvăneană pentru cultivarea limbii maghiare. Prin aceasta se explică de ce a luptat această societate pentru înființarea unui teatru permanent la Tirgu-Mureș în 1794. Tot această năzuință a chemat la viață, în 1792, și teatrul maghiar permanent de la Cluj.

Activitatea societății nu s-a limitat numai la problemele de limbă, ci a îmbrățișat toate științele, popularizarea cărora sevea cauza transformării sociale, interesele burgheziei care în această perioadă era încă progresistă. Societatea a avut un program enciclopedic.

Ea a adunat în jurul ei pe toți reprezentanții de seamă ai științei și literaturii. Astfel lângă istoricul József Benkő, lingvistul medic Sámuel Gyarmathi, pionierul lingvisticii comparate, scriitorii János Bacsányi, Ferenc Kazinczy, Mihály Csokonai Vitéz, îi găsim pe medicii savanți Márton Sós, Ferenc Nyulas, Daniel Gecse, Ioan Molnar Piuaru, pe Ferenc Benkő, autorul primului tratat de mineralogie în limba maghiară, pe matematicianul Farkas Bolyai, pe filozoful Sámuel Köteles și pe alții.

E. Jancsó analizează cu competența unui om de știință condițiile sociale și politice în care a luat ființă societatea și în care și-a desfășurat activitatea, distingînd trei perioade pe de o parte pe baza condițiilor de organizare și de funcționare, pe de altă parte pe baza preocupărilor principale ale societății impuse de condițiile sociale obiective.

În prima perioadă (1793—1796) în centrul preocupărilor societății stau probleme de limbă. Rodul acestei activități e cuprins în volumul „A Magyar Nyelvművelő Társaság munkáinak első darabja” (Primul volum al lucrărilor Societății pentru cultivarea limbii), publicat în 1796 la Sibiu. Societatea a înscris în planul ei redactarea unei gramatici maghiare, înlocuirea dicționarului limbii maghiare, adunarea cuvintelor dia-

lectale, formarea și definitivarea terminologiei tehnice a unor meserii etc. Activitatea societății nu s-a mărginit numai la probleme de limbă. Membrii societății întreprind acțiuni largi pentru adunarea documentelor istorice nu numai în Transilvania, ci și în străinătate. Cei care au studiat în străinătate au întocmit repertorii de documente istorice privitoare la Transilvania și Ungaria găsite în arhivele și bibliotecile mari din străinătate, ca de ex. în Austria și Germania.

Societatea a fost preocupată de înființarea unor instituții corespunzătoare pentru cultivarea limbii și răspindirea culturii. Astfel, pe lângă înființarea teatrelor permanente, a militat pentru școli cu limba de predare magiară în care științele naturii să ocupe un loc mai mare, a ridicat problema înființării unei mari biblioteci și a unui muzeu național. Societatea înființează cercuri literare în orașele mai importante din Transilvania și întreține o corespondență largă nu numai cu intelectualii din Cluj și Tîrgu-Mureș, cele două centre culturale progresiste principale, ci și cu cei din Aiud, Sibiu, Arad, Timișoara și Oradea. Notele societății și corespondența lui Aranka aruncă lumină și asupra posibilităților de difuzare a revistelor și cărților. „Dintre orașe Clujul și Tîrgu-Mureșul conduc, scrie Jancsó. În aceste două localități lucrările cele mai populare se vînd în cite 40—50 de exemplare”.

În această etapă a societății se ridică și problema scoaterii unei reviste și a unui săptămînal, dar cenzura a înăbușit în fașe această încercare.

Activitatea societății este pătrunsă de ideile iluminismului francez, cu care a simpatizat Aranka pînă la 1794, lăra să devină revoluționar nici măcar în perioada cînd a fost în legătură cu iacobinii. Este meritul lui E. Jancsó că, făcînd comparație între relațiile sociale din Transilvania și din Ungaria, explică bazele sociale și economice care determină pe iacobinul I. Martinovics din Ungaria să se ridice împotriva feudalismului, stăvilarul progresului, iar Aranka în Transilvania să se mulțumească numai cu preconizarea unor reforme.

În această perioadă întreaga activitate a societății este dominată de raționalism.

În cea de a doua perioadă (1796—1801) centrul de greutate al activității societății s-a deplasat spre preocupările istorice. S-a intensificat activitatea de colecționare a documentelor istorice, activitate ușurată de înființarea în ultimele două decenii ale sec. al XVIII-lea a unor biblioteci particulare mari (Bruckenthal, Batthány, Teleki etc.) în care au fost adunate multe astfel de documente. În munca aceasta istoricii societății au fost ajutați și de istoricii sași.

Activitatea de felul acesta a societății s-a extins și asupra istoriei rominilor din Transilvania în special și a rominilor de pretulindenii în general. S-a preocupat pe de o parte de adunarea materialului documentar privitor la răscoala lui Horia și Cloșca, la *Supplex libellus Valachorum* etc., iar pe de altă parte de cercetarea originii formării poporului romin, de problema întemeierii principatelor de dincolo de Carpați. Concepția lor nu a fost unitară. Au condamnat răscoala din 1784, privind-o de pe pozițiile claselor dominante. În privința originii rominilor s-au identificat cu concepția istoricilor romini din vremea aceea. Aranka s-a gîndit înainte de toate la colaborarea cu iluminiștii romini din Sibiu.

Istoricii societății s-au gîndit și la elaborarea unor lucrări istorice cu caracter general și a unor monografii ale diferitelor regiuni și orașe din Transilvania. Planul acestor monografii s-a făcut, unele dintre ele s-au și întocmit, însă nu au fost publicate.

În această perioadă crește interesul și pentru filozofie. Una dintre formele de manifestare ale acesteia este corespondența. Ele oglindesc influența lui Kant și Fichte. În scrisorile de după 1796 ideile iluminiștilor francezi trec pe planul al doilea, numai influența lui Voltaire se mai menține.

Activitatea literară este mai redusă. Societatea vine în ajutorul teatrelor de la Cluj și Tîrgu-Mureș prin traduceri. Corespondența cu scriitorii mari ai epocii ca Mihály Csokonai V., József Gvadányi, János Gyöngyösi și alții se intensifică. Critica se practică, în lipsa unei reviste, prin schimbul de scrisori între scriitori.

Societatea continuă să aibă și preocupări lingvistice. Se ocupă cu îmbunătățirea predării limbilor în școli, cu clarificarea ortografiei, întocmirea terminologiei tehnice a diferitelor ramuri de știință etc. S-a ocupat cu limba veche maghiară și cu graiurile teritoriale. Lingviștii societății Pál Beregszászi și Samuel Gyarmathi au studiat originea limbii maghiare și înrudirea limbilor. Opera cea mai însemnată a lui Gyarmathi

este „Affinitas“-ul, prin care a pus bazele lingvisticii comparate. Această operă a lui Gyarmathi a fost mult apreciată în străinătate. Astfel, a fost prezentată la Academia din Petrograd. Savantul german Gabelentz l-a numit pe Gyarmathi „părintele lingvisticii comparate“. Gyarmathi s-a interesat și de cuvintele de origine slavă ale limbii maghiare.

Societatea dovedește un deosebit interes în această perioadă pentru științele naturii. În fruntea preocupărilor de această natură îi găsim pe Gyarmathi și pe istoricul József Benkő. Gyarmathi își dă seama că rămânerea în urmă a agriculturii și industriei în Transilvania se datorește exploataării coloniale. József Benkő este unul dintre pionierii botanicii în limba maghiară. E. Jancsó relevă dintre lucrările lui Benkő „Flora Transsilvanica“, dicționarul botanic latin-maghiar-romin, „Imago specum“, prima lucrare științifică de speologie în Transilvania. Ferenc Benkő este autorul tratatului „A magyar mineralógia“ (Mineralogia maghiară). Preocupările de mineralogie ale societății sînt nemijlocit legate de planul societății de a dezvolta mineritul în Transilvania.

S-a pregătit și în această perioadă un volum de studii: „A Nyelv-művelő Társaság munkájának második darabja“ (Al doilea volum al lucrărilor Societății pentru cultivarea limbii). Deși cenzura a aprobat publicarea majorității lucrărilor, volumul, în lipsă de fonduri, n-a putut să apară.

Cu toate că activitatea din această perioadă a Societății coincide cu reprimarea mișcării iacobine și cu întărirea forțelor reacționare, ea continuă să aplice raționalismul, să aibă atitudine anticlericală și manifestă, pe lângă raționalism, și o puternică tendință enciclopedică, altă notă caracteristică a iluminiștilor. Răspindirea științei și culturii, lupta împotriva superstițiilor intră în aceste preocupări.

În această perioadă însă se pun din ce în ce mai des probleme de organizare, cu discuții aprinse, în dosul cărora însă se ascund divergențele ideologice ale membrilor ei. Unii au urgentat crearea unor secții de specialitate, acordarea unei atenții mai mari științelor naturii care ajută procesul de transformare socială, au cerut mutarea sediului societății de la Tîrgul-Mureș, oraș socotit chiar și de Kazinczy nepotrivit pentru îndeplinirea rolului ce i s-a acordat. Reprezentanții de frunte ai orientării spre științele naturii au cerut dezvoltarea agriculturii, industriei și comerțului din Transilvania.

În perioada a treia (1801—1806) atenția Societății se îndreaptă înspre științele naturii. Din păcate această perioadă este cea a crizei finale a societății. Ca factori externi ai acestei crize E. Jancsó amintește persecuțiile din partea statului reacționar și indiferența claselor feudale față de năzuințele de ridicare culturală a poporului. Dar această criză a avut și motive interne, anume regulamentul de funcționare și programul necorespunzător. Alături din punct de vedere organizatoric, cit și din punctul de vedere al programului, societatea a depășit limitele posibilităților de realizare. Societatea n-a ținut decît cîteva ședințe între 1801—1806. Activitatea societății este importantă totuși și în această perioadă mai cu seamă prin orientarea sa spre problemele practice actuale ale Transilvaniei, cum este industrializarea, încurajarea comerțului și stimularea vieții economice. Astfel Dániel Zeyk spune că nici o țară nu poate fi independentă sub raport politic dacă din punct de vedere economic este rămasă în urmă. Cu problema industrializării se ocupă în deosebi Farkas Bolyai și József Teleki.

Societatea urgencează întocmirea unei enciclopedii geografice. Încurajează cercetările arhivistice ca să găsească date certe pentru reluarea exploatarii miniere întrerupte. Pe plan lingvistic continuă adunarea cuvintelor și a idiomatismelor secuiești.

Trecînd la concluzii, E. Jancsó apreciază importanța Societății. Societatea nu și-a putut atinge toate obiectivele trasate, pe de o parte din cauza intensificării politicii de oprimare a Habsburgilor, pe de altă parte din motive organizatorice ale societății. Nașterea acestei societăți este în strînsă legătură cu lupta împotriva fărîmării feudale. Cele mai însemnate rezultate ale societății sînt acelea obținute pe tărîmul luptei pentru limba națională, pentru înnoirea și dezvoltarea limbii. Este însemnată și activitatea ei pentru cultivarea în limba maternă a științelor sociale și a științelor naturii. De asemenea este de importanță deosebită lupta dusă pentru înființarea unor instituții culturale care să servească interesele burgheziei. Este remarcabilă și adunarea documentelor istorice. Un merit al Societății constă și în propagarea ideilor iluministe, în-

deosebi în prima perioadă a activității sale. Cultivarea științelor naturii, ridicarea problemelor de dezvoltare economică, industrializarea etc. de asemenea aparțin realizărilor societății.

Printre lipsurile Societății E. Jancsó amintește baza de clasă slabă a ei. Ilumiiniștii din Transilvania se recrutară din rîndul puținilor intelectuali democrați și din rîndul nobilimii de mijloc. Aceste două pături nu au reprezentat păreri și idei identice. Ilumiiniștii maghiari din Transilvania deși au luptat pentru luminarea poporului, din cauza cătușelor lor feudale au făcut relativ puțin în acest scop. E. Jancsó observă, pe bună dreptate, că una din greșelile Societății este programul ei exagerat de mare față de posibilitățile ei reale, față de stadiul de dezvoltare istorico-socială din aceea vreme. O altă deficiență a societății a fost izolarea ei de năzuințele similare românești. Năzuințele ilumiiniștilor români și maghiari din Transilvania în multe privințe sînt identice. Concomitent cu înființarea Societății transilvănene pentru cultivarea limbii maghiare, intelectuali democrați români au inițiat înființarea unei Societăți filozofice române cu sediul la Sibiu. Obiectivele acestuia sînt identice cu cele ale Societății pentru cultivarea limbii. Însă nici ilumiiniștii români, nici ilumiiniștii maghiari nu și-au putut coordona activitatea în lupta dusă pentru independența națională, pentru accelerarea procesului de înburghezire. „Năzuințele ilumiiniștilor — spune Jancsó — poartă în sine acele contradicții burghezo-feudale, care în epoca iluminării izolează unele de altele năzuințele naționale, iar cu o jumătate de veac mai tîrziu le pune față în față”.

Cartea lui E. Jancsó este rodul unei îndelungate cercetări științifice și a unei nunci migăloase. Studiul introductiv analizează în lumina marxism-leninismului condițiile istorice în care Societatea și-a desfășurat activitatea. Însă, după părerea noastră, E. Jancsó insistă mult prea mult asupra „procesului de formare a națiunii”, față de alte probleme de asemenea importante. De multe ori revine asupra problemelor deja dezvoltate.

În ceea ce privește redactarea volumului nu sîntem de acord în toate privințele cu autorul. În volum formează un capitol separat explicarea anumitor cuvinte. Într-o lucrare științifică, destinată în primul rînd specialiștilor, inserarea unui astfel de capitol este de prisos. Ne întrebăm ce rost are explicarea cuvintelor ca de ex. *artikulus*, *dieta*, *errata*, *interjekció*, *journal*, *manuscriptum*, *paradigma*, *poëzis*, *praepositio*, *protector*, *syntaxis*, *volum*, etc. etc. De asemenea sîntem de părere că putea să lipsească din capitolul indicațiilor bio-bibliografice o serie de informații privitoare la figurile reprezentative ale literaturii, culturii și vieții publice maghiare, ca de pildă György Bessenyei, Mihály Csokonai Vitéz, Samuel Gyarmathi, Ferenc Kazinczy, Ferenc Páriz Pápai, Péter Pázmány, Miklós Zrínyi, etc. Credem că nu e nevoie ca numele acestor personalități să figureze în repertoriul bio-bibliografic al tuturor lucrărilor științifice.

Lucrarea lui E. Jancsó este o contribuție deosebit de prețioasă pentru lămurirea unui capitol important din istoria culturii maghiare din Transilvania și poate să servească ca model pentru alte lucrări similare.

B. Kelemen

INDICELE TOMULUI I (1956)

INDICE DE MATERIE*)

A

A fonem, 12, funcțiunea morfologică a fonemului ~, 12, variantele fonemului ~, 15, varianta fundamentală și varianta pozițională, 12, rolul variantelor fonemului ~, 15, articol hotărît enclitic după consoane nepalatalizate și palatalizate, 12, 13.

ABSTRACTE verbale, 159, ~ care indică o calitate, 159, ~ formate cu sufixul *-tate*, 159.

ACOMODARE, 133.

ADJECTIV, 150, 160.

AFRICATE refractare palatalizării, 16.

AGLUTINARE, 125.

ALTERNANȚE fonetice, 14, rolul ~ vocalice în morfologia românească, 14, 15, funcțiunea ~ vocalice, 15, ~ variantelor fonemului vocalic *a*, 15, ~ *ă*—*a*, 133, ~ *u*—*e* > *i*—*e*, *u*—*e* > *u*—*ă*, 133, ~ fonologice din punctul de vedere al recușunii, 167.

AMBIGEN, 29, 30, ~ romînesc nu este influențat de neutrul slav, 30, ~ romînești provenite din masculine slave, 33, ~ din limba moldovenească atribuit substratului, 37, ~ în toharică, 37, legătura dintre ~ romînesc, italian și albanez, 38, ~ romînesc este de origine latină populară, 38.

ANALOGIC, forme ~ ale verbului *a fi*, 126—128, forme pronominale ~, 131.

ANALOGIE, 131.

APELATIV, nume topice provenite din ~, v. TOPIC.

ARTICOL, 137—140, ~ enclitic, 16, 137, ~ hotărît, 138, ~ hotărît în exprimarea sensului general al substantivelor, 62, ~ nehotărît, 137, ~ *-i*, 122.

ARTICULAȚIE coronală, 13, dorsală, 13, ~ lui *n* în limba romînă și în limba rusă, 13, ~ lui *gn* francez, 13.

Ă

A variantă a fonemului „ă/e”, 12, 13, elidarea lui ~, v. ELIDARE.

C

C, evoluția velarei ~ în romînește, 109.
CIANGAU, graiul ~ din Moldova, 169.
CORONAL, v. ARTICULAȚIE.
CULTIVAREA limbii maghiare, 176—179.
CURENTUL husit, luteran și calvin, 82.
Ç, 21, ~ fără timbru palatal, 16, ç', 21.

D

DECLINARE articulată și neararticulată, 137.
DENAZALIZAREA vocalelor în slavă, 33, în medio-bulgară, 87.

DEPALATALIZAREA consoanelor palatalizate din graiul muntean, 24, ~ lui *n* din Muntenia și din limba literară, 24.

DESINENȚA, 14, 21, 22, 120, 121, 122, ~ neutrului, 133, 170, ~ vocativului, 15.

DIALECT, caracteristici, 91, formarea ~, 92, ~ în orînduirea capitalistă, 92, în orînduirea socialistă, 93, delimitarea dintre limbă și ~, 93—99, ~ tipice, 97, ~ atipice, 101, ~ limbii romîne, 100.

DIALECTAL, însemnătatea cercetărilor ~, 169.

DIALECTOLOGIE, 146—148.

DIFTONGUL *eî* > *ii* > *i*, 131, cercetări experimentale asupra ~ romînești, 166.

DISIMILARE (*st-t* > *s-t*), 142.

DORSAL, v. ARTICULAȚIE.

DUAL, 45, 46.

DURATA, variația de ~ a fonemelor limbii romîne, 65—76, ~ fonemului, 65, ~ absolută și relativă, 65, 66, ~ silabei accentuate și neaccentuate, 66, 67, ~ silabei în cuvintele monosilabice și polisilabice, 66, 67, variația de ~ a vocalei în funcție de consoana următoare, 67, 68, ~ fără rol fonologic, 68, ~ pertinentă, 69, ~ consoanelor în limba franceză și în limba germană, 70, ~ vocalelor romînești urmate de oclusive surde sau sonore, 70—73, ~ oclusivelor surde și sonore, 70—75, ~ vocalelor după oclusive surde sau sonore, 74, 75.

*) Indicele de materie, de autori și de opere a fost întocmit de Ionel Stan.

E

- E variantă a fonemului „ă/e“, 12, 13, elidarea lui ~, v. ELIDARE, ~ > ă după u, 133.
 EA variantă pozițională a lui a, 12, 13.
 ELIDAREA lui ă și a lui e, 13.
 EO variantă pozițională a lui o, 12.
 EOA variantă pozițională a lui a, 12.
 ETEROGEN, 29.

F

- FEMININ, formarea ~ de la substantivele care se termină în consoană dură la masculin sg. și în consoană palatalizată la masculin pl., 23.
 FILOLOGIE, 113—117.
 FONEM, definiție, rol și funcțiune, identitatea funcțională, variantele poziționale, 11, ~ și variantele poziționale ale sistemului fonetic al limbii române, v. SISTEM, variantele vocalice în tehnica rimei, 25.
 FONEMATIC, transcriere ~ 12, sistemul fonematic al limbii române, v. SISTEM.
 FONETIC, sistemul ~ al limbii române, v. SISTEM.
 FONETICĂ, 148, ~ istorică, 109, 110, ~ experimentală, 148, ~ sintactică, 168.
 FONOLOGIE, 148, 167.
 FORMAL, elementele ~ ale cuvintelor, 11.
 FRICATIVE refractare palatalizării, 16.

G

- GRAFIA literelor slavone folosite în scrișul românesc, 86—89, 119.
 GRAI, 93.
 GRAMATICI moldoveni și munteni din sec. al XV-lea, 84.
 G, notarea fonemului ~ în documentele slavo-române, 86, ~ fără timbru palatal, 16.

I

- I, variantă a fonemului „î/i“, 12, ~ în funcțiune de articol hotărît, 16, aria lui ~ în funcțiune de articol hotărît, 18.
 IA variantă pozițională a lui a, 12.
 IO variantă pozițională a lui o, 12.
 IOA variantă pozițională a lui a, 12.
 IOD, 16, ~ fonem, 122, scrierea lui ~ în ortografiile limbii române, v. ORTOGRAFIE.
 IU variantă a fonemului u, 12.

I

- I, variantă a fonemului „î/i“, 12, ~ în funcțiune de articol hotărît, 16.

J

- J refractar palatalizării, 14, 16.

L

- LABIALE, palatalizarea ~ în dialectul dacoromîn, v. PALATALIZARE.
 LATIN, stratificarea elementului ~ în limba romînă, 105—107, elemente albano- ~ în limba romînă, 106.
 LEXICOGRAFIE, 145, 146.
 LEXICOLOGIE, 105, 146.
 LIMBA, ~ și dialect, 91—101, procesele de integrare și de diferențiere în procesul dezvoltării ~, 91, 92, delimitarea dintre ~ și dialect, v. DIALECT, istoria ~ romîne, 148, 149, 150, ~ literară, 149, ~ scriitorilor, 149, 168, 171, ~ veche, 150, predarea ~ romîne și maghiare, 151, ~ si stil, 168.
 LINGVISTICĂ generală și comparată, 149.

M

- MORFEM, 24, 122, funcțiunea ~, 11.
 MORFOLOGIA verbului românesc și ortografia, 119—121, ~ substantivului și ortografia, 121, 122.
 MORFOLOGIC, echivalența ~ a variantelor fonemelor vocalice romînesti, 11—25, echivalența morfologică a lui a și ea, 12—14, echivalența ~ a lui a, ea, oa, ioa în alternanțele vocalice, 14—15, echivalența ~ a lui o, eo (io), 15—16, echivalența ~ a lui î și i, 16, 20, echivalența ~ a lui ă și e, 20—24 echivalența ~ a lui u și iu, 15, echivalența ~ a variantelor fonemelor vocalice se datorește acțiunii consoanelor asupra vocalelor, 24.
 MUTAT, consoane ~, 167.

N

- N palatalizat, 13.
 NEUTRU, genul ~ în limba romînă, 29—38, în limba germană și latină, 30, situația ~ slave intrate în limba romînă, 30—33, ~ slave în -o intrate în limba romînă în categoria femininelor, 31, 32, ~ slave în -o trecute în limba romînă în categoria ambigenului, 32, ~ slave cu tema în -io- intrate în limba romînă în categoria femininelor, 32, ~ slave derivate cu sufixe devenite în limba romînă feminine, 32, ~ slave devenite în limba romînă masculine, 32, ~ slave cu teme consonantice devenite feminine în limba romînă, 33, confundarea substantivelor masculine cu cele ~ în latina populară, 34, 35, încadrarea în limba romînă a ~ latine în crupa masculinelor la sg. și în grupa femininelor la pl., 35, 36, identificarea unor forme de pl. ale ~ cu forme de pl. ale femininului, 21, 36, 37, identificarea la pl. a unor forme ale ~ cu femininul, trăsătură comună limbii

romine și limbii italiene, 37, inexistența influenței slave asupra consolidării ~ în limba română, 38.

NUMAR, întrebuintarea ~ substantivelor în limba română și în limba maghiară, 41—62, ~ substantivelor (generalități), 41, 42, 45, 52, ~ substantivelor colective și al numelor proprii, 42, ~ numelor topice și al numelor de materii, 43, deosebiri în întrebuintarea ~ în limba română și în limba maghiară, 42, 44, 45, ~ substantivelor condițional de funcția lor sintactică, 47—61, ~ substantivelor cu sens general, 41, 42, 52.

O

O fonem, 12.

OA varianță pozițională a lui *a*, 12.

OMONIMIE, 80.

ONOMASTICĂ, 107, 148.

OPOZIȚIA „consoană nepalatalizată — consoană palatalizată”, 22, 24.

ORTOGRAFIA limbii romine, 111—113, ~ lui *iod*, 119—122, ~ în limba moldovenească, 172—176.

P

PALATALIZARE, originea ~ labialelor în dialectul dacoromân, 111, consoane refractare ~, 14, 16, 24.

PALATALIZAT, consoane ~, 167.

PARTICIPIU, 150, 160, snitaxa ~, 163, 164.

PARTICULA arătătoare a pronunțelor, 14.

PLURAL fără terminație, 121.

PREPOZIȚIA *pe* în limba română, 170.

PRONUME posesiv, 128—131.

PSEUDOSINONIME, 85.

R

RECONSIDERAREA lingviștilor din trecut, 148, 149, ~ activității lui Moses Gaster, 103—117.

RIME românești din punct de vedere fonologic, 170, 171.

S

S refractar palatalizării, 14.

SCRIS, începutul ~ romînesc, 79—89, 119.

SINGULAR, valoarea numerică a ~ și a pluralului, 42, ~ cu valoare de plural, 42.

SINTAXĂ, 150, ~ participiului, v. PARTICIPIU.

SISTEM, fonemele și variantele poziționale ale ~ fonetic (fonematic) al limbii romine, 12.

SLAVONA, introducerea limbii ~ în biserică românească, 80—82.

SLAVONISME în limba română, 33.

SLOVA, valoarea ~ chirilice *р, ж, ш* ~ ~ în scrisul românesc din documentele slavovo-romîne, 86, ~ ~, 87, 88, valoarea ~ *ж* în vechea bulgară și în medio-bulgară, 87, substituția ~ *ж* și *з* în medio-bulgară și în textele românești din sec. al XVI-lea, 87, adaptarea ~ *ж* în scrisul românesc, 87, 88, valoarea ~ *з*, 88, 89.

STARE, categoria ~ în gramatica rusă și în gramatica română, 168.

STILISTICĂ, 149.

SUBDIALECT, 93.

SUBGRAI, 93.

SUBSTANTIVE colective, 160, ~ nume de științe, 159, ~ denumiri de boli, 159, ~ denumind procese și procedee chimice sau tehnice, 159, ~ care denumesc curente de idei, 159, ~ concrete, 160, ~ feminine terminate în *-i + -e*, forma articulată și derivatele, 121, ~ împrumutate din limba rusă, 121, ~ derivate cu sufixe substantivale, 121, ~ cu sufixe începătoare cu *-i*, de la teme terminate în *iod*, 122.

SUBSTRAT, trăsăturile comune limbii romine și albaneze se datoresc aceluiași ~, 107, ambigenul din limba moldovenească atribuit ~, v. AMBIGEN.

SUFIX, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 120, 121, 122, 159, 160, 168, ~ românești de origine slavă, 33.

SUPERLATIV, ideea de ~ în limba română, 171.

Ș

Ș refractar palatalizării, 14, 16, 24.

T

TEMA prezentului, 119, 120, 122, ~ perfectului, 120, 122, ~ substantivale, 120, 121.

TERMINAȚIA *-ă* în cuvintele românești de origine slavă, 31, ~ neogreacă — *α*, 32, ~ albaneză — *-ë*, 32, ~ românească — *-ă* > *-e*, 37, ~ *-ure* > *uri*, 37, ~ *-e* a nominativului și acuzativului singular, 121, ~ de pl. *-(e)ăuă* a substantivelor neutre terminate la singular în *-ău* și *-eu*, 131—134.

TEXTE slavone bisericesti, 81, ~ bilingve slavovo-romine, 82—85, rolul lor didactic, 83, 84, ~ vechi românești, 113—117, caracterul lor dialectal, 117, ~ aromîn, 169.

TIMBRUL *e*, 12, 23, ~ *e* deschis, 12, ~ velar, 16, 21, ~ palatal, 21, ~ palatal al consoanelor palatalizate în graiul muntean, 24, ~ *i*, 12, ~ *ă*, 23, ~ consoanei *ș* în graiurile regionale românești, 23, ~ *o* și *a* în slava preistorică, 31.

TIMPURI, întrebuițarea ~ în românește, 171.
 TOPIC, nume ~ provenite din apelative, 108.
 TOPONIMIE, 148.
 TRIFTONGUL *ieu* > *io* > *iu*, 130, ~ *iei* > *ii*, 130.
 TURANIC, influența ~ asupra limbilor balcanice, 110, 111.

T

Ț refractar palatalizării, 14, 24, aria lui ~ final palatalizat, 17.

U

U fonem, 12, echivalența morfologică a lui ~ *iu*, 15.

V

VERB, conj. I, 120, conj. a IV-a, 120, 121, ~ onomatopeice, 120, ~ derivate din teme substantivale, adjectivale sau de la numerale, 120.
 VOCALE, clasificarea ~ românești, 168.

Z

Z refractar palatalizării, 14, 16.

INDICE DE AUTORI ȘI DE OPERE*)

A

ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, 162—165
 ADY, E., 53
 AGIRBICEANU, I., 164
 ALEXANDRU, P., 168
 AHMANOVA, O. S., 11, 167
 ANTOȘIN, I. S., 88
 ARANKA, G., 176
 ARANY, J., 43
 ARGHEZI, T., 25, 157, 158
 ARH. FOLK. 146*)
 ARHIVA, 126
 ARH. I. sl. PHIL., 80
 ARH.GLOTT. IT., 114
 ALR(M), 22, 39, 130, 131, 132, 146, 159, 169, 175, ~ *serie nouă*, 146, 148, 160—162, 175
 AVANESOV, R. I., 12, 92
 AVRAM, A., 168

B

BACOVIA, G., 158
 BAIȚURA, N. Ș., 165
 BAKOS, F., 165
 BALCANIA, 121
 BALKAN-ARCH., 163
 BARBU, N. I., 170
 BARCZI, H., 163
 BARIȚ, GH., 157
 BARBULESCU, I., 87, 88, 89
 BEKE Ö., 163, 164
 BENEȘ, P., 168
 BENIUC, M., 25
 BENKÖ, L., 146
 BERNŠTEIN, A. B., 84

BIANU, I., 113, 128
 BLÉDY, G., 146, 160—162
 BOCCACCIO, 94
 BOGDAN, D. P., 86
 BOGDAN, I., 86, 87, 89, 148
 BOURCIEZ, E., 34, 35, 36, 37
 BRATESCU-VOINEȘTI, AL., 164
 BREBAN, V., 145, 146, 150
 BUDAGOV, R. A., 155
 BUDAI-DELEANU, I., 149, 157
 BUJOR, I. I., 29, 30
 BUL. FIL., 117, 133
 BULGAR, GH., 146, 171
 BULL. LING., 32, 69, 133, 174
 BYCK, J., 111, 113, 158

C

CADE, 32, 33, 125, 131, 141, 158
 CANDREA, I. A., 84, 85, 113, 125, 129, 133
 CANTEMIR, D., 129, 149
 CAPIDAN, TH., 80, 127, 160
 CARTOJAN, N., 81, 103, 113
 CAZACU, B., 91, 126, 127, 129, 130, 149
 CAZANIA (1643), 113
 CALINESCU, G., 158
 CDDE, 80, 106, 107, 125
 CIHAC, A. de, 105, 106
 CIOBANU, ȘT., 81, 82, 83, 84, 85, 89
 CIPARIU, T., 79, 112, 113, 115
 COD. IEUD, 128, 130, 131
 COD. TOD., 128, 130
 COD. VOR., 79, 80, 113, 128
 COLUMNA LUI TRAIAN, 105, 109, 112
 CONACHI, C., 157
 CONTEMPORANUL (1885), 115
 CONV. LIT., 131

*) La înlocuirea abrevierilor și siglelor din acest indice s-a respectat, în general, uzul consacrat în lucrările lingviștilor români.

CORESI, 79, 80, 116, 150
 CORLATEANU, N. G., 154, 156
 COSTACHESCU, M., 83, 84, 86, 88
 COȘBUC, G., 138, 149
 COTEANU, I., 170
 CREANGA, I., 138
 CREȚU, GR., 113
 CUM VORBIM, 91
 CUV. D. BATR., 79, 128, 130

D

DA, 32, 80, 83, 125, 126, 133, 141, 142, 158
 DACOROMANIA, 31, 80, 89, 111, 131, 170
 DAICOVICIU, C., 31
 DAME, FR., 158
 DDRF, 158
 DECSI, D., 164
 DELAVRANCEA, B., 168
 DENGL, J., 50
 DENSUSIANU, A., 116
 DENSUSIANU, O., 21, 24, 25, 31, 32, 34,
 35, 37, 79, 80, 86, 89, 91, 111, 127, 129,
 130, 134
 DIACONOVICI, LOGA, 112
 DIACONU, I., 129
 DICT. TEHN., 158
 DIMITRESCU, FL., 138, 139, 168
 DMLRC, 91, 141, 145, 154, 156—160, 171
 DOC. IST. ROM., 83, 84
 DRAȘOVEANU, D. D., 150
 DRAGANU, N., 113, 128, 137, 170
 DRIMBA, V., 169
 DUMITRAȘCU, P., 148, 149, 150
 DUMITRIU, P., 164
 DURAND, MARGUERITE, 68

E

EDELSTEIN, FRIEDA, 149
 EINARSSON, ST., 68
 ELIADE-RADULESCU, I., 112, 157
 EMINESCU, M., 25, 103, 138, 171
 ESSEN, OTTO von, 70
 EVANGHELIARUL (1574), 113
 EVANGHELIARUL SLAVO-ROMIN, 83

F

FALUDI, CS., 163
 FAPELE APOSTOLILOR, 83
 FOKOS-FUCHS, D. R., 164, 165

G

GABINSKII, M. A., 30, 37, 155
 GALDI, L., 164
 GASTER, M., 85, 103—117, 128, 129, 149
 GEORGESCU-TISTU, N., 129
 GHERGARIU, L., 150
 GIUGLEA, G. — VILSAN, G., 129

GOEMANS, L., 69
 GOROVEI, A., 104
 GRADEA, P., 146
 GRAIUL, 131
 GR. S., 79, 91, 126, 128, 131
 GRAMATICA LIMBII ROMINE (Acade-
 mia R.P.R.), 11, 14, 15, 21, 22, 29, 30,
 42, 43, 60, 61, 119, 121, 129, 133, 137,
 150, 153, 154, 166, 167, 169, 171, 174
 GRAMMATICA RUSSKOGO IAZIKA (Aka-
 demia Nauk SSSR), 122
 GRAMMONT, M., 76
 GRANDGENT, C. H., 34, 36
 GRAUR, AL., 29, 30, 32, 36, 37, 93, 94, 96,
 97, 98, 99, 100, 153, 154, 158, 170, 171,
 174
 GREGOIRE, A., 67, 68, 69, 70, 74
 GRÖBER, G., 104, 118
 GRUNDR. der rom. PHIL. (1901), 116

H

HAHN, IOHANN von, 110
 HAJDÜ, P., 163, 164
 HARMATTA, J., 165
 HASDEU, B. P., 103, 105, 107, 110, 113,
 146, 148
 HEFFNER, R. M. S., 68
 HEGEDÜS, L., 164, 165
 HERCZEG, G., 163, 164
 HERMAN, J., 162, 163, 164, 165
 HOGAȘ, C., 160
 HOLZTRÄGER, FR., 145
 HOMORODEAN, M., 148
 HRINCENKO, B. D., 142

I

IATIMIRSKII, A. I., 84
 INDREA, AL., 150
 IONESCU, N., 116
 IORDAN, I., 29, 30, 41, 43, 44, 52, 66,
 108, 113, 121, 125, 126, 131, 133, 137, 158
 IORGA, N., 79, 80, 81, 84, 157
 ISTRATE, G., 168, 169
 IVANESCU, GH., 117
 ITKONEN, E., 165
 IVIC', P., 147

J

JACQUIER, H., 149
 JANCȘO, FL., 149, 176—179
 JARNIK, I. URBAN, 42
 JESPERSEN, O., 67, 68

K

KELEMEN, B., 145, 148, 176—179
 KERTESZ, M., 46
 KIRÁLY, P., 164, 165

KNIEZSA, I., 142
 KOGALNICEANU, M., 131, 157
 KOLOZSV. BOLYAI TUDOMÁNYEGY.
 (1956), 147
 KÖRÖSI, CSOMA, S., 148
 KULBAKIN, S., 32
 KUZNETOV, P. S., 96

L

LAKÓ, G., 163
 LAMBRIOR, AL., 113
 LAURIAN, A. T., 103, 127
 LEONTE, L., 169
 LET., 131
 LEX. TEHN., 159
 LIMBA ROMÂNĂ, 29, 30, 32, 37, 93, 94,
 96, 99, 100, 103, 111, 121, 146, 147, 148,
 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156
 LIMBA ȘI LITERATURĂ (1955), 169—171
 LIPTAK, P., 164
 LISITKII, V. A., 154, 155
 LOGHIN, C., 30, 150
 LOMBARD, ALF., 69
 LÖRINCZE, L., 50, 146

M

MACREA, D., 30, 93, 96, 99, 100, 103, 104,
 111, 146, 148, 171, 173
 MAGYAR NYELV., 46, 146, 147
 MAGYAR NYELVÖR., 50
 MAIOR, P., 112
 MARINOVICI, RITA, 41—62, 149
 MARTON, G., 147, 169
 MASSIM, I. C., 103
 MANESCU, ELISABETA, 104
 MARUTA, T., 171
 MEILLET, A., 148
 MEILLET, A. — VAILLANT, A., 31
 M. ENCICL. AGRIC., 158
 MEYER, E. A., 67, 68
 MEYER-LÜBKE, W., 80
 MIC DICTIONAR ORTOGRAFIC (Acade-
 mia R.P.R.), 119, 121, 150, 154
 MIHALCI, D. E., 153, 156
 MIKLOSICH, FR., 32, 105, 107, 110, 127
 MILETIC, L., 89
 MINDRESCU, S., 133
 MLADENOV, ȘT., 33
 MOLDOVANU, I., MICU, 127
 MOLLAY, K., 163
 MOOR, E., 164

N

NAGY, E., 147
 NECULCE, I., 43
 NECRUZZI, C., 157, 171
 NEIESCU, P., 65—76, 146, 147, 148, 150,
 172—176

NÉMETH, J., 164, 165
 NICULESCU, AL., 168
 NIKOLAEVA, S. O. — PIOTROVSKII, R. G.,
 172—176
 NYROP, KR., 115

O

ONATSKYJ, E., 142
 ONU, L., 138, 149, 150

P

PAIS, D., 165
 PAMFIL, VIORICA, 150, 153—156
 PANAITESCU, P. P., 83, 86
 PANCRAȚ, A., 163
 PANN, A., 103
 PAPADAT—BENGESCU, HORTENSIA, 158
 PAPANTI, G., 94
 PAPAHAĞI, T., 125, 126, 128, 131
 PASCU, G., 22, 122
 PAȘCA, ȘT., 13, 79—89, 103—117, 128, 145,
 146, 147, 148, 149, 150, 160
 PAUL, R., 173
 PATRUT, I., 29—38, 119—122, 146, 147, 148,
 149, 150, 160
 PETROV, A. L., 88
 PETROVICI, E., 11—25, 31, 36, 86, 87, 88,
 89, 121, 131, 145, 146, 147, 148, 149, 150,
 160, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 174
 PHILIPPIDE, AL., 94, 96, 106, 107, 134
 PICOT, E., 116
 PIOTROVSKII, R. G. 156, v. și NIKOLA-
 EVA, S. O. — PIOTROVSKII, R. G.
 POMPILIU, M., 131
 PONTBRIANT, R. de, 104
 POP, S., 22, 160
 POPOV, A. I., 165
 POPOVICI—BANĂȚEANU, I., 149
 POP—RETEAGANUL, I., 149
 PROTZE, H., 145
 PSALT. SCH., 84, 85, 113, 129
 PSALTIREA SLAVO-ROMÂNĂ (1577), 83,
 84
 PUSCARIU, S., 37, 96, 101, 106, 170
 PŢŞKIN, A. S., 95

R

RACOVÎȚA, C., 32
 RADU de la Mănăști, 113, 128, 150
 RASK, R., 66
 RASONYI, L., 164
 REBREANU, L., 149
 REVISTA ENCICLOPEDICĂ (1934), 126
 REV. CRIT., 116
 REV. IST. ARH. FIL., 105
 REV. FUND., 83
 REW, 80
 REVUE DE PHONÉTIQUE, 67

ROMANIA, 36, 115, 116
 ROMINOSLAVICA (1948), 86
 ROSETTI, AL., 21, 22, 24, 29, 30, 31, 32, 37,
 67, 80, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 96, 113, 128,
 129, 130, 133, 158, 166, 167, 169, 174
 ROSITZKE, H. A., 69
 ROUDET, L., 66
 RUSU, GR., 141—143, 146, 149
 RUSU, I. I., 150

S

SADOVEANU, M., 149, 168
 SALA, M., 168, 169
 SANDFELD, KR., 37, 38
 SBIERA, I. G., 113
 SCHUCHARD, H., 107
 SCL, 11, 12, 13, 14, 29, 125, 145, 147, 148,
 149, 150, 166—169, 171, 174
 SCRIBAN, A., 33
 SCRIDON, G., 151
 SCRISUL BANĂȚEAN, 149
 SEBESTYEN, N., 163, 164
 SEIDEL, E., 146, 148, 149
 SEVASTOS, E., 133
 SEW, 32
 SIEVERS, E., 66
 SIMONESCU, D., 117
 SIMONYI, ZS., 50
 SKOK, P., 80, 89
 SLAVIA, 80, 89
 SLAVICI, I., 149
 STAN, AURELIA, 148, 166—169
 STAN, ELENA, 149, 156—160
 STAN, ELENA—STAN, I., 169—171
 STAN, I., 145—151
 STATI, S., 168
 STEAUA, 31, 138, 145, 146, 149, 150
 STUDII, 92
 STUD. CERCET. ȘT. (Cluj), 145, 146, 147
 148, 149
 SUETONIU, 170
 ŠUHEVIČ, V., 142
 SZABO, A. T., 146, 147
 SZABO, I., 143
 SZAMOTA, I.—ZOLNAI G., 81
 SWEET, H., 66

Ș

ȘARADZENIDZE, T. S., 92
 ȘCERBA, L. V., 122

ȘERDEAN(—ȘFIRLEA), LIDIA, 148, 149,
 162—165
 ȘIADBEI, I., 116
 ȘISMAREV, V. F., 81, 89, 154, 155
 ȘTEFAN, N., 168

T

TARNÓCZY, T., 165
 TELEGDI, ZS., 163, 165
 TEMPEA, R., 112
 TETRAVANGHELUL (1574), 85, 128
 TETRAEVANGHELIARUL (1561), 150
 TIKTIN, H., 130, 133, 134
 TODORAN, R., 91—101, 125—134, 146, 147
 TOMPA, J., 50

T

TICHINDEAL, D., 157

U

URAY, G., 164

V

VAILLANT, A., v. MEILLET, A.—VAIL-
 LANT, A.
 VASILIU, EM., 167
 VACARESCU, I., 112, 157
 VÉRTES, E., 164, 165
 VIANU, T., 149, 158
 VINOGRADOV, V. V., 99
 VIISAN, G., v. GIUGLEA, G.—VILSAN, G.
 VOPROSI IAZIKOZNANIJA, 30, 37, 81, 92,
 153—156
 V. ROM. (1940), 117
 WEIGAND, G., 69, 116

Z

ZDRENGHEA, M., 126, 137—140, 147, 150
 ZEITSCHR. f. rom. PHIL., 116
 ZELECHOWSKI, 142
 ZENKER, T. TH., 105
 ZOLNAI, G., v. SZAMOTA, I.—ZOLNAI, G.
 ZSIRAI, M., 163

INDICE DE CUVINTE*)

ALBANEZA

alona 106
 alonar 106
 S^{an} Andre 107
 angur^a 106
 at^a 29
 avuli 106
 cal 106
 cal^{and}ur 107
 crutei 107
 j^{al}kin^{te} 107
 j^{il}lim 37
 kar^{le} 80
 kresta 107
 leg^{hen} 107
 li^{ar}rusc 106
 li^{ag}hen 107
 li^{er}rusc 106
 mal 37
 mi^{ar}go^t 107
 organizim 37
 pil 107
 pul 107
 si^{te} 32
 tu^{fa} 107
 uro^l 107
 ur^{re}i 107
 undur^a 107
 vedr^e 32
 vera 107
 verb(i) 107

AROMINA

bab^a 31
 bli^d 32
 bob 33
 brazd^a 31
 ciucan 33
 ciudie 33
 clocut 33
 cloput 33
 coas^a 31
 co^joc 33
 co^s 33
 cup^{ta} 31

dar 33
 g^{av}ozdu 33
 gra^{tu} 33
 gra^din^a 31
 gribl^a 31
 iz^{vor} 33
 lupat^a 31
 n(i)^{ve}ast^a 31
 oleadzire 80
 plug 33
 poal^a 31
 prag 33
 pre^{ft}u 80
 puh 33
 scriat^a 79
 scri^{it}ura
 si^{ta} 31
 slog 34
 sut^a 31
 trup 34
 tupor 34
 u^{bor} 33
 va^{rs}ta 31
 vi^{fu}r 34

BULGARA

къща 142
 въщца 142
 петъ 32
 щца 142

CUMANA

kal^e 109
 kar^a 109

DANEZA

jar 66
 jare 66

ENGLEZA

beak 69
 beat 69
 big 69

bit 69

gloom 66
 gloomily 66
 gloomy 66

peak 69
 peat 69
 pig 69
 pit 69

tail 66
 tailor 66

FINLANDEZA

kato 65
 katto 65

palo 65
 pallo 65

FRANCEZA

b^{ec}asse 67
 B^{eg}asse 67
 bou^{doi}r 67
 bou^{toi}r 67

d^{eb}it 67, 70
 d^{ep}it 67, 70

mal 65
 m^{ale} 65

p^{ate} 65, 66
 p^{ate} 66
 p^{at}isserie 66
 patte 65

GERMANA

Ahn 65
 an 65

Beet 65
 Bett 65
 bicten 65
 bitten 65

es 29

Weg 65
 weg^f 65

zahl 66
 zahle 66
 zahlende 66

*) Prezentul indice a fost intocmit de Viorica Pamfil, Valentina Pop și Aurelia Stan.

GREACA

ἀγκυρα 106
αλωνάρια 106
ἀλώνι 106
βεδρά 32
γραμματικός 83
διδάσκαλος 83
ὁ πα πας 80
τὸν παπᾶ 80
σιτα 32
χάρτης 80

ISTROROMINA

prevt 80

ITALIANA

agro 35
cane 65
canne 65
corpora 37
dolce 35
fero 65
ferro 65
frutta 37
labbra 37
luogora 37
nero 35
pratora 37
sottile 35
tristo 35
verde 35

LATINA

-a 21
*abellona 106
acer 35
acre 35
acrum 35
-ae 21
agilis 35
**agilus* 35
balteum 34
balteus 34
bona 21
bonae 21
bonu(m) 35
bonus 35
brachia 36

caballus 106
canepa 107
carra 21
casa 20
casae 21
caseum 34
caseus 34
castellus 34
castellus 34
c(h)arla 80
cing(u)la 107
**clinga* 107
collus 34
consocer — *crum* 107
corius 34
cornu 34, 35, 36
cornum 35
cornus 34, 35
crista 107

dorsus 34
dulcis 35
exterae 37
jenus 34
ferra 21
folia 21
frenum 34
frenus 34
frigus 34
fructus 34

gandia 35
gracilis 35
gracilus 35
grossa 37
grossae 37

illae 37
illae(c) 37
ille 37
invittire 80
istae(c) 37
iste 37

labrusca 106
lac 35
lacte 35
lagaena 107
lectus 34
lēgere 80
lex 81
līber 65
līber 65
ligna 36
lignus 34
linum 107
lupus 34
mane 24
mare 35
maris 35

marmor 34
membra 37
minutalia 21
nasum 34
nasus 34
niger 35
nigru(m) 35
novae 21

ossa 37
ova 21

palus — *dem* 107
pectum 35
pectus 34, 35
pōpulus 65
pōpulus 65
prēsbyter 80, 107

quae 37
qui 37
quis 37

Rēmus 65
rēmus 65
robur 35

scribere 79
signus 34
sublimis 35
sublimus 35
subtilis 35
sulphur 34
sunt 37

tardiva 21
templum 34
templus 34
tempora 36
tristis 35
tristus 35

vecla 21
verbis 34
versae 37
vervex-cem 107
vesica 107
vetula 21
vinea 20
vinus 34

MAGHIARA

akna 31
csikós 65
csikos 65
kasica 142
koros 65
kóros 65
luukasztó 162

mühely 161

oskola 81

skola 81

szel 55

szél 65

új 65

ujj 65

MEGLENOROMINA

babă 31

bărlog 33

bob 33

brazdă 31

brici 33

cărd 33

ceas 33

cecan 33

ciucan 33

ciudă 33

cloput 33

coasă 31

coş 33

crăd 33

cujoc 33

cupită 31

cuteţ 33

deal 33

drum 33

gărdină 31

glas 33

gnoi 33

grai 33

greblă 31

izlaz 33

izvur 33

leac 33

leziri 80

lupată 31

năprăsluc 33

năprostoc 33

niveastă 31

plug 33

poală 31

pod 33

prag 33

pujor 33

război 33

rod 34

sfoardel 34

sfordil 34

sfrădel 34

sfreadiu 34

sită 31

stăvilă 31

slog 34

tărlă 31

trup 34

ubor 33

vârsta 31

veac 34

zid 34

MOLDOVENEASCA

злуча́нн-нъ 175

ба́днъ 173

ба́тнъ 173

де́жнъ 172

ета́ж 172

фе́мееште 173

фе́р 173

же́нерал 172

жи́нере 172

жу́г 172

жу́рнал 172

ке́лэ 173

кла́е 173

(а се) ли́ппа 175

лу́нь 174

ме́л 173

ме́ре 172, 173

мье́ре 172, 173

не́л 173

пе́ле 173

пе́нт 172

пе́ре 173

по́м 172

по́мь 172

пье́ле 173

пье́нт 173

пье́ре 173

сы́нже 172

сно́пь 174

те́р 173

та́е 173

OLANDEZA

dag 69

dak 69

ROMINA

A

-a (art.) 13

-a, particulă arătătoare a
pronumelor 14

-a (suf.) 11, 13, 14

abia 167

abur 69, 106

ac 29

ačastă 88

acela 14

acelea 14

acesta 14

acordor 168

acru 35

acuma 14

adevărul 25

adeverință 122

administrație 121

adună 22, 24

afunzime 20

afurisenie 22, 33

ager 35

agerime 122

aidoma 14

aievea 14

-ală (suf.) 14

alăturea 14

albeață 14

albie 121

altoi 120

alună 106

aluniș 122

amar 23

amară 23, 24, 36

amăreală 14

amplificator 168

amú 125

amúia 125

-an (suf.) 14

-ancă (suf.) 14

angajă 22

anghiră 106

Ano 31

anul 12, 16

apă 69

apropia 119

apucind 20

ara 14

ară 21

arător 22

arendaș 121

argintar 85

arie 121

ariniș 122

ariniște 33

artilerie 121

-ască (des.) 14

asemenea 14

-at (suf.) 13

atita 14

atiția 14

atribui 120

atuncea 14

-ață (suf.) 14

avem 21

-ază (des.) 14

B

baba 66, 67
babă 31
bade 69, 70 71
badeo 15
baie 70, 73
bară 70, 72
basam 125
bat 166
(să) bat 70, 72
bate 69, 70, 71
băcăuan 14
bălaie 21
bănăţean 14
bănuî 120
bărbăţie 121
băşică 107
bătălău 131
băteaî 14
bătrînă 25
bea 167
beat 166
beată 167
bejenie 32
bleceu 131
helciug 33
berbece 107
bici 33, 34
birou 133
birtaş 121
birui 120
biruijintă 122
birlog 33
birnă 31
bizii 120
blagoslovenie 33
blid 32
bob 33
bobinator 168
boi 120
bogat 31
borderou 133
Boru 108
Borza 13
Borzea 13
Bota 13
Botea 13
Botoşaniul 12, 16
boxer 168
branişte 32
brate 16, 19, 21
brazdă 31
brazi 16
brădiş 122
brăilean 14
brici 33, 34
Bruda 13
Brudea 13
Bucureştiul 16
bufturi 170
bun 23

bună 21, 22, 23, 24
bunătate 22

C

Caba 13
cadă 70, 72
cai 119, 122
cal 106
cale 85
capul 85
care (pl.) 21
carla 13
carte 79
cartea 13
casă 13, 20, 31, 75, 141
case 21
cată 70, 72, 75
cavalerie 121
cazanie 32
călcii 34
cărâmiu 20
cărindar 107
cărnos 15
căşiţă 141—143
ceas 33
cerul 25
chiar 12
cheiţă 122
chichiţă 142
chingă 106
chingălă 106
chioară 12
Chira 13
Chirea 13
chiriş 121, 122
chirişe 121
chinui 120
chinurile 85
cin 33
cinste 85
ciocălăişte 122
ciocan 29, 33
cioară 15
ciolan 33
cislă 32
citi 80
cititoare 21
cititor 21
ciudă 33
ciumilitură 84
Ciura 13
Ciurea 13
ciine 24
Cindea 13
cinepă 107
cinepişte 33, 122
(a) cînta 11
cîrd 33
cîrî 120
cîştiul 16

clăie 21
clei 120
(a) cloţi 20
cločitoare 20
clocot 33
clopot 33, 34
Cluj 69
cluţean 14
coafor 168
coaja 13
coajă 21
coase 21
cobea 13
coboară 21
coji(i) (dat. gen.) 20
cojoc 33
colaborator 168
comisie 121
consiliu 36
constitui 120
constituţie 121
copaie 21
copită 31
copiii 119
copirşau 131
corabie 121
Corbea 13
cornul 85
coş 33
coteţ 33
Cozia 108
crapă 15
(să) crape 25
crede 15, 21
credincios 15
(a) creia 20
creştet 107
crişean 14
crîng 33
croi 120
cruţa 107
cruţă 22, 24
cucuruzişte 32
cuşişor 122
cumnat 21
curăţenie 121
cuscu 107
cuşcă 141
cufremurat 85
cuvincios 15
cvansuri 170

D

damuri 170
danie 32
dansator 168
dar 33
dascăli 83
dăruiii 120
dăşchiră 85

deal 33, 24
deală 32
dezghioc 15
dibace 21
dihanie 32
dintal 13
diregătoria 85
direplată 85
dirijor 168
dîmb 87
doare 25
doarme 15
dohitoc 33
doi 120, 121
doine 122
domnișor 122
dorință 122
dorm 15
do(u)ă 88, 133
drac 69
drag 69
dragă 25
drept 107
drojdie 32
drum 33
duh 33
dulăpior 15
dulce 35
dupuri 170
durăt 22

E

-e (suf.) 21
-ea (suf.) 13, 14
-ea, particulă arătătoare
a pronumelor 14
-eală (suf.) 14
-ească (des.) 14
-eat (suf.) 13
-eață (suf.) 14
-ean (suf.) 14
-eancă (suf.) 14
-ează (des.) 14

F

face 21
fadă 70, 71
faț 16
falcă 107
fată 15, 70, 71
făgădău 131
făgăduință 122
făptaș 121
făptui 120
felie 121
fărăstrău 131
fete 15
fetiță 122

feți(i) (dat. gen. gen.)
20
(a) fi 126, 127
fiare 21
fierărie 121
fincă 125
fiut 126
fișii 120
floare 167
foaie 20
folosință 122
folosilor 20
frahturi 170
frați 16
frățior 15
frig 29, 34
frumoase 21
frizer 168
furiie 121

G

Gelațiul 12, 16
gata 12
gălăfeancă 14
găvoz 33
gheata 12
ghiol 12
gingaș 23
gingașă 23
gîunghe 85
gîrlă 31
glas 33, 34
gol 12
g'ol 12
golicuine
goni 31
Goranu 108
gozuri 170
grai 33, 34
grajd 33
grădină 31
grăjduț 16
grăpiș 20
greblă 31
gresuri 170
greșeală 14
grohăi 120
gropile 84
grosime 122
Groza 13
grozav 31
Groză 13
gruiuri 170
guca 85
gîungherile 85
gunoi 33, 120
gunoiște 122
gîruririle 85

H

Hamza 13
Hamzea 13
hângăș 162
hîrdău 131, 133
hîrîi 120
hîrtie 80
holbază 14
holm 33
holmuri 170
(să) hotărască 14, 15
holări 20
hudă 161

I

-i- (suf.) 20
-ia particulă arătătoare
a pronumelor 14
ia 125, 126
iacă 125
iacătă 125
iară 25
iaz 33
iest 126
ieșean 14
iezer 32
iș 130
Ilaci 108
in 107
infanterie 121
iniște 122
intui 120
iod 16
-ior (suf.) 15
-ios (suf.) 15
iubăsc 22
iucastău 162
iușor 129
ivăsc 22
izlaz 33
izvod 33
izvor 33, 34
î 130

I

-i- (suf.) 20
îmbia 119
împereche 22
împrăstia 119
împrejmui 120
încărcară 15
înceagă 15
(a) încheia 20
îchină 85
închiriia 121
îndoi 120

înflăcășăm 21
(să) înflăcășăm 14 15
înflăcăș 22
înflăcăși 20
înflăcășor 20
înflăcăș 85
înflăcăș 119
înflăcăș 21, 22
înflăcăș 15
înflăcăș 120
înflăcăș 21, 22, 24
(a) înflăcăși 20
înflăcășilor 20
înflăcăș 21
înflăcăș 119
înflăcăș 120
(a) înflăcăș 14
înflăcăș 21
înflăcăș 120
înflăcăș 168
(a) înflăcăși 20
înflăcășilor 20
înflăcăș 119
înflăcăș 25
înflăcăș 25
înflăcăș 120
înflăcăș 15
înflăcăș 80
înflăcăș 21
înflăcășilor 21 80
înflăcăș 80

J

janfuri 170
jărtvele 85
jărtvele 34
jocuri 36
junghi 34

L

lac 12
lădă 70, 71
lădă 33
lădă 75
lădă 70, 71, 75
lădă 12, 16
lădă 122
lădă 122
lădă (dat. gen.) 20
lădă 12, 33
lădă 15
lădă 32
lădă 122
lădă 36, 37
lădă 15
lădă 12
lădă 151
lădă 106
lădă 133

lighian 107
Lisa 108
loază 12
lochuri 170
locușință 122
locuri 36
lopăta 31
lopăta 13
lovi 31
(a) lucra 11, 12
lucrez 22
luna 13
lunea 13

M

macău 131
Manea 13
mare 25
margină 85
masă 31
maslu 32
marța 13
măcău 131
măruntaie 21
mătaș 21
mătaș 13
mătușă 13
mea 131
mehei 161
meișor 122
mereu 25
merge 21
meșleu 131
meșleuș 121
meșleuș 121
mielusea 13
Mihăiță 122
mihei 161
Mihneo 15
miș 130
Mija 13
Mijea 13
mijlociu 131
mîner 168
minunte 24
Mirea 13
mîță 31
miu 128, 129
mîșne 24
mîșne 85
mîșne 22
mîșne 87
mîșne 121
mîșne 120
moldoveancă 14
Mora 13
mormăi 120
moș 16
mușegăi 120
muind 20
mură 36

mure 36
Musta 13
Mustea 13
muzeu 133

N

naosuri 170
Nasta 13
Nastea 13
năduș 33
năpîrstoc 33
nărau 33
năvod 33
năzușință 122
neagră 15
necaz 33
Neculăiță 122
neglijă 14
negru 15, 35
nevastă 31
nevestioară 25
nevoile 85
nicovală 31
nîșip 33
noi (adj.) 21
noroc 33
norod 33
noa(u)ădzeci 88
nouă 133
nouă (adj.) 21
Nucet 108

O

oale 133
obiceu 33
obidă 85
obișnușință 122
obîrșie 32
obor 33
obraz 31, 33
obrdjor 15
obroc 33
ochios 15
ocnă 31
ocol 33
ogor 34
oștă 122
ok' 24
omoară 21
-or (suf.) 15
orb 107
Orza 13
Orzea 13
-os (suf.) 15
ostirdie 32
ostoi 120
ostrov 33
otravă 31
ouă 21, 133

P

paie 70, 73
 pară 70, 72
 pantofior 15
 păcătui 120
 pădure 107
 păiș 122
 palmui 120
 pără 85
 (a) păși 20
 pățanie 33
 păzitor 20
 (a) păzi 20
 pe 166
 perie 32
 perire 84
 peștișor 122
 Petra 12, 15
 Petrea 12, 15
 petrecanie 33
 petrecanișe 121
 piatră 166, 167
 pițarder 84
 piune 24
 pilc 33
 pilnie 32
 pîrău 131, 132
 pîrui 120
 placă 70, 73
 plagă 70, 73
 pleoape 25
 plescăi 120
 plouă 134
 plug 33
 plutăș 121
 poală 31
 pod 33
 podgorie 32
 podișor 122
 podoabă 25
 pojar 33
 polei 120
 pom 166
 ponos 33
 popii 80
 poreclă 32
 portiță 122
 porumbiste 33
 poting 33
 potop 33
 notopăsc 22
 povestă 84
 praț 33
 prag 33
 pravilă 32
 praznicele 85
 prășitoare 20
 preot 80, 107
 preț 34
 prietenie 121
 prii 120

prilaș 33
 primejdie 32
 prindă 25
 prund 33
 prunduri 170
 pruniște 122
 puș 33
 pușor 122
 pustietate 22
 pustii 120
 pustiu 131
 puștiul 16

R

răc 16
 Rado 15
 rai 33
 răii 119
 rămînd 20
 răsad 33
 rășchirară 85
 rățoi 120
 război 33, 120
 răzor 33
 revizui 120
 ricii 120
 rînd 33
 rinjet 22
 riset 22
 roadă 70, 71
 roagă 15
 roată 70, 71
 rod 34, 85
 rodește 70, 72
 rog 15
 roi 34
 roșiște 122
 romine 25
 rominesc 22
 rominește 22
 roșeață 14
 roși 168
 rotește 70, 72
 rufă 31
 rugile 85
 rugînd 12, 20

S

saile 24
 salte 24
 (să) sară 22
 sare 21
 sarea 13
 salele 84
 satură 88
 sălta 85
 săpat 70, 72
 sări 15
 săriea 85
 săritor 20

sâtean 14
 scara 13
 scaună 36
 scârbele 85
 scleamă 33
 scrie 79
 scriplă 79
 scriptură 79
 scrisa 79
 scară 15, 31
 semn 34
 senine 25
 sfat 34
 (se) sfii 120
 sfiiciune 20
 sînțenie 22
 slirșeală 14
 (a) sfișia 119
 sforăi 120
 sfredel 34
 Sima 13
 sită 31
 siși 120
 slei 120
 sleme 33
 slemnă 33
 slinnă 33
 slovă 32, 33
 soacră 15
 soartă 13
 soartea 13
 soba 13
 socru 15
 soro 15, 31
 sosind 20
 soție 20
 spadă 70, 71
 spată 70, 71
 spâl 15
 spălătorie 121
 spăsenie 33
 speria 119
 spo 120
 sprintenior 15
 stavilă 31
 stea 131
 steag 34
 sticlă 31
 stingace 21
 stiro 32
 stog 34
 strigăt 22
 Sturza 13
 Sturzea 13
 subțire 35
 suiam 14
 suie 21
 suiș 122
 suiș 20
 suișuri 170
 supraveghetor 22.

surzenije 121
sută 31

\$

şade 15
şchiop 15
şcoală 15, 81
sed 15
şiță 142
sovăi 120
(*a*) *şti* 126

T

tablou 133
tacă 12, 166
taie 21, 22
taire 24
tarle 24
tarsuri 170
tauri 170
tăia 14
tăietor 22
tăind 20
tăiş 122
tămbălău 131
tătărăsc 22
tătărăşte 22
tătărime 20
tău 25
tău 131
teacă 12, 166
teasc 34
Teiuş 69
timp 36
tirsuri 170
tilc 34
tîrg 34
tîrîi 120
tîrîş 20
tîrlă 31
tîrnăcop 34
tîrzie 21
toacă 12
tocilă 31
topor 34
tote 125
tovarăş 21
tovarăşă 21
tovarăşesc 22
tovarăşeşte 22
trai 29
trăi 120
treacăt 22
trebui 120
trebuință 122
treime 122
trifoiiste 122
trist 35
trup 34

tuță 107
Turnu-Severin 109
tusă 21

T

țară 15
țaran 14
țări 15
țipăt 22

U

uite 126
unchi 169
Undrea 107
untură 107
urăsc 22
urecheat 13
urek'e 24
ureik'e 24
-uri 21
urias 21
uri 107
uriciune 20
urîtenie 22
ușă 13
uși(i) (dat. gen.) 20
utărnie 85
utrenie 32
-uț (suf. dim.) 16

V

(*să*) *vadă* 15, 22
vadră 31
vara 13
vară 13, 15, 107
vaci(i) (dat. gen.) 20
val 34
vapor 106
vas 34
văr 15
văzduh 34
veac 21
veche 21
(*s*) *veghea* 12, 14
veik'e 24
velururi 170
venin 107
verde 35
viață 85
vietate 22
vie 20
viefui 120
vișor 34
vinerea 13
vioaie 21
visază 14
viu 131
vîlți 120

vindă 25
viră 21
virf 34
virstă 31
vislaș 121
vislă 31
voie 21
voiuță 122
vulpea 15
creme 33
crej 16

Z

zarvă 85
zăbrea(lă) 31
zalog 34
Zbiera 13
zbierăt 22
Zbiera 13
zgău 131
(*a*) *zgiria* 119
zglobiui 119
zicală 14
zid 34
zimbel 22
zlătar 85
zumzăi 120
zvon 34

RUSĂ

администрация 121
армия 122
артиллерия 121, 122
инфантерия 121, 122
кавалерия 121
пролетарий 122
писто 32
адание 122

SIRBO-CROATA

kniga 80
kuća 141
popa 80

SLAVA

baba 31
bežanije 32
bělničugū 33
bići 33
blagoslovenije 33
blujdo 32
blujdu 32
bobū 33
bogatū 31
bor 108
brazda 31
branište 32

brîci 33
brîlogu 33
brîvîno 31

valû 34
vedro 31
vêkû 34
veslo 31
vichrû 34
volja 21
vrême 30
vrême 33
vrîchû 34
vrîsta 31
vîzduchû 34
БЕСДАЖДА 85

ГЛАДАНІЕ 84
glasû 33
gnojt 33
goniti 31
gora 108
gradina 31
graždî 33
grajt 33
ГРАМАТИКА 83
greblo 31
grozavû 31
grûlo 31
gvozdî 33

danije 32
darû 33
ДАСКАЛА 83
dobîstîkû 33
droždije 32
drumû 33
duchû 33
dêlo 32
dêlû 33
dychanije 32

zabrato 31
zalogû 34
zidû 34
zîbû 34
zvonu 34

ilû 108
izlazû 33
izvodû 33
izvorû 33
jazû 33
jezero 32
jezerû 32

kazanije 32
kladnja 21
klokoû 33
klopotû 33
kozija 108
kožuchû 33
kopanja 21

kopylo 31
kosa 31
koši 33
kotêci 33
krogû 33
krîdû 33
kukuruzište 32
*kuřica 141

lanîci 33
lêkû 33
lêto 30, 32
lopala 31
loviti 31
lys 108

maslo 32
mylo 31

naduchû 33
nakazû 33
nakovalo 31
napriîstîkû 33
narodû 33
narokû 33
nasîpû 33
nevêsta 31
nevodû 33
nrauû 33

ohorû 33
ohrazû 31, 33
ohrokû 33
ohrîkîje 32
ohîdajî 33
okno 31
okolû 33
ostrovû 33
otrava 31

ПАГОУБА 84
perije 32
peftno 32
plugû 33
plîkû 33
plînije 32
podû 33
podûgorije 32
požari 33

ПОЖРИ 85
poła 31
polye 30
ponosû 33
popû 80
poreklo 32
polegi 33
potopi 33
prachi 33
pragi 33
pravilo 32
prêlazû 33
prêmeždije 32
prođû 33

puchû 33
ПАТЪ 85

razbojt 33
razorû 33
rajî 33
rasadû 33
ređû 33
rodû 33, 85
rojî 34
rucho 31
svrûdlû 34
СЕЛА 84
sêverinû 109
sito 31
slême 33
slovo 30, 32, 33
stavilo 31
stêgû 34
stîklo 31
stogû 34
strûvo 32
sûpasenije 33
sûto 31
sûvêtû 34

tele 30
têskû 34
tlîkû 34
toporû 34
točilo 31
trêbovati 120
trêbuiq 120
trêbuejši 120
trîgû 34
trûlo 31
trînokopi 34
trupû 34

ugarû 34
usrûdije 32
utrenije 32
chartija 80
chlîmû 33
časû 33
čecanû 33
čislo 32
članû 33
člînnû 33
čudo 33
čyto 80

TURCA

koz 108
leken 107

UCRAINEANA

kašicja 142
kišenja 142
kuča 141, 142
kučka 141, 142

E R A T Ă

Pag.	Rîndul	În loc de:	Se va citi:
5	21	Языкования Институт	Институт Языкования
17, harta 1		Se va elimina dreptunghiul cu hașuri oblice, urmat de -f, din colțul stîng de sus al hărții, precum și aria respectivă cuprinzînd punctele cartografice 878, 887 și 890	
17, 18 și 19, hărțile 1, 2 și 3		ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN, vol. II, harta 184	ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I, vol. II, harta 184
18 harta 2		Se va elimina dreptunghiul format din linii tremate, urmat de -f, din colțul stîng de sus al hărții, precum și aria respectivă cuprinzînd punctele cartografice 810, 870, 874, 878, 887 și 898	
26	18 de jos	morphologique	phonologique
33	5, nota 14	AIR II, col. I	ALR II, vol. I
56	5	r)	p)
56	7	s)	q)
58	13 de jos	genitivul termenului calificat	n) genitivul termenului calificat
61	7	I. B. și III. A.	I. B. și II. B. I.
65	13 de jos	caracteristică	caracteristica
66	9 de jos	a constat	a constatat
67	1, nota 3	reproduce	reproduce
68	12	asemănătoare	asemănătoare
73	3, notă	oclusia	oclusiva
73	5, notă	fenomenelor	fonemelor
81	13	clericii	clerici
81	1, nota 9 (continuare)	lat l ȕ g ȓ s	lat. l ȕ g ȓ s
83	12	să-l întărească	să o întărească
83	23, 26	gramatici	grămăticii
83	31	gramatic	grămătic
83	2 de jos, nota 22	gramaticilor	grămăticilor
83	8 de jos, nota 21	(1984—1475)	(1384—1475)
87	19	ă și l	ă și ȓ,
88	2 de jos	WAHSAUHI	MAHSAUHI

<i>Fag.</i>	<i>Rîndul</i>	<i>În loc de :</i>	<i>Se va citi :</i>
89	7 de jos, nota 75	procesul de desnaționaliza- rea slavilor a fost încheiată	procesul de deznăționalizare a slavilor a fost încheiat
108	10 de jos	<i>Boru</i> < sl. bor,	<i>Boru</i> < sl. borŭ
124	9 ..	el	et
148	6 de jos, nota 25	p. 19—24; <i>Adjective pose- sive slave în -i- ca toponi- mice pe teritoriul R.P.R., în</i>	„Studii și cercetări ling- vistice“, IV, 1953, p. 63— 87; <i>Etimologia toponimi- celor Dof-</i>
150	16	vechii	vechi
150	9 și 10, nota 46	<i>Adjective determinative sau pronume...</i>	<i>Articulat - nearticulat, în numărul de față al revistei.</i>
153	11	abandonate	abordate
159	12 de jos	<i>lingvis-</i>	<i>lingvistic; denumiri de boli:</i> hepatită dar endocar- dită, endocardite, her- nie și
163	7 de jos	temporare	temporale
168	4 de jos	dîndu-i	dînd acestuia
170	2 de jos, nota 1	acuzativ	acuzativ
172	11 de jos	se rotește	se rotește
173	29	„	„
173	36	пѣрѣ	патрѣ
173	1 de jos	opunere semnatică	opunere semantică
189		ó π α π α ς	ó π α π α ς
190		адучеицѣ-мѣ	адучеицѣ-мѣ
190		бата	батѣ
190		келѣ	келѣ
192		i 130	i 119—122
193		<i>Îepedeu</i> 151	<i>Îepedeu</i> 131
194		<i>scara</i>	<i>seara</i>
195		<i>tote</i>	<i>lote</i>
195		(s) <i>veghea</i>	(a) <i>veghea</i>
195		<i>blujdo</i>	<i>bljudo</i>
195		<i>blujdŭ</i>	<i>bljudŭ</i>
196		ГѢДАНІЕ	ГѢДАНІЕ
196		<i>čekanŭ</i>	<i>čekanŭ</i>
196		<i>polje</i>	<i>polje</i>

